

σπίσιος τῆς Νύσσης ποιμήν. Καὶ πολὺ δὲ πρὸ τούτου διεκήρυξεν ὁ Εὐσέβιος, ὅτι τὸ ζωοδόχον μνημα ἀπᾶσι τοῖς ἐπὶ θέαν ἀφικνουμένοις, ἐναργῆ παρεῖχεν ὁρᾶν τῶν αὐτόθι πεπραγμένων θαυμάτων τὴν ἱστορίαν, ἔργοις ἀπάσης γεγωνοτέρως (γρ. γεγωνοτέροις), φωνῆς τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν μαρτυρούμενον » (Βίω Κωνσ. Γ. κη). Ἀλλ' ἐν τούτοις φαίνεται πως πρὸς ἑαυτὸν ὁ Νύσσης ἀντιφάσκων, εἴ τις ταῦτα παραβάλλοι πρὸς τὰ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς. Λύεται δὲ ἡ ἐναντιοφάνεια, ὅταν θεωρήσωμεν τὸν σκοπὸν ἑκατέρας τῆς ἐπιστολῆς, καὶ τὰ πρόσωπα πρὸς οὓς ἔγραψεν ὁ Πατήρ. Τὴν προηγηθεῖσαν ἐπέστειλε πρὸς τοὺς ἐν Καππαδοκίᾳ μοναχοὺς καὶ τὰς μοναχάς, δι' ἧς ἀνέστελλε τὴν τούτων εἰς ἐκδημίαν ὁρμήν, ἀφορῶν πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῆς μοναστικῆς αὐτῶν τελειότητος καὶ εὐσχημοσύνης, ἥτις ἐν τῷ ἀμίκτῳ καὶ ἰδιάζοντι βίῳ τῶν τῷ κόσμῳ ἀποταξαμένων κατορθοῦται. Ὅθεν διέγραψε τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίαν ὡς ἐπιβλαθῆ (καὶ μάλιστα πρὸς ἀσκητὰς καὶ ἡσυχαστὰς ἀπλῆκούς, καὶ πάντη ξένους καὶ ἀσυνήθεις τῆς ἀπατηλῆς ματαιότητος καὶ κακίας τοῦ κόσμου). Θεωρεῖ δὲ τὴν ἐλλάθην διχῶς, ἀπὸ τε τῶν ἐν ὁδοιπορίᾳ μακρᾷ κακοτήτων πανδοχείων καὶ συναναστροφῶν, καὶ ἀπὸ τῆς τότε καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Παλαισίνην ἐπιπολαζούσης κακίας. Ὅθεν β) εἵπερ ἐξεστί (φησιν) ἐκ τῶν φαινομένων τεκμήρασθαι Θεοῦ παρουσίαν, καὶ χάριν συνεργοῦσαν πρὸς ἀρετὴν, μᾶλλον ἁγιώτερα καὶ καθαρώτερα εἰσι τὰ ἦθι τῶν Καππαδοκῶν, ὡς πρὸς τὰ τῶν ἔξω τῆς Καππαδοκίας. Εἰ δέ (φησιν) ἐν Ἱεροσολύμοις ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ὑπῆρχε τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ πλείων (οὐ γὰρ ἀφαιρεῖ παντελῶς τὴν θεῖαν χάριν ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ), οὐκ ἂν ἐπεχωρίαζεν ἁμαρτία κατ' ἐκείνους τοὺς τόπους. Ὡστε δύνανται οἱ μοναχοὶ καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐργάζεσθαι διὰ τῆς θείας χάριτος. γ) Ἀποδιδοὺς τὴν αἰτίαν δι' ἣν αὐτὸς, ὁ τοὺς ἄλλους κωλύων, ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, λέγει, ὅτι καὶ τὴν ὁδὸν διῆλθε πεφυλαγμένος ἐφ' ἀμάξης βασιλικῆς (ἧς ἐπιτυχεῖν οὐ τοῦ παντός), καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἦλθε συγκεκροτημένος τῇ ὀρθῇ καὶ ἐγκαρδίῳ πίστει, ἣν ἀμώμητον εἶχε καὶ διετήρει, καὶ πρὶν ἰδῆναι, καὶ ἀφ' οὗ εἶδεν ἤδη τὰ σωτήρια σύμβολα καὶ ἵχνη τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιφανείας· (μετὰ πόσης δὲ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης ἐώρτασε τὴν κατὰ Θεὸν ἐορτήν, ἰδὼν καὶ αἰσθητῶς αὐτὰ τὰ σύμβολα, καὶ τοὺς ταῦτα φέροντας ἐν ψυχῇ τετυπωμένα χριστομιμήτους ἄνδρας, τοῦτο παρέλιπεν, ὡς μὴ ἀναγκαῖον εἰς τὴν προκειμένην πρὸς τοὺς μοναχοὺς νοουσίαν. δ) Συμπεραίνων, τέλος, τὴν ἐπιστολήν, λέγει· « Θεοῦ προσεγγισμὸν τοπικὴ μεϊάστασις οὐ προσεργάζεται, ἀλλ' ὅπου περ ἂν ᾖς, πρὸς σέ ἤξει ὁ Θεός, ὅταν ἔχῃς πίστιν καὶ συνείδησιν ἁμαρτημάτων καθαρὰν καὶ τὰ λοιπὰ, πάντα λέγων ἀληθῆ, καὶ τῷ μοναστικῷ βίῳ κατάλληλα, καὶ μάλιστα συμφέροντα πρὸς τὴν ἀπερίσπαστον διαγωγὴν τῶν πρὸς οὓς ἔγραψε μοναχῶν, οἵτινες (ὡς εἶδομεν) ὑπελάμβανον τὴν εὐλαδίαν τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκεψιν ὡς μέρος εὐσεβείας ἀναγκαῖον πρὸς σωτηρίαν· καὶ ταῦτα μὲν ἐκεῖ. Ἐν δὲ τῇ παρούσῃ ἐπιστολῇ γράφει πρὸς ἐνάρετα πρόσωπα, μεθ' ὧν ἐν Ἱεροσολύμοις συναναστρέφη, καὶ συνεώρτασε, καὶ συνηυφράνθη· ἐπλήρωσε δὲ τῷ κυρίῳ καὶ τὴν εὐχὴν, ἣν (καὶ πρὶν ὑπὸ τῆς Συνόδου ἀποσταλῆ) εὐξάμενος εἶχεν, ὡς ἐπισκέψεται τὴν ἁγίαν πόλιν· λέγει δὲ τὴν εὐχὴν ταύτην ῥητῶς αὐτὸς ὁ Γρηγόρ.

βούλεται σημαίνειν τὸ ἐναντίον τῶν καθ' ἡκούτων τῆς εὐσχ. — Στίχ. 12. « Δύει ». Οὕτω γνησίως παρὰ τῷ πρὸ ἡμῶν ἐκδότῃ διώρθωται τὸ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκδόσεσιν ἡμαρτημένον αἰεὶ ὅπερ οὐ συνιδὼν ὁ κλεινὸς Κασσιανὸς (ἐν ταῖς εἰς τὴν 6'. τοῦ Γρηγορίου ἐπιστολὴν μακρὰς σημειώσεις), καθορῶν δὲ καὶ τὴν ἑλλειψιν τοῦ ἀναγκαίου ῥήματος, δεῖν διορθοῦν τὸ αἰεὶ, ὃ δὲ πρὸ τούτου προσετίθει καὶ τὸ ἀναίρει. — Στίχ. 13. KB. ἀδιαφ. τῶν διατετηρημένων. — Στίχ. 15. « Ἐπὶ τὸ ὑποζύγιον ». Ὁρθῶς ὁ πρὸ ἡμῶν, καὶ ὁ KB. ἀντὶ τῆς ἡμαρτημένης ὑπὸ, ἣν τινες ἀκρίτως ἔτρεπον εἰς τὴν ὑπέρ. — Αὐτόθ. « Ἀναγομένη . . . καταγομένη ». Τουτέστιν ἀναβιβαζομένη, καὶ καταβιβαζομένη ἀπὸ τοῦ ὑποζυγίου· πρὸς ἀμφοτέρωθεν δὲ ταῦτα διηκόνουν αἱ ἀναβολαί, εἴτε θεράποντες οἰκεῖοί τινες ὄντες, εἴτε καὶ μισθωτοὶ (καὶ αὐτοὶ δὲ παρ' ἡμῖν οἱ ἀγωγάται, οἱ τὸ ὑποζύγιον ἐκμισθοῦντες, καὶ πρὸς τὴν ἀναβολὴν πολλάκις ὑπηρετοῦσι τοῖς ἀδυνάτοις). Ἐπίμεμπτον δὲ τὸ τοιοῦτο, φησὶν ὁ Πατὴρ, μάλιστα πρὸς τὰς περὶ τῶν διαλέγεται παρθένους μοναχὰς, αἰδοῦς θρέμματα καὶ σωφροσύνης, αἵτινες ὀφείλουσι φυλάττεσθαι πάσης ὑπονοίας ἀφορμὴν καὶ λαθὴν. — Στίχ. 16 « Ἐν ταῖς δυσχεραῖς ». Ἐξ ἡμετέρας διορθώσεως, ἀντὶ τοῦ παρ' ἅπασιν τοῖς ἄλλοις δυσχεραῖς. Μαρτυρεῖ δὲ τρανῶς τῇ διορθώσει καὶ τὸ παρὰ κρατοῦμένη. Κατὰ γὰρ τὰς δυσχεραῖς μάλιστα συμπαραβαδίζοντες πεζοὶ τινες ἐκ πλαγίων, κρατοῦσι τοὺς ἀσθενεστέρους ἐπόχους (οἷαι καὶ αἱ γυναῖκες), ὥς ἀδεσφαίως καὶ εὐπεριτρέπειως ἐποχουμένους, μήποτε καταπέσωσι, προσπταίσαντος τοῦ ὑποζυγίου. — Στίχ. 17. « Ὁ πότερον ». Οὕτω, μηδὲν ἐνδοιάσας, διωρθωσάμην τὸ ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσιν ὅπερ. — Στίχ. 22. « Καὶ πόλεων ». Ἰποπτος ἡ λέξις καὶ ξένη μοι δοκεῖ, ἐξ ἀδελφίας τῶν ἀντιγραφίων παραπλασθεῖσα ἐκ τῆς ἐφεξῆς ὁμοιογραμμάτου (πολλήν)· δηλοῖ δὲ καὶ τὸ ἐφεξῆς ἐχόντων, ὅπερ πρὸς τὸ θηλυκὸν πόλεων οὐκ ἐθέλει συμφωνεῖν. — Στίχ. 23. « Πολλήν ». Ἐξ ἐτέρων εἰκασίας, καὶ ὁ KB, ἀντὶ τοῦ πολλὰ (ὥς ἔχουσι πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις)· καὶ τοῦτο γὰρ (τὸ πολλὰ) πρὸς τὸ ἐχόντων ἀντιπρωτικῶς καὶ ἀσυμφώνως ἔχει· καὶ πρὸς τὸ καταλυμάτων συνταχθῆ, σόλοικον τὸν λόγον ποιήσει. — Αὐτόθ. « Καὶ πρὸς τὸ κακ. τὴν ἀδιαφορίαν ». Ἰσως γρ. καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἀδιαφορίαν. — Στίχ. 27. « παρελθεῖν » ἄλλοι, περιελθεῖν (ἡμαρτημένως). — Στίχ. 28. ἴσ. γρ. γενόμενος.

Σελ. 3. στίχ. 1. « Ἐν τῷ ἔθνει τῶν Καππαδοκῶν . . . τόποις ». Τὸ θεοφιλὲς ἔθνος τῶν Καππαδοκῶν ἐπαινῶν καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, « ὧν (φησιν) οὐδὲν οὕτως ἴδιον, ὥς τὸ τῆς πίστεως ἀρχαγέας » κτλ. (λόγ. κ. σελ. 339). Ὅτι δὲ καὶ τὸν ἔπαινον τῶν Καππαδοκῶν, καὶ τὰ σφάλματα τῶν κατὰ Ἱεροσόλυμα τόπων, ἐκδεκτέον ἐκ τῶν κατὰ μέρος καὶ μὴ καθολικῶς λεγομένων, αὐτὸς πάλιν ὁ θεὸς Νύσσης ἡμᾶς διδάσκει λέγων· « Μηδὲν τῆς οἰκουμένης μέρος ἐλεύθερον εἶναι τῆς μοίρας τοῦ χειρόνος· εἰ γὰρ ὁ τὸ ἅγιον τῆς ὄντως ζωῆς ἵχνος ὑποδεξάμενος τόπος (τῶν Ἱεροσολύμων) τῆς πονηρᾶς ἀκάνθης οὐ καθαρεύει, τί χρὴ περὶ τῶν λοιπῶν ἐννοεῖν τόπων »; κτλ. (βλ. τὴν ἐφεξῆς Β, ἐπιστολὴν σελ. 6). — Στίχ. 4. « Τὸ αὐτὸ δὲ πάσης ». Ἰσως προσθετέον τὴν διὰ (διὰ πάσης), ῥαδίως ἐκ-

§. β. Φανερός δὲ καὶ ὁ λόγος, δι' ὃν καὶ ἡ ἀόρατος καὶ ἡ ὁρα-
τὴ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία μετωνόμασται ἐκ τῆς πόλεως Ἱερου-
σαλήμ. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ πρώτη θεούπολις ἐπὶ γῆς, οὐ μόνον
καθὼ μήτηρ ἀπασῶν τῶν ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς

πορεύετο πρὸς αὐτὸν Ἱεροσόλυμα» (τὰ, τουτ. ἡ πόλις, αἱ Ἱεροσόλυμαίται
ὡς εἶπεν ὁ Μάρκ. α, 5)· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πολλαχοῦ ὁ θεὸς Ματθαῖος (ὡς καὶ οἱ
λοιποὶ τῶν Εὐαγγελιστῶν) οὐδετέρως αἰείποτε ἐκφέρει τὰ Ἱεροσόλυμα (βλ. ις, 21·
κα, 1 κτλ.). Φέρουσιν εἰς μαρτυρίαν καὶ τὸν παρὰ Λατίνοις (Κικέρωνι, Τακίτῳ
κτλ.) θηλυκὸν τύπον Hierosolyma, ἀλλ' ὁ Γρότιος (εἰς Ματθ. 6, 3) ἐσφαλμένων
χειρογράφων νομίζει ταύτην τὴν γραφήν. Δοκεῖ δέ μοι μᾶλλον ἄζηλος μετά-
πτωσις τῆς λατινίδος φωνῆς, ἐκλαβούσης τὸ ἐλληνικὸν οὐδέτερον Ἱεροσόλυμα (τὰ) ὡς
ἐνικὸν θηλυκὸν (κατὰ τὰ, ἡ Τέγεια, ἡ Ἱεράπυτνα κτλ. καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Γό-
μορρά εὐρίσκεται καὶ θηλυκῶς «λαὸς Γομόρρας». Ἡσαΐ. α, 10 καὶ Β. Πέτρ. 6, 6. τὰ δὲ
Σόδομα αἰείποτε οὐδετέρως)· παρὰ δὲ τῷ Ἱερωνύμῳ συχνάκις θηλυκῶς Sodomam,
Gomorram. Οὕτως ἔχει καὶ Solymam, (τὰ Σόλυμα) καὶ Hierosolymam San-
ctam (βλ. Epist. 17 ad Marcell.). Κἀκεῖνο δὲ σημειωτέον· ὅτι καὶ Σιών ἡ Ἱερου-
σαλήμ, ἐν τῇ θείᾳ καλεῖται Γραφῇ (Ψαλ. πς· Ἠσ. 6. Ματθ. κα, 5. Ἰωάν. ιβ, 15)· ἀλλὰ
τοῦτο μετωνυμικώτερον. Σιών γὰρ ἐκαλεῖτο κυρίως εἰς τῶν τριῶν ἀρχαίων λόφων
τῆς Ἱερουσαλήμ, ὁ ὑψηλότερος (ἐφ' οὗ καὶ ἡ ἄνω λεγομένη πόλις ὠκοδόμητο,
ἣτις καὶ πόλις Δαυὶδ ἰδίως ἐκαλεῖτο. βλ. Α. Παραλ. ια, 5, 7). Ἐκ τούτου δὲ τοῦ
λόφου καὶ πᾶσα ἡ πόλις καταχρηστικώτερον μετωνόμασται Σιών, (καὶ ὅρος Σιών).
Ἔθεν καὶ τὴν ἐν οὐρανοῖς Ἱερουσαλήμ, Σιών ὁ θεὸς Παῦλος εἶπεν ἀλληγορικώτερον
ἀνωτέρω (Ἑβρ. ζ, 22), καὶ ὁ Ἰωάννης, τὴν ἐκκλησίαν. Ἀποκαλ. ιδ, 1). Τελευταῖον,
καὶ Αἰλίαν μετωνόμασεν ὁ Αὐτοκράτωρ Αἴλιος Ἀδριανὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅτε ταύτην
ἐκ τῆς ἐπὶ Τίτου καταστροφῆς ἀνωκοδόμησε (τῷ 133, ἢ 137). ἀλλ' ἀπέσθη τέλος
μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ὀνομασία, πρὸς καιρὸν πολιτικώτερον διαρκέ-
σασα· καί τοι γὰρ καὶ τούτῳ τῷ μεταξὺ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, οὐκ Αἰλία, ἀλλὰ
τὸ πρῶτον καὶ διηνεκὲς καὶ θεοδόξαστον ὄνομα Ἱερουσαλήμ ἐκαλεῖτο (ὡς ἐροῦμεν
εὐθύς). Καὶ πάρεστιν ἀπορεῖν, πῶς ὁ κλεινότερος Ρελάνδος ἀπεφάνητο (Palae-
stin. σελ. 835), ὅτι τάχα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τὸ, Ἱερουσαλήμ, οὕτως ἐξήλειφθη
ὑπὸ τοῦ νεωτέρου, τοῦ Αἰλίας, ὥστε καὶ εἰς παντελῇ παρεδόθη λήθην· καὶ μάρ-
τυς (φησὶν) ὁ Εὐσέβιος, ἱστορῶν ὅτι Φερμιλιανὸς, Ῥωμαῖος δικαστὴς (κατὰ τὸν ὑπὸ
Διοκλητιανοῦ διωγμὸν τῶν Χριστιανῶν) ἐρωτήσας τινὰ τῶν μαρτύρων, «ἦτις αὐ-
τοῦ πατὴρ γένοιτο», κἀκεῖνου εἰπόντος, «Ἱερουσαλήμ εἶναι τὴν ἐαυτοῦ πατρίδα»·
ὁ δ' ἀπορήσας, ὁ δικαστὴς, αἴτις αὕτη εἶη, καὶ ποῦ γῆς κειμένη, ἀκριβῶς ἐπολυ-
πραγμόνει» (Εὐσεβ. π. τ. ἐν Παλαιστίν. μαρτυρησ. κεφ. ια). Καὶ ὁμοίως αὕτη
αὕτη ἡ διήγησις κηρύττει, ὅτι καὶ τότε τ' ὄνομα τῆς Ἱερουσαλήμ οὐκ ἦν ἐπιλε-
λησμένον. Πῶς γὰρ ἂν ἀπήγγελλε τοῦτο ὁ μάρτυς πρὸς τὸν θάρβαρον Ῥωμαῖον,

φρων ἀρχαιότης, ὅτι ἐκ τοῦ φθόνου τῶν θεῶν ἐπέρχονται τὰ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων ἀφανίζοντα κακά. Ὅθεν ἔλεγον « φ θ ο ν ε ρ ὸ ν τὸ θεῖ ο ν » (Ἡρόδ.) καὶ ἐν ταῖς εὐπραγίαις ἐπιχύχοντο, « φ θ ὄ ν ο ς δ' ἀ π έ σ τ ω καὶ ν έ μ ε σ ι ς ». Ταύτας δέ (φησι) τῆς ἀσεβειότητος γνώμης ἵχνη καὶ τοῖς εὐσεβεστάτοις Πατράσι καὶ συγγραφεῦσιν οὐ χωρὶς θαύματος εὔρον. Καὶ θαυμαστὸν μὲν οὐδέν, ὅταν τὰς ἐκ τῆς κακῆς προαιρέσεως συμφορὰς ἀναφέρωσιν εἰς τὸν φθόνον, ὡς διὰ τοῦ φθόνου νοοῦντες τὸν ἀρχέκακον τοῦ φθόνου πατέρα, καὶ πάσης κακίας εὐρέτην (τὸν διάβολον), οἷον ὁ Ναζιανζηνὸς Γρηγόριος· « Οὐκ ἔμελλε ταῦτα οἴσιν ὁ φ θ ὄ ν ο ς, οὐδὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὁρῶν ἀνέξεσθαι πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς δόξης » (λόγ. κα). [Πρόσθετες ἀναγνώστα καὶ ἄλλο παρόμοιον καὶ πολὺ παλαιότερον παράδειγμα τῆς φράσεως, ὃ παρεῖδεν ὁ Κασσιανός, ἐκ τοῦ Εὐσεβίου. « Α Ὡ θ ι ς ὁ τ ο ῖ ς κα λ ο ῖ ς (τῆς Ἐκκλησίας) ἐφεδρεύων φθόνος ἐπιλείφετο » Εὐσεβ. ἐν βίῳ Κωνσ. γ, 59]. « Περὶ τοῦ φθόνου τούτου (προστίθουσιν ὁ Κασσιανός) λέγει ὁ αὐτὸς (Ναζιανζ.) Γρηγόριος (ἐν τῷ εἰς τὴν καινὴν Κυριακὴν) « Φ θ ὄ ν ω τοῦ π ο ν η ρ οῦ θ ἄ ν α τ ο ς εἰ ς τὸν κ ὁ σ μ ο ν εἰ σ ῆ λ θ ε » (Λόγος τοῦτο τοῦ Κασσιανόου μνημονικόν! Ἔστι γὰρ ἡ ῥῆσις κατὰ λέξιν ἐκ τῆς Σοφίας τοῦ Σολομῶντος). Καὶ τοῦτο μὲν, φησιν, ὑπέρλαμπρον· ἀλλ' ἐκεῖνό (φησιν) οὐ δύναμει πέψαι. Ὅτι καὶ τοῖς ἀναγκασίαις κακοῖς, καὶ τοῖς θανάτοις τῶν οἰκείων, τῇ αὐτῇ φράσει χρῶνται οἱ ἁγιώτατοι Πατέρες· οἷον· « Ξυνωρίς (ἀδελφῶν) ἡ νῦν κακῶς ὑπὸ τοῦ φθόνου διαλυθεῖτα » (Γρηγ. Ναζ. ἐν τῷ ἐπιταφίῳ εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Καισάρ.). Καί, « Ἡρπασεν ἡμῶν ὁ φθόνος τὴν συνουσίαν, λυπηρῶς διαθείς τὰ ἡμέτερα » (θανόντος τοῦ Καισαρίου. Ἐπιστ. πρὸς Εὐδόξ. Ἴδε καὶ ἐπιτάφιον εἰς τὸν Μ. Βασίλ.). Τοιαῦτα καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης (ἐν τοῖς εἰς Πλακίλλαν, καὶ εἰς Πουλχερίαν, καὶ εἰς τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον ἐπιταφίοις). « Ὁ φθόνος κατὰ τῆς βασιλείας ἐκώμασεν » (ὁ τῆς Πουλχερίας θάνατος)· καί, « Ἀθρόως αὐτὴν (τὴν Πλακίλλαν) ὁ φθόνος τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀφῆρπασεν ». Οὕτως οὖν καὶ τὸν θάνατον, καὶ πάσας τὰς ὁμοίας συμφορὰς τῷ φ θ ὄ ν ω, ἢ (κατὰ τὸν Συνέσιον) τῷ φ θ ὄ ν ω τοῦ δ α ἰ μ ο ν ο ς ἀπονέμουσιν· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο τῇ χριστιανικῇ διδασκαλίᾳ μάχεται ἀντικρυς, ἀναγκαζόμεθα λοιπὸν ὁμολογῆσαι τοὺς ἁγίους τούτους ἄνδρας δοκίμως μὲν φρονοῦντας, ἀδοκίμως δὲ κεχρημένους φράσει, καταβάσῃ καὶ εἰς αὐτοὺς ἀναμφιδόλως ἐκ τῆς ἀρχαίας τῶν ἐθνικῶν συνηθείας». (τουτέστιν εὐσεβῶς μὲν ἐφρόνου, δυσσεβῶς δ' ἐξεφράζοντο, μὴ εἰδότες ἃ λέγουσιν). Ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ κλεινὸς ἡμῖν Κασσιανὸς πρᾶγμα θάσκανον ποιεῖ, ἔνθεν μὲν ὁμολογῶν τοὺς Πατέρας τὸν φθόνον εἶναι τοῦ δ α ἰ μ ο ν ο ς καὶ λέγοντας καὶ νοοῦντας, ἐτέρωθεν δὲ τούτους διαβάλλων ὡς ταυτίζοντας τὴν φράσιν πρὸς τὴν τῆς πολυθέου πλάνης, ἣτις ἐφρόνει καὶ ἔλεγεν οὐ τὸν δ ι ἄ β ο λ ο ν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ θεῖ ο ν φ θ ο ν ε ρ ὸ ν, καὶ ἀφθόνον θεῶ ν » (Εὐριπ. Ἀλκ. 1138), τοῦτο μὲν αὐτόθεν δῆλον· χάριν δ' οὖν τῆς, ἣν ἐνόσει, δυσπεφίας περὶ τὴν φράσιν τῶν Πατέρων, ἡδύνατο, νομίζομεν, καὶ ταύτην καταπέψαι, φάρμακον εὐστόμαχον λαβὼν ἐξ αὐτῆς τῆς Σοφίας τοῦ Σολομῶντος (ὥπερ καὶ αὐτὸς θαυμαστῶς ἠρέσθη ἀνωτέρω, παρὰ τῷ Γρηγορίῳ, ὡς ἔδοξεν, εὐρὼν ἐν μέρει), τὸ θεόπνευστον ἐκεῖνο ῥητὸν « Ὅ τ ι ὁ Θεὸ ς θ ἄ ν α τ ο ν οὐ κ ἐ π ο ῖ ῃ σ ε » (α, 18). Ὁ Θεὸ ς

Σταυρόν, καὶ τοὺς ἁγίους τόπους, ἢ καὶ εἰς τὸ Σινᾶ ὄρος προσεύ-
ξασθαι » κτλ. (παρὰ τῇ Z, Συνόδω. Πράξ. E. ἐν Συνόδ. Συλλ.
τόμ. 6. σελ. 823).

§. ξγ. Σωφρόνιος (ὁ καὶ Σωφρονᾶς) ὁ ἀκάματος τριταγωνι-
στής τῆς ὀρθοδοξίας, καὶ πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων (προχειρι-
σθεὶς τῷ 627), τὴν πατρίδα Δαμασκηνός, σοφιστὴς τὸ πρῶτον,
εἶτα μοναχός, καὶ τῷ θεῷ Πατριάρχῃ τῆς Ἀλεξανδρείας Ἰωάννῃ
τῷ Ἐλεήμονι μάλα προσφιλής· ὅτι καὶ αὐτός, πρὶν ἢ πατριαρ-
χεύσῃ τῶν Ἱεροσολύμων, ἦλθεν εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν, δῆλον καὶ ἐξ
ἧς προεῖπομεν ἀνωτέρω μετὰ τοῦ ὁσίου Μόσχου συναφείας καὶ οἰ-
κειότητος, ᾧ καὶ τὸ Λειμωνάριον ὁ Μόσχος προσεφώνησεν. Ἐπὶ
τοῦ ἱεροῦ Σωφρονίου (τῷ 634) καὶ Σύνοδος συνῆλθεν ἐν Ἱεροσο-
λύμοις κατὰ Μονοθελητῶν (βλ. Συνόδ. Συλλ. τόμ. 6. σελ. 395).

§. ξδ. Ἡράκλειος ὁ ἀοίδιμος Αὐτοκράτωρ στρατεύσας κατὰ
τοῦ Πέρσου Χοσρόου (ἐπόρθησε δὲ οὗτος τὴν ἁγίαν Πόλιν ἐπελθὼν
ᾧτ 614, καὶ τοὺς ἁγίους τόπους ἐνέπρησε, καὶ πλῆθος λαοῦ ἠχ-
μαλώτισε, λαφυραγωγήσας μετ' ἄλλων κειμηλίων καὶ τὸν τίμιον
Σταυρόν), κατὰ τούτου στρατεύσας ὁ Ἡράκλειος, καὶ καθελὼν
τὸν πολέμιον (τῷ 621) ἠλευθέρωσε τὸ ξύλον τῆς ἀθανασίας· καὶ
τοῦτο πάλιν ἀπεκατέστησεν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους ἀνοικοδομη-
θέντας, εἰσελθὼν εἰς Ἱερουσαλὴμ τροπαιοφόρος προσκυνητὴς, καὶ
θύσας ἐν τοῖς ἡγιασμένοις χωρίοις τῷ Θεῷ τὰ χαριστήρια (βλ.
Χρονικ. Πασχάλ. σελ. 704. Ἐφραίμιον Χρονικ. στίχ. 1397. καὶ
Ζωναρ. ΙΔ. σελ. 83 — 85).

§. ξε. Ἀνδρέας Ἱεροσολυμίτης, σοφὸς μοναχός, ἐλθὼν εἰς τὴν
ἁγίαν Πόλιν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Δαμασκοῦ. Οὗτός ἐστιν ὁ
θεσπέσιος διδάσκαλος καὶ μελωδὸς τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῆς Κρήτης
ποιμὴν (ἤκμαζε τῷ 635).

§. ξς. Ἀναστάσιος ὁ πολυάθλος ὁσιομάρτυς, ὁ Πέρσης (τῷ
619) καὶ οὗτος ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ
Μοδέστου τοῦ πατριάρχου, καὶ τὸν μοναδικὸν ἡσπάσατο βίον
ἀγωνιζόμενος τοὺς τῆς ἀσκήσεως ἄθλους· ἐκεῖθεν δ' ἐξελθὼν, καὶ

γενθεάζων μετὰ τῆς παγκοσμίου πανηγύρεως τῶν ἐκ γῆς καὶ θαλάσσης καὶ φυλῆς καὶ γλώσσης ἀπάσης συνηθροισμένων, καὶ μέχρι τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου πυκαζόντων προσκυνητῶν, ὄψομαι τὸ τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπον καὶ ἅγιον φῶς· καὶ τὴν καλλίφωτον λαμπάδα κατέχων ἄσβεστον, συναντήσω μετ' αὐτῶν, ὡς μετὰ τῶν φρονίμων παρθένων, Χριστῷ τῷ ἐκ τοῦ φωτοφόρου Μνήματος ὡς νυμφίῳ προϊόντι· καὶ συνανυμνήσω καὶ συμψαλῶ μετ' αὐτῶν εὐφραινόμενος, καὶ ψυχὴν καὶ ἀκοὴν ὑπὸ τῶν ποικίλων γλωσσῶν ὑπερήδιστα καταυλούμενος.

Ὡ πόσον ὑψηλὴ προσπίπτει καὶ αὕτῃ ἡ φαινομένη σύγχυσις, ὡς ἐκ τῆς ἀλλογλώσσου καὶ παμφώνου βοῆς τῶν ἐν τῷ ναῷ κατὰ καιροὺς προσευχομένων, καὶ εὐσεβῶν καὶ ἑτεροδόξων λαῶν. Καὶ ἔσαι μὲν πάντως ὁ πολύευκτος ἐκεῖνος καιρὸς, ὅτε γενήσεται φωνὴ μία πᾶσιν, ἡ τῆς ὀρθοδόξου ὁμοφροσύνης καὶ ὁμονοίας, τὰ πάντα ἐν τάξει γίνεσθαι ῥυθμίζουσα, καὶ μίαν ἐκ ποικίλων διαλέκτων ἐπιτελοῦσα συμφωνίαν· ἀλλὰ γε καὶ νῦν ἐξίσταται πᾶς τις, βλέπων οἶον εἰκόνα τοῦ συμβάντος κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν, ὁπότε, τῶν Μαθητῶν ποικίλαις γλώσσαις λαλούντων, «*συνῆλθε τὸ πλῆθος καὶ συνεχύθη*» (Πράξ. 6), λαοὶ παντοδαποὶ, καὶ φύσει Ἰουδαῖοι καὶ πρᾶσήλυτοι εὐλαβεῖς, ἐκ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπ' οὐρανὸν συμπαρόντες, καὶ μετὰ θάμβους ἀκούοντες ἕκαστος τὰς διαλέκτους αὐτῶν. Θαυμάσιον δὲ καὶ ἡ τοῦ ἡμετέρου Δεσπότης φιλόανθρωπος οἰκονομία, ὅστις συνεχώρησε σὺν τοῖς Ὀρθόδοξοις συνέρχεσθαι καὶ αἵρετικούς, οἷον εἰ προπαιδεύων αὐτοὺς, καὶ συνάγων τοὺς πάντας ἐν καιροῖς εὐθέτοις εἰς σωτηρίαν. Καὶ συνερχέσθωσαν λοιπὸν ἐν τε τῷ Μαρτυρίῳ τῆς Ἀναστάσεως, καὶ τῷ θεοδόχῳ Σπηλαίῳ, καὶ τῇ παναγίᾳ Γεθσημανῇ, καὶ προσευχέσθωσαν, ἕκαστοι καθ' ἑαυτοὺς καὶ κατ' ἰδίαν, ἐν τοῖς ὠρισμένοις αὐτῶν τόποις καὶ καιροῖς, καὶ οἱ γνησίως καὶ εὐσεβῶς, καὶ οἱ μὴ μεθ' ὑγιοῦς φρονήματος τὸν ἕνα προσκυνοῦντες Χριστόν. Ἀδέτω ὁ Ὀρθόδοξος ὁ παρὰ τῶν Ἀποστόλων παρέλαβεν ἄσμα· ψαλλέτω ὁ Ἀρμένιος τὴν κατ' αὐτὸν μελωδίαν· ὁ δὲ Κόπτης κροτεῖτω καὶ χαλκόκτυπα κύμβαλα· καὶ ὁ Δυτικὸς ὀργάνοις

τοῦ Μολινέου, καὶ ἄλλων), ὅσοι ταύτην ἰδίως ἐξέδωκαν. (Ὁ δὲ Μοσχέμιος λόγον αὐτὴν ὀνομάζει, μνημονεύων ἐν Dissert. ad Hist. Eccl. T. 2. p. 236). Ἐν δὲ ταῖς τῶν Ἀπάντων τοῦ θείου Πατρὸς συγγραμμάτων ἐκδόσεσιν εὐρίσκεται μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ αὕτη εὖτω «Τοῦ αὐτοῦ, περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα». Ὡς τε μόνην τὴν τῆς ὑποθέσεως ἐπιγραφὴν περιεῖχεν (ὡς εἶκε) τὸ ἀντίγραφον, ἔθεν ἐξέτυπώθη καὶ ταύτην δὲ πάντως οὐχ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐπιγεγραμμένην, ἀλλ' ὑπὸ τινος τῶν ἀρχαίων βιβλιογράφων (ὃ καὶ ἐν ἄλλοις ἄλλων συγγράμμασι παρατετῆρηται, οἷον ἐν ταῖς τοῦ Μ. Βασιλείου ἐπιστολαῖς. ἴδε τὰς ἀπὸ σιζ, ἕως σμθ). Μαρτυρεῖ δὲ τὴν ὑπὸ ξένης χειρὸς ἐπιγραφὴν τῆς ὑποθέσεως καὶ ὁ ἐν τῇ Καισαρικῇ τῆς Βιέννης Βιβλιοθήκῃ τηρούμενος κώδῃξ (περὶ οὗ προείπομεν ἐν τῷ Προλόγῳ)· φέρων τὴν ἐπιγραφὴν νῦξημένην οὕτως. «Περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ εἰς ἄλλους τινὰς τόπους». Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἢ κατὰ τὰς ἐκδόσεις ἐπιτομωτέρα τῆς ὑποθέσεως ἐπιγραφὴ πλατύτερον τοῦ δέοντος, καὶ οὐκ ἀκριβῶς ἐπιγέγραπται. Οὐ γὰρ ἐν γένει, «Περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα (πάντων) διαλαμβάνει τὸ γράμμα, περὶ μόνων δὲ τῶν μοναχῶν, καὶ τούτων ὠρισμένως, ὡς φανήσεται ἐν τοῖς ἐξῆς. Οὐδὲν δὲ ξένον, εἴπερ ἡ τοιαύτη τῆς ἐπιγραφῆς ἀοριστία ἐξηπάτησεν ἐκ πρώτης ἐπιβολῆς τοὺς ἐκλαθόντας τὴν ἐπιστολὴν, ὡς ἀφορῶσαν πάντας καθόλου τοὺς ἀπιόντας εἰς Ἱεροσόλυμα. — Στίχ. 5. «Ἐπειδὴ περ ἠρώτησας, ὦ φίλε». Ἀτελής ὁ λόγος καὶ παρέχει ὑπονοεῖν μήπως ἐξεῖρήνῃ τοῦ πρωτοτύπου τὸ πρᾶγμα, περὶ οὗ ἠρώτησεν ὁ φίλος· δηλαδὴ δὲ πως καὶ τὸ ἐπόμενον «ἀποκρίνασθαι περὶ πάντων (τῶν ἠρώτησας δηλαδὴ)». Πλὴν εἰ μή που τὸ ἠρώτησας ἀναγκαστικώτερον ἐκληφθεῖν, κατ' ἀπόλυτον σημασίαν, ἀντὶ τοῦ ἐρωτήματά τινα ἐποιήσω. — Αὐτόθ. «πρέπειν» ὁ KB. πρέπειν. — Στίχ. 6. ὁ KB. ἀντὶ τοῦ ἀποκρίνασθαι ἔχει διηγήσασθαι. — Αὐτόθ. «Τοὺς ἅπαξ... τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ». Ὑψηλὴν πολιτείαν λέγει τὴν τῶν μοναχῶν (ἀναμφιβόλως). Μάτην οἱ περὶ τὸν Μολινέον ἐπειράθησαν ἐξηγήσαι τὴν φράσιν τοῦ Πατρὸς ὡς ἐπὶ πάντων καθόλου τῶν χριστιανῶν λεγομένην. Ἡ μὲν πάντες οἱ τὸν Χριστὸν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐνδυσάμενοι, τὴν κατὰ Χριστὸν ἐν σαρκὶ πολιτείαν ὀφείλουσι μιμεῖσθαι καὶ «ὕψηλόν ἐστι τὸ ὄνομα τοῦ χριστιανοῦ», ὡς ὁ αὐτὸς Πατὴρ ἀποφαίνεται ἐν τῷ Περὶ τελειότητος λόγῳ. Ἀλλ' ὁ Μολινέος οὐκ ἐπέβαλε τὰς ὁψεις καὶ εἰς τὸν ἀμέσως ἐπόμενον τοῦ Γρηγορίου λόγον (Περὶ τοῦ κατὰ θεὸν σκοποῦ, καὶ τῆς κατὰ ἀλήθειαν ἀσκήσεως — πρὸς τοὺς ἀπαίτησαντας ἀσκητὰς... ὑποτύπωσις), ὅπου διαστέλλονται τὰ ὑψηλὰ καθήκοντα τῆς τελειότητος τοῦ θείου τῶν μοναχῶν. Οὐδὲ καὶ τὸν Περὶ παρθενίας λόγον τοῦ Νύσσης ἐνεθυμήθη ὁ Μολινέος, ἐν ᾧ τοὺς μοναχοὺς ὁ Πατὴρ διαγράφει «ὡς ἀποταξάμενους τῷ ταραχώδει βίῳ, καὶ ταῖς ὑψηλοτέραις ἀσχολίαις παρεδρεύοντας, ... καὶ θειοτέρα ζωῇ προσφιλοσοφούντας» (σελ. 111 τόμ. γ.). Οὕτω καὶ ὁ τοῦ Νύσσης αὐτάδελφος, ὁ Μ. Βασίλειος προσεῖπε τοὺς μοναχοὺς «χωρισθέντας τοῦ κοινοῦ βίου, καὶ πρὸς τὴν θειοτέραν ζωὴν ἑαυτοὺς ἀσκοῦντας» (Ἀσκητ. α.)· καὶ ἄλλαχοῦ δὲ

τοκράτωρ, (ὅστις ἐξηνδραπόδισε, τέλος, τοὺς Ἰουδαίους, ἐπαναστάντας καὶ αὐθις ἐξ ἀπονοίας ἡλιβάτου κατὰ Ῥωμαίων, καὶ δόγματι βασιλικῷ διατάξας τὸ πᾶν ἔθνος τῶν Ἰουδαίων μηδόλως τῆς περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα χώρας ἐπιβαίνειν), ἀνακτίζει τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐξ ἄλλοφύλων ἐθνικῶν ὁπωσδήποτε συνοικίσας (α), καὶ ταύτην *Αἰλίαν Καπιτωλίαν* μετονομάσας, τὸ μὲν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἐν Ῥώμῃ Καπιτωλίου Διός. Καὶ τούτου μὲν ἄγαλμα καὶ ναὸν ἀνήγειρεν ἐν τῷ τόπῳ τοῦ κατήρειπωμένου ναοῦ τῶν Ἰουδαίων, (ὡς ἱστορεῖ Δίων (β)). Ἐπὶ δὲ τοῦ θεοδέγμονος Τάφου γῆν πολλὴν συμφορήσας, Ἀφροδίτης ἔστησε ναὸν καὶ ἄγαλμα (γ). Ἐκ δὲ τούτου φαίνεται τρανῶς, ὅτι οἱ ἐθνικοὶ ἐσπούδαζον ἀποκρύψει τοὺς ἁγίους τόπους, διότι ἐπ' αὐτῶν οἱ χριστιανοὶ καὶ τότε συνήεσαν, προσκυνοῦντες τὰ ἔχνη τοῦ Ἰησοῦ· μαρτυρεῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ μοναχὸς Ἀλέξανδρος (περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ Σταυροῦ), λέγων· «Μαθόντες δὲ ἐκ παραδόσεως οἱ πιστοὶ τὸν τόπον τοῦ ἁγίου Γολγοθᾶ κεχωσμένον ἔτι καὶ ἀφανῆ τυγχάνοντα» (ὡς ἂν ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς ὑπὸ Τίτου ἀλώσεως τῆς πόλεως), «ἐρχόμενοι καθ' ἡμέραν σεβασμῶς προσεκύνουν. Ὅπερ θεωροῦντες οἱ εἰδωλολάτραι, τοῦ Διαβόλου ὑποβάλλοντος

(α) Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ὑπ' Αἰλίου Ἀδριανοῦ συνοικίσεως τῆς Ἱερουσαλήμ βλ. Ἀλεξανδρ. Χρονικ. σελ. 474. Bon. Εὐσέβ. Ἐκκλ. ἱστ. Δ. 5. καὶ Vales not. αὐτόθ. Scaliger εἰς Εὐσέβ. Χρον. σελ. 209. Ἐπιφάν. περὶ Μέτρ. §. ιδ, καὶ Petav. εἰς Ἐπιφάν. σελ. 394.

(β) Δίων, ξθ. 17. βλ. καὶ τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ο, Ἑρμηνευτ. Τόμ. Γ. σελ. 147.

(γ) Εὐσέβ. βίβ. Κωνσταντ. Γ. 26. πρβλ. Σωκράτ. Α. ιζ: Σωζόμεν. β, 1. Θεοδώρητ. Ἐκκλ. ἱστ. α, 15: Γεώργ. Ἀμαρτωλ. Χρονικ. Κατὰ δὲ τὸν Ἱερώνυμ. ἐπὶ μὲν τοῦ θεοῦ μνήματος ἔστησαν ἄγαλμα Διός, ἐπὶ δὲ τοῦ Γολγοθᾶ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ ἐπὶ τοῦ θεοδόχου σπηλαίου τῆς Βηθλεὲμ εἰδωλον Ἀδωνίδος (S. Hier. Epist. ad Paulin.). Περὶ τούτων οὐδὲν λέγει ὁ Εὐσέβιος, εἰ μὴ μόνον ὅτι (ἐπὶ τοῦ ἁγίου μνήματος καὶ τοῦ περίεξ τόπου) «Ταφεῶνα ψυχῶν ἐπισκευάζουσι, νεκρῶν εἰδώλων σκοτίον Ἀφροδίτης ἀκολάστῳ δαίμονι μυχρὸν οἰκοδομῶσάμενοι» (βίβ. Κωνστ. Γ, 26) ὅπου μάτην τινὲς τὸ εἰδώλων διορθοῦσιν εἰς τὸ εἰδωλεῖον. Ἐκ τούτων τῶν εἰδώλων ὑπῆρχεν ἴσως καὶ τὸ τοῦ Διός, ἢ καὶ ἄλλου ψευδοθεοῦ. Ταῦτα καὶ οἱ νεώτεροι ὁμολογοῦσι β). Krafft, Die Topographie Jerusalems. pag. 172. Bonn, 1846.

μονικοῖς ἐρρύπωνμένην, ἐκφορεῖσθαι παρακελεύεται — ὥς δὲ ὁ κατὰ βάθους τῆς γῆς ἀνεφάνη χῶρος, αὐτὸ δὴ λοιπὸν τὸ σεμνὸν καὶ πανάγιον τῆς σωτηρίου Ἀναστάσεως *Μαρτύριον* παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἀνεφαίνετο (α), καὶ τό*τε* ἅγιον τῶν ἁγίων ἄντρον τὴν ὁμοίαν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναβιώσεως ἀπελάμβανε εἰκόνα· διὸ μετὰ τὴν ἐν σκότῳ κατάδυσιν, αὖθις ἐπὶ τὸ φῶς προήει καὶ τοῖς ἐπὶ θεῖαν ἀφικνουμένοις ἐναργῇ παρεῖχεν ὁρᾶν τῶν αὐτόθι πεπραγμένων θαυμάτων τὴν ἱστορίαν — ἔργοις ἀπάσης γεγωνοτέροις φωνῆς τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν μαρτυρούμενον» (Εὐσέβ. βίω Κωνσ. Γ. 26—28). Αὐτὸς δὲ ὁ μεγαλῶνυμος, καὶ ἰσαπόστολος τῶν ὀρθοδόξων βασιλέων πατήρ, ἐν τῇ πρὸς τὴν τότε Ἱεροσολύμων Μακάριον ἐπιστολῇ ἀνέκφραστον θαῦμα τῆς θείας χάριτος ἀνακηρύττει τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ζωοδόχου Μνήματος «Τὸ γάρ (φησι) τὸ γνῶρισμα τοῦ ἁγιωτάτου ἐκείνου πάθους ὑπὸ τῇ γῇ πάλαι κρυπτό-

(α) *Μαρτύριον* ὀνομάζει τὸ Μνήμα τῆς ἀθανασίας καὶ Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων, καὶ τὸν λόγον προστιθεῖς· «Τίνι γὰρ τῷ λόγῳ, κατὰ τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας, ὁ τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τῆς Ἀναστάσεως οὗτος τόπος οὐκ ἐκκλησία καλεῖται, ἀλλὰ καὶ *Μαρτύριον*; Ἀλλ' ἴσως διὰ τὸν προφήτην (Σοφον. γ. 8) τὸν εἰπόντα, εἰς ἡμέραν ἀναστάσεως εἰς *μαρτύριον*» (Κατηχ. ιδ. §. 3. σελ. 190 ἐκδ. Millij. Ἴδε καὶ τούτου σημειώσ. αὐτοῦ). *Μαρτύριον* τοῦτον τὸν ναὸν καὶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καλεῖ, γράφων πρὸς τοὺς ἐπισκόπους, «συνελθόντας τοῦ *Μαρτυρίου* τὴν ἀφιέρωσιν (τὰ ἐγκαίνια) ποιήσασθαι» (Εὐσέβ. ἐνθ. ἀνωτ. Δ. 40). Καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιστολῇ, Συνήχθημεν (λέγουσι) «Πρὸς τῇ μεγάλῃ πανηγύρει, ἣν ἐπὶ τῇ ἀφιέρωσει τοῦ σωτηρίου *Μαρτυρίου*, σπουδῇ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου . . . κατασκευασθέντες, ἐπετελέσαμεν» (παρὰ τῷ Μ. Ἀθανασίῳ τόμ. α. σελ. 621). *Μέγα Μαρτύριον* ὀνομάζει τοῦτον καὶ Νικηφόρος (Ἐκκλ. ἱς. η, 50). Ἐντεῦθεν *μαρτύρια* ὀνομάσθησαν καὶ οἱ ναοί, οὐ μόνον οἱ εἰς τιμὴν τῶν ἁγίων μαρτύρων καθιδρυμένοι (ἐφ' ᾧ συμπίπτει καὶ ἡ ἔννοια τῆς ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίας αὐτῶν, καὶ τῆς ἐπὶ τῶν μαρτυρικῶν λειψάνων καθιερώσεως τῶν θείων θυσιαστηρίων), ἀλλὰ καὶ ἄλλοι παντοῖοι οἶον, εἰς τὸ *μαρτύριον* Πέτρου τοῦ Ἀποστόλου (Μ. Ἀθανάσιος), καὶ Θωμᾶ τοῦ Ἀποστόλου *μαρτύριον* (Σωκρ. Ἐκκλ. ἱστορ. δ. 18), καὶ *μαρτύριον* τῶν Ἀποστόλων ἐν Κωνσταντινουπόλει (Εὐσέβ.), καὶ *μαρτύριον* Ἡλιοῦ τοῦ προφήτου (Γρηγ. Ναζ.) καὶ ἄλλα παρὰ τῷ Μ. Βασιλείῳ πολλαχού· κτλ. Ἐνίοτε τὸ *μαρτύριον* τίθεται καὶ ἀντὶ τοῦ εὐκτηρίου οἴκου. «Τὰς Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἅγια *μαρτύρια*» (Δ. Οἴκουμ. Συνόδ. Πράξ. α).

τῶν ἁγαν ὀνομαστῶν καὶ περιωνύμων, τῆς Βηθλεὲμ, τοῦ Γολγοθᾶ κτλ. τούτους φέρει καὶ οὗτος ἐν τῇ ψυχῇ κατὰ τὴν πνευματικὴν αὐτῶν σημασίαν. — Στίχ. 26. « Ἐπειδὴ . . . τὴν διήγησιν ». Πῶς ἠδύνατο λαμπρότερον ὁ Πατὴρ ἐρμηνεύσαι τὸν πρὸς τὰ ὁρατὰ τῆς θείας χάριτος ὑπομνήματα βαθὺν αὐτοῦ σεβασμόν; ἀνεκδιήγητον καὶ ἀνέκφραστον λέγει τοῦτο τὸ ἀγαθόν· καὶ τοῦτο διχῶς. α) ὅτι εἶδεν, ἀσπασάμενος πανευλαβῶς, τὰ ἅγια ἵχνη τῆς ὄντως ζωῆς, ὡς αὐτὸς εὐθὺς ὀνομάσει τοὺς τόπους τοὺς ἁγίους. β) ὅτι τούτων πάλιν τῶν ἁγίων τόπων τὰ σημεῖα καὶ ἐν αἷς συνέτυχε ψυχαῖς εἶδεν ἐναργῆ· (ἐμελλόν δὲ πάντως τοιαῦτα φανῆναι, καὶ μάλιστα παρ' ἀνδράσι χριστομιμήταις, αἵτινες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τοὺς ἡγιασμένους τόπους καθ' ἐκάστην ἐθιῶρουν). Διὰ ταῦτα καὶ χαρᾶς ἀμυθήτου πλησθεῖς, ἐώρτασε τὴν κατὰ Θεὸν ἐορτὴν μετ' εὐφροσύνης, θύσας τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως (τί δ' οὐχὶ καὶ τὴν ἀνκίμακτον θυσίαν ἱερουργήσας;), ψάλλων ἴσως καὶ αὐτὸς καὶ τότε καὶ μετέπειτα τὰ τοῦ Δαυὶδ, « Εὐφράνθη ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, εἰς οἶκον Κυρίου προσευσόμεθα. Ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς σου Ἱερουσαλὴμ » (Ψαλμ. ρκα). Ὁ δὲ κλεινὸς Κασωδὼν, « τοῦτο (φησιν) ὁ Γρηγόριος ἐθέλει νοεῖν· ὅτι τοὺς ἐπ' εὐσεβεῖα διασήμευς ἄνδρας οὐχ ἥττον ἐπισκεπτέον, ἢ τοὺς τόπους, οὓς λέγουσιν ἁγίους »! Ἀλλ' εἰ μὲν τοῦτο βούλεται ὁ Πατὴρ, βλέπει παντὸς ἀναγνώστου νοῦς ἀθόλωτος καὶ καθαρὸς. ἡ δὲ Καλθίνειος ἱταμότης καὶ αὐτὸ τὸ ἅγιος ἐπίθετον τῶν ἁγίων τόπων ὡς λεγόμενον μόνον (ἀλλ' οὐχ ὑπάρχον) ἀποφαίνουσα διαρρήδην, οἷά τε ἐστὶ προσθεῖναι τὸ ὡς λέγουσι καὶ εἰς τὸ « Γῆ ἁγία ἐστὶν (ἡ τοῦ Σιναίου. Ἐξόδ. γ. 5: Πράξ. ζ, 33), καὶ εἰς τὸ « Ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ » (δηλονότι τῷ Θαβώρ. β. Πέτρ. α, 18), καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἡ πόλις ἡ ἁγία (ἡ Ἱερουσαλὴμ Ματθ. δ. 5, Ἀποκαλ. ια, 2 κτλ.).

Σελ. 6. στίχ. 3. « Δύσκολον εἶναι . . . ἀμιγῆς τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καρποῦσθαι ». Ἰσως κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο γνωμικόν· « Οὐδὲν ἀγαθὸν κακότητος ἀμικτον » (Ὅρα καὶ Γρηγ. Ναζ. ἐν στίχ. Ἐπειε)· ᾧ συνάδει καὶ τὸ « Ἐν εὐφροσύναις οὐ » (παρ' ἄλλοις λείπει τὸ οὐ) « προσμύγνυται λύπη· τελευταῖα δὲ χαρᾶς εἰς πένθος ἔρχεται » (Παροιμ. ιδ, 13). Ὁ δὲ Κασωδὼν παραβάλλει πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Πατρὸς τὴν πλατωνικὴν ἐκείνην δόξαν· ὅτι « Τοῦτο, ὃ καλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἡδὺ, ὡς θαυμασίως πέφυκε πρὸς τὸ δακοῦν ἐναντίον εἶναι, τὸ λυπηρόν· τῷ ἅμᾳ μὲν αὐτῷ μὴ θέλειν παραγίνεσθαι τῷ ἀνθρώπῳ· ἐὰν δὲ τις διώκῃ τὸ ἕτερον καὶ λαμβάνῃ, σχεδόν τι ἀναγκάζεσθαι αἰεὶ λαμβάνειν καὶ τὸ ἕτερον, ὥσπερ ἐκ μιᾶς κορυφῆς ἡμμένω, δὴ ὄντε » (Πλάτ. Φαίδων. σελ. 136. Βίρ.). Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν οἶμαι κατὰ νοῦν ἐπελθεῖν τῷ θείῳ Γρηγορίῳ, γράφοντι τὰ ἀνωτέρω (καὶ τοι ἄλλως ἐνίοτε ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ πλατωνίζειν, ἀπτότως ὅμως ἀείποτε καὶ ἀνεπιλήπτως). Ὁ δὲ πολυμαθὴς Κασωδὼν ὥσπερ ὁρμητηρίῳ τούτῳ χρησάμενος, ἐξῆλθε πρὸς καταδρομὴν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, διαβάλλων αὐτοὺς ἀντικρυς, ὅτι ἄρα οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τινα γνώμην ἀρχαίων σοφῶν δυσσεβῆ κατησπάσαντο! « Ἐδοξαζέ (φησιν) ἡ ματαιό-

τὸν ζωήρρυτον Γολγοθᾶν, καὶ τὸ τοῦ Ἡλίου τῆς δικαιοσύνης γενέθλιον Σπήλαιον, καὶ τ' ἄλλα τὰ χωρία τῆς ἁγίας γῆς; Ἡ μήπως οἱ νῦν προσκυνηταὶ πλανηθέντες μακρὰν τῆς τῶν πάλαι Πατέρων αὐτῶν εὐσεβείας, οὐκέτι πορεύονται καὶ αὐτοὶ, ὡς ἐκεῖνοι, εἰς προσκύνησιν τῶν σωτηρίων ἱχνῶν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῶν τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ τῶν Προφητῶν; Τίνος ἔθνους τίς προσκυνητῆς εἶπεν, ἢ ἐφρόνησε πώποτε, ὅτι ἀποδημεῖ πρὸς τὸ ἅγιον φῶς; Μήπως οὐ κηρύττουσι πάντες, οὐκ αὐτοὶ ὑμεῖς ὁμολογεῖτε (τῆς ἀληθείας ἀναγκάζουσης), ὅτι πορεύονται εἰς τὸν ἅγιον Τάφον, ἢ εἰς Ἱερουσαλήμ; Καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς, καθ' ὧν οὕτως ἀπηνῶς ἀθυροστομεῖτε, οὐχὶ καὶ ὑμεῖς Ἀγιοταφίτας καλεῖτε; ἔδει δὲ δήπου καὶ τούτους Ἀγιοφωτίτας μετονομάσαι! Ἐπειτα, ὦ ἄνδρες, τί μάτην ἀσχάλλετε καὶ ἀγανακτεῖτε; Ὑμεῖς ἤδη φωτισθέντες ὑπὸ τῆς σοφίας τοῦ αἰῶνος τούτου, εὐρήκατε τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς αὐτουργοὺς τῆς καθ' ὑμᾶς φωτοπλαστίας ταύτης ἐξεμαστεύσατε, δυσχερῶς μὲν (ὡς ὁμολογεῖτε) καὶ μετὰ πολλῶν καὶ τρανῶν ἀντιφάσεων εἰκοτολογοῦντες, ἀλλ' ὅμως ἐξεφωράσατε τὸ πλάσμα! Χαίρετε, καὶ φρονεῖτε ὅπως ἂν ἐθέλητε, καὶ τοὺς βουλομένους ὑμῖν πιστεύειν διδάσκετε τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀλήθειαν· φθόνος οὐδεὶς, οὐδεὶς ὁ κωλύων. Ἀλλὰ τί χρὴ ποιεῖν, ὅποτε πάλιν ἄλλοι πολλοὶ, καὶ οὗτοι οὐκ ἀγράμματοι, ἄκριτοι δὲ ἴσως (καθ' ὑμᾶς) καὶ κοῦφοι, καὶ εὐπιστοι, καὶ εὐήθεις, ἀλλ' ὅμως ἀγαπῶσι τὴν ἀρχίφωτον Ἱερουσαλήμ; ὅθεν καὶ τῆς ὑμετέρας φιλαληθείας τὸν σκοπὸν ἅγαν ὑποπτον θεωροῦσι, καὶ τοὺς λόγους κρίνουσι Δωδωναῖον πάταγον. Ὅσον δὲ πρὸς τὰς λοιδορίας, ἀπαντῶσι ψάλλοντες ἐκεῖνο τὸ προφητικὸν ᾄσμα· «Φωτίζου φωτίζου ἡ νέα Ἱερουσαλήμ, ἥκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν». Ὁ δὲ λαὸς τοῦ Κυρίου, τὸ ἀπλοῦν καὶ ταπεινὸν πολίτευμα τῆς Ὁρθοδοξίας, οἱ νήπιοι καὶ ἄκακοι οὗτοι παῖδες καὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅσάκις ἂν ἀκούσωσι τὰς σοφὰς ὑμῶν ἀνακαλύψεις, οὔτε θροοῦνται, οὔτε φροντίζουσιν ὅλως, ἀλλὰ καὶ ἐπιμειδιῶσι. Καί τινες αὐτῶν, οἱ θαρράλαιοτεροι, παρασάντες, λέ-

θεν γὰρ ἡ πηγή τῆς εὐσεβείας, καὶ τῆς θεογνωσίας αἱ ρίζαι καὶ ἀρχαί. Τοιαύτην τοίνυν οὖσαν αὐτὴν ἐρρίζωσε, καὶ καλῶς ἔπηξεν ἐπὶ κόσμῳ τῆς οἰκουμένης, ἐπὶ ἀγλαΐσματι καὶ χαρᾷ πάσης τῆς γῆς. — Εἰ δὲ βούλει αὐτὸ καὶ κατ' ἀναγωγὴν (ἐπὶ τῆς καινῆς, τῆς χριστιανικῆς Ἱερουσαλὴμ) «ἐκλαβεῖν, ὅψει τῶν πραγμάτων τὴν ἀλήθειαν. Ἐντεῦθεν γὰρ τὸ ἀγαλλίαμα πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης γέγονεν· ἐντεῦθεν εὐφροσύνη καὶ χαρά· ἐντεῦθεν αἱ πηγαὶ τῆς φιλοσοφίας, ἐνθα Χριστὸς ἐσταυρώθη· ὅθεν οἱ Ἀπόστολοι ἐξώρμησαν. Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ.» (τόμ. ε. σελ. 198). Καὶ εἰς Ψαλμ. μθ, (στίχ. 2) μετ' ἄλλα πολλά· «Ἐκεῖθεν (ἐκ τῆς Σιών) ὁ Σταυρὸς ἐλαμψεν. — Ἐκεῖθεν, καθάπερ ἐκ βαλβίδος τινὸς εὐσκελεῖς ἵπποι, ἤρξαντο οἱ Ἀπόστολοι τὸ κήρυγμα ποιεῖν. Ἐκεῖ τὰ προοίμια καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας. Ἐκεῖ τὰ ἀπόρρητα δόγματα κηρύττεσθαι ἀρχὴν ἔλαβον. Ἐκεῖ πρῶτον ἀπεκαλύφθη ὁ Πατὴρ, ἐγνωρίσθη ὁ Μονογενὴς, καὶ ἐδόθη τοσαύτη χάρις» κτλ. Καὶ πάλιν· «Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ μέρους ἐθέλεις λαμβάνειν ἀπόδειξιν, ἐννόησον τίνος ἕνεκεν ἡ οἰκουμένη συντρέχει ἅπασα, τάφον ἰδεῖν σῶμα οὐκ ἔχοντα; ποία δύναμις ἔλκει τοὺς ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς, ὥστε ἰδεῖν ποῦ μὲν ἐτέχθη, ποῦ δὲ ἐτάφη, ποῦ δὲ ἐσταυρώθη; κτλ. (εἰς τὸν ρθ Ψαλμ. σελ. 259). Καὶ πάλιν· «Μετὰ γοῦν τὸν τόκον ἐκεῖνον, ἀπὸ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης ἔρχονται, ὁψόμενοι τὴν φάτνην καὶ τῆς καλύβης τὸν τόπον, ὅνπερ ἄνωθεν ὁ προφήτης προεφώνησε, λέγων· «Καὶ σὺ Βηθλεὲμ· οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἰ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα» (εἰς Ματθ. Ὁμιλ. ζ. τόμ. ζ. σελ. 205).

§. μδ. Καὶ Πορφύριος ὁ Γάζης ἐπίσκοπος (τῷ 396) ἦλθε τὸ πρῶτον ἐκ τῆς αὐτοῦ πατρίδος Θεσσαλονίκης εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις θησαυρισμάτων, ὅπου καὶ πρεσβύτερος ἐχειροτονήθη, καὶ τέλος Γάζης ἱερώτατος ποιμὴν (βλ. Συναξαρ. Φευρ. κς). Εἶχε δὲ καὶ Μάρκον ἀξιομνημόνευτον ἀκόλουθον καὶ μαθητὴν (Βολλάνδ. τ. 3: σελ. 636).

§. με. Παλλάδιος ὁ συγγραφεὺς τοῦ Λαυσαϊκοῦ (τῷ 400)

στιανική πολιτεία; ὧσανεῖ ἔλεγον. — Τί θέλετε ἰδεῖν Χριστὸν ὑπὸ Ἰουδαίων πάσχοντα, καὶ τόπους δεσποτικῶ αἵματι φοινισσομένους, ἢ καὶ μαινομένους; — μὴ δυνάμενοί τι νοῆσαι ὑψηλότερον· ἐντεῦθεν μενοῦν μᾶλλον δεικνυμένων τῶν ἀληθῶς πιστευόντων Χριστῷ, καὶ τῶν μὴ. Εἰ γάρ τινες τῶν ἱερῶν τόπων ὁρῶντες ὑπὸ αἵρετικῶν κρατούμενους, καὶ ὡς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τιμωμένους, τοὺς δὲ κρείττονας ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων, προσκόπτουσι, τί οὐκ ἂν ἔπαθον, εἴπερ αὐτὸν τὸν Χριστὸν ἐώρων ὑπὸ Ἰουδαίων δεσμούμενον καὶ μαστιζόμενον; Τάχα ὑπὸ πολλῆς ἂν τῆς ἀπιστίας καὶ ψυχρότητος συνεσταύρωσαν, ἀρνησάμενοι. Μὴ γὰρ ἀνθρώπους καὶ πολιτείαν θέλομεν ἰδεῖν, ἐκεῖσε ἐπιδημοῦντες; Τόπους ἀπλῶς. Μὴ ἔχεις εἰπεῖν, ὅτι καὶ οἱ τόποι μετεβάλλοντο τὰ ἔθνη; Οὐχί (γρ. οὐχ οἱ) αὐτοὶ χθές, καὶ σήμερον, μέχρις αἰῶνος, οὐχὶ γνῶρισμα τῆς αὐτῶν ἀγιότητος ἡ εὐωδία; Σοὶ μὲν βέβηλοι δοκοῦσι καὶ ἀνωφελεῖς, καὶ τοῖς κατὰ σὲ ὀλιγοπίστοις, ἢ καὶ ἀπίστοις· ἀλλ' οὐχὶ καὶ ταῖς ἔχουσι πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως. Ποία μέμψις τῇ τοῦ Θεοῦ κιβωτῷ, ὅτι ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων δορυάλωτος ἐγένετο; ἢ ποῖος σπῖλος, ὅτι ἐν τῷ ναῷ τοῦ Δαγῶν ἀνετέθη; οὐχὶ καὶ οὕτως τοὺς βαρβάρους πλήξασα, εἰς θαῦμα κεκίνηκε; μᾶλλον δὲ, ποία τῷ Σταυρῷ ἀτιμία; τὰ ὅμοια παθόντι, ἐπηκολούθησεν; οὐχὶ τοὺς αἰχμαλωτεύσαντας αἰχμαλώτους εἴληφε διὰ τῶν σημείων; Ἄρα εἴπερ, συγχωρήσει Θεοῦ, ἀγίας εἰκόνας εἶδες ὑπὸ ἀπίστων κταπατουμένας, καὶ βίβλους ἱεράς ὑπὸ ληστῶν καὶ πολεμίων ἀπεμπωλουμένας, βδελυκτάς διὰ τοῦτο ἐνομίζω; (γρ. ἐνόμισαε). Καὶ πῶς οὐχ ὁμογνώμων, τάχα δὲ καὶ ὁμότροπος κατὰ τοῦτο τοῖς πολεμίοις καὶ ἐχθροῖς τοῦ Σταυροῦ; Βελτίωσιν ζητεῖς παρὰ τῶν προσκυνητῶν; καὶ δεῖξον τὴν σεαυτοῦ, καθ' ἡμέραν ἐν τῷ ναῷ εὐχόμενος καὶ διδασκόμενος. Μὴ ἰδεῖν θέλεις θαύματα ποιοῦντας; ἔχουσιν ἀποκείμενον τὸν μισθὸν ἐν οὐρανοῖς, ὃν αὐτὸς οὐχ ὁρᾷ· οὐ γὰρ ἄδικος ὁ Θεὸς ἐπιλαθέσθαι τοῦ κόπου αὐτῶν. Εἰ δὲ καὶ τις τοῦ ἀγαθοῦ ποτε σκοποῦ διήμαρτεν, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο τὴν ἀρετὴν μισητέον. Οὐδὲ γὰρ ἔμπορος ὁρῶν ἐνώπιον αὐτοῦ τὸν

ἐξω τόποις. ἀντιδιεταλμένως δηλονότι πρὸς ἃς προεῖπεν ἐν τε τοῖς κατὰ τὰ Ἱεροσόλυμα τόποις, καὶ καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ὁδοιπορίαν πλεοναζούσας κακίας (οὐ γὰρ δῆπου συγκρίνει τὴν ἀγιότητα τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ θυσιαστηρίων, ὡς ὑπερέχουσιν τάχα τῆς ἀγιότητος τῶν ἐκτὸς τῆς Καππαδοκίας, ἢ καὶ αὐτῶν τῶν δεικνυμένων ἐν Ἱεροσολύμοις γνωρισμάτων τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανείας).—Στίχ. 11. «Ἐν οἷς ἐστὰ τόποις». Ἐν τοῖς κατὰ τόπους δηλαδή μοναστηρίοις καὶ κοινοβίοις, ἐν οἷς ἐμόνασαν, μὴ ἐξιόντες αὐτῶν τόπων ἐν οἷς ἀπετέξαντο, εἰ μὴ διὰ χρείαν ἀνγκυαίαν (Δ, Οἰκουμ. Συνόδ. καν. δ. ἴδε καὶ τὴν ἐπὶ τέλους σημείωσιν). — Στίχ. 15. «Εἰ δὲ πλήρη ἔχεις... ὁμολογήσαντες». Ἀληθῆς καὶ φοβερὰ τοῦ θείου Πατρὸς ἡ ἀπόφανσις. Κἄν, φησιν, ἐν τοῖς ἀγνωστάτοις καὶ παναγίοις τόποις (κἄν ὑπ' αὐτὸ τὸ ζωοδόχον μνῆμα τῆς Ἀναστάσεως) κατοικῆς, ἐὰν ἔχῃς τὴν ψυχὴν ἀναγνον καὶ πλήρη κηλίδων, τοσοῦτον ἀπέχεις τοῦ γενέσθαι Χριστοῦ κατοικητήριον, ὅσον καὶ οἱ μὴδ' ἐξ ἀρχῆς μὴδ' ὁλως ὁμολογήσαντες τὸν Χριστόν! Σημείωσαι δὲ καὶ ὧδε τὴν εἰς τοὺς πανσέπτους τόπους τῶν Ἱεροσολύμων βαθεῖαν εὐλάβειαν τοῦ Πατρὸς, ἣν καὶ τρανώτερον ἐξέφρασεν ἐν τῷ προοίμῳ τῆς Β, ἐπιστολῆς.—Στίχ. 16. «κἄν ὑπὸ». ὁ ΚΒ. ἐπὶ.—Στίχ. 17. «Τὸν Χριστόν». ὁ ΚΒ. τὸν Θεόν.—Στίχ. 18. «Συμβούλευσον... ἐκ Καππαδοκίας εἰς Παλαιστίνην».—Ἐκ τούτου καὶ τυφλῶ, φασί, δῆλον (πλὴν εἰμή τις ἐκὼν, ὡς οἱ Μολινεῖοι, καμμύοι τοὺς ὀφθαλμοὺς), ὅτι ὁ Γρηγόριος περὶ τῶν ἐν τισι μοναστηρίοις τῆς Καππαδοκίας ἀσκουμένων μοναχῶν ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς ὃν ἀποκαλεῖ φίλον (ἡγούμενον ἴσως τοῦ μοναστηρίου, ὃς εἶχε τὴν κηδεμονίαν καὶ μοναστριῶν παρθένων, ἰδίως ἐν σεμνεῖοις μοναζουσῶν). Ἔοικε δὲ τὸ μοναστήριον, ἢ καὶ τὰ μοναστήρια ταῦτα, ἐκτὸς εἶναι τῆς περιοχῆς τῆς κατ' αὐτὸν Ἐπισκοπῆς. Εἰ γὰρ ἦσαν ἐν ἡ προήδραυν ἐπαρχίᾳ τῆς καὶ ταύτης ἐν Καππαδοκίᾳ πόλεως Νύσσης, αὐτὸς ἂν ἔγραφεν ἀπ' εὐθείας, καὶ οὐκ ἰδίᾳ πρὸς φίλον, ποιμαντορικῶς τοὺς ὑπ' αὐτῷ μοναχοὺς νοθετῶν.—Στίχ. 21. «Προβάλλοιτο» ὁ ΚΒ. οἱ δὲ λοιποὶ προβάλοι.—Στίχ. 24. «Ἐπεφοίτησε» ἀντὶ τοῦ ἐπεφοιτήκει.—Στίχ. 25. «ἀδύναμιν ἐξ ὕψους». Πράξ. α, 4.—Αὐτόθ. «Εἰ μὲν οὖν» ὁ ΚΒ. παρὰ δὲ τοῖς ἄλλοις λείπει ὁ ἀναγκαῖος οὖν.—Στίχ. 29. «Καὶ οἱ ἐνταῦθα» (ἐν Καππαδοκίᾳ δηλονότι) πιστεύσαντες... Ἱεροσόλυμοις». Μετέχουσί (φησι) τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος ἀναλόγως πρὸς τὸ μέτρον τῆς πίστεως, οὐ πρὸς τὸ μέτρον τῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίας. Παρεμφερές ἐστι καὶ τὸ τέλος τῆς εἰς εἶον Μακρ. πρὸς Ὀλύμπιον ἐπιστολῆς τοῦ Πατρὸς «Οὐκ ἴσασι (φησιν), ὅτι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως καὶ ἡ τῶν χαρισμάτων διανομή παραγίνεται, μικρὰ μὲν τοῖς ὀλιγοπίστοις, μεγάλη δὲ τοῖς πολλῶν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν εὐρυχωρίαν τῆς πίστεως» κτλ. (σελ. 204). Ἐὰν δὲ πρὸς τῇ τῆς πίστεως εὐρυχωρίᾳ προστεθῇ καὶ ἡ εἰς Ἱεροσόλυμα ἀποδημία, ὡς πίστεως καὶ αὕτη καρποφορία, πρόδηλον, ὅτι κατὰ τὴν ἀναλογίαν προστεθήσεται τῷ πιστεύοντι καὶ ἡ ἐκ τῶν σημείων τῆς τοῦ Κυρίου χάριτος (βλ. προοίμ. τῆς Β, ἐπιστολῆς), αὐτῶν δηλαδή τῶν παναγίων τόπων πηγάζουσα τοῦ Πνεύματος χάρις, κἄν τε κοσμικὸς, κἄν τε μοναχὸς ὁ πιστεύων ὑπάρχῃ. Καὶ γὰρ (ὃ καὶ μάλιστα σημειώσιως ἄξιον) τοὺς μοναχοὺς ἡ ἐπιστολὴ ἀποτρέπει τῆς εἰς Ἱεροσόλυμα ἀποδη-

κεχρήσθω, καὶ κροτεῖτω τὸ πολύχορδον, καὶ ἄλλος ἄλλως ὑμνεῖτω. Πᾶσα ἡ τοιαύτη διαφωνία εἰς μίαν συνέρχεται συμφωνίαν, τὴν ὁμολογίαν Χριστοῦ. Καὶ οὕτω «παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται» (Φιλιπ. α, 18). Σφραγιζέτω δὲ τὸν λόγον ὁ θεὸς Χρυσόστομος· «Μή μοι λέγε τὰς αἵρέσεις τὰς ποικίλας καὶ παντοδαπὰς. Πάντες γὰρ τὸν αὐτὸν Χριστὸν κηρύττουσιν· εἰ καὶ μὴ ὑγιῶς πάντες, ἀλλ' ἐκεῖνον τὸν ἐν Παλαιστίνῃ πάντες προσκυνοῦσι, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου Χριστόν» (λόγ. ε. εἰς τὸν Ἀπόστολ. Παῦλ. Τόμ. β. σελ. 493. Μοντ.).

§. ρ. Καὶ χαῖρε λοιπὸν, ὦ πάντων τῶν ἐθνῶν ἀγαλλίαμα, ἡ πόλις ἡ περιμάχητος καὶ παντευεργέτις, ἡ πόλις τοῦ ζῶντος Θεοῦ, ἣν αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης, ὁ πᾶ πάντα πληρῶν, ἐξαιρέτως ὑπὲρ τὰς ἄλλας πόλεις ἠγάπησε, καὶ ἴδιον ἀπέφηνεν οἰκητήριον. «*Αὕτη* (φησὶν) *ἡ κατάπαντα μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος, ὧδε κατοικήσω, ὅτι ἡρετισάμην αὐτήν*» (Ψαλμ. ρλα, 14). Ὡ μακάριοι Πατέρες οἱ ἐν αὐτῇ κατοικοῦντες, καὶ ὡς σρουθία καὶ τρυγόνες ἐν ταῖς νοσσιαῖς αὐτῶν, παρὰ τὰ θυσιαστήρια προσεδρεύοντες τοῦ Κυρίου, παρ' οἷς καὶ μία ἡμέρα, κρείσσων ὑπὲρ πολλὰς ἀλλαχοῦ χιλιάδας (Ψαλμ. πγ). Ὡ φιλόθεοι προσκυνηταί, οἱ ἐστῶτες ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ποσὶ καὶ φρεσὶ καὶ ψυχῇ καὶ σώματι παρόντες, καὶ τῆς ἐκ τῶν θεοβαδίστων τόπων χάριτος ἀπολαμβάνοντες, εἴπατε δὴ καὶ ἐκ τῶν ἀπόντων, καὶ ἐκ παντὸς τοῦ τῶν Ὁρθοδόξων πληρώματος, εἴπατε τὸ χαίρειν τῇ Πόλει τῇ ἁγίᾳ. «*Ερωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τὴν Ἱερουσαλὴμ*» ἀσπάσασθε τὴν πρωτομήτορα τῶν χριστιανῶν. Ὡ μήτερ Σιών (ἔρεϊ ἄνθρωπος), ἡ ἀληθῶς Εἰρηνούπολις, καὶ Μητρόπολις τοῦ Εἰρηνάρχου καὶ αἰωνίου Μελχισεδέκ, τοῦ βασιλέως τῆς Δικαιοσύνης, «*Γενέσθω δὴ εἰρήνη ἐν τῇ δυνάμει σου, καὶ εὐθηνία ἐν τοῖς πυργοβάρεσί σου*». Εἰρήνην δώη Κύριος, ὁ δύνάμιν σοι χαριζόμενος. εἰρήνην ἐν τοῖς περιβόλοις σου, καὶ πνευματικὴν εὐθηνίαν καὶ εὐστάθειαν ἐν τοῖς βασιλείοις τοῦ Χριστοῦ, τοῖς ἐν σοὶ πεπυργω-

ἐξ εὐλαβείας καὶ θείας ἀγάπης εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπιδημίαν τῶν πιστῶν. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ μυριοπληθῆ καὶ δι' αἰῶνος ἀδιάλειπτα παραδείγματα τῶν πανταχόθεν γῆς καὶ θαλάσσης συρρέοντων ἔθνῶν (*«ἐκ τίνων γὰρ ἔθνῶν οὐκ ἐπίστευσαν τῷ Χριστῷ ; βλ. ὅπισθ. σελ. 90»*), καὶ μάλιστα τῶν κατὰ μέρος ἐνδοξοτάτων προσώπων, βασιλέων, βασιλισσῶν, ἡγεμόνων, παντοίων ἀρχῶν, ἔτι δὲ καὶ πλείστων ὅσων ἱεραρχῶν καὶ κληρικῶν, παμπόλλων δὲ σοφῶν, καὶ δὴ καὶ θεοφιλῶν καὶ ἁγίων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν τὰ παραδείγματα βεβαιοῦσι καὶ κηρύττουσι τὸ θεοφιλὲς καὶ ἅγιον τοῦτο ἔθος ἀνέκαθεν ὡς ψυχωφελέστατον ἐπικρατοῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ *Ἡὺτε ἔθνη εἰσι μελισσῶν ἀδινάων*», ἢ (ἵνα τὸ οἰκειότερον εἴπωμεν, ἀπὸ τῶν ἁγίων περὶ τῶν ἁγίων ἱερολογοῦντες), *«ὡς νεφέλαι πέτανται, καὶ ὡσεὶ περιστερὰὶ σὺν νεοσσοῖς»* (Ἡσαΐ. ζ'), *«Οὕτως (ὁ ἱερός φησι Θεοδώρητος, αὐτόθ.) «ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία»* (καὶ ἐξαιρέτως ἡ μήτηρ τῶν Ἐκκλησιῶν) *«θεᾶται τὰ νέφη τῶν πρὸς αὐτὴν συντρεχόντων δήμων, οἳ μιμοῦνται περιστερὰς μετὰ νεοσσῶν πετομένας. Εἰ δέ τις ἀκριβῶς νοῆσαι βούλεται τὸ χωρίον, ἐν ταῖς δημοτελέσιν ἐορταῖς — θεασάσθω τὰ πλήθη συρρέοντα· καὶ τὰς μὲν, [τὰς] θυγατέρας ἐν ταῖς ἀγκάλαις φερούσας, ἢ ταῖς χερσὶν ὀδηγούσας, τοὺς δὲ μετὰ τῶν υἱῶν βαδίζοντας, καὶ ὄψεται ἀληθῶς πνευματικὰς περιστερὰς μετὰ τῶν νεοττῶν πετομένας, καὶ πρὸς τὴν νέαν παραγινομένας Σιών»*.

§. ιδ. Ἄλλ' ἐν τούτοις ἐμνήσθην τῆς συκοφαντίας τῶν νεωτέρων Πυρρῶνιστῶν, ὅσοι τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίαν κωλύειν ἐπιχειροῦντες, διαβάλλουσιν ὡς δῆθεν ἀμφιβόλους, ἢ καὶ παντελῶς ἀγνώστους τοὺς πανσεβάστους τόπους ἀποδάντας, ἔνεκα τῶν εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν ἐπιβρισάντων πολλῶν πολέμων, καὶ ἐμπρησμῶν, καὶ κατασκαφῶν, καὶ παντοίων ἄλλων περισσῶν (α).

(α) Δυτικοὶ τινες τὸ πρῶτον (τῷ 1600) ἀμφέβαλον περὶ τῆς νῦν τοποθεσίας τοῦ παναγίου Τάφου, ὡς ἤδη κειμένου ἐντὸς τῶν τειχῶν. Μετὰ τούτους διεθρύλησε τὴν ἀμφιβολίαν ὁ Διαμαρτυρητὴς Ἰωάννης ὁ Κόρτην (τῷ 1741), καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Πλέσιγγος (τῷ 1789)· νεωστὶ δὲ ὁ Ρόβινσὼν (τῷ 1840) ἐπεχείρησεν ἀπο-

ὥς δὲ πόλιν αὐτοῦ σεβόμεθα τὴν Σιών, ὥς δὲ χώραν αὐτοῦ τὴν Ναζαρέτ ἀσπαζόμεθα, καὶ ὥς θεῖον αὐτοῦ λουτρὸν τὸν Ἰορδάνην περιπτυσόμεθα· τῇ γὰρ πολλῇ καὶ ἀφάτῳ πρὸς αὐτὸν στοργῇ — ἔνθα ὅλως ἐπεσκίασε, σεβόμεθα καὶ προσκυνοῦμεν ὡς τόπον Θεοῦ· οὐ τὸν τόπον, οὐδὲ τὸν οἶκον, οὐδὲ τὴν χώραν, ἢ τὴν πόλιν, ἢ τοὺς λίθους τιμῶντες, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτοῖς ἐπιφανέντα καὶ γνωρισθέντα σαρκί, καὶ ἡμᾶς τῆς πλάνης ἐλευθερώσαντα Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ τὰ ἐξῆς (ὑπὲρ τῆς κατὰ Χριστιανῶν ἀπολογ. κατὰ Ἰουδαίων λόγῳ ε. ἐν Πρακτικ. τῆς Ζ. Συνόδ. Συλλογ. Τόμ. 6. σελ. 781).

§. ξα. Ἡσύχιος ὁ πρεσβύτερος, εἶτα δὲ καὶ πατριάρχης Ἱεροσολύμων (τῷ 601), τὸ γένος Ἰσως Ἀλεξανδρεὺς, ἦλθε καὶ προσεκύνησεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ὅπου καὶ τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἀξίωμα τὸ πρῶτον ἐκληρώθη. Τούτου σύγχρονος καὶ Δωρόθεος ὁ Παλαιστινὸς (τῷ 601), κοινοβίου ἀρχιμανδρίτης, καὶ συγγραφεὺς τῶν ψυχωφελεστάτων ΚΔ, *Διδασκαλιῶν* (πάντῃ διάφορος ἄλλου Δωροθέου τοῦ Ἀκεφάλου, ὃν ὁ θεῖος Σωφρόνιος ἐστηλίτευσε). Καὶ Ἀντίοχος, τούτοις σύγχρονος, Γαλάτης τὸ γένος, ἐκ τῆς παρὰ τῇ Ἀγκύρᾳ κώμης Μεδοσαγᾶς (τῷ 614), ὅστις ἐλθὼν εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων, ἐγένετο Σαββαΐτης καὶ αὐτὸς, ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Σάββα τοὺς ἀσκητικούς διαθλήσας ἀγῶνας, οὗ σῶζεται ἡ θαυμαστὴ *Ἐπιτομὴ πάσης τῆς θείας Γραφῆς Παλαιᾶς τε καὶ Νέας* (βλ. περὶ τούτου τὸν ἀνώνυμον αὐτοῦ Βιογράφων παρὰ Λαμβεκίῳ, (ἐν Ἱπομνημ. τ. γ. σελ. 355).

§. ξβ. Ἰωάννης Μόσχος, ὁ καὶ Εὐκρατᾶς (περὶ τὰ 610) ὁ ἐν τῷ κοινοβίῳ τοῦ Μεγ. Θεοδοσίου, εἶτα δὲ καὶ περὶ τὸν Ἰορδάνην ἀσκήσας, καὶ ἐν ταῖς ἐξῆς ἱεραῖς αὐτοῦ περιηγήσει Σωφρόνιον (τὸν ὕστερον Ἱεροσολύμων) ἔτι μοναχόν, ὁπαδὸν καὶ συνέμπορον σχῶν, συνέγραψε τὸ ψυχωφελέστατον *Λειμωνάριον*, ἐν ᾧ πρὸς τοῖς ἄλλοις γράφει καὶ ταῦτα· αὐτὸς ὁ ἁγῶς Ἰωάννης, ὁ ἀναχωρητῆς, ἦν γὰρ φιλομάρτυς ὁ γέρων, ἐβούλετο πῶποτε ἀπελθεῖν ἢ εἰς ἐρήμους μακράν, ἢ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐπὶ τῷ προσκυνῆσαι τὸν ἅγιον

χωρίων, οἵτινες καί, τέλος, προσεκάλεσαν τὴν εὐσέβειαν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, οἷον δακτυλοδεικτοῦντες, εἰς ἀσφαλῆ ἀνεύρεσιν τῶν κεκρυμμένων θησαυρῶν. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ Μαρτύριον τῆς Ἀναστάσεως μετὰ τῶν λοιπῶν ἱερῶν σκηνωμάτων ἀνηγέρθη, μένει εἰς αἰῶνας διηνεκές μαρτύριον τῆς ταυτότητος τῶν ἁγίων τόπων. Καὶ ἔπαθε μὲν πολλὰς ἐπιφορὰς καὶ καταστροφὰς ἡ νέα Σιών. Ἔδει γὰρ αὐτὴν καὶ κατὰ τοῦτο μιμήσασθαι τυπικῶς τὰ πάθη τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, φέρουσαν αὐτοῦ τὰ σιγῆματα, ὡς φέρει καὶ τὰ ἴχνη· ἢ ποῦ ἄλλοθι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἔμελλε μανικώτερον ἐπιπεσεῖν κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἰμὴ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ κοιτίδος καὶ πηγῆς; Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ συμφοραὶ καὶ κατερειπώσεις ἀπέβαινον μαρτύρια καὶ δείγματα τῶν ἐγκρυπτομένων ἁγιασμάτων, ἀναφλέγοντα τὸν ζῆλον τῶν συγχρόνων πιστῶν πρὸς ταχεῖαν τὴν ἀνοικοδομὴν (βλ. ὁπισθ. σελ. 104). Ὡ ποῖον ἀποδείξεων συναφές καὶ πεπυκασμένον πλῆθος! Οἱ Ἀπόστολοι ἐωράκασιν τὸν Κύριον, καὶ ἐγνώριζον τοὺς τόπους ἐν οἷς διέτριψε, καὶ ἔπαθεν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· τούτους δὲ παρέδωκαν μετὰ τοῦ σωτηρίου κηρύγματος τῇ πρώτῃ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων· οἱ δὲ ταύτης ἐπίσκοποι κατ' ἀδιάλειπτον διαδοχὴν ἐτήρουν ἀκριβῶς τῶν τόπων τὴν παράδοσιν, ὡς καὶ τὴν ἱερὰν ἱστορίαν τῶν ἐν αὐτοῖς πεπραγμένων. Ἐπῆλθεν ὁ Εὐσέβιος, καὶ ἄρχεται ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία τῶν ἡγιασμένων χωρίων· συνεχίζουσιν αὐτὴν κατὰ σειρὰν παρακολουθοῦντες ὁ Σωκράτης, ὁ Σωζόμενος, ὁ Θεοδώρητος, ὁ Εὐάγριος, ὁ Ἱερώνυμος, οἱ ἄλλοι τῶν ἀρχαίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὅσοι κατὰ μέρος περὶ τῆς ἁγίας Πόλεως διαλαμβάνουσι· παρέπονται οἱ Βυζαντινοί, καὶ οἱ τῶν ἁγίων ἰδιαίτεροι βιογράφοι, καὶ οἱ φιλαληθέστεροι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Προσθεθείσθωσαν καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι καὶ τῶν ἡμετέρων ἡμερῶν Ὀδοιπορικὰ, ἢ Περιηγητικὰ καὶ τοπογραφικὰ τῆς ἁγίας Γῆς, ὅσα καὶ Ἕλληνες ἐξεπόνησαν (α), καὶ πλεῖστοι

(α) Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν (ἵνα παραλίπωμεν τὸν Ἱερικλέους Συνέκδημον) ἔχουσιν

Οἱ κατὰ τὰς ἐκδόσεις διορθωθέντες συγγραφεῖς.

Ἀμμώνιος Σελ. 78.—Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Σελ. 11—36. Ἐπιστολή τῆς ἐν Ἱεροσολ. Συνόδου Σ. 101.—Ἐπιφάνιος Σ. 60. Εὐσέβιος Σ. 68, 71. Θεοδώρητος Σ. 90. 117. — Θεοφάνης ὁ Ταυρομεν. Σ. 107. Ἡλίας Ἱεροσολύμ. Σ. 102. — Ἰουστῖνος ὁ μάρτυς Σ. 64. Καντακουζηνός. Σ. 113. — Κεδρηνός. Σ. 85.—Παχώμιος Σ. 142. — Σωζόμενος. Σ. 67. 77. — Χρυσόστομος. Σ. 52.

ΠΙΝΑΞ.

Ἀγγελικὴ πολιτεία.	Σελ. 13	Βάπτισμα ἐν Ἰορδάνῃ.	76
Ἅγιον φῶς.	105, 122	Βασίλειος ὁ Μέγας.	75
Ἀδαμάννος.	97	Βασίλισσα.	5, 20
Ἀδριανὸς αὐτοκράτωρ.	62	Βεσσελίγγιος.	47, 75, 121
Ἀθανάσιος ὁ Ἱεροσολύμων.	132	Βηθλεὲμ.	64, 82, 136
Αἰλία.	40	Βιβλιοθήκη ἐν Ἱεροσολ. — ἐν τῇ Σαβ.	
Αἵρετικῶν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀναστάσεως		Λαύρ.—ἐν Κωνσταντινουπόλει.	65, 132
συνάξεις οὐ παράδοξοι.	138	Γαλινδοῦχ ἡ Περσίς.	94
Ἀκριθὴς θίος.	215	Γεράσιμος Ἰορδανίτης.	92
Ἀλέξανδρος Ἱεροσολύμ. Σ. 65—ὁ μα.		Γολγοθᾶς	69, 110
ναχός.	62	Γραφαί.	35
Ἀλίξιος ὁ ὄσιος.	115	Γρηγόριος ὁ Ναζ. 76. — ὁ Νύσσης	
Ἀμμώνιος ἀβδᾶς.	78	77. — ὁ Ἀκραγαντῖνος.	98
Ἀναστάσιος ὁ Πέρσης.	96	Δαμασκηνός.	98
Ἀνδρέας ὁ Ἱεροσολύμ.	96	Δανιὴλ ὁ Ἐφέσου.	109
Ἀνδρόνικος ὁ ὄσιος.	92	Δαπάνη εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων	
Ἀνθιμος ὁ Ἱεροσολύμ.	132	τόπων.	127
Ἀντίοχος ἀβδᾶς.	95	Δεσπόσυνος.	23
Ἀωνύμου ἀπόδειξις τῶν Ἱεροσολύμων 111.— Ἄλλου ἀωνύμου περι-		Δημόσια ὀχήματα.	18
γραφὴ τῆς ἁγίας γῆς ἀνέκδοτος.	120	Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμ.	73, 115, 138
Ἀρκοῦλφος.	97	Δυσχωρία.	16
Ἀρμένιοι πυρπολοῦσι τὸν ναὸν τῆς		Δυτικῶν ἀμφιβολίαι περὶ τοῦ ἁγίου	
Ἀναστάσεως.	130	Τάφου.	117
Ἀρσένιος ὁ Καισαρείας.	114	Δωρόθεος Παλαιστινός.	95
Αὐγουστῖνος	116, 134	Ἐγινάρδου πλάνη.	102
Ἀφροδίτης καὶ Διὸς εἰδωλον.	62	Ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως.	73
		Ἐκκλησία.	57

αἰῶνος μέχρι σήμερον συντρέχουσα κατ' ἔτος ἐκ παντοίων ἐθνῶν, πάσης τάξεως καὶ φύλου καὶ ἡλικίας, πληθὺς τῶν προσκυνητῶν, τῶν τε Ὀρθοδόξων, Γραικῶν, Ῥώσσων, Πολωνῶν, Ἰβήρων, Ἀράβων, Σέρβων, Βουλγάρων, Βλάχων, Ἀλβανῶν κτλ. καὶ παντοίων ἑτεροδόξων, Δυτικῶν, Ἀρμενίων, Ἀβυσσηνῶν, Κοπτῶν, Ἰακωβιτῶν ἢ Συρια- νῶν, Μαρωνιτῶν. Ἐν πᾶσι τοίνυν τούτοις τοῖς τε συγγράμμασι τῶν σοφῶν, καὶ τοῖς ὁμοφώνοις ῥήμασι τῶν κατὰ καιροῦς προσκυνητῶν, βλέπει καὶ ἀκούει πᾶς τις τὰς αὐτάς τῶν ἁγίων τόπων περιγρα- φάς, τὰς αὐτάς ἐν τοῖς καιριωτάτοις ὁμολογίας καὶ διηγήσεις· καὶ ὁ φθόγγος ὁ αὐτός, ἥδη δι' ὅλων δέκα καὶ ὀκτὼ αἰώνων, ἐπικρατεῖ εἰς πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην. Παραλείπομεν τῶν ἐγχωρίων Μωαμε- θανῶν Ἀράβων τὰς ἄνωθεν ἐκ προγόνων καὶ εἰς αὐτοὺς καταβά- σκας περὶ τῆς ταυτότητος τῶν τόπων ὁμοῤῥόθους ὁμολογίας. Ποία παράδοσις ἐπιστηρίζεται εἰς τοσαύτας καὶ τοιαύτας μαρτυρίας καὶ ἀποδείξεις; Εἰ δέ τινες ἐθέλουσι περὶ τούτων ἀμφιβάλλειν, ὦρα λοιπὸν αὐτοῖς μηδὲν ἐν τῷ κόσμῳ πιστὸν ἡγεῖσθαι καὶ ἀλη- θές (α). Ἄλλ' εἰ μὴ ταῦτα πείθουσι τοὺς τοιούτους Πυρρῶνιστάς, πειθέτωσαν αὐτοὺς ἰδιοί τινες αὐτῶν καὶ ὁμόδοξοι σοφοί. Αὐτὸς ὁ μὴ μόνον ἐπὶ σοφία, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μισοχριστίᾳ διαβόητος Γίβ- βων, ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἡρνήσατο, ὅτι «οἱ χριστιανοὶ κατεστή- ριξαν διὰ παραδόσεως ἀναμφιβόλου τὴν σκηνὴν» (τὸν τόπον) «ἐκάστου ἀξιωμακτοῦ συμβεβηκότος» (τόμ. 4. σελ. 101). Ὁ δὲ πάλιν τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίαν τῶν πιστῶν σφόδρα κατατρέχων σοφώτατος Βεσσελίγγιος, περὶ τῆς ταυτότητος ὅμως τῶν τόπων οὐ φαίνεται ἀμφιβάλλων, ἀποδέχεται δὲ καὶ τῶν ἀρχαιοτάτων πραγμάτων τὴν μέχρι καὶ σήμερον δεικνυμένην τοπο-

tin (Voyage en Orient. Paris 1833), K. Raumer (Palaestina, Leipzig, 1838), Ed. Robinson (Palaestina etc. Halae, 1841), G. Williams (The holy City or historical and topogr. notic. of Jerusalem. London, 1845), E. G. Schulz. Jerusalem. Berlin, 1845), ὁ συνετὸς Kraft (Topograph. Jerusa- lems), ὁ προσηλυτιστὴς Strauss (Sinai und Golgotha, Berlin, 1847).

(α) Βλ. Chateaubriand Itinér. Introd. p. CXIII sqq.

παροξυνθείς δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, λεγόντων πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἡ πληθὺς τῶν εἰς προσκύνησιν τοῦ νεοδμήτου ναοῦ προτερχομένων Ῥωμαίων καὶ Φράγγων κατεξουσιάζει τῆς πόλεως τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ στρατὸν πρὸς τοῦτο παρασκευάζουσιν (οὕτω γέγραπται ἐν ἀρχαίῳ χειρογράφῳ τηρουμένῳ ἐν Ἱεροσολύμοις· καὶ ἐν τῇ Χρυσάνθου Περιγραφῇ τῆς ἀγ. γῆς· τοιαῦτα καὶ οἱ Δυτικοὶ ἱστοροῦσι παρὰ Λαβέω, Βιβλιοθ. γέας T. β. σελ. 174). Ἐκ τούτων οὖν τῶν αἰτιῶν ὀρμηθεὶς ὁ Καλίφης, κατέστρεψε τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τῷ 1007 (ἢ 1008, ἢ 1009, ἢ 1010, οἱ δὲ τινες, εἰ μὴ παρὰ χρονίζουσι, κατὰγουσι καὶ εἰς τὸ 1027) (α). Ἀλλὰ πάλιν, οὐ πολλῶν παρελθόντων ἐτῶν, περικαλλέστερος ὁ ναὸς ἀνηγέρθη, εἴτ' αὐτοῦ τοῦ Χακῆμ συγχωρήσαντος (χάριν τῆς αὐτοῦ συζύγου Μαρίας, χριστιανῆς οὔσης, ὡς φασίν), εἴτε τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δαχῆρ μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ πατρὸς, χάριν τῆς μητρὸς (κατὰ τὸν Ζωναράν Χρον. ΙΖ. §. 15) εὐμενῶς ἐπινεύσαντος. Ἐπατριάρχευε δὲ τότε τῶν Ἱεροσολύμων Ὁρέστης (βλ. Μελέτ. αὐτόθ. σελ. 374), ἐπὶ τῆς αὐτο-

(α) Τῷ 1007 λέγει καὶ τις Ἀραβὺ Μωαμεθανὸς, Ὀλαῖμ καλούμενος, ἱστορίαν τῶν Ἱεροσολύμων Ἀραβιστὶ συγγράψας· ἀλλ' οὗτος ἐν τισιν ἄλλοις οὐκ ἀληθεύει· μεταξὺ δὲ τῶν ψευδολογιῶν λέγει καὶ ὅτι ὁ Χακῆμ κατέστρεψε τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ἀγανακτήσας, ὡς ἔμαθεν, ὅτι ἐν αὐτῷ κατ' ἔτος οἱ χριστιανοὶ τὸ πάσχα ψευδῶς πλάττουσι τὸ ἅγιον φῶς (βλ. Moschem. de Lumine Sacr. §. XI. p. 256). Ἀλλὰ τὸν Ἀραβικὸν τοῦτον λῆρον οὐδεὶς εἶδεν οὔτε τῶν Ἑλλήνων, οὔτε τῶν Λατίνων συγχρόνων ἱστορικῶν, ὅσοι τὰ κατὰ τὸν Χακῆμ ἐμνημόνευσαν. Ἐξελέγχεται δὲ τὸ πλάσμα καὶ ἐκ τοῦ σκληροῦ τῶν κατ' Εὐρώπην Ἰουδαίων διωγμοῦ, ὃν ἐπέφερον κατ' αὐτῶν (καὶ τοι παραλόγως· τί γὰρ ἔπταιον ἐκεῖνοι;) οἱ τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνες, ὡς ἔμαθον πανδημῶς βεβοημένην τὴν πρὸς τὸν Καλίφην ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων γενομένην κατὰ τῶν Φράγγων συκοφαντίαν, ὑφ' ἧς ὀργισθεὶς ὁ Καλίφης κατέστρεψε τὸν ναὸν (Moschem. ib. p. 258). Καὶ ὅμως ὁ σοφὸς Μωσχέμιος, ὡς θερμότατος φωτομάχος, τὴν γνώμην τοῦ Ἀραβος Ὀλαῖμ, (ὡς εἰκὸς ἀνδρὶ Καλβίνῳ!), παραδέχεται καὶ προτιμᾷ. Ὡσαύτως, καὶ ὁ τούτου τὸ περὶ τοῦ ἁγίου φωτός βιβλίον ἀπανθίσας, καὶ εἰς εἶδος Διαλόγου μεταμφιάσας Ἕλληνα ἱεροφιλόσοφος, ἐν τοῖς ἐκ τοῦ Ἀτάκτοις (τόμ. γ. σελ. 329-424)· ὅπερ, ὡς ἐκ φιλογενείας κεντούμενος καὶ διαπύρου φιλαληθείας, δῶρον ἄδωρον, [καὶ πληρεσ μισοχρίστου νόσου καὶ παντοίων σαρκασμῶν, προσήνεγκε τοῖς ὁμογενέσι, περὶ οὗ λέγειν οὐ τῆς ἡμετέρας προθέσεως· γέγραπται δὲ παρ' ἄλλοις ἢ τοῦ Διαλόγου τούτου ἀπαθὴς ἐπίκρισις.

σεις ὀλίγαι τινές οὔσαι καὶ ἐπὶ μικροῖς, οὐκ ἰσχύουσιν ἐναργῶς ἀποδείξαι τὴν νοθείαν τοῦ γράμματος· καὶ κείσθω λοιπὸν (ὡς ἀπαιτοῦσιν οἱ κριτικοὶ) γνησίᾳ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ἡ ἐπιστολή.

§. γ. Ἐκεῖνο δὲ μόνον σημειωτέον, καὶ ῥητέον ἐκ προοιμίων· ὅτι λίαν ἠδίκησαν τὸν σοφώτατον καὶ ἀγιώτατον τοῦτον Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας ὅσοι τῶν νεωτέρων σοφῶν, καὶ μάλιστα τῶν περὶ Λούθηρον καὶ Καλδῖνον, παρερμηνεύοντες τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστολῆς, ἀπεφάνθησαν οὐχ ἥττον ψευδῶς, ἢ παρατόλμως, ὅτι ἄρα δι' αὐτῆς ὁ θεῖος Πατὴρ οὐ μόνον ἀπαγορεύει πρὸς πάντας τοὺς πιστοὺς καθόλου, μηδένας εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπιέναι, τῶν ἀγίων καὶ σεβασμίων τόπων ἐσομένους προσκυνητάς, ἀλλὰ καὶ δεινῶς τὴν ἀποδηρίαν ταύτην ἐκφυλίζει, καὶ ὡς λίαν τοῖς πᾶσιν ἐπιδολαβῇ καὶ ψυχώλεθρον στιγματίζει. Νοσοῦντες γὰρ αὐτοὶ πικρὰν ἀπέχθειαν πρὸς πάντα τὰ παρὰ τοῖς εὐσεβέσιν ἱερὰ καὶ ἅγια χωρία κενοσπούδως (ἢ φασι) καὶ δεισιδαιμόνως ἐκπαλαι νενομισμένα· ἄλλοι δέ τινες καὶ μισοχρίστου ματίας οἷστρον βεβακχευμένοι, διὸ καὶ φρίσσοντες τὰ ζῶντα Μαρτύρια τῆς θείας Οἰκονομίας, καὶ ταῦτα εἶπερ ἐνῆν, ἅιστα παντάπασι καὶ ἀνήκουστα καὶ ἀθέατα δύναι κατὰ γῆς ἐπιποθοῦντες, ἔπειτα φέρουσι τῆς πονηρᾶς αὐτῶν διδασκαλίας ἀξιοπίστον μάρτυρα, καὶ οἷον σημαιοφόρον, τὸν θεῖον Γρηγόριον (συμπαρέλκοντες καὶ τὸν μακάριον Ἱερώνυμον). Ἀλλ' ὅτι μὲν οἱ ἄνδρες πλανῶνται πορρώτατῳ τῆς ἀληθείας, ἡ δὲ τοῦ Νύσσης φωστῆρος ἐπιστολή μόνους τοὺς μοναχοὺς καὶ μοναχὰς ἀφορᾷ (καὶ κατ' ἐξοχὴν τοὺς, πρὸς οὓς ἐπεστάλη), δείκνυσιν λαμπρῶς αὐτὴ καὶ μόνῃ ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆς, τοῖς μετ' ἐπιστασίας διεξιούσι· προσεθήκαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς τὰς ἀναγκαίας διασαφίσεις ἐν ταῖς εἰς αὐτὴν σημειώσεσιν.

§. δ. Ἡ δὲ δευτέρᾳ τοῦ Πατρὸς ἐπιστολή γνησίᾳ παρὰ πάντων ἀνωμολόγηται· καὶ πραγματεύεται μὲν περὶ θεολογικῶν τινῶν ζητημάτων, ἐφ' οἷς τινες τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἤριζον ἀτόπως, σχίσματα ποιοῦντες· διαλαμβάνει δὲ ὁμῶς καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Πόλει πανσεβάστων χωρίων, & δὴ καὶ αὐτὸς ὁ θεῖος Πατὴρ

σίας. Καί τοι μηδ' αὐτοὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἀκόλουθον καὶ συμφέρον πρᾶγμα ποιοῦσι. Καυχώμενοι γὰρ ἐπὶ τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι Χριστῷ, ἔπειτα περιφρονοῦσι τὰ κατὰ τὴν θεοβιάδιον χώραν ἀειθαλῆ τῆς θείας ἐπιφανείας ὑπομνήματα καὶ γνωρίσματα, μηδ' αὐτὴν γοῦν αἰδούμενοι τὴν πολιὰν εὐσέβειαν τῶν εἰς τούτων ἱστορίαν καὶ προσκύνησιν πανταχόθεν τῆς οἰκουμένης ἀφικνουμένων λαῶν. Καὶ ταῦτα, πολλοὶ τινες τούτων τῶν σοφῶν μνημονεύοντες μετ' ἐπαίνων Ἑλένην ἐκείνην τὴν Ἀδιαβηνῶν βασίλισσαν, ἥτις ἐξ ἐθνικῆς Ἑβραία προσήλυτος γενομένη, ἦλθεν ἱστορίσασα τὸν νομικὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλὴμ (ἐνθα καὶ κατεδίωσε καὶ τὸ Μαυσωλεῖον αὐτῆς ἐδείκνυτο καὶ ἐπὶ Πausανίου) (α). Ναί, φασίν· ἀλλ' ὁ νομικὸς ναὸς εἰς καὶ μόνος ὑπῆρχεν ἐν Ἱεροσολύμοις· ὅθεν καὶ εἰς τοῦτον πανταχόθεν γῆς συνέτρεχον οἱ Ἰουδαῖοι· ἥδη δὲ πλήρης ἡ Οἰκουμένη ναῶν καὶ θυσιαστηρίων ἁγίων, ἐν οἷς οὐχ ἦττον, ἢ ἐν Ἱεροσολύμοις, τὸ ὄνομα Κυρίου δοξάζεται. — Ναὶ δὴ πάντως (ἀπαντῶμεν) οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ γε σὺν πᾶσι τούτοις εἰς καὶ νῦν καὶ μόνος, μονώτατος ἔστηκεν ἐν πάσῃ τῇ γῇ ὁ τὸν θεοδέγμονα Τάφον αὐτὸν, καὶ αὐτὸν τὸν Γολγοθᾶν αὐτόχρομα καὶ πραγματικῶς περιέχων Ναὸς, καὶ ἐν τῷ τῆς Θεογονίας αὐτότατον Σπήλαιον. Τούτων δὲ πάντων ἱερώτατα ἔκτυπα καὶ ἀπεικονίσματα πάντες οἱ ὑπ' οὐρανὸν θεῖοι ναοί. Εἰ δὲ πανσέβαστα τὰ ἀντίτυπα, πολλῶν δὴ μᾶλλον τὰ πρωτόρριζα καὶ ἀρχέτυπα· ἀλλὰ περὶ τούτων λέγομεν πλατύτερον ἐν τε ταῖς σημειώσεσι καὶ τῷ Παραρτήματι.

Ἔτερος δὲ τῆς ἐκδόσεως σκοπὸς, ἡ ἀπὸ τῆς τοιαύτης περὶ τοὺς ἁγίους τόπους κακόφρονος ἀνευλαβείας προφυλακὴ τῶν ἀπλουστερῶν καὶ ἀκεραιτέρων ψυχῶν. Καθότι τὴν αὐτὴν ὀλιγωρίαν καὶ περιφρόνησιν περὶ τὰ σωτήρια τῆς ἐπὶ γῆς ἐνσάρκου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοφανείας ὑπομνήματα σπουδάζουσι διασπείρειν καὶ αὐτοὶ οἱ δαίλαιοι μισόχριστοι καὶ ἐχθροὶ τοῦ Σταυροῦ, ἀφα-

(α) Πausαν. διδλ. Ζ. κεφ. ιη. πρὸλ. Ἰώσηπ. Ἀρχαιολ. Κ. β. Ζωναρᾶν Χρον. 5, §. ιγ. Σφύζονται δὲ καὶ μέχρι σήμερον λείψανά τινά τοῦ τάφου τούτου τῆς Ἑλένης. Βλ. Kraft Die Topograph. Jerusalems p. 212.

§. λγ. Συμεώνης ὁ παλαιός, καὶ βίου ἀσκήσει, καὶ θύμασι περιώνυμος (περὶ τὸ 375), ὅπως ἐσέβετο τοὺς ἁγίους τόπους, αὐτὸς ἡμῖν ἔρεϊ· «Ἡμεῖς φησιν» (αὐτὸς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀκόλουθοι) «τὸν ἀσκητικὸν μετιόντες βίον, καὶ τῆς ἡσυχίας ἐρῶντες, ἀλώμεθα κατὰ τὴν δε τὴν ἔρημον, ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει τὸν τῶν ἀπάντων ἐπιθυμοῦντες προσκυνῆσαι Θεόν, ἐν ᾧ Μωσῆ τῷ θεράποντι τὴν οἰκείαν ἐπιφάνειαν ποιησάμενος, ἔδωκε τῆς νομοθεσίας τὰς πλάκας· οὐχ ὅτι τὸ θεῖον περιγεγράφθαι νομίζομεν· (ἀκούομεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος «ὅτι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ λέγει Κύριος», καὶ ὅτι ἀκατέχει τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ ὡς ἀκρίδας»)· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς θερμῶς ἐρῶσιν οὐ μόνον οἱ ἐρώμενοι τριπόθητοι, ἀλλὰ καὶ οἱ τόποι ἐράσμιοι, οἱ τὴν τούτων παρουσίαν καὶ ὁμιλίαν δεξάμενοι» κτλ. (Θεοδώρ. Φιλοθ. ἱστορ. 5).

§. λδ. Ὡς ὁμόφρονα καὶ ἰσοκλεῆ καὶ σχεδὸν τι σύγχρονον τῷ παλαιῷ Συμεώνη παραβάλλομεν καὶ Πέτρον τὸν ἐκ τῆς (ἐν Ἀσίᾳ) Γαλατίας· «Ὅστις 99 ἔτη τὰ πάντα βίου, ἑπτὰ μόνον, ὡς φησὶ, συνέζησε μετὰ τῶν γονέων, τὰ δὲ λοιπὰ 92 ἐν τοῖς τῆς μοναστικῆς φιλοσοφίας διετέλεσεν ἄθλοις. Ἦθλησε δὲ τὸν πρῶτον χρόνον ἐν Γαλατίᾳ. Ἐκείθεν ἱστορίας ἐνεκα τὴν Παλαιστίνην κατέλαβεν, ἵνα τοὺς τὰ σωτήρια πάθη δεξαμένους θεασάμενος τόπους, ἐν αὐτοῖς τὸν σεσωκότα προσκυνήσῃ Θεόν, οὐχ ὡς τόπῳ περιγραφόμενον· ἠπίστατο γὰρ αὐτοῦ τὸ τῆς φύσεως ἀπερίγραφον· ἀλλ' ἵνα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστιάσῃ τῇ θεωρίᾳ τῶν ποθουμένων, καὶ μὴ μόνον τὸ τῆς ψυχῆς ὀπτικόν, δίχα τῆς ὀψεως, τῆς πνευματικῆς διὰ τῆς πίστεως ἀπολαύῃ τρυφῆς. Πεφύκασι γὰρ πως οἱ φιλοστόργως περὶ τινὰ διακεείμενοι οὐ τὴν ἀπὸ τῆς θεας αὐ-

κατεπράχθη (Σωκρ. Ἐκκλ. Ἰς. Δ. 36: Σωζόμ. 5, 38). Ὁ δὲ μακάριος Ἀμμώνιος διασφθεὶς, ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, ὅπου καὶ συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς τῶν Ἀββᾶδων ἀναιρέσεως Αἰγυπτιαστί. Ἐξελλήνισε δὲ ταύτην Ἰωάννης (βλ. Ἀμμώνιον ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 132. καὶ Cave Scrip. Eccles. Hist. p. 47), ἣν ὁ Combefis, ἐξέδωκε κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν «Λόγος περὶ τῶν ἀναιρεθέντων» κτλ.

Ἑλληνισταὶ ἐμελλον ἑορτάζειν τὸ Πάσχα τὸ σωτήριον ἐν Ἱεροσολύμοις, προσκυνοῦντες τὸ πανάγιον μνῆμα τῆς Ἀναστάσεως, ὅθεν ἐξέλαμψεν ἡ αἰωνία ζωὴ καὶ τὴν θείαν δὲ λατρείαν σὺν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου (τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ) ἐπιτελοῦντες ἐν τῷ τῆς Σιών ὑπερώῳ, ὅπου σχεδὸν ἑναυλος εἰσέτι ἐνήχει ταῖς ἀκοαῖς ὁ ἦχος τῆς βιαίας προῆς τῶν πυρίνων γλωσσῶν, ἥτις ἐπλήρωσε τὸν τόπον ἐκεῖνον ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Ὁ δὲ μακάριος Ἱερώνυμος ἐσημείωσεν (Ἐπισ. ιζ'), ὅτι ταύτης τῆς πεντηκοστῆς μᾶλλον (ἢ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἑορτῆς) «τὴν ἡμέραν ἔσπευδεν ὁ Παῦλος γενέσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ» (Πράξ. κ, 16). Καὶ πολλοὶ δὲ τῶν ἔξω τῆς Παλαιστίνης χριστιανῶν ἀπέρχοντο εἰς Ἱερουσαλὴμ, φέροντες εὐποιίας καὶ προσφορὰς εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἐκείσε πιστῶν, οἷον ἐκ τῆς Κορίνθου, καὶ ἀλλαχόθεν, ὥς καὶ Παῦλος αὐτὸς ὁ μάλιστα περὶ τούτου φροντίζων καὶ διατάσσων ἀποστολικῶς (Α. Κορ. ις, 2-4: Ῥωμ. ιε, 6: Γαλατ. 6, 10: Πράξ. ια, 29). Καὶ τὸν λόγον δὲ προστίθῃσι, δι' ὃν οἱ ἐκτὸς τῶν Ἱεροσολύμων ὤφειλον μεταδιδόναι τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις πιστοῖς· (ἐξ Ἰουδαίων μάλιστα πεπιστευκόσι). «Εἰ γάρ (φησι) τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς» (Ῥωμ. ιε, 25, 27), ὅπου ὁ ἱερὸς Θεοδώρητος ἀπαριθμῶν τὰς ἐξ Ἱεροσολύμων προχυθείσας δωρεὰς εἰς πάσας τὰς ὑπ' οὐρανὸν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας, ἐπιφέρει· «Ἐξ ἐκείνων, κατὰ τὴν ἀνθρωπεῖαν φύσιν, ὁ Δεσπότης Χριστός· ἐξ ἐκείνων οἱ Ἀπόστολοι, τῆς οἰκουμένης οἱ κήρυκες· δι' ἐκείνων διενεμήθη τὰ τοῦ Πνεύματος δῶρα· δίκαιον τοίνυν τῶν μειζόνων μεταδεδωκότας, μεταλαχεῖν τῶν μειόνων» κτλ. (Ἑρμην. αὐτόθ.). Οὕτως ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίαν πηγὴν τῶν θείων χαρισμάτων ἀποφαινόμενος, συμπεριλαμβάνει καὶ τοὺς ἁγίους τόπους, ἐν οἷς σωματικῶς ἐτελέσθη ἡ πάντα τοῖς ἀνθρώποις χαρισαμένη θεία Οἰκονομία· τούτους δὲ καὶ αὐτὸς πάντως προσεκύνει μετὰ τῶν ἄλλων πιστῶν, ὡς ἀνέβαινεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Εἰ γὰρ οἱ Φαρισαῖοι «ᾠκοδόμου» τοὺς τάφους τῶν προφητῶν καὶ ἐκόσμου» τὰ

Καππαδοκίας ἱερὸν Ἀλέξανδρον, εὗρηκεν ὁ Μολινέος ἀπελθόντα πρὸ τῆς ἀγίας Ἐλένης· ἐπαγάζεται δέ πως καὶ ἐπὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ κατὰ τῶν παναγίων τόπων σταθεῖσιν εἰδώλοις! Ἀλλὰ τοῦτον μὲν καὶ τοὺς τοιούτους παραλείπομεν ληροῦντας. Ἄλλο δέ τι φέρεται παρὰ τοῖς Δυτικοῖς διήγημα ἐν τῇ τῶν ἱερῶν (σαυροφορικῶν) πολέμων Ἐπιτομῇ (α). Ὅτι δῆθεν καὶ πρὸ τοῦ Διοκλητιανείου διωγμοῦ (τῷ 285) οἱ ἐν Ἰουδαίᾳ χριστιανοὶ εἶχον ἤδη ἐν τῇ κυριότητι αὐτῶν τὸν πανάγιον Τάφον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πλάσμα παχυλὸν, ἀντιστρατευόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν. Οὐδὲ συμβάλλει πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ διηγήματος μαρτυρία τις, ἢν, μὴδὲν πρὸς ἔπος, ἀναφέρουσιν ἐκ τοῦ Κυρίλλου τοῦ Ἱεροσολύμων (6). Ἔστι μὲν γάρ οὐκ ἀπίθανον, ὅτι οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις εἰδωλολάτραι καὶ ἀλλόφυλοι, ὀλιγάριθμοι ὄντες (καὶ τοι κατ' ἀμφοδους ἐπτὰ,

(α) Epitome Bellorum Sacror. T. VI. παρὰ Chateaubr. Introd. pag. 97.

(6) Ὁ ἱερώτατος Κύριλλος ἐξηγῶν τὸ «Καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐφραθα (ὡς τόπον τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος), λέγει... Περὶ δὲ τῶν τόπων, Ἱεροσολυμίτης ὢν, προλαβὼν εἶδεν τὸ τοῦ ρλα Ψαλμοῦ αἰδοῦ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθᾷ· εὗρομεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ ὄρουμοῦ» — (καὶ ἐπιφέρει) «Πρὸ ὀλίγων γὰρ ἐτῶν ὄρουμώδης ἦν ὁ τόπος» (Κατηχ. ιδ. §. 9. σελ. 158). Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς διαλαμβάνων περὶ τοῦ Γολγοθα, λέγει· «Κῆπος γὰρ ἦν (ἐν τῷ τόπῳ) ὅπου ἐσταυρώθη. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα νῦν βασιλικαῖς δωρεαῖς ἐφαιδρύνθη» (ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου), «ἀλλὰ κῆπος ἦν πρότερον· καὶ τὰ σύμβολα τούτου μένει, καὶ τὰ λείψανα». (Κατηχ. ιδ. §. 3. σελ. 189). Ταῦτα τοίνυν τὰ χωρία φέρουσιν, ὡς μαρτυρίαν τοῦ ῥηθέντος διηγήματος τῆς τῶν ἱερῶν πολέμων Ἐπιτομῆς. Ἀλλ' εἴπερ ἦν ὁ περὶ τὴν Βηθλεὲμ τόπος ὄρουμώδης (οὐχὶ champêtre, ὅ ἐστι, πεδινός, ὡς οὐκ ἀκριβῶς ἐρμηνεύουσιν) ὀλίγους χρόνους πρὸ τοῦ Κυρίλλου (τῷ 372), τί καινὸν ἔχει τοῦτο πρὸς ἡν λέγει ἡ Ἐπιτομή πρὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ γενομένην ὑπὸ τῶν πιστῶν κτησιν τοῦ παναγίου Τάφου; ποῦ ἡ Βηθλεὲμ; καὶ ποῦ τὸ θεῖον Μνῆμα; Ἐπειτα τὸ μὲν Σπήλαιον τῆς Βηθλεὲμ ἐτι ἐπὶ τοῦ Ωριγένους ἐδείκνυτο τοῖς πιστοῖς ἐλεύθερον, ὡς προσέπιπμεν· ἀλλ' οὐχὶ πάντως καὶ τὸ Μνῆμα τῆς Ἀναστάσεως μέχρι καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (ὡς αὐτὸς ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ Εὐσεβίου διακηρύττει)· εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ Κυρίλλου ἔμενέ τι δένδρον, ἢ φυτὸν, ἐξωθεν τοῦ Γολγοθα (ἐκτὸς δηλαδὴ τῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἰδρυθέντος ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως), σύμβολον καὶ λείψανον τοῦ κήπου (ὅστις ἦν ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ὁ Κύριος ἐσταυρώθη, ἐν δὲ τῷ κήπῳ καὶ τὸ μνημεῖον), μὴ τι τοῦτο τὸ λείψανον μαρτυρεῖ καὶ τὴν ὑπὸ τῶν πι-

τυροῦσι, τῶν λόγων πιστούμενοι τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς τοῦ ἀγροῦ (γρ. ἄντρου) δείξεως (α), ἐν ᾧ τεκοῦσα ἡ Παρθένος κατατέθειται τὸ βρέφος, ἐφ' οἷς ἡ προφητεία φησὶν κτλ. (Εὐαγγ. Ἀποδ. Ζ. σελ. 213). Περὶ δὲ τοῦ ὅρους τῶν Ἐλαιῶν λέγει «Καὶ ἔστη ἐπὶ τοῦ ὅρους τῶν Ἐλαιῶν (φησὶν ὁ προφήτης Ζαχαρίας), ὅπερ ἐστὶ καὶ ἄλλως πρὸς λέξιν ὀρθῶν πεπληρωμένον, εἰσέτι καὶ σήμερον τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων * ἀπάντων * πανταχόθεν γῆς συντρεχόντων, οὐχ ὡς πάλαι, τῆς κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ. ἀγλαΐας ἔνεκα, οὐδ' ὥστε προσκυνῆσαι ἐν τῷ πάλαι συνεστῶτι ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ. ἀγιάσματι, καταλύειν δὲ ἔνεκεν ἱστορίας τε ὁμοῦ (ἴσ. γρ. ὁμοῦ τε) τῆς κατὰ τὴν προφητείαν ἀλώσεως καὶ ἐρημίας τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ προσκυνήσεως . . . Ἐστησαν δὲ ἀληθῶς οἱ πόδες τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν . . . ἐπὶ τοῦ ὅρους τῶν Ἐλαιῶν, πρὸς τῷ αὐτόθι δεικνυμένῳ σπηλαίῳ εὐξαμένου τε, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας τοῦ τῶν Ἐλαιῶν ὅρους τὰ περὶ τῆς συντελείας μυστήρια παραδεδωκότος, ἐντεῦθεν τε τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν πεποιημένου» κτλ. (Αὐτόθ. Βιβλ. Ζ, σελ. 178). Περὶ δὲ τοῦ ζωοποιοῦ Μνήματος εὐθὺς αὐτὸς ἡμῖν ἐρεῖ. Τοσοῦτον δὲ μόνον ἡμεῖς ἐνταῦθα σημειοῦμεν, ὅτι ἐκ τῶν προειρημένων μαρτυριῶν πόρρῳ τῆς ἀληθείας ἐξελέγχονται πλανηθέντες, καὶ φρεναπατήσαντες ἑαυτοὺς, ὅσοι τῶν καινοτομιστῶν ἐναντία τῆς ἱστορίας ἐφρόνησαν, εἰπόντες, ὅτι πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου οὐκ εἰώθεισαν ἐκ τῶν ἔξω χωρῶν χριστιανοὶ ἀπιέναι εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων τῆς Ἱερουσαλήμ. Μόλις ἓνα μόνον, τὸν εἰρημένον ἐκ

(α) Ἄντρον εἶναι γραπτέον καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος μαρτυρεῖ, χρησάμενος τῇ φράσει τῇ αὐτῇ καὶ ἀλλαχοῦ » Τῷ τῆς πρώτης τοῦ Σωτῆρος Θεοφανείας ἄντρῳ» καὶ » Πρὸς τῷ τῆς γεννήσεως ἄντρῳ » καὶ » Παντοίως τὸ τῇδε ἱερὸν ἄντρον φαιδρύνουσα » (βίβλ. Κωνστ. Γ. μα, μγ). Καὶ ἄλλως δὲ τὸ ἀγροῦ πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς Εὐαγγελικῆς ἱστορίας οὐ συμφωνεῖ. Ἄντρον ὑπέλαβε γραπτέον καὶ ὁ Κασσιδιανός (ὅστις καὶ τὸ τῶν λόγων, διορθοῖ εἰς τὸ α τῷ λόγῳ » Exegcit. 11). Φαίνεται δὲ τὸ τοῦ ἀγροῦ σφάλμα παλαιὸν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Εὐσεβίου. Ἐκ τούτου γάρ, ὡς εἰκιν, ἀντέγραψε καὶ Θεόδωτος ὁ Ἀγκύρας (τῷ 430) » Ἐν ἀδήλῳ τίκεται χωρίῳ, ἀγρὸν ἀφανῆ πρὸς γέννησιν ἐκλεξάμενος » (Ὁμιλία εἰς τὴν γέννησιν. βλ. Συνόδ. Συλλ. τ. α, σελ. 593).

δυναστείας καὶ προαιρέσεως τῶν κρατούντων, οὐμενοῦν (τούτων γάρ τινες τάνάπαλιν ἐφάνησαν ἄγαν εὐεργετικοὶ περὶ τὸν ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς ἄλλοι Κῦροι καὶ Δαρεῖοι (Ἑσδρ. 5), καὶ πρὸ πάντων ὁ τοῦ νῦν εὐκλεῶς Σουλτανεύοντος περίφημος πατήρ). ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, «ὅς ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν». Γνωσταὶ δὲ τοῖς πᾶσιν αἱ παρὰ τῶν Δυτικῶν καὶ τῶν Ἀρμενίων ποικίλαι καταδρομαὶ καὶ ῥαδιουργίαι, πειραθέντων πολ-
λάκις ἐξ ἀθεσμοτάτης ἀντιζηλίας καὶ βασκανίας σφέτερίσασθαι τὴν κυριαρχίαν μάλιστα τοῦ θείου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, καὶ τῆς Βηθλεὲμ, καὶ τῆς ἁγίας Γεθσημανῆς. Καὶ τῶν μὲν ἀρχαιοτέρων καταφορῶν ἱκανὰς ἐσημείωσεν ὁ ἀοίδιμος Δοσίθεος πολλαχοῦ τῆς Δωδεκαβίβλου (ιβ. κεφ. α—ιγ), καὶ πρὸ τούτου ὁ Νεκτάριος (ἐν τῇ Ἀντιρρήσει· ἴδε καὶ τοῦ ἀοιδίου Εὐγενίου τὴν πρὸς Κλαίρκιον ἐπιστολήν, ἐκδοθεῖσαν τὸ πρῶτον Ἀθήνῃσι, 1844, σελ. 75—108). ἄλλας δὲ νεωτέρας, καὶ μάλιστα παρὰ τῶν Ἀρμενίων (οἷγε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκακούργησαν καὶ τὸν ἔσχατον ἐμπρησμόν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως τῷ 1808) (α), εἰσέτι νεαρὰς καὶ ἀτριζούσας ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν (β). καὶ νῦν ἤδη θορυβοῦσιν οἱ Δυτικοὶ Φράτορες, σπουδάζοντες ἀναφυτεῦσαι παρὰ τῷ θεοδόχῳ Τάφῳ τῆς Ἀναστάσεως μνήματα δυστήνων βροτῶν, πάσαι τεθνηκότων (γ).

(α) Τοῦτον τὸν ἐμπρησμόν ἐννοῶν ὁ περικλεῆς Χατωθριάνδος, ἔγραψεν, ὅτι ἔσχατος αὐτὸς περιηγητὴς εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως (Jinég. T. 2. p. 199). Ἀλλ' ἐπέζησεν ὁ ἐνδοξὸς ἀνὴρ, καὶ ἤκουσε πάλιν τὸν ναὸν ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ἐν τρισὶν οὐδ' ὅλοις ἔτεσιν ἀνεγερθέντα (1809—1812). Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τούτῳ τῷ ἐμπρησμῷ θαυμαστῶς διατηρήθη ἀβλαβὲς τὸ πλεῖστον τῆς τοῦ Δεσποτικοῦ Μνήματος περιοχῆς, μετὰ τῆς ἐν αὐτῇ ξυλίνης θύρας, καὶ τὸ ἱερὸν Σχευοφυλάκιον, καὶ εἴτι ἕτερον.

(β) Βλ. τὴν περὶ τῶν ἀληθῶν αἰτίων τῆς κορυφώσεως τῶν χρεῶν τοῦ Κοινοῦ τοῦ παναγίου Τάφου περιληπτικὴν Διατριβήν, ἐκδομένην ἐν τῷ κατὰ Μόσχαν ἐκδοθέντι Προσκυνητηρίῳ, ἢ περιγραφῇ τῆς Ἱερουσαλήμ. σελ. 1—19.

(γ) Ὅτε κατεκράτουν τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως οἱ βέβηλοι Σταυροφόροι, ἔθαψαν μετὰ τοῦ παναγίου Τάφου καὶ τοῦ προσκυνητοῦ Γολγοθᾶ δύο τῶν παρ' αὐτοῖς βασιλείων (τὸν Βαλδουίνον καὶ τὸν Γοδοφρίδον), ὧν τὰ μνήματα μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν διατηροῦντο μέχρι καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων πυρπολήσεως τοῦ ναοῦ (βλ.

κλέπτῃς ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζε». Καὶ ἔστιν ὁ Ἰούδας ἐναργῆς εἰκὼν τῶν ἐπαινού-
των τὰς κοινωφελεῖς ἀρετὰς πρὸς ἴδιον ἑαυτῶν κέρδος. Σὺ δὲ
ὁ φιλοπτωχίαν διδάσκων εἰλικρινῶς, οὐκ αἰσχύνῃ καθήμενος
πικρὸς λογιστῆς καὶ τοῦ ταμείου, καὶ τῆς προαιρέσεως, καὶ
αὐτῆς τῆς συνειδήσεως τοῦ πλησίον; Πόθεν οἶδας, ὅτι ὁ δαπανή-
σας εἰς ἐπίσκεψιν τῶν Ἱεροσολύμων ἀριθμὸν τινα τῶν ἰδίων αὐτοῦ
 χρημάτων, οὐ φρονιίζει (κατὰ γρῆος ἀπαραίτητον) καὶ περὶ τῶν
πτωχῶν; Μὴ σὺ γε, πρὸς τῆς φιланθρωπίας αὐτῆς! ἄφες καὶ
τοὺς πλουσίους, καὶ τὴν χήραν αὐτὴν βάλλειν τι δῶρον εἰς τὸ γα-
ζοφυλάκιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν τοὺς τοιούτους
θεωρῶν, οὐκ ἐκώλυε (Μάρκ. ιβ.). Λέγει δὲ καὶ πρὸς σέ, ὅ,τι εἶπε
πρὸς τοὺς ἐμψυχωμένους τῇ μυροφόρῃ, δι' ἣν ἀπεθρήνουν ἀπώ-
λειαν τοῦ μύρου. Τί κόπους παρέχεις τῇ φιλοθέῳ ψυχῇ; «καλὸν
ἔργον ἐργάζεται εἰς ἐμέ. Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε
μεθ' ἑαυτῶν· καὶ ὅταν θέλητε, δύνασθε αὐτοὺς εὖ ποιῆσαι»,
καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ θείου ῥήτου. Μὴ γὰρ εἶχε μύρου χρείαν ὁ Κύ-
ριος; ἢ μήπως ἐπαινῶν τὴν μυραλοιφίαν, ἐδίδασκεν ἀμέλειαν τῆς
πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἐλεημοσύνης, τῆς οὕτως ἀναγκαίας πρὸς
σωτηρίαν; (Ματθ. κε). ἄπαγε. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ἀπεδέξατο
καὶ τὴν τιμὴν τῆς φιλοχρίστου γυναικός· οἷαν καὶ οἱ προσκυ-
νηταὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐπιδείκνυνται, μυρίζοντες οἶον πνευμα-
τικῶς διὰ τῆς εἰς τὸ ἱερὸν γαζοφυλάκιον (μικρᾶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
στον) δωροφορίας τὸν πανάγιον αὐτοῦ τάφον. Καὶ γὰρ καί-
κεινῃ ἡ μυροχόος (ὡς εἶπεν ὁ Σωτὴρ, προαναφωνῶν τὴν τότε
πλησιάζουσαν αὐτοῦ σφαγὴν) «Ὁ εἶχεν ἐποίησε· προέλαβε μυ-
ρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν» (Μάρκ. ιβ, 8). Καὶ
πᾶσα δέ τις ἄλλη εἰς τοὺς θείους ναοὺς καθαρὰ προσφορὰ παρα-
βάλλεται πρὸς τὴν θεάρεστον μυραλοιφίαν ἐκείνην· καὶ σφραγι-
ζέτω τὸν λόγον ὁ θεῖος Χρυσόστομος, λέγων· «Καὶ σὺ τοίνυν,
ἐὰν μὲν τινα ἴδῃς σκεύη κατασκευάσαντα ἱερά, καὶ προσάγοντα,
ἢ ἄλλον τινὰ ἐκκλησίας κόσμον περὶ τε τοίχους καὶ ἑδάφος αὐ-

σαν, ὡς ἐν πανηγύρει· ὁ δὲ θυρωρὸς ἐκπλαγεὶς, ἀπήγαγεν αὐτὸν πρὸς Ἰωάννην τὸν ἀρχιερέα· ὁ δὲ δι' εὐχῆς ἐπέγνω αὐτὸν, καὶ ἑμακάρισεν, ὅτι βασιλεὺς ὢν, ἐν τοιούτῳ σχήματι παρεγένετο προσκυνῆσαι τοὺς ἁγίους τόπους» (ταῦτα ὁ Κεδρην. Συνόψ. Ἱστορ. τόμ. α. σελ. 523. ἐκδ. Παρισ. 1647).

§. μκ. Συμεὼν καὶ Θεόδωρος, ὀσιώτατοι ἀδελφοὶ Θεσσαλονικεῖς, οἱ τὴν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ κατὰ τὴν Πελοπόννησον Μεγάλου Σπηλαίου καθιδρύσαντες (348—390) ἀπῆλθον εἰς προσκύνησιν τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ (βλ. Κτιτορικ. τοῦ Μεγάλ. Σπηλαίου σελ. 41).

§. μβ. Πελαγία ἡ ὁσία ἐξ Ἀντιοχείας (περὶ τῷ 350—385) ἔτι μὲν ἐθνικῇ, θεατρικῇ τε ἦν καὶ πόρνη δημοσία, βαπτισθεῖσα δὲ, τὸν κόσμον κατέλιπε, καὶ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀναβᾶσα, προσεκύνησε τὰ σωτήρια σεβάσματα, καὶ ἐμόνασεν ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν, ἔνθα καὶ τὸν βίον ὀσίως ἐτελεύτησε. Ταύτην καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος προβάλλεται μετανοίας ὑπόδειγμα, λέγων· «Οὐκ ἠκούσατε, πῶς ἐκείνη ἡ πόρνη, ἡ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ λέγω πόλει» (ἡ Πελαγία) πάντας ἀπέκρουσεν ἐν εὐλαθείᾳ; — Βουληθεῖσα γὰρ καὶ μεταβληθεῖτα, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἐπισπασαμένη, — πρὸς οὐρανὸν ἀνέδραμε» (Λόγ. περὶ τοῦ μὴ προσηλωσθαι, κτλ.). Ταύτης τῆς ὁσίας Πελαγίας καὶ ἡ σορὸς ἔκειτο ἔγγιστα τοῦ ἐν τῷ ὄρει τοῦ Ἐλαιῶνος ναοῦ, ὡς ἱστορεῖ Περδίκας ὁ Ἐφέσιος (Ἐκφρ. π. τ. ἐν Ἱεροσολύμοις κτλ.) λέγων· «Ἐγγιστα τούτου καὶ σορὸς ὁσίας Πελαγίας —. Καὶ γὰρ περὶ τὰ πλάγια τοῦ τείχους ἵσταμένη. Διὰ μαρμάρων, ὡς πολλὰ, τῆς γῆς ἀνεστηκυῖα» κτλ. (ἐν Ἀλλατ. Συμμίκτοις. σελ. 72. βλ. καὶ Δανιὴλ Ἐφέσου, Διήγησιν κτλ.).

§. μγ. Ὁ θεῖος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (τῷ 380—404), ὅτι μὲν ἀπῆλθε καὶ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐξ Ἀντιοχείας, ἐν τῇ κατ' αὐτὸν βιογραφίᾳ οὐχ ἱστόρηται· φαίνεται δὲ τὸ πρᾶγμα οὐκ ἀπίθανον· καὶ μάλιστα ἐκ τῆς εὐροίας τῶν λόγων, δι' ὧν, πολλαχοῦ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἐκφράζει τὰ μεγαλεῖα τῆς Ἱερουσαλὴμ. Οἷον, ἐξηγῶν τὸν μζ Ψαλμ. (σίχ. 2), «Ἀγλάϊσμά, φησιν, αὐτὴν (τὴν ἀρχαίαν Ἱερουσαλὴμ) πάσης τῆς οἰκουμένης καὶ εὐφροσύνην ἐποίησεν· ἐκεῖ-

«Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ αἰωνίου Βασιλέως τῶν βασιλευόντων, καὶ τὸν ἀχρεῖον αὐτοῦ δοῦλον κατευοδεύσαντος (γρ. κατευοδώσαντος) ἰδεῖν αἰσθητῶς τοὺς σεβασμίους τῶν ἱεροσολύμων τόπους» κτλ. Εἶτα δὲ τὰ κατ' Αἴγυπτον ἀξιόλογα, καὶ τὰ τοῦ Σιναίου διαγράψας, εἰκονογραφεῖ ἐναργῶς καὶ τὰ τῶν ἱεροσολύμων, αὐτόν τε τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως περικαλλέστατον ζωγραφῶν, καὶ τὸ θεῖον Μνῆμα, καὶ τὸν πανάγιον Γολγοθᾶν, προστιθεὶς καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ (πλὴν τῆς βαθείας ὁπῆς, ἐν ᾗ ἐπάγη ὁ Σταυρὸς) ἔτι καὶ νῦν ὁρωμένην ῥῆξιν (ἐρράγη γὰρ ἐπὶ τῆς σταυρώσεως καὶ αὐτὸς, ὅτε καὶ πέτραι ἐσχίσθησαν» Ματθ. κζ). «καὶ γάρ (φησιν ὁ Δανιὴλ) καὶ αὕτη ἡ πέτρα, καὶ μέρος ἄνωθεν, ὑποκάτω δὲ μετρίως ἐσχισμένη ὁράται». Τοῦτο τὸ ῥῆγμα καὶ ὁ προῤῥηθεὶς Ἰωάννης ὁ Φωκᾶς μνημονεύει, καὶ πρὸ πάντων αὐτὸς ὁ ἱεροσολύμων Κύριλλος, λέγων· «Γολγοθᾶς οὗτος ὁ ἅγιος, ὁ ὑπερανестὴς, καὶ δεικνύων μέχρι νῦν, ὅπως διὰ Χριστὸν αἱ πέτραι τότε ἐρράγησαν» (Κατηχ. ιδ. §. 19). Καὶ τῆς Βηθλεὲμ τὸν ναὸν λαμπρὸν ὁ Δανιὴλ διαγράφει, καὶ τὰ ἄνω διὰ ψηφίδων λεπτῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου καθιστορημένον· καὶ τὰς ἄλλας δὲ τὰς τῶν Ὀρθοδόξων, καὶ τὰς τῶν ἑτεροδόξων ἐκκλησίας μνημονεύει. Τελευτῶν δὲ λέγει, ὅτι, ὅτε ἀπῆλθεν εἰς τὸν ἀγιώτατον Ἰορδάνην, ἦσαν μετ' αὐτοῦ δις χίλιοι ὀρθόδοξοι προσκυνηταί, χωρὶς τῶν ἑτεροδόξων.

§. πζ. Νεώτερος ὅπως οὖν τοῦ Δανιὴλ φαίνεται ὁ μοναχὸς Ἐπιφάνιος, ὁ ἱεροσολυμίτης (ἴσ. περὶ τὸ τέλος τῆς ιγ, ἑκατονταετηρίδος), ὅστις καὶ αὐτὸς συνέγραψε τὰ κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ· ἐπιγράφεται δὲ τὸ Ἐγχειρίδιον «Ἐπιφανίου μοναχοῦ τοῦ Ἀγιοπολίτου, τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν πατρὸς, διήγησις εἰς τύπον περιηγητοῦ περὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς ἁγίας Πόλεως, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἁγίων τόπων» (ἐν Ἀλλατίου Συμμίκτ. σελ. 46—83). Συγχρόνως ἴσως ἀπῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ Περδίκας ὁ Ἐφέσιος, οὗ καὶ πρόσθεν ἐμνημονεύσαμεν. Ἐπιγέγραπται δὲ καὶ τούτου τὸ στιχερὸν συνταγματίον «Περδίκου, τοῦ πρωτογοιταρίου τῆς Ἐφέ-

τὸ ἀνωτέρω (σελ. 8)· αὐτὸς ἐστὶν αὐτὸς, καὶ κεῖνος ἐπεργασάμενος. — Αὐτόθι. «Ἐν τῷ συστήματι» τουτ. ἐν τῷ Θεάνθρωπῳ σώματι, ὅπερ ἔσχε τὴν σύστασιν ἐκ τῶν παρθενικῶν αἱμάτων τῆς κεχαριτωμένης Μαρίας, ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐπὶ τὸν καὶνὸν ἄνθρωπον ἐν αὐτῇ συστάσει (ὡς εἶπεν ἐν τῷ εἰς τὸ Πάσχα λόγῳ ὁ αὐτὸς Πατήρ· καὶ τοῦτο, λέγει σύστημα καὶ ὧδε). «Τοῦτο (φασὶν ὁ Πατήρ) εἰ καὶ ἄνθρωπος ἦν, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα (ὅτι «Πνεῦμα ὁ Θεός». Ἰωάν.), καὶ χάρις (ὅτι «πλήρης χάριτος». Ἰωάν. σ, 14), καὶ δύναμις (ὑψίστου) ἦν» — Ἄμα γὰρ σὸρξ ἔμφυχος καὶ λογική, ἅμα Θεοῦ Λόγου σάρξ. Ἐν ἑαυτῷ γὰρ τὴν ὑπόστασιν (τὸ εἶναι), οὐ πρὸ αὐτοῦ τὴν σύστασιν ἔσχεκε (Σωφρόν. Ἱεροσολ. Λόγ. εἰς τὸν Εὐαγγελισμ. προβλ. Διμασκην. Θεολογ. Γ. μθ). Ὁ δὲ Κασσιδιὸν μάτην ἠπόρησε περὶ τῆς ἐνταῦθα σημασίας τοῦ συστήματος.

Σελ. 10. στίχ. 7. «ἀπεσπάσθη». Τοῦτό μοι δοκεῖ προτιμότερον τοῦ παρ' ἅπασιν τοῖς ἄλλοις ἀνεσπάσθη. Τοῦτο δ' ἀλλαχοῦ λέγει ὁ Πατήρ, ἀνεχώρησε — Στίχ. 8. «ἀνθρώποις». Ἐξ ἡμετέρας διορθώσεως, ἀντὶ τοῦ παρὰ τοῖς ἄλλοις, ἀνθρώποις. — Στίχ. 9. «Ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς» (ἐκ τοῦ Ματθ. ιβ, 40)· τουτέστιν ἐν τε τῷ τάφῳ (σωματικῶς), καὶ ἐν τῷ ἅδῃ (μετὰ ψυχῆς. Πράξ. β, 31), «εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς» (Ἐφεσ. β, 9)· καὶ γὰρ «Καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεῖς ἐκήρυξεν» (Α. Πέτρ. γ, 19). Ἐν τοῖς ὑποχθονίοις, καὶ ἐν τῷ ἅδῃ, ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ Νύσσης προσηρμήνευσε τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς (Λόγ. εἰς τὸ Πάσχα). Περί τῆς εἰς Ἄδου καταβάσεως τοῦ Σωτῆρος, ἦν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δογματίζει καὶ ἐξομνεῖ, βλ. Ἰουστίν. Διὰλ. πρὸς Τρύφωναν· Εὐσεβ. Εὐαγ. Ἀποδ. Δ. ιβ· Η. 235· Γρηγ. Ναζ. Λόγ. εἰς τὸ Πάσχα· Κύριλλ. Ἀλεξανδρ. εἰς Ζαχαρ. Τομ. γ· Διμασκηνόν, καὶ πάντας τοὺς λογάδας τῶν θείων Πατέρων, ἐν οἷς καὶ τὸν Κανόνα τοῦ μεγάλου Σαβδάτου. Ἄγαν εὐμελῶς καὶ περιληπτικῶς ἐμελώδησε καὶ κεῖνος ὁ ἱερός ἱμνωδός· «Ἐν τάφῳ σωματικῶς, ἐν ἅδου δὲ μετὰ ψυχῆς ὡς Θεός, ἐν παραδείσῳ δὲ μετὰ ληστοῦ, καὶ ἐν θρόνῳ ὑπῆρχες Χριστὰ μετὰ Πατρός καὶ Πνεύματος, πάντα πληρῶν ὁ ἀπερίγραπτος. — Στίχ. 10. Τὸν τὸ κράτος... τοῦ θανάτου»· ἐκ τοῦ Ἑβρ. β, 14. — Στίχ. 11. «Καὶ τὸ σῶμα Κυρίου... θεότητα». Κύριος ἐν τε τῇ Καινῇ καὶ τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ πολλαχοῦ λέγεται ὁ Θεός· Κύριος δὲ καὶ ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς, αὐτὸς Χριστός, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός» (Ῥωμ. θ, 5). «Ὁς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος» (Λουκ. β, 11), καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ παρὰ πᾶσι τοῖς Εὐαγγελισταῖς, καὶ ταῖς Ἀποστολικαῖς ἐπιστολαῖς. Ὅθεν καὶ ὁ Θωμᾶς αὐτὸν ὡμολόγησεν αὐτὸς Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου (Ἰωάν. κατὰ τό· αὐτὸς εἶμι Κύριος ὁ Θεός σου. Ἐξοδ. κ. 2). Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν ἐπεσφράγισεν τὴν εἰς αὐτὸν προφητικὴν Θεολογίαν ἐκ τοῦ, «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου» (Μάρκ. ιβ, 36), καὶ πρὸς τοὺς Ἀποστόλους εἶπεν· «Ἕμεῖς φωνεῖτέ με ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ Κύριος· καὶ καλῶς λέγετε, εἶμι γάρ» (Ἰωάν. ιγ, 13). Οὕτω καὶ ἡ προφῆτις Ἐλισάβετ τὴν Θεοτόκον «Μητέρα τοῦ Κυρίου» προσεῖπε (Λουκ. α, 43). Ὅθεν καὶ ἡ κυρίως Θεοτόκος παρὰ τισὶ τῶν Πατέρων καὶ Κυριοτόκος ἤκουσε· «Κυριοτόκος Δέσποινα»

μακαρίτου Θεοτόκη, συνάμα δὲ καὶ τὸ τοῦ Εὐγενίου ἔντριτον Σπαρτίον ἐκδούς, καὶ δωρεὰν διανείμας τοῖς Ὀρθοδόξοις. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ νέους ἐξεπαίδευσε, καὶ ἐν ἄλλοις ἐκτὸς τῶν Ἱεροσολύμων κειμένοις κοινωφελέσι καθιδρύμασιν ἐτησίους εἰσέφερε χορηγίας. Ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου διάδοχος, ὁ νῦν εὐκλεῶς πατριαρχεῦων μακαριώτατος Κύριλλος, ὁ δεύτερος ἀπὸ τοῦ Α, θείου Κυρίλλου (τοῦ τὰς Κατηχήσεις συγγεγραφότος) ἀριθμούμενος, ἐνεργῶ περὶ τὰ καλὰ καὶ φιλάνθρωπα φλεγόμενος ζήλω, τὰς τε συνεστηκυίας βιβλιοθήκας πλουτίζει, καὶ τὰλλα πράττει καὶ πράξει τὰ ἔργα τῆς, ἐφ' ἧς αὐτὸν ἐγκαθίδρυσεν ὁ Κύριος, ὑψιφαοῦς καθέδρας, ἐπόμενος τοῖς ἵχνεσι τῶν ἀειμνήστων καὶ μεγαλουργῶν αὐτοῦ προκατόχων. Οὕτω τὸ Κοινὸν τῆς ἱερᾶς Ἀδελφότητος τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πενόμενον καὶ εὐθηνούμενον συνετέλει, καὶ συντελεῖ τὰ κράτιστα, καὶ συντελέσει δὲ εἰς τρυπὴν γενναιότερον εἰς πάντα τὰ συμβάλλοντα πρὸς τὴν προσήκουσαν διδασκαλίαν καὶ διαμόρφωσιν καὶ παραμυθίαν τῶν οἰκείων τῆς Πίστεως, καὶ πρῶτον τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Παλαιστίνης λαῶν, οἵτινες εἴπέρ ποτε καὶ νῦν ἔχουσι μάλιστα χρεῖαν ἄλλων Μακαρίων, καὶ Ἐλευθερίων, καὶ Κλημέντων (βλ. ὀπισθ. σελ. 66 καὶ 103), αὐξανόντων τὴν τοῦ Κυρίου Ἐκκλησίαν, καὶ λόγοις καὶ ἔργοις εἰς τὴν πέτραν τῆς Πίστεως σφριζόντων αὐτήν, καὶ περιφρουρούντων ἀγρύπνως ἀπὸ τῆς καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν περιχυθείσης ἐντρεχείας τῶν ἐκ δυσμῶν εἰσφθαρέντων παντοδαπῶν προσηλυτιστῶν. Ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὸν κοινὸν τοῦ Ὀρθοδόξου ἡμῶν γένους φωτισμὸν οὔτε πώποτ' ἔμεινεν, οὔτε μενεῖ ἀσυντελὲς τὸ τοῦ παναγίου Τάφου Κοινόν. Φωτισμὸν δὲ φρονεῖ πάντως οὐχὶ τὸν τῆς ψευδοσόφου διδασκαλίας (οἶον ὁ τοῦ σκότους ἄγγελος, μεταβαλλόμενος εἰς ἄγγελον φωτός, πολλαχοῦ πειρᾶται διασπείρειν), ἀλλὰ τὸν οἰκεῖον καὶ πρέποντα τῇ Μητρὶ τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως καὶ τῆς εὐσεβείας, τῆς ἀχωρίστου συζύγου τοῦ τῆς ἀληθείας φωτός, κατὰ τὸ προφητικόν· «Ἐξάποστείλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειαν σου· αὐτὰ με ὠδήγησαν καὶ ἔστησαν». Ὅτι δ' ὁ κακὸς φωτισμὸς ἐκκαίει καὶ φῶς ἄλλο φρικτὸν καὶ πανώλεθρον, κηρύττει ἡ θεο-

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΕΙΝ ΑΠΙΕΝΑΙ ΕΙΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ.

§. α. **Π**ατρίς μὲν καὶ κοινομήτωρ πάντων τῶν σωζομένων ἡ ἐπουράνιος ἐστὶν Ἱερουσαλήμ, ἡ ἐλευθέρα καὶ ἀνώλεθρος πόλις θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἡ τοὺς αἰωνίους ἔχουσα θεμελίους, αἷς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός» (Ἑβρ. ια, 10). «Ἡ γὰρ ἄνω (φησὶν) Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν» (Γαλάτ. δ, 27)· καὶ πάλιν· «Ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ», ἐν ᾗ πανήγυρις καὶ ἐκκλησία πρωτοτόκων, ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων, σὺν μυριάσιν ἀγγέλων, καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων (Ἑβρ. ιβ, 22). Ἱερουσαλήμ δὲ καλεῖται καὶ ἡ ἐπὶ γῆς στρατευομένη καθολικὴ Ἐκκλησία τῶν Ὀρθοδόξων, ἡ μία καὶ ἁγία καὶ Ἀποστολική, ἡ νύμφη Χριστοῦ, ὡς ἁγίων καλλιπόλις, καὶ μήτηρ τῶν ἐχόντων τὸ πολίτευμα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅθεν καὶ Κλήμης ὁ ἱερώτατος ἀναγωγικῶς ἐθεολόγει φιλολογῶν· «Ὁ μὲν οὖν Εὐριπίδης φησὶ, «Χρύσεαι δὴ μοι πτέρυγες, περὶ νώτῳ, Καὶ τὰ Σειρήνων ἐρόεντα πέδιλα ἀρμόζεται· Βάσομαί τ' ἐς αἰθέρα πολὺν Ἀερθεῖς, Ζηνὶ προσμίζων». Ἐγὼ δ' ἂν εὐξαίμην τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ πτερῶσαί με εἰς τὴν (ἄνω) Ἱερουσαλήμ τὴν ἐμὴν. Λέγουσι γὰρ καὶ οἱ Στωϊκοὶ τὸν οὐρανὸν κυρίως πόλιν. — Καθάπερ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀπολιόρκητος, ἀτυράννητος πόλις ἐπὶ γῆς. Εἰκὼν δὲ τῆς οὐρανίου Ἐκκλησίας ἡ ἐπίγειος» (Στρωμ. δ. §. 68, 174). Ὅτι δὲ ἀμφότεραι αἱ Ἐκκλησίαι, ἥτε ἄνω καὶ ἡ κάτω, τὴν Ἱερουσαλήμ ἐπωνυμίαν μετέλαβον ἀπὸ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ χειροκμήτου πόλεως Ἱερουσαλήμ, φανερόν. Καὶ τοῦτο κείσθω πρῶτον ὡς περιληπτικώτατος ἔπαινος τῆς ἁγίας πόλεως τοῦ Δαυΐδ· «Ὅτι τὸ ὄνομα

τιμαλφεστάτης μνήμης ἑναυσμα. Καὶ τὰ λείψανα τοῦ Παρθενῶ-
 νος καὶ τοῦ Θησείου, καὶ εἴτι ἄλλο τῆς ἐλληνικῆς μεγαλοφυΐας
 ἀμίμητον ἀριστούργημα δικαίως θαυμάζουσι, καὶ ἀσιγήτως ἐγ-
 κωμιάζουσι. Τὸν δὲ θεοδέγμονα Τάφον, ἐξ οὗ ἀνέτειλεν ἡ ζωὴ
 καὶ ἀνάστασις τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ τὸν μόνον ἐν πάσῃ τῇ
 Οἰκουμένῃ ναόν, ὅπου πάντα τὰ χρισεπώνυμα ἔθνη, κατὰ τὰς ἰδίας
 γλώσσας ἕκαστον, παμφώνως καὶ συμφώνως Χριστὸν τὸν Θεὸν
 ἀνυμνοῦσι, φαῦλόν τι καὶ ἀδιάφορον ἡγοῦνται θέαμα, καὶ ταῦτα
 τὴν εἰς Χριστὸν ἐπαγγελλόμενοι πίστιν. Καὶ τὸν μὲν πελαγίζοντα
 πολύκαρπον Νεῖλον θαυμάζουσι, καὶ τὰς ἀποκρύφους αὐτοῦ πη-
 γὰς ἐπιμελῶς ἀναζητοῦσι. Μόνος δὲ ὁ Ἰορδάνης, οὕτινος τὰ ὀρμή-
 ματα καὶ μακρόθεν πληροῦσι τὰς πολυγόνους κολυμβήθρας τοῦ
 Βαπτίσματος τῆς θείας υἰοθεσίας, (κατὰ τὴν ἄνωθεν πηγάζουσαν τοῦ
 θείου Πνεύματος ἐπιρροήν), καὶ εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ,
 πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησίαν, οὗτος ὁ ποταμὸς, ὁ τῆς ἐν
 αὐτῷ φανερωθείσης ὑπερθέου Τριάδος ἀένναος κήρυξ, ἄλαλος καὶ
 ἄγρονος ῥέει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἐξίστανται βλέποντες
 τὰς γηραιὰς Πυραμίδας, καὶ τοὺς μετεώρους κρημνοὺς τῶν χρονο-
 βρώτων τοῦ Κολοσσαίου τῆς Ῥώμης πετρῶν, καὶ ἄλλων δὲ ἀμφι-
 θεάτρων, καὶ τῶν πρώην ὑψιδόμων τειχῶν τοὺς εὐρώεντας σωροὺς
 ἐπιμελῶς παρατηροῦσι, σπουδαζόντες ἐν τούτοις τὰ ἦθη, τὰ
 ἔθιμα, τοὺς ἀγῶνας, τοὺς θριάμβους τῶν παρελθόντων αἰώνων.
 Τὸν δὲ μικρὸν τοῦ Γολγοθᾶ λόφον, ἐφ' οὗ ὁ ἐσταυρωμένος Ἰησοῦς
 θριαμβεύσας τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας τοῦ σκότους, ὑπέγραψε
 διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὴν αἰωνίαν ἄφεσιν καὶ ἀπολύτρωσιν τοῦ
 γένους τῶν ἀνθρώπων, τοῦτον τὸν ζωήρρυτον τοῦ Κρατίου τύπον,
 ὅπου κατεπόθη ὁ θάνατος, καὶ θν καὶ ἄδης, καὶ γῆ, καὶ ἥλιος ἔφρι-
 ξαν, ἀναίσθητοι παρέρχονται. Καταβαίνουσι μετ' ἄκρας περιερ-
 γείας εἰς τὰ σκότια βάθη τῶν περιφήμων ἄντρων καὶ σπηλαίων
 τῆς οἰκουμένης, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς ποικίλας, ἢ φήμας ἱστορικάς,
 ἢ φυσικὰς ιδιότητας, μετὰ δάδων ἀχλυωδῶν προσέρποντες, θεω-
 ροῦσιν ἀμβλυωποῦσι δὲ μόνον πρὸς τὸ Σπήλαιον τῆς Βηθλεὲμ,

ὁ στύλος, ὁ τὴν στοάν ἤδη τῆς Ἐκκλησίας ἀνέχων, βεβαμμένος τῷ τοῦ Κυρίου αἵματι, πρὸς ᾧ προτρεθεῖς ἐμαστιγώθη (α). Ἐδείκνυτο δὲ καὶ ὁ τόπος, ὅπου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατήλθεν ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ μαθητάς, συνηγμένους ὡς ἑκατὸν εἴκοσι» (ταύτην ὁ Κύριλλος διχγράφει ῥητῶς, «τὴν ἀνωτέραν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων» βλ. ὅπισθ. σελ. 56). Καὶ καθεξῆς δὲ τὴν Βηθλεέμ. καὶ πάντα τὰ λοιπὰ πολύσεπτα χωρία τῆς ἁγίας γῆς, ἅπερ ἡ θεοφιλὴς ἐπεσκέψατο Παύλα μετ' εὐλαδείας, οὕτως ἀκριβῶς ὁ Ἱερώνυμος διαγράφει, οἷα καὶ καθ' ἡμᾶς ὁρῶνται, καὶ δεικνύονται διὰ τοσούτων αἰώνων βεβαίως ἐπεγνωσμένα. Ἐν δὲ τῇ 35 ἐπιστολῇ πρὸς Ἐξουπεράντιον (τόμ. α. σελ. 270), παροτρύνων τοῦτον ἀπαρνήσασθαι τὴν στρατείαν καὶ τὸν κόσμον, προσκαλεῖ σὺν αὐτῷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κυντιλιανὸν ἀναχωρῆσαι (εἰς Βηθλεέμ). Καὶ ἐν ἐπιστολῇ 46 (τόμ. α. σελ. 285) προτρέπει τὸν Ρούστικον, ἐλθεῖν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους, ὅπου πρότερον ἐλθοῦσα καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ, κατέμεινε μονάσασα. Συνῆν ἐν Βηθλεέμ. τῷ Ἱερωνύμῳ καὶ Εὐσέβιος, πρεσβύτερος σοφός, ἐκ Κρεμῶνης τῆς Ἰταλίας. Καὶ Σωφρόνιος ὁ Γραικός, ὃς ἔγραψε καὶ ἐγκώμιον εἰς τὴν Βηθλεέμ (Ἱερών. ἐν Καταλ. Ἐκκλ. Συγγρ. κεφ. 144).

§. λθ. Πρὸς δὲ τῇ μακαρίᾳ Παύλᾳ καὶ τῇ ταύτης θυγατρὶ, τῷ Εὐστοχίῳ (οὐδετέρως, κατὰ τὸν ἐλληνικὸν ὑποκοριστικὸν ἐν τοῖς τοιούτοις τύπον) προσθετέον καὶ τὴν προῤῥηθεῖσαν εὐγενῇ Ρωμαίαν Μάρκελλαν, καὶ τὰς δύο ὁσίας Μελάνας, καὶ ταύτας ἐνδόξους Ρωμαίας, ἐν Βηθλεέμ. τὸν ἔνθεον βίον διανυσάσας (Ἱερών. ἐπιστολ. κβ, καὶ Παλλάδιος Λαυσαϊκ. κεφ. ριη. σελ. 596, 600).

§. μ. Θεοδόσιος ὁ αὐτοκράτωρ (τῷ 386) «ἐπεθύμησε καταλαβεῖν τὰ Ἱεροσόλυμα· καὶ περιβαλόμενος σχῆμα ἰδιωτικόν, ἦλθεν ἐν τῇ πόλει τῆς ἁγίας Ἀναστασίας (ἴσ. γρ. Ἀναστάσεως) καὶ κρούσαντος, ἤνοιξέ τις [τῶν] ὑπηρετῶν. Πάντων δὲ τῶν λύχνων σβεσθέντων, ἐν τῷ εἰσελθεῖν τὸν βασιλέα αἰφνίδιον πάλιν ἀνήφθη-

(α) Τοῦτου μέρος σφύζεται ἐν τῷ Πατριαρχικῷ ναῷ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.

οὕτως ἐστὶ σεβαστὴ, ὥς μηδὲν εἶναι τῆς τραπέζης ἀγιώτερον
(ὥς εἶπε Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας), πόσω μᾶλλον σεβαστέα τυ-
χάνουσιν αὐτὰ τὰ πραγματικὰ χωρία, ἅπερ ἡ ἁγία τράπεζα
συμβολικῶς ἐξεικονίζει; Πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐν τῇ καθο-
λικῇ τῶν πιστῶν Ἐκκλησίᾳ τυποῦται, καὶ κατασκευάζεται, καὶ
σεβάζεται τὸ σημεῖον καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ· μή τοι
διὰ τοῦτο οὐ σεβαστέον μάλιστα καὶ προσκυνητέον αὐτὸ ἐκεῖνο
τὸ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ δέον προσκυνούμενον ξύλον τῆς
ζωῆς, ἐφ' οὗ ὁ Κύριος ἡμῶν σωματικῶς ἐσιαυρώθη; Πᾶς πιστὸς
καὶ ἀληθὴς λάτρης τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει «γαδὸς Θεοῦ (ζῶντος)· μή τοι
διὰ τοῦτο παραμελητέον τῆς ἐν τοῖς θείοις ναοῖς συνάξεως τῶν
πιστῶν; Ἐπειτα, μήπως καὶ ἐπὶ τοῦ θεοδόχου Τάφου, καὶ ἐπὶ τοῦ
Γολγοθᾶ, καὶ ἐπὶ τῆς Φάτνης οὐκ ἐπιτελεῖται συνάμα καὶ ἡ Δεσπο-
τικὴ ἱερουργία τῆς ἐν τῇ Σιών τὸ πρῶτον τελεσιουργηθείσης καὶ
παραδοθείσης ἀναιμάκτου θυσίας τοῦ ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ; «ὦ, πόσον
ἐκφαντορικῶς «καταγγέλλεται δι' αὐτῆς ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου»
(Α, Κορ. ια, 26) ἐπ' αὐτῶν τῶν τόπων, ἐν οἷς ἐξετελέσθη! καὶ τὸ
ἐπιφερόμενον, «ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ» πόσον ἐναργῶς τῆς χριστια-
νικῆς καθάπτεται καρδίας κατέναντι τοῦ ὄρους τῶν Ἑλαιῶν, ὅπου
πάλιν ἐλεύσεται ὁ Ἰησοῦς, καθ' ὃν τρόπον ἀνελήφθη (Πράξ. α, 11).
— Ἀλλ' ἐξόν (φησι) τῆς θείας χάριτος ἀπολαύειν ἕκαστον ἐν τῷ ἰδίῳ
τόπῳ καὶ ναῷ, τίς ἡ χρεία τῆς εἰς Ἱερουσαλήμ ἐπιπόνου πορείας,
τοσαῦτα χρήματα δαπανῶντας, ἅπερ ἔδει μᾶλλον εἰς τοὺς πτω-
χοὺς διανέμειν, καὶ τρέφειν δι' αὐτῶν τὸν Χριστόν; — Βαβαὶ τῆς
φιλοπτωχίας! οὕτως ἐστὶ μεγάλη καὶ θαυμαστὴ, ὥς μηδὲν δια-
φέρειν ἐκείνης τῆς τοῦ Ἰσκαριώτου φιλελεήμονος γνώμης, ὅστις
βλέπων τὴν μακαρίαν ἐκείνην γυναῖκα τὴν ἐκχέουσαν τὸ βαρύτι-
μον μύρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰησοῦ, μέσσην τὴν καρδίαν ἀλγί-
σας, ἀνέκραξεν· «Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη; ἠδύνατο γὰρ τοῦτο τὸ
μύρον πραθῆναι ἐπάνω τριακοσίων δηναρίων, καὶ δοθῆναι τοῖς
πτωχοῖς» (Ματθ. κς. 9: Μάρκ. ιδ. 4: Ἰωάν. ιβ, 5). Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν
ἔλεγε ταῦτα, «οὐχ ὅτι ἔμελεν αὐτῷ περὶ τῶν πτωχῶν· ἀλλ' ὅτι

οἱ τῶν ψαλλόντων χοροί, ὅσαι καὶ αἱ τῶν ἐθνῶν διαφοραί.— Ἀρά γε ἔσται ποθ' ὁ χρόνος ἐκεῖνος, καθ' ὃν ἡμῖν ἐξέσται » (συνάμα μετὰ τῆς Μαρκέλλης ἐλθούσης) « συνέρχεσθαι μὲν εἰς τὸ (ἐν Βηθλεὲμ) Σπήλιον τοῦ Σωτῆρος, συνδακρύνειν δὲ παρὰ τὸν Τάφον τοῦ Κυρίου; λείχειν δὲ τῇ γλώττῃ (καταφιλεῖν) τὸ ξύλον τοῦ Σταυροῦ; καὶ τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν μετὰ τοῦ ἀναληφθέντος Κυρίου συνανυψοῦσθαι εὐχῇ καὶ ψυχῇ; Καὶ τὸν Λάζαρον δὲ ἐξιόντα τοῦ τάφου δεδεμένον κειρίαις ὀφόμεθα. Καὶ τὰ Ἰορδάνεια ῥεῖθρα, διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Κυρίου ῥέοντα καθαρώτερα — Πορευσόμεθα καὶ εἰς Ναζαρέτ, θεασόμεναι τὸ τῆς Γαλιλαίας ἄνθος (ὡς ἐρμηνεύεται τ' ὄνομα)· καὶ πρὸς τὸ Θαβώριον ἐπειξόμεθα, καὶ τὰς σκηνάς θεωρήσομεν τοῦ Σωτῆρος, οὐχ ὡς ὁ Πέτρος πρῶτην ᾗθελε, μετὰ Μωσέως καὶ Ἡλίας (σκηνοῦντος), ἀλλὰ μετὰ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ τοὺς ἄλλους ὀφόμεθα τόπους, ἐν οἷς ἐστήκασιν ἐκκλησίαι, οἷον σημαῖαι τῶν νικῶν τοῦ Κυρίου » (Τόμ. α. σελ. 150—157). Αὐτὸς δὲ ὁ μακάριος Ἰερώνυμος καὶ ἐν τῷ πρὸς Εὐστόχιον ἐπιταφίῳ Παύλας, τῆς αὐτοῦ τοῦ Εὐστοχίου μητρὸς (Ῥωμαίας πατρικίας, τὸ γένος ἐλκούσης ἐκ τῆς ἀρχαίας οἰκίας τῶν Κορνηλίων καὶ Γράκχων, ἥτις ἦλθε καὶ ἐμόνασεν ἐν Βηθλεὲμ) θαυμασίως διαγράφει τοὺς διαφόρους τῆς Ἰουδαίας σταθμοὺς, οὓς διῆλθεν ἡ μακαρία Παύλα, προσκυνοῦσα τοὺς ἁγίους τόπους· καὶ ὅπως τέλος, ἅμα τῷ ἐλθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀπροσπεσοῦσα πρὸ τοῦ Σταυροῦ (ἐν τῷ Γολγοθᾷ), ὡσανεὶ κρεμάμενον ἔτι θεωμένη τὸν Κύριον, προσεκύνει· εἰσελθοῦσα δὲ καὶ εἰς τὸν πανάγιον Τάφον, κατησπάζετο μὲν τὸν λίθον τῆς Ἀναστάσεως, ὃν ὁ Ἄγγελος ἀπεκύλισεν ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου (α). Αὐτὸν δὲ τὸν τόπον τοῦ θεανδρικοῦ σώματος, ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος, ὡς ὑδάτων διψῶσα πολυποθήτων, στόματι πιστῷ κατεφίλει. Κακεῖθεν ἀνέβη εἰς τὴν Σιών, ὅπου ἐδείκνυτο

(α) Τοῦτον καὶ Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων διαγράφει (Κατηχ. ιδ. §. 19), ὡς καὶ ἐπ' αὐτοῦ « παρὰ τῷ μνημείῳ κείμενον ». Σφύζεται δὲ ἡδὴ καὶ καθ' ἡμᾶς μέγα τοῦ λίθου τούτου τεμάχιον, ἐν τῷ τοῦ θείου Μνήματος κοινῷ κλίφῳ.

λοπονοῦντα, μὴ κέλευε πραθῆναι » (ὡς ὁ Ἰούδας τὸ μύρον), « ἢ ἀνατραπῆναι τὸ γεγεννημένον, ἵνα μὴ πληρώσῃς αὐτοῦ (τοῦ ἀφιερουῦντος) τὴν προθυμίαν. Ἄν δὲ πρὶν ἢ κατασκευάσαι (ἴσ. κατασκευάσῃ) τις ἐρεῖ ταῦτα (α), κέλευε δοθῆναι πτωχοῖς. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς (ὁ Κύριος) ὥστε μὴ πληρῶσαι τὴν ἐπιθυμίαν (ἴσ. προθυμίαν) τῆς γυναικὸς (β), τοῦτο ἐποίησεν (τόμ. ζ. σελ. 768. Μ.). Ὅτι δὲ καὶ ἀγιάζει τὰς ἀγαπῶντας τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ τὸν τόπον τοῦ σκηνώματος τῆς δόξης αὐτοῦ, κηρύττει ἡ Ἐκκλησία μετὰ τοῦ Προφητάνακτος (Ψαλμ. κε, 8): καί τοιοῦτοι μὲν οἱ τὴν δαπάνην τῶν βουλομένων εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπελθεῖν ἀφαιρουῦντες ἀπὸ τῆς εὐσεβοῦς αὐτῶν προαιρέσεως, καὶ διανέμοντες ὅλην εἰς τοὺς πένητας. Ἄλλοι δὲ πολλῶ μεγαλοφρονέστεροι τῶν μὲν πενήτων ὀλίγον φροντίζουσι, τὰς δὲ πολλὰς (ἅς πλάττουσι) καὶ ἀμυθήτους μυριάδας τῶν χρημάτων, τὰς ἐκ πολλῶν (φασί) χιλιάδων κατ' ἔτος προσκυνητῶν συσσωρευομένας, μηδὲν μελλήσαντες, ἐκφοροῦσι σκάφαις ὕλαις καὶ σκαφίσιν ἐκ τῶν κατωρύχων θησαυρῶν τοῦ παναγίου Τάφου καὶ τὸ σκῆνωμα τῆς θείας δόξης ἔρημον καταλείποντες, ἀνεγείρουσιν ἐκ τούτων γυμνάσια πολλὰ καὶ περιφνῆ, καὶ πλήρη πολλῶν διδασκάλων ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, καὶ πολλὰς ἑκατοντάδας νέων πέμπουσιν εἰς τὴν σοφὴν Εὐρώπην, ὅπως σπουδάσαντες μεταφέρωσι πᾶσαν τὴν Εὐρωπαϊάν σοφίαν εἰς φωτισμὸν τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ περὶ τῆς ὑψηλῆς τούτων ἀξιώσεως ἐροῦμέν τι παροδικῶς καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς.

§. 5. Ἦδη δ' ἐκεῖνο μόνον θαυμάζομεν. Πάσας τὰς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς γινομένας ὑπὸ τῶν φιλοϊστόρων περιηγήσεις πάντες

(α) Ἰσ. γραπτέον ἐρωτήσῃ, ὃ φαίνεται διαμελισθὲν ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως, εἰς τὸ ἐρεῖ ταῦτα. Ἐρωτήσῃ ἔχει καὶ ὁ Ζιγαβηνὸς εἰς Ματθ. κς, 12 (καὶ αὐτὸν δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἄν δὲ). Ὁ δὲ Μορέλιος ἀντὶ τοῦ ἐρεῖ, σημειοῖ εἴρηται, ἀλλ' ὀρθότερον ἂν ἔγραφεν «Ἐρηται», καὶ τοῦτο πάλιν φαίνεται διαμελισθὲν εἰς τὸ ἐρεῖ ταῦτα. — (β) Ὁ Μορέλιος ἀντὶ τοῦ ἐπιθυμίαν σημειοῖ ἀγνώμην· ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἐπιθυμίαν ἐδείκνυε τὴν ὀρθὴν γραφὴν, προθυμίαν, ὡς εἶπεν καὶ ἀνωτέρω ὁ Πατὴρ· οὕτως ἔχει καὶ ὁ τὰ Χρυσοστόμου μεταγράφων Ζιγαβηνός.

σύμπλουν ποντιζόμενον, τῆς ἐμπορίας ἀφίσταται. Ἀλλ' ὅτι οὐ τροπάρια ψάλλουσι, καὶ κανόνας ῥυθμίζουσι, καὶ τερετίσματα μελίζουσι ποικίλα, λιγυρᾶ καὶ θελκτικῇ τῇ φωνῇ; Καὶ τί τοῦτο; ἀρκεῖ αὐτοῖς ἐκ διαλείμματος εἰς λόγος πρὸς Θεόν, εἰ καὶ ἄνευ ὥδης, ἐν στεναγμῷ ἀλαλήτῳ· εἰκὸς γὰρ καὶ στεναγμοῖς χρῆσθαι τοὺς τοιούτους, ἀλλοτρίαν καὶ ἀήθη πορευομένους, καὶ ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀνθρώπων ἀπανθρώπως ὀνειδίζομένους, ἢ καὶ μαστιζομένους ἐνίοτε. «Θέλω γάρ, φησιν ὁ Ἀπόστολος, πέντε λόγους ἐν τῷ νοῖ, ἢ μυρίου ἐν γλώττῃ· ἡ γὰρ θλίψις νήφει τὸν ἄνθρωπον παρασκευάζει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης φησί· «Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου». Οὐ δέεται ὁ Θεὸς ἐξ ἡμῶν ποικιλοφωνίας, ἀλλὰ προαιρέσεως ἀγαθῆς, καὶ τοῦ πάντοτε πρὸς αὐτὸν τῷ νοερῷ ὄμματι ἐνατενίζειν. Οἶδε γὰρ καὶ πρὸ τοῦ ἐκφωνῆσαι ἡμᾶς, ἴδεν χρεῖαν ἔχομεν. Ἐπεὶ καὶ Μωϋσέως σιωπῶντος ἀκούει (α), τῶν ἐχθρῶν καταδιωκόντων. Εἰ δὲ καὶ ἀδιαφοροῦσι, τοῦτο πάντως καὶ ἐνταῦθα πείσονται καταμένοντες· ἡ μέλιττα γὰρ οὐ περ ἂν ἀπέλθῃ, μέλι ποιεῖ· οὐ δῆπου καὶ ὁ κηφὴν. Τὸ δὲ ψυχρότατον αὐτῶν συμπέρασμα, «ὅτι ἐκεῖνος, φησί, διὰ τὸ ἴδιον θέλημα ἀποδημεῖ· ἐγὼ δὲ τὴν ὑποταγὴν ἐκπληρῶ». Καὶ τοι οὐ πάντοτε καλὴ ἡ ὑποταγὴ, εἰμὴ κατὰ Θεὸν γένοιτο· πολλάκις γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ ὑποταγῇ εὐρίσκεται τις τὸ ἴδιον θέλημα ἐκπληρῶν. Ὁ δὲ εἰς προσκύνῃσιν ἀπερχόμενος, οὐ τὸ ἴδιον θέλημα ἐκπληροῖ, ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ καὶ τὸ ἴδιον θέλημα ἐκπληροῖ, οὐ σὸν τὸ διακρίνειν τὰ ἀλλότρια· ἀλλ' ἕκαστον τὴν ἰδίαν συνείδησιν δέον ἔχειν κριτὴν, ἢν', ὅπερ πράττει, μετὰ συνέσεως γίγνοιτο, ὥστε ἀρέσκειν Θεῷ. Τί οὖν, φησιν, ἡμεῖς οἱ μὴ ἀπερχόμενοι εἰς Ἱεροσόλυμα, κολαζόμεθα; Οὐ δῆτα, εἴπερ τοὺς ἀπερχομένους ἀποδεχόμεθα· οὐ γὰρ ἐπιταγὴ τὸ τοιοῦτον, ἀλλ' ἀρετὴ. Ὡς δῆπου καὶ τὸ παρθενεύειν, δῶρόν ἐστι πρὸς Θεόν, οὐ φόρος· εὐάρεστον [μὲν], ποιούμενον· μὴ ποιούμενον δὲ διὰ τὰς παντοδαπὰς ἀνάγκας, ἀνέγ-

(α) Λὺτὸ τὸ ἀτὶ θ ο ᾱ ς π ρ ὸ ς μ ε ς, (οὕτω γέγραπται ἐν τῷ περιελίδῳ).

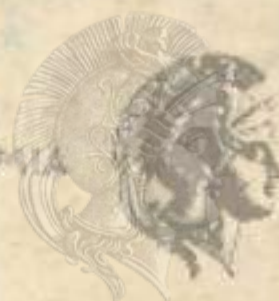

καὶ οὕτως ἀνεπαισθήτως (ἴσ. γρ. ἀναισθήτως) παρέλθοιμεν τὴν συμφοράν; καὶ οὐκ ἀντιταξόμεθα, ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν; καὶ ποίας ἂν οὐκ ἄξιοι καταδίκης καὶ ποινῆς ὀφθείημεν; καὶ ταῦτα, οὐχ ὅπλων καὶ δοράτων προβαλλομένων, ἀλλὰ λόγων τῷ λόγῳ ἀντεπεμβαινόντων. Διὸ καὶ ἡμᾶς τὰ εἰκότα χρεῶν ἀντεισφέρειν, εἰ καὶ μὴ τινα ἐτέραν ἀμοιβὴν ἐλπίζοιμεν (καὶ τοι τοῦτο ἐπήγγελται), ἀλλ' οὖν διὰ τὴν προγενομένην εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαν. Περὶ οἴκων δὲ Θεοῦ μέλλων (γρ. μέλλω) εἰπεῖν καὶ εἰκόνοσ, οὐχ, ὥς ἂν ὑπολάβοι τις, περὶ τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀφωρισμένων αὐτῷ θείων ναῶν· οὔτε μὴν περὶ ἐναρέτων καὶ ὁσίων ἀνδρῶν, ἥδη γενομένων ναῶν Θεοῦ καὶ εἰκόνων, μορφωθέντος Χριστοῦ ἐν αὐτοῖς· (καὶ περ καὶ τούτοις ὁρῶν καταπεφρονημένους ὑπὸ τῶν ἀφρόνων, καὶ κτηνώδη βίον μετερχομένων), ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ τε καὶ ἐπέκεινα ταύτης προηγουμένως σεπτῶν καὶ ἁγίων τόπων· ἐνθα ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὰς διατριβάς ἐποιήσατο, τὴν δι' ἡμᾶς μετερχόμενος οἰκονομίαν· ὅπῃ τε πρότερον ἐν συμβόλοις καὶ τύποις καὶ σχήμασιν ἀνθρωπομόρφοις, ἢ ἄλλῳ τινὶ εἶδει, συγκαταβαίνων, ὥπται τοῖς τότε πατριάρχαις τε καὶ προφήταις, εἰκόνας τινὰς παρέχων τῶν θείων αὐτοῦ ἰδιωμάτων, καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἐν σαρκὶ οἰκονομίας. Οὐ φασι γάρ τινες τῶν τὸ σχῆμα τῶν μοναχῶν ὑποκρινομένων, καὶ δοκούντων ἐν γνώσει προέχειν τῶν λοιπῶν, εὐλογόν τινα τοιούτους καὶ τοσούτους κόπους ἀνωφελεῖς ὑπομένειν εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἢ καὶ Γαλιλαίᾳ, καὶ Σινᾷ σεβασμίων καὶ θεοπροσίτων τόπων· ὥς ἀποβαλλομένων ἥδη τὸν ἁγιασμόν, μᾶλλον δὲ μιανθέντων, ἀνθρώπων αἰρετικῶν καὶ διεφθαρμένων κατοίκων γενομένων ἐν αὐτοῖς· καὶ ὥς μὴ βελτιούμενων τῶν προσκυνούντων, τοῦναντίον μάλιστα μενοῦν βλαπτομένων, καὶ τὸν μοναχικὸν κανόνα ἀπολλύντων, ἀδιαφορούντων τε τὰ πολλά· καὶ ταῦτα οὐκ ἐντολῆς τινος εἰς τοῦτο καταναγκάζουσης. Πρὸς οὓς καὶ ἡμᾶς καταλλήλως δεῖ τὴν ἀπολογίαν ποιήσασθαι, ἀποδεικνύντας αὐτοὺς λήρους καὶ συκοφάντας, καὶ πάντα πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς παρενείροντας· ἐχέτω δὲ ὧδε. Ἐγκοτοῦν-

ἁγίαν Ἀνάστασιν, νὰ προσκυνήσῃ καὶ ἐκεῖνος καὶ οἱ εὐρισκό-
μενοι μετ' ἐκείνου, ἀπὸ τῆς βασιλείας σου· καὶ ἠγαπήσαμεν
εἴ τι ἐζήτησες, καὶ ἐπληρώσαμεν το, καὶ ἐγράφη ὁρισμός, εἴ τι
μᾶς παρεκάλεσεν ὁ ἀποκριτὰριος, νὰ πληρωθῇ εἰς τὴν ἁγίαν Ἀνά-
στασιν· καὶ ὡς ἐζήτησε νὰ ὑπάγῃ, ἐδώκαμεν τὸν ἄρχοντα μετ'
αὐτοῦ, καὶ ἀπέσωσέ τον ἐκεῖ, καὶ προσεκύνησεν ὡς ἤθελε, καὶ ἐγύ-
ρισε μετ' εὐχαριστίας. Πάλιν ἐζήτησεν ὁ ἀποκριτὰριος νὰ γένηται
ὁρισμός μας ὑψηλός, νὰ φυλάσσωνται οἱ εὐρισκόμενοι χριστιανοὶ εἰς
τὸν ἁγιώτατον τόπον τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὰ μοναστήρια, καὶ αἱ
Ἐκκλησίαι· καὶ νὰ ἔχωσιν ἀγάπην καὶ δεφέντευσιν ἀπὸ τὸν ἄμη-
ρᾶν τὸν εὐρισκόμενον ἐκεῖ· καὶ οὐ μόνον οἱ τοπικοί, ἀλλὰ καὶ οἱ
κατὰ καιροὺς ἐρχόμενοι εἰς προσκύνησιν τῆς ἁγίας Ἀναστά-
σεως. Καὶ οἱ κατὰ καιροὺς εὐρισκόμενοι δουλευταὶ Μουσουλμάνοι
εἰς τὴν ἁγίαν Ἀνάστασιν νὰ μηδὲν ἀφίνουν νὰ καταφρονοῦν, καὶ
νὰ δέρνουν, καὶ νὰ [ἐν]οχλῶσι τοὺς κατὰ καιρὸν ἐρχομένους εἰς τὸ
αὐτὸ ἅγιον προσκύνημα, ἢ εἰς (ἴσ. γρ. καὶ) τοὺς τοπικούς· ἀλλὰ
μᾶλλον νὰ τιμῶσι, καὶ νὰ ἀναδέχωνται, καὶ νὰ κυβερνῶσιν αὐτούς·
καὶ ὠρίσαμεν καὶ ἐπληρώθη ὑψηλότατος ὁρισμός διὰ τὰ ζητή-
ματα αὐτὰ εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον» — καὶ τὰ λοιπὰ, ἐν οἷς περιέ-
χονται καὶ ἡ τῶν αἰχμαλώτων ἀπόλυσις, ἣν ἐζήτησεν ὁ Αὐτο-
κράτωρ, καὶ ἡ τῶν εἰς Αἴγυπτον ἀπιόντων ἐμπόρων ἀσφάλεια·
καὶ μετὰ πολλὰς εὐχὰς, τελευτᾷ «Ἐγράφη εἰς τὰς δεκαπέντε τοῦ
Σααπᾶν, τῷ ἐπτακοσιοστῷ πεντηκοστῷ ἔτει τοῦ Μουχαμέτ» (τῷ
1349) (α).

(α) ἔχει τοῦτο τὸ Σουλτάνικὸν διάταγμα καὶ Διοίθεος (σελ. 364), ἀντιγράφας
ἴσως ἐκ τοῦ Καντακουζηνοῦ· καὶ ἄλλα δὲ Σουλτάνων διατάγματα κατέχει ἡ πα-
τριαρχικὴ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, πρυτανεύοντα πολλὰ τοῖς Ὀρθοδόξοις
προνόμια, καὶ κυροῦντα τὴν τούτων ἐπὶ τῶν ἁγίων τόπων πατρώαν καὶ γνησίαν
κυριαρχίαν. Ἐν δὲ τούτοις καὶ αὐτοῦ τοῦ πρώτου δορυκτῆτορος Ὀμάρ, ὃ παρέσχε τῷ
θειοτάτῳ Πατριάρχῃ Σωφρονίῳ (ἐφ' οὗ καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ εἶλε παραδοθεῖσαν ἐπὶ
συνθήκαις. Βλ. Le Quien Oriens Christian. T. 3. p. 277-280· καὶ Lebeau Hist.
du Bas-Empire T. 4. p. 136)· Μάτην δέ τινες τῶν Δυτικῶν, (οἱ τὰ σταυροφορικὰ
λόγῳ δικαιώματα, πράγματι δ' ἀρπάγματα, καὶ τὰ τοῦ Καρόλου κλειδοφορή-

Ἀλλ' ἡ τοικύτη συκοφαντία τῷ καὶ μικρὸν ἐπιστήσαντι φαίνεται καὶ μωρὰ καὶ μυσαρὰ διὰ τὴν ἀναισχυντίαν, καὶ γέλωτος ἀξία μᾶλλον, ἢ ἀπαντήσεως. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ὑπὸ Τίτου ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, ἐπιστραφέντες ἐκ τῆς Πέλλης, ὅπου διεσώθησαν οἱ πρῶτοι χριστιανοί, οἵτινες ὑπῆρχον αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι μαθηταὶ τῶν Ἀποστόλων, καὶ μῦσαι τῆς ὑπ' αὐτῶν τελουμένης μυσαγωγίας, συμπροσκυνοῦντες καὶ τὰ νεαρὰ ἔχνη τοῦ Σωτῆρος (ἐν δέτούτοις ἔζων ἔτι καὶ οἱ Δεσπόσυνοι λεγόμενοι ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, ὡς ὁ τοῦ Ἰακώβου διάδοχος Συμεὼν. βλ. ὅπισθ. σελ. 61), οὗτοι πάντως ἠπίσταντο τὰ πανοέδαστα χωρία, γνωρίζοντες οὐχ ἥττον, ἢ αὐτοὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς οἰκείους. Εἰ γὰρ τὸ μνημεῖον τοῦ προφήτου Δαβὶδ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος παντελεῖ τῶν Ἱεροσολύμων καταστροφὴν, καὶ μετὰ τοσούτους αἰῶνας, ὑπῆρχε γνωστὸν (ὡς καὶ ἄλλων βασιλέων τάφοι, καὶ Δικαίων καὶ Προφητῶν), δεικνύμενον καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων, ὡς ὁ θεὸς Πέτρος ἐκήρυξε, λέγων· «Καὶ τὸ μνημεῖον αὐτοῦ (τοῦ Δαυὶδ) ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης» (Πράξ. 6, 29), πόσω μᾶλλον τὸ Μνημεῖον τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Θεανθρώπου, καὶ ὁ Γολγοθᾶς, ἔμελλον εἶναι πασίγνωστα καὶ κατάδηλα παρὰ τοῖς πρώτοις χριστιανοῖς; καὶ ταῦτα μὴδ' ἀποδημήσασιν ἐξ Ἱεροσολύμων, εἰ μὴ δι' ὀλίγων ἐτῶν, ἐφ' ὅσον διέτριψαν ἐν τῇ Πέλλῃ. Ὅτι δ' ἐπανελθόντες προσεκύνουν πάλιν τοὺς ἀγίους τόπους, ὡς εἰώθεισαν καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἔδειξεν αὐτὸς ὁ Αἴλιος Ἀδριανὸς, εἰς βάθος αὐτοὺς κατὰχώσας, ἐπιστήσας δὲ καὶ ἄκων τοὺς λιθίνους αὐτοῦ Θεοὺς φύλκας ἀγρύπνους τῆς ἀνεπιλήστου τοποθεσίας τῶν ἀγίων

δεῖξαι τὸ μὴ γνήσιον τοῦ τε Γολγοθᾶ καὶ τοῦ παναγίου Τάφου. Οὕτως ἡ πρὸς τὸ κατωφερές ὁρμὴ τῆς ὑπερηφάνου πλάνης γίνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐθαδεστέρα. Ἀλλ' ἐξήλεγξε τὰς τοιαύτας παραδοξολογίας πρῶτος ὁ Χατωβριάνδος ἐν τῇ κατ' αὐτὸν περιηγήσει (τῷ 1806 *Introduct. pag. CXVI-CXX*) καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Σχόλζης (*Scholz*) διὰ τοπογραφικῶν ἀποδείξεων καὶ λόγων, ἐκδοὺς τὸ *De Golgotha situ* (*Bonnae* 1825), καὶ μετὰ τοῦτον ὁ Κράφθς (*Die Topographie Jerusal. p. 169*) καὶ ὁ Στράους (*Sinai etc. p. 209*) κρατύνουσι τὸ βέβαιον τῆς παραδόσεως.

βάλλονται σκοπόν; Εφρόνουν οί Σαμαρεῖται, ὅτι ἐν τῷ κατ' αὐ-
 τοὺς ὅρει Γαριζείμ, καὶ μὴ ἐν Ἱεροσολύμοις δεῖ προσκυνεῖν τῷ
 Θεῷ. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν πρῶτον ἀποφαίνεται, ὅτι ἔσται καιρὸς,
 ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὅρει οἱ Σαμαρεῖς, οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις οἱ Ἰουδαῖοι
 προσκυνήσουσι τῷ Θεῷ, προὔποδηλῶν τὴν ἐπικειμένην ὑπὸ τῶν
 Ῥωμαίων κατάλυσιν καὶ τοῦ τῶν Σαμαρειτῶν, καὶ τοῦ νομικοῦ
 τῶν Ἱεροσολύμων ναοῦ. Ἐφεξῆς δὲ καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν Σαμαρει-
 τῶν ἐξελέγξας, καὶ ταύτης προτιμήσας τὴν θεογνωσίαν τῶν Ἰου-
 δαίων (« Ὑμεῖς, φησι, προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἶδατε, ἡμεῖς προσκυ-
 νοῦμεν ὃ οἶδαμεν »), καὶ διατρανώσας, ὅτι « ἡ σωτηρία ἐκ τῶν
 Ἰουδαίων ἐστίν », ἐπιφέρει « Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν »
 (ἐνέστηκεν ἤδη ὁ καιρὸς οὗτος) « ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ »
 (οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπικεκλημένοι,
 φωτισθέντες διὰ τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος καὶ ἀληθείας), προσκυ-
 νήσουσι τῷ Πατρὶ « ἐν πνεύματι » (οὐκ ἐν γράμματι, δηλονότι
 σαρκικῶς καὶ Ἰουδαϊκῶς νοουμένῳ, οὐδ' ἐν περιτομῇ σαρκὸς, ἀλλ'
 ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀποκαλυφθείσης πίστεως, καὶ ἀπὸ διανοίας εὐ-
 σεβοῦς καὶ καθαρᾶς τὴν λογικὴν καὶ ὀρθόδοξον προσάγοντες λα-
 τρείαν), « καὶ ἐν ἀληθείᾳ » οὐκ ἐν τύποις καὶ σκιαῖς, καὶ βουθυ-
 σίαις καὶ ταῖς ἄλλαις νομικαῖς τελεταῖς, ἀλλ' ἐν τῷ πληρώματι
 τῆς ἀληθείας τὴν ἀληθινὴν καὶ ἀναίμακτον θυσίαν ἱεουργοῦντες
 καὶ οὐδ' εἰς ἓνα τόπον μόνον (ὥς οἱ Ἰουδαῖοι καὶ Σαμαρεῖται),
 ἀλλ' ἐν παντὶ τόπῳ τῆς τοῦ Θεοῦ δεσποτείας λατρεύοντες καὶ
 εὐλογοῦντες τὸν Κύριον, ὡς προεῖπεν ὁ Προφητάνχξ, καὶ Σοφονίας
 προεφήτευσεν, λέγων· « Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ
 τόπου αὐτοῦ » (6, 11). Ταῦτα λέγουσι καὶ νοοῦσιν ἐναργῶς τὰ
 λόγια τοῦ Σωτῆρος. (βλ. Κυρίλλ. Ἀλεξανδρ. περὶ τῆς ἐν πνεύμα-
 τι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως. κτλ.). Ἄγε τοίνυν σὺ ὁ νέος μισιε-
 ροσόλυμος Σαμαρείτης, δείξον ἐξ αὐτῶν τῶν θείων ῥητῶν, πῶς οὐ
 δεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀπιέναι μήπως ἀποφαίνεται ὁ
 Κύριος, ὅτι οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ οὐδέποτε προσκυνήσουσιν ἐν
 Ἱεροσολύμοις; ἢ μήπως ὁ νῦν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸς τῶν Χριστια-

χριστιανικῶν ἐθίμων ἀνέκαθεν ὑπῆρχεν ἐν καὶ ἡ πολλῶν, ὑπὸ ζεούσης πίστεως ἀγομένων, εἰς ἀγίους τόπους καὶ ναοὺς εὐλαβῆς περιήγησις, καὶ πρῶτιστα εἰς τὴν θεοδόχιστον γῆν καὶ πόλιν τῶν Ἱεροσολύμων· ἡ δὲ παπικὴ μακαριότης καὶ τοῦτο τὸ ἅγιον ἔθιμον πρὸς τὰς κοσμικὰς αὐτῆς ἀπολαύσεις ἐσφρατερίσθη (μέχρις οὗ καὶ τὸν σταυροφόρον μὲν λεγόμενον, σταυρομάχον δὲ τέλος ἀνοφανέντα, καὶ τί κακὸν μὴ δράσαντα τὴν Ἐκκλησίαν; ἐξέκαυσε πόλεμον)· ἐπανέστησαν οἱ Λουθηροκαλβῖνοι καὶ κατὰ τοῦτου τοῦ πατροπαράδοτου ἔθιμου· καὶ πολλοὶ τινες τῶν κατ' αὐτοὺς σοφῶν ἔγραψαν οὐκ ὀλίγα καθόλου κατὰ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα, σπουδάζοντες (ὡς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος τοῦ Δρύαντος υἱὸς) ἀφανίζειν τὴν ἄμπελον διὰ τοὺς μεθύοντας, καὶ τὸν καρποφόρον στάχυν μετὰ τοῦ παραφυέντος ζιζανίου συνεκρίζουν. Μεταξὺ δὲ τούτων εἰς τις ἦν καὶ οὗ περ ἐν ταῖς προηγηθεῖσιν ἐμνημονεύσαμεν Πέτρος ὁ Μολινέος (Καλβῖνος τὸ φρόνημα), καὶ ὁ Μοσχέμιος, καὶ Πέτρος ὁ Βεσσελίγγιος, καὶ εἴ τις ἕτερος. Καὶ τούτων ἄλλοι πάλιν συνοργιασταὶ καὶ συνθιασῶται, καὶ οὗτοι βακχικώτερον ἀσχημονοῦντες, ἀνεφάνησαν μετὰ ταῦτα μέχρι καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν. Ἀλλὰ τούτων μὲν τοὺς ματαίους, οὓς ἀπὸ κοιλίας ἐξευρέγονται λόγους (ὅσοι πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους ἀνήκουσι) παραλείπομεν· ὡς ἄλλο μηδὲν ὄντας, εἰ μὴ ψυχῆς φιλοσαρκίαν νοσοῦσης λήρους παραλόγους, καὶ σοφίσματα κακοηθείας καὶ πονηρίας, ἅπερ ὡς βέλη χράσσοντες, καὶ φαρμάσσοντες ταῖς βλασφημίαις, ἐκτοξεύουσι δυσμενέστατα μὲν, ἀλλ' ὅμως εἰς αἴρα· ὡς μηδόλως καθαπτόμενα τοῦ ὕψους τῆς θεοστιβοῦς τῶν τόπων ἀγιότητος. Ἀλλ' οὐδ' ἐξ ὧν τινες προτείνουνσι μετ' αὐθαδείας ῥητῶν τῆς θείας Γραφῆς ὠφελοῦνται· τάνάπαλιν δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν λαμπρῶς ἐξελέγχονται. Περικροτοῦσι τὸ εὐαγγελικόν· «Ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ (τῆς Σαμαρείας), οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ· καὶ, «Ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» (Ἰωάν. δ, 21–24). Ἀλλὰ τί κοινὸν ἔχουσι τὰ θεῖα ταῦτα ῥήματα πρὸς ὃν αὐτοὶ προ-

§. πθ. Νικόλαος ὁ Καβάσιλας, ὁ διασημότερος (τῷ 1350) συνέγραψεν ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις (ἴσως μικρῷ πρότερον) ἀναδησάμενον τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου. Ἀρχεται δὲ ὁ λόγος οὕτως. « Ἐγὼ δέ σου, πῶς ἂν εἴποις; ἐρῶν, ὦ Χριστοῦ μάρτυς Ἀνδρέαν κτλ. (α).

§. η. Κατὰ δὲ τὸ 1443 ὁ Καισαρείας Ἀρσένιος κῆκεν εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνήσων τὸν πάνσεπτον καὶ θεῖον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Τάφον, καὶ τοὺς ἱεροὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἱστορήσαι τόπους, καθ' οὓς τὰ παράδοξα ἐτελέσθησαν». Ταῦτα λέγει ἡ Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις τότε συγκροτηθείσης μεγάλης Συνόδου. Καὶ προτεθείσθωσαν λοιπὴν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐξάρχοντες τῆς Συνόδου, οἱ ταυτοχρόνως ἐλθόντες εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν, ὅ,τε Φιλόθεος ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ ὁ Ἀντιοχείας Δωρόθεος Ἱεροσολύμων δὲ παρὴν Ἰωακείμ. Οὗτοι δὲ οἱ τρεῖς τῆς Ἀνατολῆς Πατριάρχαι μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς ἱεραρχῶν καὶ κληρικῶν, καὶ μετὰ τοῦ προρρήθέντος Ἀρσενίου Καισαρείας, τοῦ πρωτοθρόνου, ἀπεκήρυξαν τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοσύνοδον καὶ τὰ κατ' αὐτὴν ἀνόμως πεπραγμένα (βλ. τὴν Ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν τῆς Συνόδου ἐν Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Τόμ. γ. σελ. 300).

§. ηα. Παχώμιος μοναχὸς, τὴν πατρίδα Ζακύνθιος, ὁ καὶ Ρουσάνος τὸ ἐπώνυμον, καὶ Ρακερδύτης (ὡς ὀνομάζουσι πολλάκις ἑαυτοὺς οἱ μοναχοί) ἤκμαζε περὶ τὸ 1530. Καὶ εἰ μὲν ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς αὐτοπροσώπως εἰς προσκύνησιν τῶν ἱχνῶν τοῦ Κυρίου, ἄδηλον· συνέγραψε δὲ κάλλιπον πονημάτιον «κατὰ τῶν Ἀγιοκατηγόρων, ἧτοι τῶν κωλυόντων τοὺς ἀπερχομένους εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων καὶ σεβασμίων τόπων», οὗ καὶ ἄλλοθι περὶ τινῶν τῶν

κατὰ τερατολογούντες) πειρῶνται νοθίζειν, ἢ γοῦν ἀμφίβουλον ποιεῖν τὸ τοῦ Ὁμάρου διάταγμα (Χρυσόβουλλον). Αὐτὸς ὁ κλεινὸς Μιχάδης ἐνόμισε μόνον δῆθεν ἀληθές· ὅτι ἄρα ὁ Ὁμάρ ἐχαρίσατο τῷ ὄντι ἀσφαλείας ἐνταλμα τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις χριστιανοῖς. Οὗτοι δὲ παρὰ τῶν ἐκείνου διαδόχων ἐνοχλούμενοι μετὰ ταῦτα, διεπλαστούργησαν διάφορα τούτου ἀντίγραφα, κατ' ἀρέσκειαν αὐτῶν (Michaud Hist. des Croisad. T. 1. p. 22).

(α) Βλ. Lambecij Commentar. de Aug. Bibl. Caes. Vindob. L. V. p. 432.

σωμεν δ' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν μελιχρὰν φωνήν, ὅπως διαγράφει τὴν Σιών (ἧς ἡ Ἐκκλησία, καὶ τοι ἴσως λελωβημένη, διεσώζετο, ὡς ἔοικεν, ἐπ' αὐτοῦ). «Ὁ περίφημος οἶκος ὁ τῆς Σιών κτῆμα γέγονε Ζεβεδαίου, μεγέθει καὶ κάλλει διαφανέστατος· ἐν δὲ τῷ μετεώρῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀνωκοδόμητο, εὐκραεῖ ἀέρι πανταχόθεν χεόμενος, ὡς καὶ ἡμεῖς αὐταῖς ὄψεσιν ἱστορήσμεν. Τοῦτον εἰς δύο διαιρήσας (ἴσ. διελών;) ὁ Ζεβεδαῖος, θάτερον μέρος χαρίζειται τῷ ἀρχιερεῖ, τὸ δὲ λοιπὸν αὐτὸς τὴν οἴκησιν ἐπεποίητο. Ἐκεῖσε οὖν καὶ τὸ ὑπερῶν ἦν, ἐν ᾧ κατέλυσε σὺν τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ· καὶ τὰ πλεῖστα τῶν μυστηρίων ἐνταῦθα ἐτέλεσε· τὸ πάσχα τὸ τυπικόν, τὸν Δεῖπνον τὸν μυστικόν, τὸν νικτῆρα τῶν μαθητῶν, τοὺς συντακτηρίους λόγους καὶ θεολογικούς. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν οἱ μαθηταὶ διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἐκρύπτοντο· ἐν αὐτῷ δὲ (γρ. καὶ) κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔλαβον. Καὶ μὴν ἡ πάνταγνος Δέσποινα ἐν τούτῳ τῷ οἴκῳ τὸν ἅπαντα τῆς ζωῆς χρόνον διετέλεσε». (Θεοφάν. Ὁμιλ. κζ. σελ. 196. ἐκδ. Παρισ. 1644).

§. πβ. Κατὰ τὸ 1095 ἐκηρύχθη ἡ μιὰ καὶ παμμίαρος στρατεία τῶν λεγομένων Σταυροφόρων (βλ. Ἄνναν Κομνην. Ἀλεξιάδ. Βιβ. Ι. σελ. 283 κτλ.), οἵτινες μετὰ μάχας πολλὰς, τέλος, (τῷ 1099) κατέσχον τὴν Ἱερουσαλὴμ (Ζωναρ. ιη. §. 23), διώξαντες τοὺς Σαρακηνοὺς, καὶ κεκρατηκότες δι' ἐτῶν 88, μέχρι τοῦ 1187, ὅποτε κακοὶ κακῶς ἀπέσκορακίσθησαν πάλιν ὑπὸ τῶν ἀπίστων, ὧν αὐτοί, οἱ δῆθεν χριστιανοί, πολλῶν πολλάκις ὠμότεροι καὶ τυραννικώτεροι Τελχῖνες ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τόποις ἀνεφάνησαν. Καὶ ὅσα μὲν καὶ οἷα κακὰ πέπονθεν ἐξ αὐτῶν ἡ ἁγία γῆ, καὶ πᾶσα ἡ Συρία καὶ ἡ Ἀνατολή, λεγέτω μετὰ φρίκης ἡ ἱστορία. Πρῶτος δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ἐβασίλευσε Γοδοφρίδος ὁ Βουϊλλῶν τῷ 1099. Τότε πρῶτον καὶ πατριάρχην τῶν Ἱεροσολύμων οἱ Φράγγοι κατέστησαν ἴδιον, τὸν Ἀρνούλφον, παραγκωνίσαντες τὸν κακονικὸν Πατριάρχην, καὶ παρασυνάψαντες πρὸς τῷ γνησίῳ ποιμένι, λύκον ἐπιβάτην· καὶ ἐφεξῆς δὲ δι' ὅλων τῶν 88 ἐτῶν, ἐν οἷς ἐκράτησαν, εἶχον τοὺς ἰδίους

φησιν, ἱκανῶς ὑμῖν εἰσι γνωστὰ παρὰ τῶν ἐκάστοτε ἐρχομένων εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων περιηγητῶν, οἵτινες ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν». Ὁ δ' αὐτὸς Ἡλίας ὅτε, καθὰ προείπομεν, ἀπεστάλη τοποτηρητὴς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐκόμισε πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Βασίλειον καὶ ἰδίαν ἐπιστολὴν τοῦ τότε Ἱεροσολύμων Θεοδοσίου, ἐν ᾗ ὁ Πατριάρχης οὗτος (περὶ τὰ 863 τὸν θρόνον διαδεξάμενος) γράφει ταῦτα· «Τὸ δὲ νῦν ἔχον ἱκετικῶς ἐν συνοχῇ οἰμωγῶν, καὶ μετὰ συντριμμοῦ ἀλγεινῆς καρδίας προσκύνησιν προσάγω τῇ θεοψηφίστῃ ὑμῶν βασιλείᾳ, ἐλεῆσαι τὴν Ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ κατοικτεῖρήσαι Σιών, τὴν μητέρα τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν, καὶ (ἴσ. γρ. ἵνα) ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς τῆς βασιλείας ὑμῶν μὴ ὑποπέσωσι κινδύνῳ ἀφανισμοῦ. Οὐ γὰρ ῥητῶς ἐξικνούμεθα σαφηνίσαι τὰς προσγινομένας αὐταῖς θαμινῶς ἀφορήτους ζημίας. — Ἐν τούτοις δὴ οὖν πᾶσι τοῖς ταῖς ἁγίαις Ἐκκλησίαις συμβεβηκόσι, δεκτικῶς (γρ. δεητικῶς) τολμῶντες ἀνηγγείλαμεν τῇ φιλοσυμπαθεστάτῃ ὑμῶν βασιλείᾳ, ἀξιῶσαι αὐτὰς ἐλέους» κτλ. (Συνόδ. Συλλογ. Τόμ. 6. σελ. 955). Ἐκ δὲ τούτων δείκνυται τρανῶς, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς ἁγίας Ἀναστάσεως ἔτι κατὰ τὸ 860, καὶ πολὺ πρότερον, ὡς ἀνέκαθεν, ὑπῆρχε διηνεκῶς ὑπὸ τὴν κυριαρχικὴν διοίκησιν τοῦ Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων, πολλαῖς μὲν ζημίαις ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τρυχομένη, οὐδέποτε δὲ ὅμως ἀποσπασθεῖσα τῆς ιδιοκτησίας τῶν Ὀρθοδόξων, ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς Ὀμάρου μέχρι καὶ τῆς τῶν Σταυροφόρων. Καὶ φαίνεται λοιπὸν Ἐγινάρδος, ὁ βιογράφος Καρόλου τοῦ Μάγνου (τῷ 800), λίαν παχυλὸν πλάσμα ῥαψωδῆσας (ὅπερ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν Δυτικῶν ἀσμένως ἀντέγραψαν), ὅτι ἄρα ὁ Καλίφης τῶν Σαρακηνῶν, Ἀρῶν Ῥασχίδ, πρέσβεις καὶ δῶρα πολλὰ παρὰ τοῦ Καρόλου δεξάμενος, ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, πέμψας αὐτῷ καὶ τὰς κλεῖς τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ! Ταῦτα δὲ ἄρα οὐθ' ὁ Πατριάρχης Θεοδόσιος ἠπίστατο, οὐτ' ἄλλος οὐδεὶς τῶν μέχρι τοῦ 1099 γενομένων Πατριαρχῶν τῶν Ἱεροσολύμων, οἵτινες κατεῖχον ὑπὸ τὴν ἰδίαν κυριαρχίαν τὴν

ἀνθρώπων κλίνομεν, ἀνοικισμὸν αὐτῆς διὰ τῆς ἐπιφανεστέρας τῶν λίθων ὕλης ἀναπλάσσοντες; τί τοιοῦτον ἔχοντες ἐγκαλεῖσθαι φευκτοὶ ἐνομίσθημεν, καὶ ἄλλο παρά τινων ἀντεγείρεται ἡμῖν θυσιαστήριον, ὡς ἡμῶν βεβηλούντων τὰ ἅγια; Ὑπὲρ τούτων ἐν φλεγμονῇ καὶ λύπῃ τὴν καρδίαν ἔχων, ὁμοῦ τῷ ἐπιβῆναι τῆς μητροπόλεως, ἀποκενῶται τῆς ψυχῆς τὴν πικρίαν διὰ τοῦ γράψαι πρὸς τὴν ἀγάπην ὑμῶν προεθυμήθην. Ὑμεῖς δέ, ἐφ' ὅπερ ἂν ὑμᾶς χειραγωγῇ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ἐκείνῳ εἴητε, ὀπίσω τοῦ Θεοῦ πορευόμεναι, σαρκὶ δὲ καὶ αἵματι μὴ προτανέχουσαι, μηδὲ ἀφορμὴν παρασκευάζουσά τι καυχήματος, ἵνα μὴ ἐν ὑμῖν καυχίσωνται, διὰ τοῦ ὑμετέρου βίου τῆς φιλοδοξίας αὐτῶν ἐπαυξανομένης. Ἀναμνήσθητε τῶν ἁγίων Πατέρων, οἷς παρά τοῦ μακαρίου πατρὸς ὑμῶν ἐνεχειρίσθητε· ὧν καὶ ἡμεῖς κατὰ Θεοῦ χάριν τὴν διαδοχὴν ἔχειν κατηξιώθημεν· καὶ μὴ μεταίρετε ὅρια, ἃ ἔθεντο οἱ Πατέρες ἡμῶν, μηδὲ ἀτιμάζετε τὸν ιδιωτισμὸν τοῦ ἀπλουστέρου κηρύγματος, μηδὲ ποικίλαις διδαχαῖς τὸ πλεόν νέμετε· ἀλλὰ στοιχεῖτε τῷ ἀρχαίῳ κανόνι τῆς πίστεως· καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ἡμῶν, ἐρρωμένων ψυχῇ καὶ σώματι. Ὁ Κύριος φυλάσσοι ὑμᾶς ἐν ἀφθαρσίᾳ, καθὼς εὐχόμεθα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ Α΄ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

Σελ. 1. στίχ. 2. «Γρηγορίου... εἰς Ἱεροσόλυμα». Ἀνεπίγραφος εὔρηται ἡ ἐπιστολὴ, χωρὶς τῆς κυριωνυμίας τοῦ πρὸς ὃν ἐπέστειλεν ὁ Πατήρ. Ἀλλ' οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ἐπιστέλλοντος Γρηγορίου τὸ ὄνομα ἐπεγέγραπτο, ὡς εἴθισται (τὸ πλεῖστον) ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς παρά τε τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι, καὶ τοῖς ἱεροῖς Πατράσιν (οἷον, Βασίλειος Γρηγορίῳ, κτλ. ἴδε καὶ τὴν ἐφεξῆς τοῦ Νύσσης ἐπιστολήν. Ὅτι δὲ καὶ ὑπέγραφε πολλάκις τὸ ἴδιον ὄνομα ὁ ἐπιστέλλων, δῆλον καὶ ἐκ τοῦ τέλους τῆς τοῦ Ἀποστόλου πρὸς Θεσσαλονικεῖς Β' ἐπιστολῆς, ὅπου καὶ ὁ Χρυσόστομος «Καθ' ἕπερ, φησί, καὶ νῦν ἐφ' ἡμῶν ἐστίν· ἀπὸ γὰρ τῆς ὑπογραφῆς δῆλα γίνεται τὰ γράμματα τῶν πεμπόντων». Καὶ οἱ Βυζαντινοὶ δὲ αὐτοκράτορες ὑπέγραφον τοὺς Χρυσοδούλλους λόγους· καὶ ταῦτα μὲν κατὰ πάροδον). Ἡ δ' ἐπὶ τῆς προκειμένης ἐπιστολῆς κατὰ γενικὴν προσθήκην τοῦ ὀνόματος, Γρηγορίου Ἐπισκόπου Νύσσης, ἐπεγράφη παρά τῶν ἐκδοτῶν (οἷον

κρατορικὴ χορηγία τῆς φιλοχρίστου Ῥωσσίας, ἥτις καὶ ἐκπαλαί ἐπὶ τῶν μεγάλων αὐτῆς ἡγεμόνων καὶ βασιλέων οὐ διέλειπε πέμ-
πουσα τὰς ἱεράς αὐτῆς προσφοράς καὶ εἰς τὰς ἄλλας πατριαρχι-
κὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, καὶ πρῶτιστα εἰς τὴν Μητέρα τῶν
Ἐκκλησιῶν. Καὶ πληροῦνται λοιπὸν καὶ ὧδε τὰ προφητικά « Ἀπὸ
τοῦ ναοῦ σου ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, σοὶ οἴσουσι βασιλεῖς δῶρα » (Ψαλμ.
ξζ, 29)· καὶ ἔσονται βασιλεῖς τιθηνοὶ σου, καὶ βασιλεῖς παραστή-
σονται σοι, καὶ ὄψονται τὴν δόξαν σου » (Ἠσαΐ. μθ, καὶ ξ· ἴδε καὶ
Ἀποκλ. κα, 24).

§: ηζ. « Ἄλλ' ὥφειλε (λέγουσιν) ἐκ τούτων τῶν ἀφιερωμάτων ὁ
πατριαρχικὸς θρόνος τῶν Ἱεροσολύμων Σχολεῖα συνιστᾶν, καὶ κοινω-
φελῇ καθιδρύματα πρὸς φωτισμὸν καὶ καταρτισμὸν τῶν Ὀρθοδόξων.
Ναὶ δὴ πάντως, σύμφημι καὶ γῶ, καὶ ψυχῇ καὶ φωνῇ καὶ κεφαλῇ κα-
τανεύω. Τὰ καθωσιωμένα τοῖς ἱεροῖς ναοῖς εἰσοδήματα πρῶτις καὶ
μάλις δαπανητέον εἰς στήριξιν τῆς Ὀρθοδοξίας, καὶ πενήτων δια-
τροφὴν, καὶ τὴν ἀληθινὴν καὶ γνησίαν ἐκπαίδευσιν τῶν οἰκείων καὶ
ὁμογενῶν. Συμβάλλουσι δὲ πρὸς ταῦτα σχολείων οἰκοδομαί, διδα-
σκάλων ἀγαθῶν ἐκλογαί καὶ διαδοχαί, κατασκευαὶ βιβλιοθηκῶν, κοι-
νωφελῶν βιβλίων ἐκδόσεις, νοσοκομεῖα, πτωχοτροφεῖα, ὀρφανοτρο-
φεῖα, τὰ πάντα μετὰ τῆς προσηκούσης εὐρυθμίας οἰκονομούμενα. Καὶ
τοιαῦτα θεοφιλῇ καθιδρύματα καὶ φροντίσματα ὀφείλουσι κοσμεῖν
ἐξαιρέτως τὸν θρόνον τῆς ἀρχηγόπου Μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ
πρῶτον μὲν οὐ πάντα συνάμα κατορθωτὰ, ὥς καὶ χρόνου δεόμενα,
καὶ περιστάσεων δεξιῶν, μηδενὸς ἐπιβούλου καὶ ταραχώδους κωλύ-
ματος ἐμποδοστατοῦντος, οἷα πρό τιнос μάλιστα καιροῦ καὶ νῦν
ἤδη καταθλίβουσι καὶ θορυβοῦσι τοὺς Ἀγιοταφίτας. « Εἰρήνην ἐπὶ
γῆς », ἀνήγγειλαν οἱ ἄγγελοι, γεννηθέντος τοῦ Σωτῆρος ἐν Βηθλεέμ.
« Εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν », εἶπεν ὁ Κύριος ἐν τῇ ἁγίᾳ Σιών
πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, ἐπὶ τὸ πάθος ἐξιῶν· καὶ ὁ προφῆτης προε-
κήρυξεν, ὅτι « Ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ » (Ἠσαΐ. νζ, 2). Καὶ
ὅπως ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς ἐπάγει τοῖς Ἱεροσολυμίταις πυκνάς
ταραχὰς καὶ ζημίας χρημάτων βαρείας· καὶ ταύτας οὐκ ἀπὸ τῆς

καὶ ἀμφοδάρχας διελόντος τὴν πόλιν τοῦ Ἀδριανοῦ. βλ. Χρον. Πισχάλ. σελ. 474. ἐκδ. Βόν.), ἡμέλουν κατὰ μικρὸν τῶν ἐπὶ τοῦ παναγίου Τάφου καὶ τοῦ Γολγοθᾶ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ σταθέντων ξοάνων, οὐδ' ἴσχυον ἀντιστῆναι πρὸς τὸ καθ' ἡμέραν αὐξάνον πλῆθος τῶν πιστῶν. Ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ὑποσελλομένη τοὺς ἐκ τῆς εἰδωλομανίας διωγμούς, οὐκ ἐτόλμα καθελεῖν τὰ ἐπὶ τοῦ ζωοδόχου Μνήματος ἰδρυθέντα μνημεῖα τῆς ἀσεβοῦς δυναστείας, εἶχε δὲ μόνην τὴν παραμυθίαν τοῦ προσκυνεῖν, εἰ καὶ μετὰ δέους, τὰ ὑποκεκρυμμένα καὶ ἀφανῆ ἀγιάσματα τοῦ Κυρίου καὶ μακρόθεν, ὡς προείπομεν.

§. κ. Ἀλλ' ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἔμελλεν ἵνα (τὸ τοῦ Ἄσματος εἰπεῖν) «Ὁ κῆπις οὗτος ὁ κεκλεισμένος» («ἦν γάρ, φησιν, ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ἐσταυρώθη, κῆπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινόν, ἐκεῖ πλησίον ἐθήκαν τὸν Ἰησοῦν»), αὕτη ἡ πηγὴ (τῆς Ἀναστάσεως ἡμῶν) μνημὴν ἐσφραγισμένην (πρῶτον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, εἶτα δὲ διὰ τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἐποικοδομῆς), αὐτὸς λέγων ὁ πανάγιος Τάφος ἔμελλεν, ἵνα καὶ αὐτίς, ὡς ὁ Χριστὸς ὁ ἐξ αὐτοῦ ἀναστὰς, εἰκονικῶς ἀνατεῖλῃ ἐκ τῶν μυχῶν, ὅπου ἦν τεθαμμένος ὑπὸ τῆς ἀσεβείας (βλ. Κυρίλλ. Κατηχ. ιδ. §. 3). Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (τῷ 326) «ὁ τῷ παρβασιλεῖ Θεῷ φίλος, καὶ πνεύματι κάτοχος θεῖω, — χῶρον ἐκεῖνον τὸν θεῖον καθαίρεσθαι προσάττει — ἅμα δὲ τῷ προστάγματι τὰ τῆς ἀπάτης μηχανήματα εἰς ἔδαφος ἄνωθεν ἀφ' ὑψηλοῦ κατερρίπτετο· ἐλύετό τε καὶ καθηρεῖτο, αὐτοῖς ξοάνοις καὶ δαίμοσι, καὶ τὰ τῆς πλάνης οἰκοδομήματα — καὶ τοῦδαφος αὐτὸ εἰς πολὺ τοῦ χώρου βάθος ἀνορύξαντας, αὐτῷ χοῖ πόρρω που καὶ ἐξωτάτῳ, λύθροις ἅτε δαι-

στῶν πρὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ κατάσχεσιν τοῦ θεῖου Μνήματος; Ἐπειτα τί ῥητέον πρὸς τὸ τοῦ Εὐσεβίου; «Τὰ τῶν ἀθέων καὶ δυσσεβῶν ἀνδρῶν κατὰ τῆς ἀληθείας μηχανήματα (τὰ κρύπτοντα τὸν ἅγιον Τάφον) μακροῖς παρετείνετο χρόνοις. Οὐδεὶς τε τῶν πώποτε ἡγουμένων, ἢ στρατηγῶν, ἢ βασιλέων εὔρηται ἐπιτήδειος, εἰ μὴ εἰς καὶ μόνος» (ὁ Μ. Κωνσταντῖνος). Βίβ. Κωνσταντ. Γ. 26. Ἀλλὰ τὴν γνώμην τῆς Ἐπιτομῆς καὶ αὐτὸς ὁ ταύτης μνημονεύων περικλεέστατος Chateaubriand (ἐνθ. ἀνωτέρ.) εὐγενῶς ἀποβάλλει.

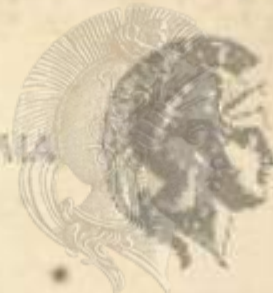

σθαι, μάλλον ἂν τις ἐν τῷ ἔθνει τῶν Καππαδοκῶν τὸν Θεὸν δια-
 τᾶσθαι νομίσειεν, ἢ περ ἐν τοῖς ἔξω τόποις· ὅσα γάρ ἐστιν ἐν
 τούτοις θυσιαστήρια, δι' ὧν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου δοξάζεται, οὐκ
 ἂν τις τοσαυτὴ [δια] πάσης σχεδὸν τῆς οἰκουμένης ἐξαριθμήσαιτο
 θυσιαστήρια. Ἐπειτα, εἰ ἦν πλείων ἡ χάρις ἐν τοῖς κατὰ Ἱεροσόλυ-
 μα τόποις, οὐκ ἂν ἐπεχωρίαζε τοῖς ἐκεῖ ζῶσιν ἡ ἁμαρτία. Νῦν
 μέντοι οὐκ ἐστὶν ἀκαθαρσίας εἶδος, ὃ μὴ τολμᾶται παρ' αὐτοῖς,
 καὶ πορνεῖαι, καὶ μοιχεῖαι, καὶ κλοπαί, καὶ εἰδωλολατρεῖαι, καὶ
 φαρμακεῖαι, καὶ φθόνοι, καὶ φόνοι· καὶ μάλιστα γὰρ τὸ τοιοῦτον
 ἐπιχωριάζει κακὸν, ὥστε μηδαμοῦ τοιαύτην ἐτοιμότητα εἶναι πρὸς
 τὸ φονεύειν, ὅσον ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, θηρίων δίκην τῷ αἵματι
 τῶν ὁμοφύλων ἐπιτρεχόντων ἀλλήλων, ψυχροῦ κέρδους χάριν.
 Ὅπου τοίνυν ταῦτα γίνεται, ποῖαν ἀπόδειξιν ἔχει τοῦ πλείονα
 χάριν εἶναι ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις; Ἀλλ' οἶδα τὸ ἀντιλεγόμενον
 ὑπὸ τῶν πολλῶν πρὸς τὰ παρ' ἐμοῦ εἰρημένα· λέγουσι γάρ,
 διὰ τί ταῦτα καὶ ἐπὶ σὲ αὐτὸν οὐκ ἐνομοθετήσας; εἰ γὰρ μηδὲν
 ἦν κέρδος τῷ κατὰ Θεὸν ἐκδημήσαντι, ἀντὶ τοῦ γενέσθαι ἐκεῖ,
 ὑπὲρ τίνος μάτην ὑπέστης τὴν τοσαύτην ὁδόν; Ἀκουσάτωσαν οὖν
 τῆς ὑπὲρ τούτων παρ' ἐμοῦ ἀπολογίας. Ἐμοί, διὰ τὴν ἀνάγκην
 ταύτην ἐν ἣ ζῆν ἐτάχθην παρὰ τοῦ οἰκονομοῦντος ἡμῶν τὴν ζωὴν,
 ἐγένετο, τῆς ἁγίας συνόδου ὁρισάσης, διορθώσεως ἕνεκεν τῆς κατὰ
 τὴν Ἀραβίαν ἐκκλησίας, μέχρι τῶν τόπων γενέσθαι· καὶ ἐπειδὴ
 ὁμορός ἐστὶν ἡ Ἀραβία τοῖς κατὰ Ἱεροσόλυμα τόποις, ὑποσχόμε-
 νος καὶ συσχεψόμενος τοῖς προεστῶσι τοῖς τῶν ἁγίων Ἱεροσολυ-
 μιτῶν ἐκκλησιῶν, διὰ τὸ εἶναι αὐτῶν ἐν ταραχῇ τὰ πράγματα,
 καὶ χρῆζειν τοῦ μεσιτεύοντος. Ἐπειτα δὲ, καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου
 βασιλέως παραγομένου τὴν εὐκολίαν τῆς ὁδοῦ διὰ δημοσίου ὀχή-
 ματος, οὐδεμία ἡμῖν ἀνάγκη ἐγένετο ταῦτα πάσχειν, ἀ καὶ ἐπὶ
 τῶν ἄλλων κητενοήσαμεν. τὸ γὰρ ὄχημα ἡμῖν ἀντὶ ἐκκλησίας
 καὶ μοναστηρίου ἦν, διὰ πάσης τῆς ὁδοῦ συμπυχλόντων πάντων
 καὶ συννηστευόντων τῷ Κυρίῳ. Τὸ οὖν ἡμέτερον μηδένα σκανδα-
 λιζέτω· μάλλον δὲ πιθανὴ γενέσθω ἡ συμβουλία ἡμῶν, ὅτι περὶ

ριος ἐν προοιμίῳ τῆς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης περιχοῦσης πρὸς Ὀλύμπιον ἐπιστολῆς· « Πάντως δὲ οὐκ ἀμνημονεῖς τῆς συντυχίης, ὅτε κατ' εὐχὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιφοιτᾶν μέλλων, ἐφ' ᾧ τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Κυρίου διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας ἐν τοῖς τόποις ἰδεῖν, συνέδραμόν σοι κατὰ τὴν Ἀντιόχου πόλιν » (τόμ. β. σελ. 177) Ὡν δὲ πρὸς τοὺς μοναχοὺς, ὡς ἐπιχωρίων ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, γθικῶν κακιῶν ἐπεμνήσθη, εὐδεμίαν ἐνταῦθα κατέλεξεν, ὡς μηδενὸς ἐκ τούτων ἐπικρεμαμένου κινδύνου ταῖς ὁσίαις, πρὸς ἃς ἔγραφε, Μοναχαῖς, καὶ τοσοῦτοις ἄλλοις τότε πολυαριθμοῖς ἀσκηταῖς τῆς ἀρετῆς· μίαν δὲ μόνον ἐνταῦθα λυπηρῶς διαγράφει, τὴν διχοφροσύνην τῶν ἑαυτοὺς ἀποσχιζόντων, ὡς δῆθεν εὐσεβεστέρους τῶν ἄλλων. Τοιαύτας μεταξὺ τῶν μοναχῶν διαστάσεις βλέπομεν τότε συμβάσας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Καππαδοκίᾳ (Γρηγ. Ναζ. λόγ. ιθ'), καὶ πανταχοῦ τῆς Οἰκουμένης, διὰ τὸν τάραχον τῶν ἐπαράτων αἱρέσεων, ἐξ ὧν μάλιστα καὶ ἡ τῶν γθῶν ἐπλεόνασε διαφθορά. Διὸ καὶ προεῖπεν ὁ Πατὴρ « ὅλον τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κεῖσθαι » (μέρος δὲ δήπου τοῦ κόσμου καὶ ἡ Καππαδοκία). Ὡστε καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ἐπιστολῇ τὰ ὄντα καὶ τὰ κρήγυα λέγει, τὴν τε τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῶν ἐν αὐταῖς θείων ἀγαθῶν τὴν ἀξίαν ἐξυμνήσας, καὶ τὴν τῆς πονηρᾶς ἀκάνθης ἐρπηδῶνα στηλιτεύσας ὀρθῶ τῷ στόματι. Καὶ λίαν ἄρα τῆς ἀληθείας ἀπεπλανήθησαν οἱ τὸν ἱερὸν Γρηγόριον ὡς ἀντιφάσκοντα πρὸς ἑαυτὸν ἐν τῇ συζυγίᾳ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ὑπολαβόντες, διατεινόμενοι (κατὰ τὰ αὐτοῖς ἀρέσκοντα), ὅτι ἄρα ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ τὰ ὄντα καὶ ἀληθῆ καὶ (κατὰ τὸν Κασωθῶνα) διδασκτικῶς καὶ ἐξ ἐπαγγελματοῦς πρὸς τοὺς μοναχοὺς διεσάφηεν ὁ Πατὴρ· ἐν ταύτῃ δὲ πρὸς τὰς τρεῖς εὐσεβεστάτας μοναχὰς παλιμδύλως, καὶ ὑπτίως πως, ἢ συγκαταβατικῶς, καὶ (κατὰ τὸν Κασωθῶνα) οἰκονομικῶς διελέχθη (ὡς ἂν εἴπερ ἡδύνατο τὰ πράγματα διαστρέφειν, πρὸς αὐτόπτας αὐτόπτης διαλεγόμενος). Ἀλλ' ἐξελέγχει τούτων τὴν αὐτάρεσκον φαντασίαν ὁ τῷ Γρηγορίῳ σύγχρονος καὶ σύμφωνος ἱερώνυμος, ὅστις καὶ αὐτὸς, ὡς ὁ Νύσσης, τὸ πρέπον καὶ κατάλληλον πρὸς οὓς ἐπέστελλε μετὰ τῆς ἀληθείας διατηρῶν, τὸν μὲν νέον τὴν ἡλικίαν, καὶ ἀπὸ γερουσιαστοῦ μοναχὸν Παυλῖνον ἀπέτρεπε τῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπιδημίας, λέγων· « Μή τι τῆς πίστεώς σου νομίσης ἐλλείπειν, ὅτι τὰ Ἱεροσόλυμα οὐκ εἶδες· μηδ' ἡμᾶς διὰ τοῦτο κρείττους εἶναι ὑπολάβης, ὅτι τῆς ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ κατοικίας ἀπολαύομεν ». (Ἐπισ. ιγ, πρὸς Παυλῖνον περὶ εἰσαγωγικῆς διδασκαλίας Μοναχοῦ, ἐν ἣ γράφει καὶ ταῦτα)· « Εἴπερ ὁ τῆς Σταυρώσεως καὶ ὁ τῆς Ἀναστάσεως τόπος οὐκ ἦσαν ἐνδον πελεως περικλεισάτης, ἐν ἣ αὐλῇ (πραιτώριον), ἐν ἣ βουλευτήριον, ἐν ἣ πόρναι, μῦμοι, βομολόχοι, καὶ πάντα ὅσα καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς πόλεσι εἰώθασιν εἶναι· ἢ γοῦν εἴπερ μόνον στίφη μοναχῶν ἐθάμιζον εἰς αὐτήν, τοιαύτη κατοικία πᾶσι δήπου μοναχαῖς ἦν ἂν ποθητέα. Νῦν δὲ μωρίας ἐστὶν ἐσχάτης ἀποτάξασθαι μὲν τῷ κόσμῳ, μοναχῶν ἐπαγγειλάμενον βίον, ζῆν δὲ μεταξὺ πολλῶν ἐθνῶν ἐπισφαλέστερον, ἢ ὅσον ἐν τῇ πατρίδι. Πανταχόθεν τῆς οἰκουμένης ἐνταῦθα συντρέχουσι. Πλήρης ἐστὶν ἡ πόλις παντὸς γένους ἀνθρώπων » κτλ. Καὶ μετ' ὀλίγα· « Εἰ θέλεις ἀξίωμα πρεσβυτέρου ἀσκεῖν, εἰ ἐπισκοπῆς σε τὸ ἔργον, ἢ καὶ ἡ τιμὴ (ἴσως) εὐφραίνει, ζῆθι ἐν πόλεσιν, ἐν

§. ηθ. Καὶ τοίνυν ἀφέντες τοὺς ἐκ γῆς τὰ ἀπὸ κοιλίας φωνοῦ-
τας, τιμῶμεν ἅπαντες οἱ εὐσεβεῖς τὴν *Πόλιν* τὴν ἁγίαν τοῦ βασι-
λέως τοῦ μεγάλου· καὶ τὸ πάτριον καὶ ἱερὸν ἔθος διακρατοῦντες,
ἴωμεν εἰς *Ἱεροσόλυμα*, οἱ μὲν δυνάμενοι, πρακτικῶς καὶ σωματι-
κῶς, οἱ δ' ἀδυνατοῦντες, τῷ πόθῳ γοῦν καὶ τῇ προαιρέσει πνευμα-
τικῶς ἴωμεν. Ἠγείσθω δὲ *Ζαχαρίας* ὁ προφήτης βοῶν· «Πορευθῶμεν
δεηθῆναι τοῦ προσώπου Κυρίου, καὶ ἐκζητῆσαι τὸ πρόσωπον Κυρίου
παντοκράτορος. Πορεύσομαι καὶ γώ. Καὶ ἤξουσι λαοὶ πολλοὶ καὶ
ἔθνη πολλὰ, ἐκζητῆσαι τὸ πρόσωπον Κυρίου παντοκράτορος ἐν
Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐξιλάσασθαι τὸ πρόσωπον Κυρίου» (η, 21–22).
Ψαλλέτω δὲ καὶ ὁ Προφητὰναξ· «ὥς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου
Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς
αὐλὰς τοῦ Κυρίου» (Ψαλμ. πγ, 1). Κύριε ὁ Θεός μου! πανταχοῦ τῆς
οἰκουμένης τὰ σκηνώματα τῆς θείας σου δόξης, καὶ τὰ πανάγια
σου θυσιαστήρια λίαν εἰσὶν ἀξιέραστα καὶ σεβάσμια τοῖς ὀρθοδόξοις
σου λατρευταῖς. Πόσω δὲ μᾶλλον τὸ σκηνώμα τῆς ἐπὶ γῆς ἐν
σαρκί σου παρουσίας καὶ συναναστροφῆς; ὅπου τὸ πρῶτον θυσια-
στήριον τῆς ἐν τῇ Σιών Δεσποτικῆς Ἱερουργίας ἐπάγη· ὅπου τὸ
πρῶτον ἐφανερώθη ἡ ζωαρχικὴ καὶ πανταγία Τριάς· ὅπου τὸ
πρῶτον ὁ τῆς ὑπερφώτου Πίστεως ἥλιος ἀνέτειλε, περιπολῶν καὶ
καταυγάζων πᾶσιν τὴν Οἰκουμένην· ὅπου τὰ μυστήρια τῆς σωτη-
ρίας ἡμῶν εἰργάσω καὶ παρέδωκας· ὅπου κατέλιπες καὶ διατηρεῖς
εἰς αἰῶνας, ὡς ἄλλο πρακτικὸν Εὐαγγέλιον, τὰ προσκυνητὰ τῆς
θείας ἐπιφανείας σου ἵχνη καὶ ὑπομνήματα, τρανῶς μαρτυροῦντα τὸ
μέγα καὶ ὑπερφυέστατον ἔργον τῆς ἐνσάρκου Οἰκονομίας σου. Μα-
καρίζει ὁ Προφήτης τοὺς εὐσεβῶς ἐνδιαιτωμένους ἐν πάσαις ταῖς
ἁγίαις τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις («ὅταν μάλιστα ὧσιν οἱ τούτων
πρόεδροι ἀνεπίληπτοι, καὶ πίστει καὶ βίῳ λαμπροί»· Θεοδώρ.).
Καὶ μίαν μόνην ἡμέραν ὀρίζει πολλῶν χιλιάδων ἀξιοτέραν, καθ'
ἣν ὁ πιστὸς τῷ θείῳ ναῶ προσεδρεύων, καρποῦται τοσαύτην ὠφέ-
λειαν, ὅσην οὐκ ἂν ἐτέρωθεν ἀποδρέψαιτο, πολλὰς ἀναλώσας ἡμε-
ρῶν χιλιάδας. Ὅθεν καὶ ψυχῇ καὶ σώματι ἐφίεται καὶ ἐπιποθεῖ,

ἀπάντων προσκυνοῦσι Θεόν, καὶ ὡς εἰς θρόνον θεῶν, τὴν Ἱερουσαλήμ, συντρέχουσιν ἅπαντες». Ἑρμηνεύων δὲ καὶ κεῖνο τὸ προφητικόν «Κληθήσεται γὰρ σου τὸ ὄνομα παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, εἰρήνη δικαιοσύνης, καὶ δόξα θεοσεβείας» (Βαρούχ ε, 4), «Ταῦτα (λέγει) τὰ ὀνόματα νῦν ἔχει (ἡ Ἱερουσαλήμ). Διὰ τοῦτο καὶ εἰς αὐτὴν συντρέχουσιν ἅπαντες· λαμπρὰν γὰρ αὐτὴν καὶ περιφανῆ πεποίηκε τὸ σωτήριον πάθος» κτλ. Ἄλλ' ἂν τις ἐπιχειρήσῃ πάσας τὰς εἰς τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλήμ εὐφημίας τοῦ μακαρίου Θεοδωρήτου συναγαγεῖν εἰς ἓν, ἐγχειρίδιον αὐτῷ συντάξαι δεήσει.

§. να. Σωζόμενος (τῷ 440) ὁ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν συγγράψας, ἱστορῶν, ὅτι ἐκπαλαι καὶ κατ' αὐτὸν ἐτελεῖτο ἡ ἐορτὴ τῶν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου γενομένων ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως (βλ. Μηνολόγ. Σεπτεμ. ιγ), καὶ ὅτι «ταύτην ἄγει λαμπρῶς ἡ τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησία, ὡς καὶ μυήσεις» (βαπτίσματα τῶν κατηχουμένων) «ἐν αὐτῇ τελεῖσθαι», προστίθῃσι «Συνιέναι τε πολλοὺς, σχεδὸν ἐκ πάσης τῆς ἐφ' ἡλίον· οἱ καθ' ἱστορίαν τῶν ἱερῶν τόπων πανταχόθεν συντρέχουσι κατὰ τὸν καιρὸν ταύτης τῆς πανηγύρεως» (Ἐκκλ. ἱς. Β. κς, πρβλ. καὶ Δ. ε).

§. νβ. Εὐδοκία Θεοδοσίου τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῆς ἄνω εἰρημένης βασιλίδος Εὐδοκίας ἐγγόνῃ, ἐξ Εὐδοξίας τῆς αὐτῶν θυγατρὸς, συζύγου δὲ τοῦ Οὐαλεντιανοῦ, βασιλέως τῶν ἐσπερίων μερῶν. Αὕτη ἡ Εὐδοκία (τῷ 464) «δεκαἑξ ἑτάτους ἐν τῇ Ἀφρικῇ ποιήσασα μετὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Ὀνωρίχου, καὶ παῖδα ἐξ αὐτοῦ Ἰλδέριχον γεννήσασα, δυσφοροῦσα κατὰ τοῦ ἀνδρὸς, ὡς Ἀρειανοῦ ὄντος, ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ προσκυνήσασα τοὺς σεβασμίους τόπους, καὶ ἀσπασαμένη τὸν τάφον τῆς ἑαυτῆς μάμμης, ὀλίγας ἡμέρας διατρίψασα ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει, ἐτελεύτησεν ἐν εἰρήνῃ, πάντα τὰ ἑαυτῆς καταλείψασα ἐν τῇ ἁγίᾳ Ἀναστάσει» (Θεοφάν. Χρονογρ. σελ. 102. βλ. καὶ Σωκρ. Ἐκκλ. ἱς. Ζ. μδ: Ζωναρ. ΙΓ. σελ. 48).

§. νγ. Θεοδόσιος ὁ μέγας Κοινοβιάρχης ἐκ τῆς Καππαδοκίας (τῷ 450), καὶ μικρῷ μετ' αὐτὸν Θεόκτιστος, συνασκητῆς τοῦ με-

Συμεών ὁ τοῦ Κλωπᾶ, καὶ οὗτος συγγενὴς τοῦ Κυρίου, διαδεχθεὶς τὸν μικρῷ πρὸ τῆς κατατροφῆς μαρτυρικῷ θανάτῳ στεφανωθέντα Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόμενον (Εὐσεβ. Γ. 11. πρὸς βλ. καὶ κεφ. 7). Ὅτι δὲ τοὺς ἁγίους τόπους καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἀκριβῶς ἐγνώριζον οἱ χριστιανοί, πρόδηλον καὶ ἀναμφίβολον· οὔτε γὰρ διὰ μακροῦ χρόνου ἀπῆσαν τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ σύγχρονοι τῶν συμβεβηκότων ἦσαν. Ἐπειτα καὶ τὸ θεοδόχον μνημεῖον καὶ ὁ Γολγοθᾶς ἔξω τοῦ τείχους καὶ τῆς πύλης ὄντα, οὐ κατεχώσθησαν ἀφαντωθέντα παντελῶς, ἐν τοῖς ἐρειπιῶσι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καταστραφείσης πόλεως. Καὶ Συμεών μὲν ἐποίμαινε τὴν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίαν μέχρι Τραϊανοῦ (τῷ 117)· ὁπότε, διωγμοῦ κινή-
θέντος κατὰ χριστιανῶν, διαβληθεὶς οὗτος πρὸς τὸν ἀνθύπατον ὡς ὢν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τοῦ Δαβὶδ, καὶ ὡς χριστιανός, κατακρί-
νεται εἰς θάνατον σταυρικόν, ἐτῶν ὢν 120, καὶ ἐπομένως αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος τοῦ Κυρίου γενόμενος (Εὐσεβ. Γ. 32). Διαδέχεται δὲ τοῦτον Ἰούστος, ὁ καὶ Βαρσαβᾶς (ὁ μετὰ Ματθίου ἐκλεγείς εἰς τὸν Ἰούδα τόπον ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων Πράξ. α, 23), εἰς ὃν καὶ αὐτὸς τῶν ἐκ περιτομῆς μυρίων ὅσων εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων (Εὐσεβ. αὐτόθ.). Μετὰ δὲ τὸν Ἰούστον ἕτεροι δώδεκα ἐξ Ἑβραίων τὴν ἐπισκοπὴν τῆς ἐν Ἱερουσολύμοις Ἐκκλησίας διεδέξαντο, μέ-
χρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (τῷ 137), ὀλιγόβιοι γεγονότες, ὧν τὰ ὀνόματα καταλέγει ὁ Εὐσέβιος δεκαπέντε τοὺς πάντας ἀριθμῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἱεράρχου Ἰακώβου μέχρι τοῦ ἐσχάτου τῶν ἐκ περιτομῆς γεγονότων Ἰαύδα, κατὰ τοὺς Ἀδριανοῦ χρόνους. Ἐφεξῆς δὲ προχειρίζεται πρῶτος ἐκ τῶν πεπιστευκότων Ἑλλή-
νων, ἡ τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας, ὁ Μάρκος (Εὐσεβ. Δ. 5, 6). Καὶ αὕτη μὲν ἡ σειρά τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἱεροσολυμίτιδος Ἐκκλησίας ἀποδείκνυσι καὶ ταύτης τὸ εὐσταθὲς καὶ ἀδιάλειπτον, καὶ τὸ τῶν ἁγίων τόπων ἀδιάκοπον σέβας καὶ ἐν μέσῳ τοσούτων ταραχῶν ἀνθοῦν καὶ ἀνεπύληστον παρὰ πᾶσι τοῖς πιστοῖς, καὶ ἐγ-
χωρίοις καὶ τοῖς ἔξωθεν ἐρχομένοις.

§. ια. Ἐδειξε δὲ τὸ πρᾶγμα λαμπρῶς. Αἴλιος Ἀδριανὸς ὁ Αὐ-

τὸ Θαβώρ ἅγιον ὄρος ἀποκαλεῖ (Β, α, 18) ὡς καὶ πρῶτην τὴν Σιών ὁ Προφητάναξ· «ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ» (Ψαλμ. 6, 6). Γνωστὸν δὲ, ὅτι καὶ τὸ Σιναῖν ἅγιον ὠνόμασται, καὶ τὸ Χωρὴθ ὄρος θεοῦ, καὶ γῆ ἁγία πάλιν ἡ τοῦ Σιναίου, πρὸς ἣν ὁ θεόπτης Μωϋσῆς προσερχόμενος λῦσαι τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν αὐτοῦ θεόθεν προσετάγη (Ἐξόδ.). Οὕτως ὁ τὰ πάντα πληρῶν καὶ μηδαμοῦ χωρούμενος Δεσπότης καὶ Κύριος τοῦ παντός, ὁ ἔχων θρόνον οὐρανὸν καὶ ὑποπόδιον τὴν γῆν, ἀγιάζει καὶ τόπους ἰδίους, οὓς ἂν ἐκλέξηται αὐτός (Δευτ. ιβ, 26: ιδ, 24), ὡς ἔξοχα σκηνώματα τῆς θείας αὐτοῦ Μεγαλειότητος, εἰς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Διὸ καὶ ὅλην τὴν Ἰουδαίαν, ἐν ἣ ἡ μόνη ὑπῆρχε γνωστὸς ὁ θεός (ἀπάσης τῆς λοιπῆς Οἰκουμένης οἰκτρῶς εἰδωλομανούσης), καὶ ἥς βασιλεύουσα πόλις ἦν τὰ Ἱεροσόλυμα, ἁγίασμα (ἁγιαστήριον) Κυρίου προσηγόρευσε τὸ Πνεῦμα τοῦ προφητάνακτος· «ἐγενήθη Ἰουδαία ἁγίασμα αὐτοῦ» (Ψαλμ. ριγ, 2).

§. γ. Ἀλλ' εἴπερ ἐν τύποις ἔτι καὶ συμβόλοις ἠγάσσε τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ὁ ὕψιστος, πόσω τοῦτο τρανώτερον ἐδόξασε καὶ θεοπρεπέστερον, σκηνώσας ἐν αὐτῷ σωματικῶς, ὅτε ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, καὶ τὸ μέγα τῆς παγκοσμίου σωτηρίας ἔργον διὰ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἐτέλεσεν; Ἐκ τοῦ Σινᾶ ἐξῆλθεν ὁ Νόμος ὁ παλαιός, παιδαγωγῶν τοὺς ἀνθρώπους εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἐκ δὲ τῆς Σιών ἐξέλαμψεν ὁ Νόμος τῆς χάριτος, καὶ ὁ Λόγος τοῦ Εὐαγγελίου ἐξ Ἱερουσαλήμ, ἀναπλάττων τὸ πεπτωχὸς δημιουργήματα τῶν θείων χειρῶν. Ἐκεῖ ἐτέθη ὁ λίθος ὁ ἀκρογωνιαίος, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἐν, καὶ Ἰουδαίους καὶ ἐθνικοὺς, καὶ πάντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς εἰς μίαν λογικὴν οἰκοδομὴν συναρμόσας, κέντρον ἔχουσιν τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐν Ἱεροσολύμοις ἰδρύθη ἡ πρώτη τῶν πιστῶν Ἐκκλησία, πρὸς ἣν καὶ ἔξωθεν πανταχόθεν οἱ τοῦ Χριστοῦ συνέτρεχον λάτρεις, προσκυνήσοντες εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐπῆλθεν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῆς ἀπίστου καὶ διεστραμμένης τῶν προφητοκτόνων γενεᾶς πᾶν αἷμα δίκαιον, καὶ αὐτὸ τὸ αἷμα τοῦ αἰωνίου Δικαίου.

μένοις, εὐθηνούντά σου τὰ λογικά ποίμνια συντηροῦντος, καὶ ἀλώ-
βητα ἐκ τῶν περιστοιχούντων ἐπιβούλων. Σιγησάτωσαν τὰ πολυει-
δῶς καὶ πολλαχόθεν προσβάλλοντά σοι κύματα· σιγάτω ἄμετρον
κακόν! Ἡ «παίου καὶ νίκα», καὶ εὐεργέτει τοὺς παίοντας, πρὸς
πάντας ἐκχέουσα τὴν ἀπόλαυσιν τῶν χαρίτων σου, καὶ πάντας
συγκαλοῦσα πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. «Αἰσχυνθήτωσαν
καὶ ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω πάντες οἱ μισοῦντες Σιών»·
οἱ λέγοντες· «Ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς».
Καὶ τούτοις μὲν «Ἐπιτιμήσαι Κύριος, ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερου-
σαλήμ» (Ζαχαρ. γ, 2). Γενέσθω δ' εὐθηνία καὶ θείων δωρεῶν
ἀφθονία πᾶσι τοῖς ἀγαπῶσι Σὲ καὶ τὸν ἐν Σοὶ κατοικοῦντα
Χριστόν. Ταῦτα πᾶς πιστὸς εὐχεται περὶ σοῦ μετὰ τοῦ Προφήτου,
ταῦτα πᾶς φιλάδελφος. «Ἐνεκά (φησι) τῶν ἀδελφῶν μου καὶ
τῶν πλησίων μου ἐλάλουν δὴ εἰρήνην περὶ σοῦ. Ἐνεκα τοῦ
οἴκου Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξείλητσα ἀγαθὰ σοι».

«Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ»!

121

ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΩ, ΘΕΙΟΤΑΤΩ, ΚΑΙ ΑΓΙΩΤΑΤΩ

ΠΑΤΡΙ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ

ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ
(Ψαλμ.).

«Χαῖρε Σιών ἁγία, Μητὴρ τῶν Ἑκκλησιῶν, Θεοῦ κα-
τοικητήριον. Σὺ γὰρ ἐδέξω πρώτη ἄφεςιν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς
Ἀναστάσεως η.

(Δαμασκηρ. Ὁκτώχ. ἡχ. π.λ. δ).

ΚΤΡΙΛΛΩ

ΕΙ ΤΗ ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΥ ΙΕΡΑ ΤΩΝ ΑΓΙΟΤΑΤΩΝ ΑΡΧΑΓΓΕΛΩΝ

Τὸν Σωτήριον προσηύχοντα

ἐν τῇ πόλει σου

Ο ΖΗΤΗΤΗΣ

ἐκτίσε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον (6, 24). Καὶ γὰρ, «Ἐκεῖνος ἄνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς» (Ἰωάν. η, 44). Ἐκ τούτου καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος κατὰ μετωνυμίαν, καί πως κατ' εὐφημισμόν (ἐν λόγοις μάλιστα ἐπιδεικτικοῖς) φθόνος ἤκουσεν, ὡς τοῦ φθονεροῦ δαίμονος κατόρθωμα, «Τοῦ τὸ κράτος ἔχοντος τοῦ θανάτου» (Ἑβρ. 6, 14), καὶ τοῦ τε φθόνου καὶ τῆς ἀμαρτίας (ἧς ὁ θάνατος ὁ ψώνιον) ἀρχεκάκου πατρὸς καὶ δημιουργοῦ. (Κατὰ τοιαύτην μετωνυμίαν καὶ πᾶσα συμφορῶν αἴτιος ἀνθρωπίνη κακοβουλία φθόνος ὠνομάσθη, ὕπερ καὶ αὐτὸς ὁ Κασσιῶν ἀπεδέξατο ἐν τοῖς ἀνωτέρω). Ἦ οὐκ ἂν εἶπεν ἀκινδύνως καὶ αὐτὸς (ἐξ ὑποθέσεως) ὁ περικλεῆς ἀνὴρ, ὅτι «φθόνος κατέχωσε τοὺς παιδας τοῦ Ἰωβ, καὶ τὰς παλυθανάτους ἐπήνεγκεν αὐτῷ συμφοράς, τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος;» Τελευταῖον ἔλεγον οἱ ἐθνικοὶ καὶ βασκαίνουσιν (ὡς καὶ φθονοῦσιν) οἱ Θεοὶ, καὶ τύχην πονηρὰν καὶ βᾶσκανον ἔλεγον· μή τοι καὶ ὁ θεὸς Παῦλος ὡς ἐθνικὸς ἐξεφράσθη, γράψας πρὸς τοὺς Γαλάτας, «Τίς ὑμεῖς ἐβάσκανε;» (γ, 1). — Στίχ. 7. Σκυθρωπάζων ἐπορεύόμην» (ἐκ τοῦ λζ. Ψαλμοῦ). — Στίχ. 8. «Ὅλον... κεῖσθαι». Ἐκ τῆς Α, Ἰωάν. ε, 19. Τοῦ Κυρίου δὲ φωνὴν τὴν Ἀποστολικὴν ῥῆσιν ὡς θεόπνευστον καλεῖ. Χριστὸς γὰρ καὶ ἐν τοῖς Ἀποστόλοις ἐλάλει (Β. Κορινθ. ιγ, 3). Στίχ. 10. Τὸ ἅγιον ἶχνη». Οὕτω καὶ Ὠριγένης ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα «ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἰχνῶν τοῦ Ἰησοῦ κτλ. (Ἰδε ἐν τῷ παραρτήματι). — Στίχ. 11. Πονηρὰς ἀκάνθης» (μεταφορ. τῆς ἀμαρτίας· ἐννοεῖ δὲ μάλιστα καὶ τὰ σχίσματα, περὶ ὧν ἐρεῖ ἐφεξῆς). Ἔστι δὲ ἡ λέξις οὐκ ἀπὸ τοῦ Ματθ. ιγ, 7, ὅπου αἱ ἀκάνθαι ἀπέπνιξαν παντάπασιν τὸ σπάρην (ὡς ἄγαν ἀρέσκει τῷ Κασσιῶνι), ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ (Γεν. γ. 18) ἀκάνθα; ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ» (ἀκολούθως, τῷ ὁ κόσμος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται). — Στίχ. 12. «Τί χρὴ... κηρύγματος;». Εἰ (φησὶ) καὶ αὐτὸς ὁ Θεοβάδιστος τόπος, ὅπου τὸ πρῶτον μὲν ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, πρῶτη δὲ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία συνέστη, καὶ ὅπου σφύζονται καὶ νῦν τὰ ἶχνη τοῦ ζωοδότου Χριστοῦ, πρὸς τὴν τούτου μίμησιν ἐναργέστερον ἀνάγοντα τοὺς ὁρῶντας (εἰ γὰρ καὶ ἐν τοῖς κοσμικοῖς, ἀόφθαλμοι ὡτίων πιστότεροι); εἰ τοίνυν καὶ οὗτος ὁ ἡγιασμένος τόπος πονηρὰς ἀκάνθης οὐ καθαρεύει, τί λοιπὸν (πόσῃν βλάβῃ ἀκάνθων) χρὴ συμπεραίνειν ἐπὶ τῶν ἄλλων τόπων τῆς Οἰκουμένης, ὅπου διὰ λόγου μόνον καὶ κηρύγματος ψιλοῦ (χωρὶς δηλαδὴ τῶν μακρὰν ἐν Ἱεροσολύμοις κειμένων σωτηρίων συμβόλων) κατεσπάρη, καὶ ἐκαρποφόρησε τὸ πρῶτον ἢ τοῦ ἀγαθοῦ (τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας) μέθεξις καὶ ἀπόλαυσις; Καὶ ἔστι μὲν πάντως «ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς», καὶ «Μακάριοι, οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες»· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ψυχρὰ τοῦ Θωμᾶ ἀπιστία μᾶλλον ἐξεθερμάνθη, καὶ ἐδεδαιώσε τὴν πίστιν διὰ τῆς αὐτοψίας. Ὅτι δὲ καὶ οἱ οἱ πρῶτως ἐν Ἱεροσολύμοις πιστεύσαντες, ἔσχον τὴν πίστιν ἐξ ἀκοῆς τοῦ Ἀποστολικοῦ κηρύγματος, δῆλον. Οὗτοι δὲ καὶ τὰ σύμβολα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας μετὰ τὴν ἀγάληψιν αὐτοῦ καθαρώντες, μᾶλλον ἀνεφλέγοντο πρὸς τὴν ἀγάπην αὐτοῦ· καὶ τοῦτο νοεῖ ὁ θε-

οὐκ εἶχεν ἐν τῇ κώμῃ ἐκείνῃ (τῇ Βηθλεὲμ) ποῦ καταλῦσαι, ἐν σπη-
λαίῳ τετὶ συνέγγυς τῆς κώμης κατέλυσε, καὶ — ἐκεῖ ἐτετόκει ἡ Μα-
ρία τὸν Χριστὸν, καὶ ἐν τῇ φάτνῃ αὐτὸν ἐτεθείκει (Διαλ. πρὸς
Τρύφ. §. 78. σελ. 184). Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν Πατέρων, οὐδ' αὐτὸς ὁ
Μάρτυς εἶπεν ἀλλαχοῦ τὸ θεοδόχον Σπηλακίον ἐκτὸς κείμενον τῆς
Βηθλεὲμ. Ὡστε τὸ συνέγγυς ἔγρχψεν ἀντὶ τοῦ ἐχομένως, συνά-
πτως ταῖς ἐγγυτάτῳ κατοικίαις τῆς κώμης· καὶ πρὸς αὐτῷ τῷ
καταλύματι (Λουκ. 6, 7) γειτονικῶς ἐγγίζον καὶ συνομοροῦν.
Οὕτως εὐκρινῶς, καὶ πάντως ἐξ αὐτοψίας, ὁ μάρτυς καὶ φιλόσοφος,
πρῶτος τῶν θείων Πατέρων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν,
διέγραψεν ἡμῖν τὴν ἐπ' αὐτοῦ τοποθεσίαν τοῦ παναγίου Σπηλακίου
τοῦ περιέχοντος τὴν θεοδέγμονα φάτνην, ἣν ὁ Εὐαγγελιστὴς μόνην
καὶ ἐνάρθρως ὀνομάζει, «ἐν τῇ φάτνῃ», συνυπακουομένου καὶ αὐτοῦ
τοῦ περιέχοντος (Λουκ. 6, 7, 12, 16).

§. ιδ. Ἐπὶ τοῦ θείου Ναρκίσσου ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ Με-
λίτων ὁ περικλεὴς Σάρδεων ἐπίσκοπος (τῷ 170), ὡς αὐτὸς γράφει
ἐν τῇ πρὸς Ὀνήσιμον ἐπιστολῇ, «ἀνελθὼν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, καὶ ἕως
τοῦ τόπου γερόμενος, ἐνθα (τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς πίστεως
ἡμῶν) ἐκηρύχθη, καὶ ἐπράχθη » (παρ' Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱς. Δ. 26).

§. ιε. Κατὰ τὸν αὐτὸν δεῦτερον αἰῶνα (τῷ 170) Ἀλέξανδρος
ἐκ τῆς τῶν Καππαδοκῶν γῆς, ἐνθα τὸ πρῶτον τῆς ἐπισκοπῆς
ἡξίωτο, ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, εὐχῆς καὶ τῆς τῶν τόπων ἱστο-
ρίας ἕνεκεν. Ἐλθόντα δὲ τοῦτον ἐδέξαντο οἱ ἀδελφοὶ κατὰ ἀπο-
κάλυψιν, ὡς ἐκ Θεοῦ προωρισμένον ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων.
Καὶ δὴ μετὰ κοινῆς τῶν ἐπισκόπων γνώμης, οἱ τὰς πέριξ διεῖ-
πον Ἐκκλησίας, βιάζεται μετατεθῆναι εἰς τὴν προεδρίαν τῆς
ἀγίας Πόλεως, ἥδη τοῦ Ναρκίσσου ἑκατὸν καὶ δεκαεὶς ἔτη διηνυ-
κότος. Οὗτος ὁ τρισόλβιος καὶ ὁμολογητὴς Ἀλέξανδρος «συνέ-
στησε πρῶτος ἐν Αἰλλῇ βιβλιοθήκην» ἐξ ἧς καὶ Εὐσέβιος συ-
νήγαγεν ὕλην τῆς κατ' αὐτὸν Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἐν ᾗ
διέσφρεν εἰς ἡμᾶς καὶ τινὰ τεμάχια τῶν αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπι-
στολῶν (Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱς. 5, 11, 20).

προσκυνητῶν χριστιανῶν, ἀπὸ τοῦ ὀγδόου μάλιστα αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, ἱστορεῖτωσαν οἱ τούτων ὁμογενεῖς καὶ παλαιότεροι καὶ νεώτεροι. Ἡμεῖς δ' ἐπάνημεν εἰς τὰ ἔχνη τῶν πατέρων ἡμῶν.

§. ξθ. Γρηγόριος ὁ Ἀκραγαντῖνος, ὁ αὐτὸς καὶ Ἀκραγάντων ἱερώτατος ποιμὴν (τῷ 685–700) ἐπὶ Ἰουστιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου ἀκμάσας, ἦλθεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ τοὺς ἁγίους κατησπάσατο τόπους (Συναξ. Νοεμ. κγ. καὶ Δοσιθ. Δωδεκαεῖβλ. σελ. 678).

§. ο. Κατὰ τὸ 730 διέλαμπε καὶ ὁ θεσπέσιος καὶ μελίρρυτος Κοσμάς ὁ ὕμνογράφος, τὸ γένος Σικελιώτης (ἐκ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἑλλήνων), ὃς καὶ τοῦ χαριτωνύμου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ διδασκαλὸς ἐχρημάτισεν ἐν Δαμασκῷ· ἐλθὼν δὲ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν, ἱεράτευεν ὅθεν καὶ Ἱεροσολυμίτης, καὶ Ἀγιοπολίτης ὁ αὐτὸς ἐπωνομάσθη· εἶτα δὲ καὶ ἐπίσκοπος Μαΐουρᾶ (τῆς πρώτης Ἀνθηδόνης, πόλεως Παλαιστινῆς).

§. οα. Δοξαζέσθω μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ χρυσορρόας Νεῖλος τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ θεῖος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (τῷ 730), ὃν τις καὶ μόνον ὀνομάσας, ἅπαντας τοὺς θεολόγους καὶ διδασκάλους καὶ μελωδοὺς τῆς Ἐκκλησίας συλλήβδην ἐδήλωσεν. Οὗτος ὁ μελίφθογγος ὕμνογράφος ἐν ᾧδαῖς θεοτερπέσιν ἐξύμνησε μάλιστα τὰς πνευματικὰς τῆς ἁγίας Πόλεως χάριτας, καὶ τὸ κλέος τῆς Μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν. Κατεβίωσε δὲ πρεσβύτερος καὶ μοναχὸς Ἱεροσολυμίτης, ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Σάββα τοὺς ἀσκητικούς καὶ λογικούς ἀγῶνας διαθλήσας, ὅπου καὶ ὁ ἱερός αὐτοῦ τάφος σώζεται μέχρι σήμερον.

§. οβ. Παρίτω καὶ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, Κωνσταντινουπολίτης τὸ γένος, καὶ φωστήρ τῆς Ἐκκλησίας, ἀριστεύσας καὶ οὗτος μετὰ τῶν ἄλλων ὁμολογητῶν τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν τῷ καλλινίκῳ σταδίῳ τῶν ὑπὲρ τῶν ἁγίων εἰκόνων ἀειμνήστων ἀγῶνων. Ὅσον δὲ καὶ οὗτος ἐσέβετο τοὺς ἁγίους τόπους, ἐδήλωσεν ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων Θωμᾶν ἐπιστολῇ, γράφων ταῦτα· «Ἀσπάζομαι τοὺς πόδας ἐκείνου τοῦ περιπατήσαντος τοὺς ἁγίους αὐτοῦ τόπους, ἵνα λάβω εὐχὴν, εὐλογίαν, καὶ ἁγιασμόν· καὶ οὕτως, ὡσανεὶ ἔλαβον καὶ συγ-

μίας, οὐχὶ δι' αὐτὰ τὰ σωτήρια ἔχον τῆς θείας Οἰκονομίας (ὡς ἂν, ἅπασι, μηκέτι μηδενὸς ἄξια λόγου), ἀλλὰ δι' οὓς ἀπηρίθμησε κατὰ τε τὴν ὁδοποιρίαν, καὶ κατὰ τὰς ἐκεῖ χώρας ἐπικρεμαμένους τότε κινδύνους τῆς μοναστικῆς τελειότητος. Ὅταν δ' ἀπὸ τούτων ὁ μοναχὸς ἑαυτὸν ἀσφαλίσῃται, τὸν Χριστὸν ἐν καρδίᾳ μεμρφωμένον ἔχων, τότε καὶ ἀποδημήσει εἰς Ἱερουσαλήμ (ἂν ὁ θεὸς ἔρως αὐτὸν ἀναφλέγῃ), καὶ πάλιν ἀφίξεται εἰς τὴν ἰδίαν μονὴν ἀδελφῆς, καὶ φέρων ἅμα τρανώτερον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐντετυπωμένα, ἅπερ εἶδεν αἰσθητῶς ὑπομνήματα τῆς μεγάλης τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίας. Οὕτως ἔφερε ταῦτα καὶ αὐτὸς ὁ Γρηγόριος (ὡς αὐτὸς ἡμῖν ἐρεῖ), ἀσφαλῆς ἀπελθὼν καὶ ἐπανελθὼν. Καὶ αὐτὸς, ἴσως, ὁ μοναχὸς Ὀλύμπιος, ὃς ἐνέτυχεν αὐτῷ τῷ Νύσσης Γρηγορίῳ κατ' Ἀντιόχειαν. ἀπιόντι εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐπὶ τὸ τοὺς ἁγίους τόπους ἰδεῖν (ὡς αὐτὸς φησιν ὁ Πατὴρ ἐν τῇ εἰς θίον Μακ. πρὸς Ὀλύμπιον ἐπιστολῇ). Καὶ ὁ μέγας δὲ Βασίλειος συγχωρεῖ τοῖς μοναχοῖς ἀπιέναι εἰς τὰς χριστιανικὰς συνάξεις, τὰς ἐν τοῖς μαρτυρίοις (τοῖς ναοῖς τῶν ἁγίων μαρτύρων) ἐτησίως τελουμένας (βλ. ἀνωτέρω σελ. 14). Καὶ αὐτὸς ὁ μέγας τῆς μοναστικῆς ζωῆς νομοθέτης ἀπεδήμησεν ἐκ Καππαδοκίας εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἄλλοι τῶν ἁγίων ἀσκητῶν καὶ ἱεραρχῶν πολλοὶ καὶ πολλαχόθεν, ὡς ὁφείμεθα ἐν τῷ παραρτήματι. «Ἡ γὰρ τοῦ Χριστοῦ δύναμις ἔλκει τοὺς ἀπὸ περάτων γῆς (εἰς Ἱεροσόλυμα), ὥστε ἰδεῖν, ποῦ μὲν ἐτέχθη, ποῦ δὲ ἐτάφη, ποῦ δὲ ἐσταυρώθη» (Χρυσόστομ. Ὁμιλ. εἰς Ψαλμ. μθ). — Στίχ. 31. «Οὐ» ὁ δὲ ΚΒ. καὶ νύ. Αὐτόθι. «ἐπιδημίαν» ὁ ΚΒ. (ὀρθότερον)* οἱ ἄλλοι ἀποδημίαν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ Β. ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

Σελ. 5. στίχ. 1. «Τὰ ἱεροσ. ἀδελφαῖς». Μοναχὰὶ πάντως ἦσαν αἱ τρεῖς αὗται, πρὸς ὧς ἐπέσελλεν ὁ Πατὴρ, ἐπίσημοι τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐσέδειαν καὶ τὴν ἱερὰν παιδείαν (ὡς αὐτὴ τε ἡ ἐπιστολὴ, καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῆς μαρτυρεῖ), ποιούμεναι τὴν ἄσκησιν ἐν τινι τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Σεμναίων, ἢ Παρθενώνων. Καὶ ἡ μὲν Εὐσταθία καὶ Ἀμβροσία γεραίτεραι διὸ καὶ ταύτας ἀδελφὰς ἀποστολικῶς ὁ Πατὴρ ἐπονομάζει (συνήθης δὲ καὶ ἄλλως τοῖς ἐν Μοναστηρίοις συνασκουμένοις μοναχοῖς καὶ μοναχαῖς ἡ προσηγορία τῆς ἀδελφότητος). Νεωτέρα δὲ ἡ Βασίλισσα (κύριον ὄνομα, πολλῶν ἴδε Γρηγορ. τοῦ Θεολόγ. ἐπιγρ. 150· (ἐν Anthol. Graec. T. 2. p. 37. Lips). καὶ μεταξὺ τῶν ἁγίων ἐν τοῖς Μηναίοις (Μαρτ. 23: Ἀπριλ. 16: κτλ). Τοιοῦτο καὶ τὸ Βάσιλλα, καὶ Βασιλώ· ἐν Καλλιμάχ. ἐπιγρ.), ἣν ὁ Πατὴρ, ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας ἐπωνόμασε θυγατέρα (ἴδε καὶ ἐξῆς ἐν τῷ τέλει τῶν σημειωμάτων). ἡ δὲ κοσμιωτάτη προσφώνησις φαίνεται καὶ ὡς τίτλος ταῖς μοναχαῖς μάλιστα διδόμενος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (οὕτως ὁ Μ. Βασίλειος ἡ κοσμιότης σου λέγει πρὸς Θεοδώραν κανονικὴν. Ἐπιστολ. τδ). διὸ καὶ τὸ ὡς ἀληθῶς προσετέθη, τουτέστιν οὐχ ἀπλῶς, καὶ λόγῳ μόνον (ὡς ἡ τετριμμένη συνήθεια τοῦτο λέγει χάριν εὐστόμου προσηγορίας), ἀλλὰ τῷ ὄντι καὶ πραγματικῶς. Οὕτω καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἐπέγραψε αὐτοῖς ὡς ἀληθῶς θεοφιλεστάτοις καὶ καθεκνοτάτοις ἀδελφοῖς» (ἐπιστολ. ο). Δυσαρεστεῖται ὁ σοφὸς Κασσιδιὼν (σημ. εἰς

ἔχοντα θίον ὀρθόν» (Χρυσός. Ὁμιλ. α. εἰς τὴν πρ. Ἐβρ.)· καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου τέλει οἱ (Φιλιπ. γ, 15· Α Κορινθ, 6, 6) εἰς πάντας ἀναφέρεται τοὺς πιστοὺς, αὐτοὶ τὰ ἀνθρώπινα εἰδότες ὅτι σφόδρα ἀσθενῶν, ὑπερεῖδον αὐτῶν, ὅτι μηδὲν αὐτοῖς συμβάλλεται, πεπεισμένοι κτλ. (Χρυσός. αὐτόθ.). Ἐξαιρέτως δὲ τοιοῦτοι οἱ μοναχοί, καὶ τούτους ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ θεὸς Πατήρ, ὅς καὶ ἀλλαχθεὺς λέγει, ὅτι οἱ προεστῶτες (ἐν τοῖς μοναστηρίοις) τοὺς ἀδελφοὺς προάγουσιν ἐπὶ τὸ τέλει οἶον (τοῦ μοναχικοῦ βίου τὴν ἀκρίθειαν), καὶ ῥητῶς μνημονεύει τῆς τῶν μοναχῶν τελειότητος (τόμ. γ, σελ. 305, 306.), ὡς καὶ ὁ Μ. Βασίλειος (ἐπιστ. 411). Στίχ. 3. «τὸ γινόμενον» ἴσ. περιττεύει. — Αὐτόθ. «Τὸν ἀκριθεῖ βίον». Τὸν μοναχικὸν δηλονότι, καθ' ὃν ἐκ τοῦ κατὰ συνήθειαν βίου ἀνακαλοῦνται πρὸς τὴν ἀκρίθειαν τοῦ Εὐαγγελίου (Μ. Βασίλ. ἐν Ὅροις κατὰ πλτ. προείμ.). οἷος καὶ «ὁ τῶν τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων κατεληφότων μοναχῶν» (Χρυσός. τ. ε. σελ. 897). — Στίχ. 5. ΚΒ. βλαπτόντων. — Στίχ. 6. «Τί οὖν ἐν τούτοις τὸ βλάπτον;» Οὕτως ἔκρινα διορθώ-
 τέον τὸ ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσιν, «Ἐν τούτοις βλάπτον». Μαρτυρεῖ δὲ τῇ διορθώσει καὶ ὁ ΚΒ. καὶ τὸ προηγούμενον τῶν κατὰ βλάπτοντων, εἰς δὲ καὶ τὸ ἐν τούτοις (τοῖς καταβλάπτουσιν) ἀναφέρει τὴν ἐννοιαν ἢ λέξιν, (τὸ βλάπτον δηλαδὴ τὸν κατὰ Θεὸν ζῆν προηρημένον). Τὸ δὲ βλάπτον οὔτε τοῖς συγγραφεῦσιν ἤκεν εἰς χρῆσιν, καὶ τοὺς τοῦτο γράψαντας ἐνταῦθα παρεξέτρεψε τὸ ἐπόμενον, ἡ σεμνὴ πολιτεία, ὅπερ ἐναργῶς ἀποδίδεται πρὸς τὸ πρόκειται· ὅτι δὲ σεμνὴν πολιτείαν ἐξαιρέτως ὀνομάζει τὴν τῶν μοναχῶν ὁ Πατήρ, δῆλον ἐκ τῶν ἐπομένων, (ἐν οἷς καὶ τὸ ἀνεπίμικτον τῶν ἀνδρῶν πρὸς τὰς γυναῖκας, τὸν ἄμικτον καὶ ἰδιόχοντα βίον τῶν μοναχῶν παρίστησι πρὸ ὀφθαλμῶν). Ὅθεν καὶ Σεμνεῖον τὸ μοναστήριον, καὶ ὁ εὐκτῆριος οἶκος (Φίλων σελ. 889. βλ. καὶ Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Β, ιζ). — Στίχ. 8. «Τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν βίου». Ὁ δὲ ΚΒ. (διορθοῦντος τοῦ Λαμβεκ.) τῆς κατὰ Θεὸν φιλοσοφ. ἢ τοῦ βίου εὐσχ.. Φιλοσοφίαν δὲ λέγει τὴν μοναχικὴν πολιτείαν. «Ἔστι (φησὶν ὁ Χρυσόστομος) καὶ πόλιν οἰκοῦντα τὴν τῶν μοναχῶν φιλοσοφίαν ζηλωσαί» (εἰς Ματθ. Ὁμιλ. νε, καὶ εἰς τὴν Ἐφεσ. Ὁμιλ. κα)· καὶ ὁ Θεοδώρητος ἱστορήσας «τοὺς τῆς μοναχικῆς φιλοσοφίας τὰς μαρμαρυγὰς ἀφείντας» (Ἐκ. Ἰς. Δ. κε). «ἀφελιμώτατον γὰρ χρῆμα, εἰς ἀνθρώπους ἐλθοῦσα παρὰ Θεοῦ, ἡ τοιαύτη φιλοσοφία» (Σωζόμεν. Ἐκκλ. Ἰς. Ε. ζ). Οὕτω καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος (λαγ. θ. σελ. 159), καὶ πολλῶν πρότερον ὁ Ἀρισπαγίτης Διονύσιος (π. Ἐκκλ. Ἱεραρχ. κεφ. ζ. σελ. 207). Καὶ ἀναπληρῶσθαι ἐνταῦθα παρομοίᾳ φράσις τοῦ θεοῦ Νύσσης, ἐλλειπῶς ἐκ χειρογράφων ὑπὸ χρόνου διεγχαρμένων ἐκδεδομένη. «Τοῦτό ἐστι κατόρθωμα μέγα φιλοσοφίας, τὸ μέγαν ὄντα * * τοῖς γὰρ * * σθαί τῇ καρδίᾳ» (π. τοῦ κατὰ θεὸν σκοποῦ· τόμ. 3. σελ. 305). Οὐ τὸ ὀλόκληρον (οἶμαι), αὐτὸ μέγαν ὄντα ΤΟΙΣ ΚΑΤΟΡΘΩΜΑΣΙ ΤΑΠΕΙΝΟΥΣΘΑΙ τῇ καρδίᾳ. Καὶ τὸ ἐφεξῆς (αὐτόθι) * μὴ ἔχειν, γραπτέον ΚΑΙ μὴ ἔχειν (ἢ μὴ δ' ἔχειν). — Στίχ. 11. «τῆς εὐσχημοσύνης» ὁ ΚΒ. τῆς αἰσχύνης. Ἀλλ' ἴσως τὸ πρὸς τὰ παρὰ τετ. τῆς εὐσχημοσύνης (εἴπερ ἑρρέωται ἢ ἀνάγνωσις).

σου, ἔκφρασις περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Κυριακῶν θαυμάτων» (ἐν Ἀλλατίου Συμμίκτ. σελ. 65–78). Καὶ τέλος, ὁ Ἀνώνυμος, αὐτόπτης καὶ οὗτος γενόμενος, συνέγραψεν «*Απόδειξις περὶ τῶν Ἱεροσολύμων*» (ἐν Ἀλλατ. Συμμ. σελ. 80–102). Οὗτος δὲ περὶ μὲν τὴν φράσιν φαίνεται τῶν ἄλλων ταπεινότερος, καὶ κοινολεκτικός, καὶ ἴσως ἤκμαζε κατὰ τὴν ιδ, ἑκατονταετηρίδα· περὶ δὲ τὸ πραγματικόν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀκριβής. Ὅλων δὲ τούτων, τῶν ἀπὸ Φωκᾶ μέχρι καὶ τοῦ Ἀνωνύμου αἱ περὶ τῶν ἁγίων τόπων περιγραφαὶ (σφύζεται δὲ καὶ ἄλλη τις ἀνέκδοτος ἐν τῇ Καισαρικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης, ἴσως τοῦ ιε αἰῶνος), ὑπάρχουσι πολυτιμότερα διὰ τὸ πραγματικόν· ὡς διαγράφουσαι τὰ ἐπ' αὐτῶν σφζόμενα, καὶ τὰ κατεστραμμένα μοναστήρια τῆς Παλαιστίνης, καὶ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ τε ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, καὶ τῆς Βηθλεὲμ, καὶ τῆς Γεθσημανῆς (ἐν ἣ ὁ πάνσεπτος τάφος τῆς ὑπερευλογημένης ἡμῶν Δεσποίνης, τῆς Θεομήτορος), καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων χωρίων· δεικνύουσι δὲ καὶ χωρογραφικῶς τὴν ταυτότητα τῶν τότε τοποθεσιῶν ἀπαράλλακτον, οἷα φαίνεται καὶ παρ' Ἱερωνύμῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἀρχαίοις Ὀδοιπορικοῖς, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς νεωτέροις. Εἰ δὲ καὶ τινὰ παρακούσματα περιέχουσιν, ἀπλούστερον καὶ ἀταλαιπώρως, ὡς ἐκ τῆς δημώδους φήμης, ἀναγεγραμμένα, κοῦφα ταῦτα καὶ σμικρὰ, καὶ ἀνάξια τοῦ εὐγνώμονος ἀναγνώστου. μόνους δὲ παραλείπετε τοῖς δυσμενίδαις καὶ φιλοψόγοις, ὅσοι τὴν προδοσκίδα τῆς ἰδίας αὐτῶν κακοθείας ἀσμένως, ὡς ἡ μυῖα, προσηλουῖσιν ἐπὶ τῶν σεσηπότων, ἀποφεύγοντες τὰ ὑγιᾶ καὶ τρόφιμα μέρη τῆς ὁπώρας. Ἡμεῖς δὲ (καὶ πᾶς τις, ὃ μέμνηται σεμνότητος) τῶν ματαιοσχόλων καὶ σατυρικῶν τούτων ἀμελοῦντες, τείνομεν πρὸς τὸ τέρμα.

§. πη. Ἰωάννης Καντακουζηνὸς ὁ Αὐτοκράτωρ (τῷ 1349–1357) ὁ δ' αὐτὸς καὶ Ἰωάσαφ μοναχὸς (παραιτηθεὶς, καὶ ἀνταλλαζάμενος τοῦ θρόνου καὶ τῆς πορφύρας τὸ μελάντατον τριβώνιον καὶ τὸ μοναστήριον τῶν Μαγγάνων) πολλὴν μάλις περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πρόνοιαν ἐπεδείξατο, πέμψας πρεσβευτὰς πρὸς τὸν τότε

Σὸν πόδα δινεύειν, ἱεροὺς σπεύδοντ' ἐπὶ χώρους,
Καί περ τηλόθ' ἐόντας. Ἐφέστιός ἐστιν ἅπασι
Χριστὸς ἀναξ, πελάγων, καὶ ἐν κραδίῃ φιλέοντος».

(Ἰποθ. παρθέν. στίχ. 340-345. τόμ. β. σελ. 61). Ταῦτα ὁ τοῦ Θεολόγου Πατρὸς καὶ ὁμόφυλος καὶ ὁμώνυμος φίλος, ὁ θεῖος Νύσσης ἐξέφρασεν ἀνωτέρω, μόνον τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰς μοναχὰς ἀποτρέπων (καὶ τοῦτο διωρισμένως) τοῦ ἀπιέναι εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἀλλ' οἱ Μολινέοι καὶ ταῦτα τοῦ Θεολόγου ἢ οὐκ εἶδον ὅλως, ἢ γοῦν παρεῖδον (ὡς εἶκε), καὶ τοὺς λόγους τοῦ Νύσσης ἐστρέβλωσαν, ἐκλαβόντες ὡς ἀποτρέποντας τῶν Ἱεροσολύμων οὐ μόνον πάντας ἐν γένει τοὺς μοναχοὺς, ἀλλὰ καὶ πάντας καθόλου τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας. — Στίχ. 15. ΚΒ. ἐνομήσθη. — στίχ. 16. «Τὰ σύμβολα . . . ὁρᾶται». Σύμβολα, καὶ σωτήρια Σύμβολα, καὶ σημεῖα, καὶ ὑπομνήματα καὶ γνωρίσματα τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας τοῦ Κυρίου, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν μεγάλης αὐτοῦ φιλανθρωπίας, καὶ ἁγίου ἔχνοϋ τῆς ὀντως ζωῆς, ὁ θεῖος Γρηγόριος ἀποκαλεῖ τὰ σωζόμενα σωτήρια χωρία τῆς ἀγίας γῆς (οἶον τὴν Βηθλεὲμ, τὸν θεοδέγμονα Τάφον, τὸν Γολγοθᾶν, κτλ.). Βλ. τὴν ἐφεξῆς ἐπιστολήν. — Στίχ. 20. «Τὸ μὴ διατεταγμένον». Ἐν τισιν ἐκδόσεσι καὶ τῷ ΚΒ. λείπει τὸ μὴ. Ὅτι δ' ἀπαιτεῖται ὑπὸ τῆς ἐννοίας, πρόδηλον. Ὁ δὲ Λαμβέκιος μάτην ψέγει τὸν Μολινέον προσθέντα τὸ ἀρνητικόν. — Αὐτόθ. «Αὐτὸν ἐαυτῷ τοῦ καλοῦ νόμου». Πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις ἔχουσιν ἐαυτοῦ· τοῦτο δ' ἔκρινα τρεπτέον εἰς δοτικὴν. Ἔστι γὰρ ἡ φράσις προδήλως γραφικὴ ἐκ τοῦ «ἐαυτοῖς εἰσιν νόμος» (Ῥώμ. β, 14). — Στίχ. 21. «Ὅπου προσκαλεῖται . . . τοὺς εὐλογημένους (Ματθ. κε, 34). — Στίχ. 23. «Ὅπου τὸν μακαρισμὸν διαγγέλλει» (Ματθ. ε, 1-12). Σημειωτέον δ' ἐν τούτοις, ὅπως ὁ Πατὴρ ὑποθετικῶς τὰ ὕστερα ἐκ τῶν προτέρων συνάγει, ὑποτιθεῖς, ὅτι, εἴπερ ἦν ἀναγκαῖον πρὸς σωτηρίαν τοῖς μοναχοῖς ἢ εἰς τοὺς ἁγίους τόπους ἀποδημία, διέταξεν ἂν αὐτὴν ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, προλαβὼν τὸ μέλλον, οἶα Θεὸς, τῇ προγνώσει. (οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ Κυρίου, μετέπειτα δὲ πάντως ἤρξαντο οἱ χριστιανοὶ πανταχόθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀφικνεῖσθαι εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων ὑπομνημάτων τῆς ἐπὶ γῆς αὐτοῦ παρουσίας). Ὁ δὲ Μ. Βασίλειος καὶ ὡς ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς ἱστορίας διδάσκει τοὺς εἰς τὰς ἐκτίους πανηγύρεις τῶν κατὰ τόπους ναῶν τῶν ἁγίων μαρτύρων συνερχομένους Χριστιανοὺς (ἐν οἷς ἦσαν καὶ μοναχοὶ) κμικεῖσθαι τὰς ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις κρίσεις οὐ μόνον αὐτὰς συνόδους» (τὰς ἐν τῷ νῶν συνόξεις· ἀνέβαινον δὲ τότε καὶ ἐξώθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, προσκυνήσαντες κατὰ νόμον ἐν ταῖς ἐορταῖς, ὡς Λουκ. β. 41· Ἰωάν. ιβ, 29· Πράξ. β, 5, 9, 42· η, 27 κτλ.) «καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἁγίων, προσεύχεσθαι ὑπὲρ ἀλλήλων, καὶ μετὰ πλειόνων προσκυνεῖν τῷ Θεῷ, καὶ οἰκοδομεῖν ἀλλήλους» (βλ. Ὅρους κατὰ πλάτ. Ἐρωτ. μ, καὶ λθ). Καὶ ὁ θεῖος ἐκεῖνος καὶ ἐρημικώτατος Ἐφραίμ ἀπ᾿ ἧλθεν εἰς Ἐδεσσαν τὰ ἐκεῖσε περιπτυσσόμενος ἁγία, ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς αὐτὸν ἐγκωμίῳ καθιστορεῖ (τόμ. γ. σελ. 604). Σελ. 2. στίχ. 2. «Παρά τῶν τελείων». Τέλειον καλοῦμεν τὸν μετὰ πίστεως

στῶν) ἡ πληθὺς, τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ πλάνου (φεῦ, ὡς ὑμεῖς) καὶ ὅλον ὑλικόν καὶ ἀνίερν ὑπολαβεῖν ὃ κατέχει μετὰ χεῖρας ἅγιον φῶς, ὥστε καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, κατ' ἐκείνην μάλιστα τὴν ὥραν, βλέπει πεφωτισμένην ἐκ τοῦ μυστικοῦ καὶ αἰδίου φωτός τῆς χάριτος τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ. Ταῦτα λέγομεν πρὸς ὑμᾶς, ὡ σοφώτατοι ἀνδρῶν, ἡμεῖς οἱ ἄτοφοι καὶ ἀπιοῖκοι· καὶ μένομεν ἐν τούτοις ἀρράγεῖς καὶ ἀκλόνητοι, ἐπευχόμενοι καὶ ὑμῖν φωτός ἀνοιχθῆναι πύλας. Ἀλλ' εὐφημεῖτε καὶ ὑμεῖς εὐσεβοῦντες! Μὴ δὲ δαπανᾶτε ματαίως καὶ κόπους καὶ χάρτην καὶ μέλαν καὶ ἔλαιον, ὅπως ἀποδείξητε χειρόκμητον τὸ τοῦ θεοδόχου Μνήματος φῶς. Οὐδὲν ἡμῖν διαφέρει· καὶ οὕτω γὰρ οὐχ ἦττον θεῖον παρ' ἡμῖν ἐστὶ, καὶ θαυμαστὸν, καὶ πανάγιον ἀντίτυπον ἐκείνου τοῦ φωτός, ὅπερ ὁ *Ἀπόστολος Πέτρος ἐν τῷ Τάφῳ ὁρῶν κατεπλήττετο*.

§. 115. Ὅσον δὲ περὶ τῆς δαπάνης τῶν (ὡς λέγετε) *μυριάδων χρημάτων* ὧν ἕκαστος τῶν προσκυνητῶν δαπανῶσιν, ἀρκεῖ πρὸς ὑμᾶς ἀπαντῶν σοφώτατος ἀνὴρ καὶ μάλα καθ' ἡμᾶς περιώνυμος καὶ μελιχρότατος συγγραφεὺς, ἐκ πείρας μαθὼν, ὅτι τῶν ἐκ Δύσεως ὀλιγοχρημάτων καὶ λιτῶν προσκυνητῶν ἕκαστος μόλις 500 δραχμᾶς καθ' ὁδὸν δαπανᾷ καὶ ἀπιὼν καὶ ἐπιστρέφων (α). Οἱ δὲ Γραικοί, καὶ ἄλλοι τῶν ὀρθοδόξων, ἴσως καὶ ἐλάττονα, ὡς ὀλιγαρκέστεροι· ἀλλ' ἔστω καὶ διπλάσιον τὸ τῆς ὁδοιπορίας δαπάνημα· τοῦτο λέγετε *μυριάδας*; Καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν παρὰ τῶν ἡμετέρων προσφερομένων εἰς τὸν Ναόν, μετρίων τὸ ποσόν, ἀφιερωμάτων, εἴπερ ἐπιμελέστερον ἐποιεῖσθε τὰς ἐρεῦνας, ἐμανθάνειτ' ἂν εὐκόλως, ὅτι τὸ πλεῖστον, ἐστὶ δ' ὅτε καὶ τὸ ὅλον, δαπανᾶται εἰς ἀνάπαυσιν καὶ διατροφήν τῶν πενεστέρων, ὧν καὶ τὸν νυχῶλον καὶ τ' ἀγώγια πολλάκις τὸ Κοινὸν τοῦ παναγίου Τάφου προθύμως ἀποτινύει (πρόκεινται δὲ πᾶσι πρὸς ἀνάγνωσιν τὰ λογιστικὰ βιβλία τοῦ Κοινοῦ, συμμαρτυρούντων καὶ αὐτῶν τῶν διατρεφομένων πτωχῶν). Ἀλλ' ὑπάρχουσι πάντως καὶ ἄλλοι

(α) Βλ. Chateaubriand Itinér. T. 2. p. 340-346. καὶ Strauss l. c. p. 425.

Δαυὶδ φεύγοντα ἐκ προσώπου Ἀβεσσαλώμ. μετὰ τῶν ἐταίρων, καὶ τὸν Σεμεὶ καταρώμενον καὶ λιθάζοντα, [καὶ] τοιαῦτα πάσχοντα τὸν προφήτην καὶ βασιλέα, οἷά περ ὁ ἐκ τῆς ὁσφύος αὐτοῦ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ καθήσας, κατὰ τὰς Γραφάς, ἔμελλε μετὰ ταῦτα παθεῖν παρὰ τοῦ πρωτοτόκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰσραὴλ ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ· ἀντὶ μὲν τοῦ Ἀβεσσαὺ υἱοῦ Σαρουίας, ἔχων τὸν Σίμωνα Ἰωνᾶ ἐπεκδικεῖν προθυμούμενον, καὶ ἐπιτιμώμενον τοῦ ἐγχειρήματος· ἀντὶ δὲ Σεμεὶ τοῦ ἐκ τῆς οἰκίας Σαοὺλ, τὸν Ἰούδαν, ἐκ τῶν Ἀρχιερέων ἐρχόμενον, καὶ δόλῳ προδιδόντα. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀκρωνυχίᾳ φθάσας, ὁρῶ τὸν τύπον τῶν ποδῶν, καὶ αὐτὰν φαντάζομαι τὸν Χριστὸν ὁρᾶν ἀναλαμβάνόμενον. Ἐν Βηθανίᾳ δὲ παραγενόμενος, ὁρῶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν συναντώσας Χριστῷ ἐξ Ἰορδάνου παραγενομένῳ, καὶ τὴν ἀφόρητον λύπην διηγουμένας, καὶ ἐπὶ τὸν τάφον προσδοποιοῦσας τοῦ ἀδελφοῦ. Καὶ τί μοι ἕκαστα καταλέγειν; Ὅπου γε καὶ ἀκούων μελωδούμενον, «Ἀκούσατε ὄρη καὶ βουνοὶ καὶ τὰ περίχωρα τῆς Ἰουδαίας», ἔξω ὅλος ἑμαυτοῦ γίνομαι καὶ ἔνθεν μὲν τὴν Βηθλεὲμ, ἐντεῦθεν δὲ τῆς δυσόκου Ραχὴλ τὸν τάφον, ἐκεῖθεν δὲ τὸν Ἐφραθὰ, ἐναντίον ἀλλήλων διακείμενα καθορῶ. Ὅταν δὲ ἐνωτισθῶ «Δράμωμεν τοίνυν πρὸς τὸν Ἰορδάνην», δοκῶ συντρέχειν τοῖς προσκυνηταῖς, καὶ συγκαταβαίνειν εἰς Ἰεριχὼ, καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν ποταμὸν, διαμέσου (ἴσ. γρ. διὰ μέσης τῆς ὁδοῦ θεωρῶν καὶ ἕτερα πλεῖστα θεάματα. Πῶς οὖν ἀναίδην τῇ ἀληθείᾳ μάχονται, οἱ μηδὲν ὄφελος λέγοντες ἀπολαύειν τοὺς προσκυνοῦντας, καὶ ἐκεῖσε παραγινομένους δι' ἱστορίαν; Πῶς οὐκ ἴσοι τοῖς ἀτιμάζουσι τὰς ἱεράς εἰκόνας, καὶ αὐτοὶ μὴ προσκυνοῦσι (ἴσ. προσκυνῶσι), καὶ ἄλλους ἐμποδίζουσιν (ἴσ. ἐμποδίζωσι), ἀπιστίαν ἐναπομοργνύντες ταῖς ἀφελεσέrais αὐτῶν ψυχαῖς; Ἀλλὰ τοῦτο πάντως πάσχουσιν ἐκ κενοδοξίας καὶ ὑπερηφανίας· οὐ γὰρ ἐθέλουσιν τινα ἑαυτῶν βελτίονα ἰδεῖν. Διὸ αὐτοὶ, μὴ βουλόμενοι ὑπερκινδυνεύειν Χριστοῦ, καὶ τοὺς βουλομένους κωλύουσι. Τί γάρ, φασί, θέλετε ἰδεῖν Θεὸν ὑβρίζόμενον, καὶ τόπους ὑπὸ αἵρετικῶν κρατούμενους τε καὶ καταπατουμένους; ποῖον μοναχικὸν ἐκεῖσε; ποία χρι-

Βασιλείαν δοξάζοντες. — Στίχ. 31. «Μὴ τὴν Ἰουδαϊκὴν ζωοθυσίαν» κτλ. Μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν, ὅσα ὀνειροπολοῦσιν οἱ Ῥαββῖνοι περὶ τῆς βασιλείας τοῦ εἰσέτι περιμενομένου παρ' αὐτοῖς Μεσσίου, ἀριθμοῦσι καὶ τὴν ἀνακκίνισιν τοῦ Σολομωντείου ναοῦ, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ ζωοθυσίας. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ (ὡς λέγει ἐφεξῆς ὁ Πατὴρ) ἀνοικισθησομένην ὅλην ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτίμων. Ταῦτα τὰ ὄνειρα καὶ ὁ μακάριος Ἱερώνυμος μνημονεύει (εἰς Ἰεζεκ. λα).

Σελ. 11. στίχ. 1. «Ἐπιφανέστερας». Τοῦτο προὔτιμήσαμεν τοῦ προφανῶς ἡμαρτημένου ἐπιφανέστερας (συγχυθείσης τῆς ἐπὶ, πρὸς τὸ ἐϋ). — Στίχ. 5. «Τῆς μητροπόλεως». Δικαίως ἠπόρησεν ὁ σοφὸς Κασσιανός, διὰ τὸ ὅτι ὁ Πατὴρ ὠνόμασε Μητρόπολιν τὴν προκαθήμενὴν τῆς αὐτοῦ ἐπισκοπῆς πόλιν Νύσσαν, ἣτις ἦν ἐπισκοπὴ (πρωτεύουσα τῇ τάξει τῶν ἄλλων ἐπισκοπῶν) τῆς ἐν πάσῃ τῇ Καππαδοκίᾳ προκαθήμενης μητροπόλεως Καισαρείας. Μάτην δ' ὑπενόησε, μήπως καὶ ἡ Νύσσα ἐπὶ φιλῷ ὀνόματι Μητρόπολις ἐκαλεῖτο (πῶς γὰρ ἂν ὑπῆρξεν ἡ αὕτη Νύσσα καὶ μητρόπολις τὸ ὄνομα, καὶ ἅμα τῇ Μητροπόλει τῆς Καισαρείας ὑποκειμένη ἐπισκοπῇ). Καὶ εὐρίσκονται μὲν παραδείγματα ἐπισκοπῶν εἰς Μητροπόλεις τετιμημένων, ἀλλ' αὗται τιμηθεῖσαι, οὐκέτι ὑπέκειντο τῇ πρώτῃ μητροπόλει ὡς ἐπισκοπαί· φαίνεται λοιπὸν πολὺ πιθανώτερον, ὅτι Μητρόπολιν ὁ Γρηγόριος αὐτὴν τὴν Καισαρείαν ἐννοεῖ, εἰς ἣν περιτῆλθε τὸ πρῶτον εὐθὺς ἐπιστρέψας ἐξ Ἱερουσαλήμ (χρείας τινὸς ἴσως ἰδίας κατεπειγούσης), καὶ κεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς Νύσσαν. Ἐκ τῆς Καισαρείας λοιπὸν ἔγραψε ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ὁ Νύσσης πρὸς τὰς τρεῖς Μοναχάς. Ἀδελφὸν δὲ, εἰ ἐξ αὐτῆς συγχρόνως, ἢ καὶ ὕστερον ἐκ Νύσσης ἐπέστειλε τὴν προηγηθεῖσαν πρὸς τὸν φίλον, εἰς κατασχολὴν τῶν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐωρμημένων μοναχῶν. — Στίχ. 8. «Ἐν ἐκείνῳ εἶητε». Ἰσως περιττῶς ὁ πολὺς Κασσιανὸς ἔκρινα τρεπτέον τὸ εἶητε εἰς τὸ εἶητε. Τὸ γὰρ ἐν τούτῳ (γνώμῃς) εἶναι σύνηδες παρ' Ἑλλήσι. — Στίχ. 9. «Προσανέχουσαι». Ἐκ τοῦ Ἀποστολικοῦ. «Οὐ προσανέθημεν σαρκὶ καὶ αἵματι» (Γαλάτ. α' 16) ὁ δὲ Πατὴρ ἀντίθετε τὸ προσανέχειν, ὡς σαφέστερον ἴσως τοῦ προσαναθέσθαι, ἢ καὶ τῆς μνήμης αὐτῷ θάτερον ἀντὶ θατέρου ὡς συνώνυμον ὑποβαλούσης. Οὐδ' ἔστιν (οἶμαι) ἀναγκαῖον διαφορὰν ἀντιγράφων ὑπονοεῖν περὶ τὴν ῥῆσιν τοῦ Ἀποστόλου, ὅπερ ἔδοξε τῷ Κασσιανῷ. — Στίχ. 12. «Πατέρες ἡμῶν». Πότερον, τὸν φυσικὸν τούτων τῶν τριῶν μοναστριῶν πατέρα νοεῖ ὁ Γρηγόριος, καὶ ἦσαν ἅρα πᾶσαι καὶ ἐξ αἵματος αὐτάδελφαι; Ἀλλ' ἀντίκειται ἡ ἐπιγραφὴ τὰς δύο μόνον ἐπιγράψουσα ἀδελφάς, τὴν δὲ Βασίλισσαν θυγατέρα (ἔθεν καὶ ὁ πρὸς ταύτην, τὴν γνώμην ἀποκλίνων Κασσιανὸς ἠναγκάσθη τὴν Βασίλισσαν θυγατέρα τῆς ἑτέρας τῶν ἄλλων δύο νομίσαι· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο πάλιν ἀντιβαίνει τὸ ἀνωτέρω αὐτοῦ μακαρίου πατὴρ ἡμῶν ἐπὶ κοινοῦ καὶ πρὸς τὰς τρεῖς γεγραμμένου). Ἡ μήπως αὐταὶ μὲν ἦσαν ἀδελφαὶ κατὰ πνεῦμα (βλ. ὁπισθεν σελ. 20) κατὰ πνεῦμα δὲ καὶ ὃν ὁ θεὸς Νύσσης ὧδε μακάριον αὐτῶν πατέρα καλεῖ, νοῶν ἴσως τὸν ἐπιστάτην τινὸς παρθενωῶνος, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον αὗται καθιερώθησαν, ἐκεῖνος δὲ βουληθείσας αὐτάς εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπελθεῖν παραλαβὼν, ἐνεχείρισε τὴν τούτων ἐπιστάσιν ἄλλοις ἁγίοις Πατέράσι (ἐπισκόποις ἴσως καὶ διδασκάλοις) εἰς ἀσκησιν

(Ἰμνωδ.), ὡς μήτηρ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ (βλ. τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. Τόμ. Δ. σελ. 65-69). — Στίχ. 12. «Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς». Οὕτω διορθῶ ἀντὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡμαρτημένου. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνωτέρω θεωρήσας τὰ κατὰ τὸ τέλος, ἔπεται πάντως ἤδη τὰ τῆς ἀρχῆς. Τοῦτο καὶ ὁ λατῖνος ἀναγνοῦς ἡρμήνευσεν ὀρθῶς. — Στίχ. 23. «Ἀεὶ ἄφθαρτος», ἀντὶ τοῦ παρ' ἄλλοις ἄφραστος· μαρτυρεῖ δὲ τῇ διορθώσει καὶ τὰ ἐφεξῆς, «καὶ ἄνεν τῷ φθαρτῷ». — Στίχ. 25. «Ἡ τῶν καινῶν θυσιῶν ἀντεξαγωγή». (Ἐκ τοῦ ἀντεξάγειν στρατὸν κατὰ τῶν πολεμίων) μεταφορικῶς· οἷον ἐχθρικὴ ἀντιπράξις, ἀντεγερσις (ἐρεῖ δὲ παρακατιῶν καὶ θυσιαστήριον ἀντεγείρεται). Ἐπὶ τῶν ἀποσχιζόντων ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου (μηδὲν ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ καταγινώσκειν αὐτοῦ ἐχόντων), καὶ ἰδίας ποιούντων παρασυναγωγάς· οὗς καὶ οἱ θεῖοι κανόνες καθαιροῦσι (Ἄπος. Καν. λα, καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ τῆς Α καὶ Β, καν. ιγ, ιδ, ιε). Ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι ἐκεῖνοι οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις δοκησίσοφοι καὶ καθυκοὶ ἀπέσχοντο καὶ τῆς μετὰ τοῦ Πατρὸς κοινωνίας. (βλ. καὶ Ἱερων. Ἐπισ. 61). — Στίχ. 27. «Μὴ ἄλλας Γραφάς;» κτλ. ὡς οἱ Μανιχαῖοι, ἀθετοῦντες τὴν Παλαιάν, καὶ ἄλλοι ἄλλας τῶν παραδεδομένων ἡμῖν θεοπνεύστων Γραφῶν. Ἰσως ὑπαινίττεται καὶ τὴν τότε συγχρόνως (τῷ 380) ὑπὸ Ἱερωνύμου (ἐν Βηθλεὲμ μονάζοντος) νέαν ἐκ τοῦ ἐβραϊκοῦ τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς ἐρμηνείαν (παροραθέντων τῶν Ο)· ἦν καὶ Θεόδωρος ὁ Μωψευεστὴς κατέκρινε (βλ. τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. Τ. Δ. σελ. 575, 579). — Στίχ. 28. «Μὴ τὴν ἁγίαν Παρθένον τὴν Θεοτόκον», κτλ. ὡς οἱ τὴν Θεότητα τοῦ Σωτῆρος ἀρνούμενοι (τούτων διάδοχοι γεγονάσι μετ' ὀλίγον καὶ οἱ περὶ τὸν μικρὸν Νεστόριον). Κατὰ δὲ τῶν τοιούτων ἀπάντων ὁ Θεολόγος Γρηγόριος μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐδρόνησεν. «Εἴ τις οὐ Θεοτόκον τὴν Μαρίαν ὑπολαμβάνει, χωρὶς ἐστὶ τῆς Θεότητος». Καὶ λόγῳ δὲ εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ὁ θεσπέσιος Νύσσης εἶπε «τὸ θεοτόκον σῶμα τῆς Παρθένου» (Περὶ τοῦ θεοχρήστου ὀνόματος τῆς Θεοτόκου βλ. τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. Τ. Δ. σελ. 491 καὶ 692). — Στίχ. 29. «Μὴ τρεῖς ἀναστάσεις» κτλ. Αἱρετικοὶ τινες καὶ οὗτοι, περὶ ὧν ἰδίως οἱ περὶ αἱρέσεων συγγράψαντες Πατέρες (Ἐπιφάνιος, Θεοδώρητος, Λύγουστινος, Φιλάστριος, κτλ.) οὐδὲν ἐμνημόνευσαν. Ὅσον δ' ἐκ τοῦ εἶδους τῆς κακοδοξίας, φαίνονται καὶ αὐτοὶ σαφρὰ τις παραφύας τῶν ἄλλων τῶν περὶ Ἀναστάσεως μυρία λεληρηκότων, καὶ ἰδίως τῶν ἐφεξῆς σαρκικῶν Χιλιαστῶν· ἴσως δὲ καὶ τὰς τρεῖς αὐτῶν ἀναστάσεις, ἐπλαστούρησαν λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ τῆς παρεξηγουμένης θείας ἐκείνης ῥήσεως «Ἀὕτη ἡ Ἀνάστασις ἡ πρώτη» (Ἀποκαλ. κ, 5). — Στίχ. 30. «Μὴ χιλίων ἐτῶν» κτλ. Ὡς οἱ Χιλιασταὶ κληθέντες, Ἰουδαῖοι τινες ψευδοχριστιανοί, δογματίσαντες χιλιετὴ βασιλείαν τοῦ Μεσσία, πλήρη τρυφῆς καὶ ἀπολαύσεως σαρκικῆς, ἧς ἐμελλον καὶ αὐτοὶ ἀπολαβεῖν, γαστριζόμενοι καὶ ζῶντες δι' ὅλης τῆς χιλιετίας· πρὸς τοῦτο διέφθειρον τὰ θεῖα ἐκεῖνα ῥήματα τῆς Ἀποκαλύψεως· «Καὶ ἔζησαν, καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ Χριστοῦ τὰ χίλια ἔτη» (Ἀποκαλ. κ, 4). Εἰς ταύτην τὴν πλάνην περιέπεσαν καὶ τινες τῶν ἀρχαίων εὐσεβεστάτων χριστιανῶν, καὶ τοι οὗτοι πνευματικὴν ὄλως καὶ ἁγίαν καὶ θεοπρεπῆ τὴν Χριστοῦ

νῶν, ὁ αὐτός ἐστι καὶ ὁ τότε τῶν Ἰουδαίων; μήποτε δὲ καὶ οἱ ἐκεῖ ἀπιόντες προσκυνηταὶ οὐ προσκυνοῦσι τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ; ἢ καὶ τὰνάπαλιν, μήποτε φρονοῦσιν οὗτοι καὶ πιστεύουσιν, ὅτι μόνον ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνεῖται ὁ Πατήρ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ; Τί λέγεις ἄνθρωπε; Ἐν Ἱεροσολύμοις τὸ πρῶτον ἐπέφανε ἡ ἀληθινὴ προσκύνησις τῆς τρισηλίου Θεότητος. Ἐκεῖ τὸ πρῶτον οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ ἐδιδάχθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν κόσμον ἅπαντα ἐδίδαξαν ἐξελθόντες, ὅπως δεῖ προσκυνεῖν τὸν Θεὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Αὐτὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ Κύριος, ἥδη ἀναλαμβάνόμενος εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐπεσφράγισε τοὺς πρὸς τοὺς Ἀποστόλους ἐσχάτους αὐτοῦ λόγους, διὰ τῶν ἐξῆς· «Ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. α, 8). Καὶ σὺ κάθη καὶ προβάλλεις τοὺς πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν θείους λόγους παρεξηγῶν, ὥς κωλύοντας τοὺς πιστοὺς ἀπιέναι προσκυνήσοντας ἐν Ἱερουσαλὴμ; Καὶ τίς ἄλλη παρὰ ταύτην ἐστὶν ἡ πρώτη πηγὴ τοῦ καὶ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν αὐτὴν ἐπαγγελθέντος αἰωνίου καὶ ἀδίφου πόματος, τοῦ ζῶντος καὶ εἰς αἰῶνιον ζωὴν ἀλλομένου ὕδατος τῆς εὐαγγελικῆς θεογνωσίας, ἧς μάρτυρες καὶ κήρυκες ἐκ τοῦ ὅρους τοῦ Ἐλαιῶνος ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς ἀπεστάλησαν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος οἱ Ἀπόστολοι, καὶ ἡτις ἐστὶν ἡ ἀληθὴς προσκύνησις τοῦ Θεοῦ; Πρόσεχε, μήποτε καὶ θεοράχος εὐρεθῇς. — Ἀλλὰ (φησι) καὶ πᾶσα κατὰ τόπους τῶν πιστῶν Ἐκκλησία νέα τις ἐστὶν Ἱερουσαλὴμ, πάρεστι γὰρ ἐν ἐκάστῳ τῶν θείων ναῶν καὶ ἡ Βηθλεὲμ, καὶ ὁ Γολγοθᾶς, καὶ ὁ ζωοδόχος Τάφος ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, ἡτις καὶ τὰ τῆς Φάτνης καὶ τὰ τοῦ Σταυροῦ καὶ τὰ τῆς Ἀναστάσεως ἀναπληροῖ, καὶ ἐπ' αὐτῆς αὐτὴ ἐκείνη ἡ ἐν τῇ Σιών δεσποτικὴ ἱερουργία τῆς ἀναιμιάκτου θυσίας ἐπιτελεῖται. — Ναὶ δὴ ταῦτα πάντα ἀληθῆ καὶ ὁμολογούμενα παρὰ πᾶσι τοῖς πιστοῖς. Ἀλλ' εἴπερ ἡ παναγία τράπεζα, τύπος οὖσα καὶ εἰκὼν τῶν ἁγίων ἐκείνων τόπων, ἐν οἷς ἐπὶ γῆς ὁ Κύριος ἡμῶν σωματικῶς ἐγεννήθη καὶ ἔπαθε καὶ ἀνέστη,

μνημεῖα τῶν δικαίων» (α). πολλῶ γε μᾶλλον, καὶ ἀσύγκριτον ὅσον, οἱ ἐξ Ἰουδαίων, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότες ἐτίμων θεοπρεπεστάταις τιμαῖς τὸ ζωήρρυτον μνημα τῆς Ἀναστάσεως αὐτοῦ τοῦ πληρώματος τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, καὶ πάντα τὰ λοιπὰ τῆς τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπίας σωτήρια ὑπομνήματα.

§. ι. Ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου αἰῶνος συνήρχοντο πολλαχόθεν οἱ πιστοί, προσκυνήσοντες τὰ ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει ἔχνη τῆς ὄντως ζωῆς, ἀπόδειξις τρανωτάτη καὶ ἡ ἐφεξῆς. Ἐτεῖ 70 ἀπὸ γεννήσεως Χριστοῦ (ἢ τῷ 37 μετὰ τὴν Ἀνάστασιν) ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν προφητοκτόνον καὶ χριστοκτόνον γενεάν ἡ ἐσχάτη καὶ ἀνιάτος καὶ παγγενὴς συμφορὰ καὶ ἡ πόλις τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ Τίτου κατεστράφη· ὁ δὲ λαὸς τῆς ἐν Ἱερουσολύμοις Ἐκκλησίας, κατὰ τινὰ θεῖον χρησμὸν, τοῖς αὐτόθι δοκίμοις δι' ἀποκαλύψεως δοθέντα, πρὸ τοῦ πολέμου μετανέστησαν ἐκ τῆς πόλεως εἰς τὴν Πέλλαν, πόλιν τῆς ἐν Ἀραβίᾳ Περαιᾶς (Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱς. Γ-5· Ἐπιφάν. π. Μέτρ. §. ιε), κακεῖ διέμειναν ἐπ' ὀλίγον χρόνον. Εἵτα δὲ πάλιν ἐπανῆλθον εἰς Ἱερουσαλήμ, σκηνώσαντες μεταξὺ τῶν ἐρείπίων, καὶ πάλιν ἐν τοῖς ἀγίοις τόποις τὰ ἱερὰ ἐτέλουν· «καὶ ἦσαν οἱ μαθηταὶ τῶν μαθητῶν [τῶν] Ἀποστόλων (φησὶν ὁ ἱερὸς Ἐπιφάνιος) ἀνθοῦντες τῇ πίστει, καὶ σημεῖα μεγάλα ἐργαζόμενοι ἰάσεων — ὑποστρέψαντες ἀπὸ Πέλλης τῆς πόλεως εἰς Ἱερουσαλήμ κτλ. (αὐτόθ.). Ἐπεσκόπει δὲ τότε τῆς ἐν Ἱερουσολύμοις Ἐκκλησίας

(α) Ματθ. κγ, 29. Ἀρχαῖον δὲ τὸ ἔθος τοῦτο καὶ παρ' ἄλλοις ἔθνεσι, καὶ παρ' Ἰουδαίοις (ἴδε Α, Μακκαβ. ιγ, 27-29), τηρούμενον καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐκόσμου δὲ τοὺς τάφους τῶν δικαίων καὶ προφητῶν, οὐ μόνον τιμῶντες τοῖς ἄλλοις ὁσίοις κοσμήμασιν, ἀλλὰ μάλιστα (καθὰ κρίνουσιν οὐκ ἀπιθάνως τῶντινες νεωτέρων σοφῶν), καὶ συναγωγὰς οἰκοδομοῦντες πλησίον τῶν τάφων, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἰδίως προσευχόμενοι, καὶ τοὺς ὕμνους ᾄδοντες τῶν πατέρων (βλ. Vitring. De Synagog. Veter. I, 31). Κακεῖνο δὲ σημειωτέον· ὅτι ταλανίζει ἐν τούτοις τοὺς Φαρισαίους ὁ Κύριος, οὐκ αὐτὸ τὸ ἔργον ψέγων καὶ τὴν εἰς τοὺς τάφους τῶν προφητῶν δικαίαν τιμὴν ἀποδοκιμάζων, (ἅπαγε), ἀλλὰ τὴν φαρισαϊκὴν ὑπόκρισιν ἐξελέγχων, μεθ' ἧς καὶ τοῦτο τὸ καλὸν ἔπραττον οὐ καλῶς, ἀλλ' ἐπιδείξεως χάριν (ὡς τὰς λοιπὰς ἀρετάς. Ματθ. κγ, 29 κτλ.) «πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις».

§. ε. Τὸ δὲ κείμενον ἐκατέρων ἐξεδώκαμεν, τὸ μὲν τῆς Α. κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Μολινέου, τὸ δὲ τῆς Β ἐκ τῆς τοῦ Κασωβώου (α), συμπαραξετάσαντες πρὸς ἑκατέρας καὶ τὸ κείμενον τῶν εἰς τὰ ἅπαντα τοῦ Πατρὸς Συγγράμματα ἐκδεδομένων ἐν Παρισίοις (1638).

§. ς. Προσεθήκαμεν δὲ καὶ σημειώσεις εἰς ἑκατέρας τὰς ἐπιστολάς, τὰ ἐν αὐταῖς ἀσαφέστερα δοκοῦντα διαλευκαίνοντες, ἀπαντῶντες δὲ καὶ πρὸς τὰς ὑπὸ τινων παρεξηγήσεις καὶ διαστροφὰς τῶν ἐννοιῶν. Καὶ τὰς διαφόρους ἀναγνώσεις, ἢ παραλλαγὰς, τὰς γε κυριωτέρας ἐπισυνήψαμεν ὡσαύτως καὶ τινὰς κριτικὰς τοῦ κειμένου διορθώσεις, ὅσας ἄλλοι τε προβάλλουσι, καὶ τὰς παρ' ἡμῖν ἰδίως κεκριμένας.

§. ζ. Καὶ Παράρτημα δὲ, τέλος, ἐπισυνείρομεν, ἐν ᾧ καὶ διὰ παραδειγμάτων ἱστορικῶν, καὶ δι' ἄλλων λόγων, ἀποδείκνυται τὸ ἀπιέναι εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς ἱστορίαν καὶ προσκύνησιν τῶν θεοδιδίων τόπων ὡς ἔργον πίστεως θερμῆς, καὶ ἔθιμον τῆς εὐσεβείας ἱερὸν καὶ ψυχωφελές, καὶ ἀνέκαθεν νενομιμένον καὶ κεκρατηκὸς ἐν πάσαις ταῖς ἀγίαις τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις.

§. η. Ὡς δὲ κορωνίδα τοῦ τε Παραρτήματος καὶ τοῦ ὅλου συντάγματος ἐξεδώκαμεν τὸ κατὰ Ἀγιοκατηγόρων μέχρι τοῦ νῦν ἀνέκδοτον πονημάτιον τοῦ μακαρίτου Παχωμίου Μοναχοῦ (τοῦ

(α) Τὴν «περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα» πρῶτος ἐξέδωκεν ἰδίως ὁ Μορέλλος (Παρις 1551). ἔτ' δὲ Πέτρος ὁ Μολινέος (Παρις. 1605 καὶ Ἀνοβίς, 1607), καὶ Ἰω. Ἐρρίκος ὁ Εἰδεγγῆρος (Τιγούριφ 1670). Τὴν δὲ πρὸς Εὐσταθίαν καὶ Ἀμβροσίαν καὶ Βασίλισσαν ἐξέδωκε μετὰ σημειώσεων πολυμυθῶν ὁ Κασωβὸν (Παρις 1606 καὶ Ἀνοβ. 1607, βλ. Fabr. Bibl. Gr. vol. IX. p. 120 Harl.). Νεώτατος δὲ τὴν περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλ. ἐπιστολὴν ἐξέδωκεν ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἀττικῶν. Τόμ. Γ. σελ. 419-424. Παρισίαις. 1830. Πάντες δὲ οἱ ταύτην ἐκδόντες οὐκ εἶδον, ὡς εἶπεν, τὸν ἐν τῇ Καισαρικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης ἀρχαῖον κώδικα τῆς ἐπιστολῆς, ἐξ οὗ μετετέγραψεν ὁ Λαμβέκιος (Comment. de Aug. Bibliothec. Caes. Vindobon. L. V. p. 174-181. ed. Kollar.) ἰδίας τινὰς παραλλαγὰς, ἢ διαφόρους ἀναγνώσεις, ὧν καὶ ἡμεῖς τὰς κυριωτέρας κατεχωρίσαμεν ἐν ταῖς Σημειώσεσιν ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΚΒ.

τῶν χριστιανῶν συνέρχοντο (ὡς ἔστι συμβαλ εἶν ἐκ τοῦ Σωζομένου. Β, α), προσκυνοῦντες καὶ μακρόθεν τὸ κατάχωστον καὶ κεκρυμμένον θεῖον Μνημα, καὶ τὸν Γολγοθᾶν, εἰ καὶ μετὰ συστολῆς, ἕνεκα τῆς κυριαρχίας τῶν ἐθνικῶν. Οὗτοι δὲ πάλιν ἐτέρωθεν ἠλπίζον, ὅτι οἱ αὐτόθι τὸν Χριστὸν προσκυνεῦντες δόξουσι τὴν Ἀφροδίτην σέβειν. Ἐπειτα καὶ τῷ χρόνῳ εἰς λήθην [ἂν] ἐλθεῖν τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τοῦ σεβασματος, μήτε τῶν χριστιανῶν ἀδελῶς εἰς τοῦτο φοιτῶντων, ἢ ἐτέροις καταμηνύειν (τὸν τόπον) τολμώντων, καὶ τοῦναντίον πιστουμένου τοῦ ἐλληνικοῦ ναυῦ καὶ ἀγάλματος». Καὶ ὁμῶς συνέβαινε τάνάπαλιν· αὐτὸς ἐπιστοῦτο ὁ θεῖος τόπος, ὃν οἱ πληθύνοντες χριστιανοί, καίτοι μετὰ δέους, ἀλλ' ὁμῶς οὐ διέλειπον σεβόμενοι καὶ ἔξωθεν, ἐγκεκρυμμένον, καὶ προσκυνοῦντες ἐν αὐτῷ τὸν Χριστόν· οὐδ' ἔμελεν αὐτοῖς ὅπως ἐδόκει τοῖς ἐθνικοῖς ἢ προσκύνησις.

§. ιη. Ὁριγένους σύγχρονος ἦν καὶ ὁ διάσημος Φιρμιλιανὸς, Καισαρείας ἐπίσκοπος (τῷ 230)· ὅστις καὶ αὐτὸς ἀπῆλθεν εἰς Ἰουδαίαν πρὸς αὐτὸν τὸν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης διατρίβοντα Ὁριγένην, τῆς περὶ τὰ θεῖα παιδεύσεως ἕνεκα (Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἱστ. 5, 26, 27)· ἀνέβη δὲ καὶ εἰς Ἱερουσαλήμ, τοὺς ἁγίους τόπους ἱστορήσων (Ἱερών. Καταλόγ. Ἐκκλ. συγγραφ.).

§. ιθ. Ἡδὴ δὲ τοῦ τρίτου αἰῶνος ὑπερμεσουῦντος (περὶ τὰ 270) τίθεται γεννηθεὶς ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, καὶ περὶ πᾶς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου (τῷ 315) ἐπίσκοπος τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας προχειρισθείς. Οὗτος καὶ πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου περικλεεστάτης οἰκοδομῆς τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐγίνωσκεν, ἐκ γειτόνων οἰκῶν, πάντα τὰ κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν εἰς αὐτὴν ἀφίξιν τῶν ἔξωθεν πιστῶν περιηγητῶν· καὶ περὶ μὲν τῆς Βηθλεὲμ γράφει τὰ ἐξῆς· «Ὅλα δὲ ταῦτα ἐξεθέμην εἰς παράστασιν τῶν πεπραγμένων ἐπὶ τῇ ἐν Βηθλεὲμ γενέσει τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. . . καὶ εἰς δεῦρο οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες, ὡς ἐκ Πατέρων εἰς αὐτοὺς κατελθούσης παραδόσεως, τοῖς τῶν τόπων ἱστορίας χάριν εἰς τὴν Βηθλεὲμ ἀφικνουμένοις μαρ-

καὶ τὴν πενιχρὰν αὐτοῦ φάτνην, ὅθεν ἀνέτειλεν ὁ ἐκ τῆς τῶν οὐρανῶν ὑψηλοτέρας Ἀειπαρθένου τεχθεὶς ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐκπλήττονται πρὸς τὴν ὄψιν τῶν πυριπνόνων ὁρέων τῆς Αἵτνης, τῆς Ἑκλας, τοῦ Βεσουβίου, καὶ τὸ ὕψος τοῦ αἰγλήεντος Ὀλύμπου καὶ τῶν Ἀλπεων ἐπιμελῶς ἀναμετροῦσι παρορῶσι δὲ τὸ Θαβώριον ὄρος, ὡς ζοφῶδες καὶ κωφόν· ὅπου διὰ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἤστραψε τὸ ἀρχέτυπον κάλλος τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθείσης ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ὅπου δι' αἰῶνος ἀσίγητος ἤχεϊ ἡ θεόφθεγκτος ἐκείνη φωνὴ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, ἣν ὁ Πέτρος μετὰ τῶν Εὐαγγελιστῶν εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον διαλαλοῦσι (Β. Πέτρ. α, 11. Ματθ. ιζ. κτλ). Καὶ τὸ μέχρι συντελείας ἀκλόνητον ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, ὅπου ὁ ἀναληφθεὶς Ἰησοῦς, καθ' ὃν τρόπον ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανόν, συγκάθεδρον τῷ Πατρὶ τὸ πρόσλημμα τῆς τεθεωμένης σαρκὸς ἀναδείξας, οὕτω πάλιν ἐλεύσεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς (Πράξ. α, 11), τοῦτο τὸ ὄρος, καὶ τὴν παρακειμένην κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφάτ (Ἰωήλ γ, 2. βλ. καὶ ἐξῆς §. ο) ἀχάριστοι καὶ ἀτρόμητοι παρατρέχουσι! Σιωπάσθωσαν τὰ λοιπὰ, τοῦ λόγου συντέμνοντος· χαιρέτωσαν δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι κατὰ κόσμον σοφοί, οἵτινες πολλὰ μὲν μετὰ μόχθων ἀναγινώσκουσι διὰ τῶν ὁμμάτων, εἴτ' ἐπὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως μεταβαλλομένων φυσικῶν φαινομένων, εἴτ' ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν χειροτεύκτων μνημείων τῆς ματαιότητος τῶν θνητῶν, μόνων δὲ τῶν ἁγίων τόπων καταφρονοῦσιν, ὡς μηδὲν εὐρίσκοντες ἐν τούτοις θεώρημα ἄξιον τῆς ἀνθρωπίνης ἀθανασίας· ἡμεῖς δὲ τὴν εἰρήνην τοῦ Χριστοῦ βραβεύουσαν ἔχοντες ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἐπάνιμεν εἰς τὴν τῆς Εἰρήνης Ὁρασιν, τὴν πόλιν τοῦ αἰωνίου βασιλέως τῆς εἰρήνης, ὀδεύοντες κατόπιν τῶν μακαρίων ἡμῶν Πατέρων, καὶ προσκυνοῦντες μετ' αὐτῶν τὰ μεγάλα τῆς σωτηρίας ἡμῶν ὑπομνήματα.

§. ζ. «Ἐπέστρεψαν εἰς Ἱεροσόλυμα οἱ Ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ ὄρους τοῦ καλουμένου Ἑλαιῶνος (μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου), καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερφῶν, οὗ ἦσαν καταμένοντες» (ὁ,τε Πέτρος

τῆς μοναστικῆς τελειότητος; Ἡ μήπως, τέλος, ἁγίους Πατέρας ἐννοεῖ τὰ συγ-
γράμματα τῶν ἁγίων Πατέρων, οἷς ἐνεχείρισεν αὐτὰς ὁ κατὰ πνεῦμα Πατὴρ,
ὡς ζῶσι καὶ λαλοῦσιν ἀπὸ τῶν βιβλίων, πρὸς τὴν ἀκριβοῦς διδασκαλίαν τῆς εὐσε-
θείας; «Τούτων φησὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἀναμνήσθητε, ὅν τὰς βίβλους ἐν χερ-
σὶν ἔχετε παραδοθείσας ὑπὸ τοῦ ἐν μακαρίοις πνευματικοῦ πατρὸς ὑμῶν». — Στίχ.
13. «Ὡν καὶ ἡμεῖς» κτλ. Τούτων λέγει τῶν Πατέρων (τῶν ἁγίων ἐπισκό-
πων καὶ διδασκάλων), καὶ ἡμεῖς ἔχομεν τὴν διαδοχὴν, ὡς ἀρχιερωσύνης καὶ τῆς
εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἀξιοθέντες. — Στίχ. 14. «Μὴ μεταίρετε» — ἐκ τοῦ
Παροιμ. κβ', 27. Σημειωτέον δὲ καὶ ὧδε, πῶς οἱ Πατέρες ἡμῶν λέγων, τοὺς
ἁγίους Πατέρας ἐννοεῖ, τοὺς τὴν Εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως καὶ τὴν
ἀκραιφνῆ θεολογίαν κατὰ τὰς θείας Γραφὰς παραδεδοκότας. — Στίχ. 15, «Τὸ
ἰδιωτισμὸν» τὸ ἀπλοῦκόν καὶ ἀκατάσκευον ἰδίωμα τοῦ τῆς πίστεως κη-
ρύγματος (κατὰ τὸ ἀποστολικόν, αἰδιώτης τῷ λόγῳ». Β. Κορινθ. ια', 6).
Ἀποβλέπει δὲ πρὸς οὓς εἶπεν ἀνωτέρω τὰ περισσὰ σοφισμένους
(σελ. 7). «Ἡ γὰρ τῆς ἀπλότητος πίστις βελτίων ἐστὶ τῆς ἐκ περιεργείας πηλολο-
γίας» (Μ. Ἀθαν. λόγ. κ. Ἀρειαν.). — Στίχ. 16. «Ποικίλαις διδασχαῖς
τὸ πλεον νέμετε». Ἐξ ἡμετέρας διορθώσεως ἀντὶ τοῦ παρ' ἄλλοις νεί-
ματε, καὶ διαδοχαῖς. Ἔστι γὰρ προφανὲς ἐκ τοῦ ἀποστολικοῦ «Διδα-
χαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε» (Ἑβρ. ιγ', 9). Ὅπερ,
ἄπορον, ὅπως ἔλαθε τὸν μέγαν Κασσιανόν, πράγματα πολλὰ μάτην ὑποστάντα
πρὸς τὸ εἰσερεῖν ποίας ὁ Πατὴρ ἐννοεῖ ποικίλας διδοχάς. Καὶ ἐν ταῖς
ἐξῆς δὲ ὁ θεὸς Γρηγόριος ἀποστολικοῖς ῥητοῖς ἐπισφραγίζει τὴν ἐπιστολὴν ὡς τὸ
«Ἀλλὰ στοιχεῖτε κτλ. ἐκ τοῦ «Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τοῦ τῷ στοι-
χήσουσι (Γαλάτ. γ', 16) καὶ, «Ὁ Κύριος φυλάσσοι» κτλ. ἐκ τοῦ, «Ἡ χάρις
μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ» (ἐν
τῷ τέλει τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς).

ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ.

ΤΩΙ

ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΩΙ, ΘΕΙΟΤΑΤΩΙ, ΚΑΙ ΑΓΙΩΤΑΤΩΙ

ΠΑΤΡΙ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΙ

ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ,

ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ,

ΚΥΡΙΩΙ ΚΥΡΙΩΙ

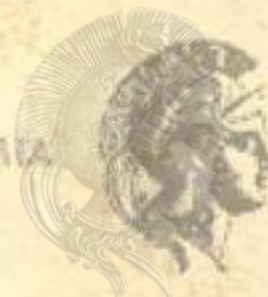
ΚΥΡΙΛΛΩΙ

ΚΑΙ ΤΗΙ ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΝ ΙΕΡΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΟΤΑΦΙΤΩΝ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΙ,

Τὸν Σιωνίτην προσκυνητὴν

εὐλαβῶς ἀνέθηκεν

Ο ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ.

παραπλήσια τοίνυν ποιεῖ καὶ ἐκ Μεσοποταμίας ἐπαναστρέφων πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστίαν. Ἦδη γὰρ παρὰ τὸν χεῖμαρρόν Ἰακώβ γενόμενος (ἴσ. γρ. τῷ Ἰακ. γενομένῳ), ἐπιφαίνεται αὐτῷ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀνδρὶ εἰκῶς. καί τοι τὸ θεῖον ἀσχημάτιστον, πρὸς δὲ καὶ ἀνείδεον, ὡς ἀσώματον, καὶ ἀπερίγραφτον, καὶ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς κατὰ φύσιν ἀόρατον. Ἀλλ' οὖν γε τῇ τῶν ὁρώντων δυνάμει συμμετρίαν ἑαυτὸν φαίνεται, ὡς καὶ νῦν, καὶ πρὸ τούτου τῷ Ἀβραάμ· οὐ κατὰ φαντασίαν, οὔτε μὴν κατὰ σώματος φθαρτὴν ιδιότητα, ἀλλὰ σαφῶς μὲν, καὶ ἐν τύπῳ σώματος, ἄγνωστος δὲ ὢν τῇ φύσει καὶ ιδιότητι. Εἰ γὰρ καὶ εἶδος Θεοῦ εἴρηται, ἀλλὰ καθὼς ἐφάνη, τύπους δὲ τινὰς προῦπογράφων τῆς μετὰ ταῦτα ἐν σαρκὶ ἐπιφανείας· προσπαλαίει δ' ἐνταῦθα τῷ Ἰακώβ, καὶ θάρσος ἅμα ἐνθεῖναι τούτῳ βουλόμενος, δειλιῶντι τὴν τοῦ ἀδελφοῦ συνάντησιν. Τί οὖν; μετὰ τὸ παρελθεῖν τὸ τοῦ Θεοῦ εἶδος, οὐκ ἠγνόησεν Ἰακώβ τὸν αὐτῷ προσπαλαίσαντα· καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἀντωνομασίαν. Διὸ καὶ εἰς μνήμεν ἄληστον, Εἶδος Θεοῦ καλεῖ τὸν τόπον. «Καὶ ἐκάλεσέ, φησιν, Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου, Εἶδος Θεοῦ· εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ»· καί τοι προείρηται, ὅτι ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, παρήλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ. ἀλλ', ὡς ἔφην, αὐτὸν τὸν τόπον, Εἶδος καλεῖ Θεοῦ καταχρηστικῶς. Ἐν γὰρ τῷ ὁρᾶν τὸν τόπον, αὐτὸν τὸν ποτὲ αὐτόθι ὀφθέντα Θεὸν ἐδόκει ὁρᾶν, ὡς ἐν εἰκόνι δηλονότι τὸ πρωτότυπον. Σκόπει δὲ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν τῷ Ἰακώβ πεπραγμένων τὸ σεπτὸν τοῦ τόπου πῶς καὶ εἰς τοῦξῆς δηλοῦται· οὐ γὰρ ὁ μὲν Οἶκος Θεοῦ, ὁ δὲ Εἶδος [ἦν] ἐν αὐτῷ ἅμα τῷ ὀφθῆναι, (ἴσ. γρ. τῷ ὀφθῆναι, ἅμα) τοῦ ὀνόματος συναπιόντος τῷ θεάματι, ἀλλὰ μένει καὶ μετὰ ταῦτα. Τοῦτο γὰρ βούλεται ἡ κλῆσις· ὃ καὶ ὁ Θεὸς προσμαρτυρεῖ λέγων· «Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, ὁ ὀφθεὶς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, οὗ ἠλειψάς μοι ἐκεῖ σῆλην, καὶ ἠῦξω μοι εὐχὴν»· εἰ γὰρ Οἶκος Θεοῦ, καὶ Εἶδος Θεοῦ, πάντως καὶ τόπος, καὶ σῆλη αὐτοῦ· οὐδὲ γὰρ ἡ παρθένος Μαρία, ὅτι οὐ πάντοτε γεννᾷ, διὰ τοῦτο οὐ Θεοτόκος· ἀλλὰ καὶ ἅπαξ γεννήσασα, ἔχει τὸ εἶναι

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

Π Ε Ρ Ι

ΤΩΝ ΑΠΗΘΟΝΤΩΝ ΕΙΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ.

Επειδή περ ἡρώτησας, ὦ φίλε, διὰ τοῦ γράμματος, πρέπειν ᾧήθην περὶ πάντων σοι καθεξῆς ἀποκρίνασθαι. Ἐγὼ τοὺς ἅπαζ ἀνατεθεικότας ἑαυτοὺς τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ, καλῶς ἔχειν φημι πρὸς τὰς τοῦ Εὐαγγελίου διὰ παντὸς ἀποβλέπειν φωνάς· καὶ ὥσπερ οἱ τῷ κανόνι τὸ ὑποκείμενον ἀπευθύνοντες, κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ κανόνος εὐθείαν τὰ σχολιὰ τὰ ἐν χερσὶν εἰς εὐθύτητα μεταβάλλουσιν, οὕτως προσήκειν ἡγοῦμαι, οἷόν τινα κανόνα ὀρθὸν καὶ ἀδιάστροφον, τὴν εὐαγγελικὴν λέγω δὴ πολιτείαν, τούτοις ἐπιβάλλοντας, κατ' ἐκείνην πρὸς τὸν Θεὸν ἀπευθύνεσθαι. Ἐπεὶ τοίνυν εἰσὶ τινες τῶν τὴν μονήρην καὶ ἰδιάζοντα βίον ἐπανηρημένων, οἷς ἐν μέρει εὐσεβείας νενόμισται τὸ τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις τόπους ἰδεῖν, ἐν οἷς τὰ σύμβολα τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας τοῦ Κυρίου ὁράται, καλῶς ἂν ἔχοι πρὸς τὸν κανόνα βλέπειν· καὶ εἰ ταῦτα βούλεται ἢ παρὰ τῶν ἐντολῶν χειραγωγία, ποιεῖν τὸ ἔργον, ὡς πρόσταγμα Κυρίου· εἰ δὲ ἔξω ἐστὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Δεσπότου, οὐκ οἶδα τί ἐστὶ τὸ μὴ διατεταγμένον τι θέλειν ποιεῖν, αὐτὸν ἑαυτῷ τοῦ καλοῦ νόμον γινόμενον. Ὅπου προσκαλεῖται πρὸς τὴν κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὁ Κύριος τοὺς εὐλογημένους, τὸ ἀπελθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τοῖς κατορθώμασιν οὐκ ἀπηρίθμησέν. Ὅπου τὸν μακαρισμὸν διαγγέλλει, τὴν τοιαύτην σπουδὴν οὐ περιέλαβεν. Ὁ δὲ μήτε μακάριον ποιεῖ, μήτε πρὸς τὴν βασιλείαν εὐθετον, ἀντὶ τίνος σπουδάζεται, ὁ νοῦν ἔχων ἐπισκεψάσθω. Καὶ εἰ μὲν ἐπω-

ΣΙΩΝΙΤΗΣ ΠΡΟΚΥΝΗΤΗΣ

ΠΙΣΤΗ

ΤΟΤ ΕΝ ΑΙΤΙΟΙΣ

ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΤΡΗΤΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΔΙΔΑΚΜΑΝΟΤΑΙ

ΔΙΕ ΕΝΙΣΤΟΛΑΙ

Μετά Σημειώσεων, καὶ Παραρτήσεων, καὶ προσετέθη καὶ

μεταφράσις τῶν ἐκείνων

Ζητοῦσιν (οἱ αἵρετικοὶ) φιλοπόνως, οὐχ ὅπως ἑρμηνεύσουσι τι τῶν νοη-
θέντων, ἀλλ' ὅπως κατὰ τῶν λέξεων ἐπισύρωνται κατημαγκασμένα νοή-
ματα, περισυλλέγοντες τὰς εὐηχοτέρας φωνὰς ἐκ
συγγραμμάτων τινῶν.

Γρηγ. Νύσσης κατὰ Εὐνομίου λόγ. ιβ. σελ. 753. Τόμ. 6.

ΟΠΙ

τοῦ Προσπεύτου καὶ Οὐκονόμου τοῦ Οὐκονόμου

Πατριάρχου Ὁρθοῦ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΟΙΚΟΝΟΜΩ

ΑΘΗΝΗΣ

ΤΥΠΟΙΣ Φ. ΚΑΡΑΜΠΙΝΗ ΚΑΙ Κ. ΒΑΦΑ

(Παρά τῃ ἐκδ. Βούλῃ)

1850

μητρόπολις τῆς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ τυπωσάσης νομικῆς Ἐκκλησίας ἀνέκαθεν θεόθεν προωρισμένη. Ἐν αὐτῇ καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ ὅλος ὁ πλήρης δόξης Κυρίου Ναός, καὶ ἡ Κιβωτός, καὶ αἱ πλάκες τῆς Διαθήκης, καὶ αἱ σκιώδεις ἱεροτελεστίαι,

ὅστις οὐδὲν ἕτερον ἠπίστατο, εἰμὴ τὸ πολιτικῶς εἰθισμένον Αἰλία;). Ἄλλος δὲ σοφὸς ἀνὴρ, ὁ Οὐαλέσιος (Σημ. εἰς Εὐσέβ. Εκ. ἱς. Δ. 5) καὶ πολὺ πορρωτέρω προέβη, διατεινόμενος, ὅτι τὴν πόλιν, ἣν Ἀδριανὸς ἐκτίσεν, οὐχ ὡς Ἱερουσαλήμ, οὐδὲ χάριν τῶν Ἰουδαίων ἐκτίσεν, ἀλλ' ὡς κ ο λ ω ν ί α ν (ἀποικίαν), Ῥωμαίων, ὅθεν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἐπωνόμασε· καὶ οὕτω κοινῶς ὠνομάζετο. Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τ' ὄνομα τῆς Ἱερουσαλήμ οἶον ἐκ τῆς ἐξορίας ἀναπόμπιμον ἐπανελήφθη, πράγματι δὲ ὅμως ἡ πόλις Αἰλία ὑπῆρχεν, οὐχ' Ἱερουσαλήμ· Αἰλίαν αὐτὴν καὶ ὁ Ζ, Κανὼν τῆς Α, Συνόδου καλεῖ. Μετὰ δὲ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἡ φιλοδοξία τῶν ἐπισκόπων ἐξενίκησεν Ἱερουσαλήμ αὐτὴν ὀνομάζειν, ἀλλὰ καταχρηστικῶς. Καί τοιγε καὶ οὕτως ὁ Μ. Ἀθην. καὶ Ἰλάριος τὴν Ἱερουσαλήμ μηκέτι ἐστάναι λέγουσι· καὶ Γρηγόρ. ὁ Ναζιανζηνὸς ἀτὸ ἔδαφος τῆς Ἱερουσαλήμ μόνις γινωσκόμενον» εἶπε (λόγ. ιβ) Αἰλίαν δὲ ταύτην καὶ Χρυσόστομος ἀμείχει καὶ τοῦ νῦν φησιν ὀνομάζεσθαι» (κ. Ἰουδ. λόγ. ε.). Ναὶ δὴ, σοφώτατε Οὐαλέσιε, Αἰλία ὑπὸ τε τῶν Ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶς ἡ πόλις ὠνομάζετο, κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Αὐτοκράτορος (ἴδε καὶ Ἀντωνίνου Λατίν. Ὀδοιπορικόν. σελ. 200)· καὶ οἱ Πατέρες μηκέτι ἐστάναι τὴν Ἰουδαίαν Ἱερουσαλήμ εἰπόν, κατὰ τὸ α Οὐ μὴ ἀφ' ἧς ὥδε λίθος ἐπὶ λίθον» (ἀπὸ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν μεγάλων οἰκοδομῶν κτλ. Ματθ. κδ. 2· Μάρκ. ιγ, 1· Λουκ. κα. 5), ἐλέγχοντες τὴν Ἰουδαίων ἀπιστίαν. Τὸ δὲ σύνολον παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἡ Χριστιανὴ Ἱερουσαλήμ ἀπαραλλάκτως ὠνομάζετο, καὶ ἐπ' αὐτοῦ, καὶ μικρῶ μετ' αὐτὸν τὸν Ἀδριανόν. Ὁ μόνις 12 ἐνιαυτοῖς μετὰ τὸν Ἀδριανὸν συγγράφων Παλαιστίνος Ἰουστίνος ὁ μάρτυς· αἰετοτε Ἱερουσαλήμ τὴν Ἱερουσαλήμ ἀποκαλεῖ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρὸς τοὺς Αὐτοκράτορας Ἀπολογία (α §. 45, 49). ὡσαύτως καὶ Θεόφιλος ὁ Ἀντιοχείας, Εἰρηναῖος, Κλήμης, Τερτυλλιανὸς, Ὠριγένης, Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ πάντες μονοῦ οἱ μετὰ τὸν Ἀδριανὸν ἐπὶ τοῦ β, καὶ γ, αἰῶνος Πατέρες τὴν Ἱερουσαλήμ γινώσκουσι, τὴν δ' Αἰλίαν ἀγνοοῦσιν. Ὡστε λίαν μὲν ἀπηνῶς ὁ Οὐαλέσιος ἐξώρισε τὸ ὄνομα τῆς Ἱερουσαλήμ, λίαν δὲ βραδέως ἀπέλυσε τοῦτο, μόνις ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀναπόμπιμον ἐπανελθόν (postliminio), καὶ τότε δειλὸν, καὶ οἶον σφαλλομένῳ ποδὶ (καταχρηστικῶς) ὑπερβάν τὸν οὐδὸν τῆς ἁγίας γῆς. Ἀλλ' ἡ Α, φησὶν, Οἰκουμ. Σύνοδος Αἰλίαν ὠνόμασε τὴν πόλιν. Ναί, καὶ οὕτως ὤφειλεν, ὡς πρώτη κανονίζουσα τὴν προεδρίαν τῆς ἀρχαίας τιμῆς τῶν Ἱεροσολύμων, πρὸς διαστολὴν τῆς πολιτικῆς τότε ταταγμένης ἐν Παλαιστίνῃ Μητροπόλεως Καισαρείας. Ὅθεν καὶ Αἰλίαν εἶπε τὴν πόλιν κατὰ τὴν πολιτικὴν διάταξιν. Ἀλλ' ἔπειτα ἡ Β, Οἰκουμ. Σύνοδος (Ἐπισ. πρὸς Δάμασκον), καὶ ἡ

δοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Ἀφ' ἧς ὥρας δάκτυλος Θεοῦ τὸ πρῶτον ἔδειξε τῷ πατρὶ τῶν πιστῶν Ἀβραάμ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἣν αὐτὸν μετώκισεν εἰπὼν, «Δεῦρο εἰς γῆν, ἣν ἄρ' σοι δείξω», ἐκτοτε ἀνέτειλεν ἡ θεαυγὴς ἡὼς τοῦ μεγαλείου τῆς ἁγίας γῆς. Ἐν αὐτῇ Μελχισεδέκ τὴν τάξιν τοῦ αἰωνίου καὶ ἀδιαδόχου ἀρχιερέως προεικόνισε, καὶ τὸν τύπον τῆς δι' ἄρτου καὶ οἴνου ζωοποιοῦ θυσίας ἐσκιαγράφησε· καὶ Ἀβραάμ τὴν ἀσώματον Τριάδα ἐν εἰδει ἀγγέλων ἐφιλοξένησε· καὶ Ἰσαάκ προδιέγραψε τὴν σφαγὴν τοῦ ἀειζώου ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· (ὅθεν καὶ τῆς θεοφανείας ὁ τόπος ἐκλήθη «Κύριος εἶδε», καὶ «Κύριος ὤφθη»)· ἐκεῖ που καὶ Ἰακώβ εἶδεν ἐν ὁράματι τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄγουσαν κλίμακα τῆς θείας οἰκονομίας, δι' ἧς ἔμελλον ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνειν καὶ καταβαίνειν ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ τυπικῶς ἐώρακεν ὁ πατριάρχης, καὶ τόπον θεοῦ, καὶ οἶκον θεοῦ τὴν χώραν ὠνόμασε· καὶ τὰ λοιπὰ μεγάλα γνωρίσματα τῆς ἁγίας γῆς παρασιωπῶμεν. Ὅθεν καὶ οἱ προφῆται πόλιν Θεοῦ, καὶ πόλιν ἁγίαν καλοῦσι τὴν Ἱερουσαλήμ. (Ἠσαΐ. μ.η, 2: νό, 1), καὶ πόλιν τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου (Ψαλμ. μζ, 2. δηλονότι τοῦ Θεοῦ)· ὁ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐπεκύρωσε (Ματθ. ε, 35). Ἀλλὰ καὶ εὐθύς ἀπὸ τοῦ βχπτίσματος τοῦ Σωτῆρος ἕως καὶ μετὰ τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ, καὶ μετ' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν Ἀνάληψιν ἔτει ὁ γδῶφ, πόλιν ἁγίαν τὴν Ἱερουσαλήμ ἀνεκκήρυξε τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου (δ, 5: ις, 21). Ὁ δὲ θεῖος Πέτρος καὶ

ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου καθήμενον, καὶ ὀνομάζοντα ἑαυτὸν καθολικὸν ἀρχιεράρχην, καὶ κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας! Ἀλλ' ὁ Θυαλέσιος ἐπεθύμησεν ἀδυνάτων. Ὅπου γε οὐδ' αὐτὸς ὁ Ἀδριανὸς οὐδ' ἀνθρωπίνης πόλεως μεγάλης, τῆς πόλεως τοῦ Θεσέως, ἴσχυσε περιγενέσθαι. Ἐπέγραψε μὲν γὰρ κάκει «Αἶδ' εἰς Ἀδριανοῦ, κ' οὐχὶ Θεσέως πόλις», ἀλλὰ γελάται καὶ μέχρι σήμερον ὁρωμένη ἡ ἐπιγραφή. Ἡ δὲ καὶ μένει ἡ γνησία, «Αἶδ' εἰς Ἀθῆνας, Θεσέως ἡ πρίν πόλις»· πολλῶν δὲ μᾶλλον μένει εἰς αἰῶνας Ἱερουσαλήμ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ.

« Ἱερουσαλήμ οἰκοδομουμένη, ὡς πόλις, ἥς ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ » (Ψαλμ. ρκα, 3), δεικνύται ἐκ τῆς ἱστορίας ἐν ἣ βλέπομεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ (τριακοστοῦ ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων) ἐπισκόπου Ναρκίσσου (τῷ 162 μ. Χ.), « ἐπειδὴ ποτε κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Πάσχα διανυκτέρευσιν ἐπέλιπε τὸ ἔλαιον τοῖς διακόνοις (τοῦ ναοῦ), καὶ τὸ πᾶν πλῆθος ἀθυρία κατέλαβεν, ὁ θεῖος Νάρκισσος ἐπέταξε τοῖς τὰ φῶτα παρασκευάζουσιν, ὕδωρ ἀνιμῆσαντας ἐκ τινος παρακειμένου φρέατος, ὡς αὐτὸν κομίσαι — καὶ ἐπευξάμενος τῷ ὕδατι, παρεκέλευσεν ἐγγεῖναι τοῖς λύχνοις μετὰ πίστεως εἰς Κύριον γνησίας· ποιησάντων δὲ τοῦτο, παρὰ πάντα λόγον δυνάμει παραδόξῳ καὶ θεῖᾳ μετεβλήθη τοῦ ὕδατος ἡ φύσις εἰς ἐλαίου ποιότηταν » (ἑλ. Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ. 9). Καὶ τούτου τοῦ θαύματος (τοῦ θαυματουργηθέντος ἐλαίου) βραχύ τι λείψανον παρὰ πλείστοις τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀδελφῶν ἐφυλάττετο μέχρι καὶ τοῦ Εὐσεβίου αὐτοῦ (αὐτόθ.). Καὶ ποῦ μὲν τῆς ἁγίας πόλεως ὑπῆρχε τότε ὁ νῆος οὗτος, ἐν ᾧ παρῆν καὶ ὁ ἐπίσκοπος, καὶ πλῆθος ἐκκλησιαζομένων, ἄδηλον· βέβαιον δὲ ὅτι καὶ μετὰ τὴν ὑπ' Ἀδριανοῦ ἀνάκτισιν τῆς Ἱερουσαλήμ. (μόλις 25 ἐτῶν πρελθόντων) ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ καὶ ἡ περὶ ἥς ὁ λόγος Ἐκκλησία, καὶ ἄλλοι πιθανῶς εὐκτῆριοι οἶκοι, ἐν οἷς συνήγοντο οἱ πιστοί. καὶ ἐγγώριοι καὶ ἔξωθεν, κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα μάλιστα πρρεπιδημοῦντες.

§. ιγ. Μικρῷ πρὸ τοῦ Ναρκίσσου, ἢ κατ' ἀρχὰς τῆς ἐπὶ τῶν Ἱεροσολύμων αὐτοῦ προεδρίας, ἤκμαζε καὶ ὁ μάρτυς καὶ φιλόσοφος Ἰουστῖνος (τῷ 145) ἐν Νεαπόλει τῆς Σαμαρείας γεννηθείς· καὶ ἔστι μὲν οὐκ ἀπίθανον (ὡς ἐκ τῆς τοῦ τόπου γειτονίας, καὶ τῆς πολλῆς περὶ τὰ θεῖα τοῦ μάρτυρος σπουδῆς), ὅτι καὶ οὗτος ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, τοὺς ἁγίους τόπους ἐπισκεψόμενος· διὸ καὶ ὡς αὐτόπτης τὴν τοποθεσίαν τῆς Βηθλεὲμ διορίζει. « Κώμη δέ τις ἐστὶν ἐν τῇ χώρᾳ Ἰουδαίων, ἀπέχουσα σταδίους τριάκοντα (ἴσ. γρ. τεσσαράκοντα) Ἱεροσολύμων, ἐν ἣ ἐγεννήθη Ἰησοῦς ὁ Χριστός » (Ἀπολογ. α, §. 34). Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο φαίνεται πως ἀντιβαίνουσα ἄλλη τις τοῦ μάρτυρος φράσις, ἡ ἐξῆς. « Ἐπειδὴν Ἰωσήφ

κρατορίας Ρωμανοῦ τοῦ Ἀργυροπούλου, ὅστις καὶ συνδρομὴν οὐκ ὀλίγην χρηματικὴν ἀπέστειλεν εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τούτου τελευτήσαντος (Κεδρην. Τ. β. σελ. 731), ἀνωκοδόμησε μάλα φιλοτίμως τὸν ναὸν ὁ διάδοχος Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Παφλαγών (τῷ 1040), ὃς καὶ τριακοντούτεις σπονδὰς πρὸς τὸν Καλίφην συνέθετο. Ἀλλὰ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος (τῷ 1048), ἀπέστειλεν ἱκανὴν διακονίαν τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀδελφοῖς· ἐπατριάρχευε δὲ τότε Νικηφόρος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Καλίφης μεγάλα τοῖς Ἀνατολικοῖς ἐχαρίσατο πρόνομια, ἐν οἷς καὶ τὸ δικάζεσθαι παρὰ τῷ κατὰ καιρὸν αὐτῶν Πατριάρχῃ, παρ' ἄλλῳ δὲ μηδενί (βλ. Δοσίθ. Δωδεκαβ. σελ. 782). Κατὰ τούτους τοὺς χρόνους, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα (τῷ 1064) ἦλθον ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπὶ ὅλας χιλιάδας Γερμανῶν προσκυνητῶν, Σιγιφρίδου τοῦ Μογουντίας ἡγουμένου. Καὶ ἦσαν μὲν οἱ ἄνδρες ἐπαινετοὶ τῆς εὐλαβείας, ψεκτοὶ δὲ ὅμως διὰ τὴν ἀλαζονικὴν ἐπίδειξιν καὶ φαντασίαν, μεθ' ἧς ἐφάνησαν, οἷον ἐκ παρατάξεως καὶ συνασπισμοῦ, παροξύνοντες τὸν ἔτι τότε ἐξοιδαίνοντα καὶ βρέμοντα χόλον τῶν ἀνυποτάτων Σαρακηνῶν. Τὰ κατὰ τὴν συνοδίαν ταύτην ἱστόρησεν Ἰγγοῦλφος ὁ Ἄγγλος, συνοδίτης καὶ αὐτὸς γεγονώς, ὅστις καὶ τὸν τότε Ἱεροσολύμων Σωφρόνιον ἐπαινεῖ, ὡς ἱεροπρεπέστατον καὶ ἅγιον ἄνδρα, καὶ περὶ τὸ πλῆθος τοῦτο τῶν περιηγητῶν ἄγαν ἱλαρῶς καὶ φιλοξένως προσενεχθέντα (βλ. Δοσίθεον αὐτόθ. καὶ Καβέν σελ. 433).

§. πα. Ἀλλ' οὐδ' οἱ Ὀρθόδοξοι διέλειπον ἐπισκεπτόμενοι τοὺς ἁγίους τόπους, εἰ καὶ μὴ πολλοὶ καὶ γαυριῶντες, ἀλλ' οὐδὲ πάλιν ἀμελοῦντες τῶν ἁγίων διὰ τὸν φόβον τῶν Σαρακηνῶν· γενναῖοι δὲ καὶ εὐέλπιδες, ὡς θεοφρούρητα πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων προσιόντες, ἐβάδιζον εἰς προσκύνησιν τῶν ἰχνῶν τοῦ Ἰησοῦ. Τοιοῦτος μετ' ἄλλων εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν τοῦ Χριστοῦ Θεοφάνης, ὁ Ταυρομενίας ἀρχιεπίσκοπος, ὁ καὶ Κεραμεὺς τὸ ἐπώνυμον, ὡς ἐκ κεραμίνου σίμβλου φιλοπονωτάτη μέλισσα (τῷ 1040). Ἀκού-

καὶ σαρκὶ καὶ καρδίᾳ γάννυται καὶ χαίρει, διατρίβων ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· πολλῷ δὲ μᾶλλον ἡμείρεται καὶ ῥέχρει λειποψυχίας ἐπιθυμεῖ πᾶσα καρδία θεοφιλῆς, ἵνα ἴδῃ, καὶ ἐπ' ὀλίγον, τὰς ἁγίας αὐλὰς τῆς πρωτομήτορος τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ λατρεύσῃ πανευφροσύνως ἐν αὐτῇ τῇ Σιών τὸν ἐν Σιών ὀφθέντα Θεόν· οὗ τὴν ἐπιφάνειαν προεῖπε μὲν ἐσομένην ὁ Προφήτης («ὀφθήσεται, γὰρ φησὶν, ὁ Θεὸς τῶν Θεῶν ἐν Σιών»), κηρύττουσι δὲ τρανοφθόγγως γεγεννημένην τὰ διὰ παντός αὐτῆς ἀγήραντα καὶ νεάζοντα σύμβολα καὶ γνωρίσματα. Ὡς θέλω (λέγει), θέλω κατιδεῖν τὴν θεοβάδιστον γῆν, καὶ προσπεσεῖν πρὸς τοὺς θεανδρικοὺς τοῦ Κυρίου μου πόδας εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὅπου καὶ νῦν ἴστανται νοερῶς, ὡς ἔστησαν πρῶτην σωματικῶς. Τί μοι μέλει τῆς ἐπιπολαζούσης ταραχῆς τῶν ἐθνῶν; Τί μοι, τῆς τῶν ἀνθρώπων κακίας; τί μοι, τῶν κολλυδιστῶν καὶ περιστερεμπόρων; Ἔστηκε καὶ νῦν ὑψόθεν ἐπηρμένον ἀόρατον καὶ ἄρρηκτον φραγγέλλιον, πατάξον ἐξαίφνης τοὺς ποιοῦντας σπήλαιον ληστῶν τὸν ἀμόλυντον οἶκον τοῦ Θεοῦ. Ζῇ ὁ ταπεινῶν καὶ ἀνυψῶν, καὶ ῥυόμενος πτωχὸν ἐκ χειρὸς στερεωτέρων αὐτοῦ. Οἶδεν ὁ τοῦ κόσμου παντέφορος Δεσπότης «ἐκτιναγμὸν καὶ ἀνατιναγμὸν, καὶ ἐκβρασμὸν, καὶ καρδίας θρασυμὸν, καὶ γονάτων ὑπόλυσιν» (Ναοῦμ 6, 10). Ἐγὼ δὲ ταπεινῶς διὰ τῶν θορύβων, ὡς διὰ κυμάτων, διανηχόμενος, ἀνατείνω τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὄρη τὰ κύκλῳ τῆς Σιών, καὶ τὸν ταύτην ἅμα καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ περικυκλοῦντα Κύριον, καὶ σπεύδω πρὸς τὸν λιμένα. «Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ». Θέλω μετ' ἀγγέλων, μετὰ Μάγων, μετὰ ποιμένων προσκυνῆσαι τὴν οὐρανοῦ πλατυτέραν, καὶ λόγον τοῖς ἀλόγοις καρποδοτήσασαν φάτνην τῆς μικρᾶς Βηθλεὲμ, ἣν (ὡς ἐξύμνησεν ἡ θεολόγος γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου λόγ. ιθ) «ἦν οὐδὲν ἐκώλυσε καὶ μικρὰν εἶναι πόλιν, καὶ τῆς Οἰκουμένης μητρόπολιν, ὡς Χριστοῦ τροφὸν καὶ μητέρα, τοῦ τὸν κόσμον καὶ ποιήσαντος καὶ νικήσαντος». Θέλω πατῆσαι δειλοῖς, ἀλλ' εὐλαβέσι ποσὶ τὸ πάναγνον ἔδαφος τοῦ μεγάλου Μαρτυρίου τῆς Ἀναστάσεως, ἐκχέων ἐν

ἄλλων παραδείγματα), καὶ οἷον διορθωσιν, καὶ θερμότεραν ἀγάπην καὶ χαριστήριον αἰνεσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σωτηρίας ἡμῶν (ἐρεῖ δὲ παρχυτικά καὶ αὐτὸς ὁ Νύσσης, οἷα καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς ἄλλους ἐπενήργησεν ἡ πλήρης εὐλαθείας θέα τῶν σωτηρίων συμβόλων). — Στίχ. 11. *Ψυχὰς συντυχεῖν ἐν αἷς* κτλ. τουτ. ἀνθρώποις, ὧν ἐν ταῖς ψυχαῖς τὰ τοιαῦτα θεωρεῖται (ἡ φράσις Γραφικὴ, ὡς τὸ «ἐγένετο πάση ψυχῇ φόβος». Πράξ. 6, 43. τουτ. ἐν τῇ ψυχῇ παντὸς ἀνθρώπου). — Στίχ. 13. «*Ἐν τῇ καρδίᾳ . . . ἔχοντος*». Συνέστραπται πρὸς τὸ συντομώτερον ἡ φράσις· τὸ δὲ πλήρες οὕτως· «*Ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἔχοντος (ἐν αὐτῇ) τὸν Θεόν, ἔνεστι καὶ ἡ Βηθλεὲμ καὶ τὰ λοιπὰ. Τὸ δὲ Ἀνάστασις ἀντὶ τοῦ ζωοδόχου μνημάτος τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, ὅπερ καὶ μνηματῆς Ἀναστάσεως ῥητῶς ἀπεκόλεσεν ὁ Πατὴρ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ· ἀμφοτέρω γὰρ ὁ θεοδέγμων Τάφος παρίστησι. Τοῦτον καὶ Εὐσέβιος εἶπε «τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως μακαριστότατον τόπον» (καὶ θεσπέσιον μνηματῆς ἀθανασίας, καὶ θεῖον, καὶ σωτήριον, καὶ ἅγιον τῶν ἁγίων ἀντρον). Ὅθεν καὶ ὁ ναὸς, τῆς Ἀναστάσεως λέγεται» (Εὐσέβ. ἐν βίῳ Κωνσταντίν. Γ, κς. — μ. Σωζόμ. 6, 25). — Στίχ. 15. «*Ἐμμορφώθη*» οὕτως ἔκρινα γραπτέον τὸ παρὰ ταῖς ἄλλοις ἐμμορφώθῃ, ὅπερ οὔτε πρὸς τὴν σύνταξιν, οὔτε πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ λόγου συμφωνεῖ. Ἔστι δὲ ἐκ τοῦ «Ἄχρις οὐ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν» (Γαλάτ. 3, 19). — Αὐτόθ. «*Ὁ καθήλωσας . . . αὐτοῦ*». Τοῦτο οὐ (καθὼς ὑπέλαθεν ὁ Κασσιανός) ἐκ τοῦ Ἀποστολικοῦ, «*Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σὰρκα ἐσταύρωσαν*» (Γαλάτ. 2, 24)· ἀλλ' ἐστὶν αὐτὴ κατὰ λέξιν ἡ φράσις τοῦ ψαλμικοῦ· «*Καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου*» (Ψαλμ. ριη, 120). Ἴσως δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος πρὸς τοῦτ' ἀφορῶν, ἀντὶ τοῦ καθήλωσαν ἔταξε κυρίως καὶ προσφόρως τὸ ἐσταύρωσαν, ὡς ἐκ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, καθὼς εἶπε καὶ «*Χριστῷ συνεσταύρωμαι*» (Γαλ. 2, 19), ὅθεν καὶ τὸ ἀνωτέρω συσταύρωθεῖς τῷ Χριστῷ. — Στίχ. 17. «*Καὶ ἀποκυλίσας τὸν βαρὺν . . . λίθον*». (Ὡς γέγονεν ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως. Μάρκ. ις, 4· Ματθ. κη, 2). Οὕτως ὁ Πατὴρ ἀπὸ τῶν σωτηρίων συμβόλων καὶ σημείων ὁρμώμενος (τοῦ Γολγοθᾶ, τοῦ Τάφου, τοῦ Ἐλαιῶνος), ἀνάγει τὸν λόγον εἰς αὐτὰ τὰ σημαίνόμενα, τροπολογικῶς τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν ἐκφράζων, καὶ ἀλληγορῶν, (ὡς εἶθε πολλάκις), πῶς ὁ πιστὸς, μιμούμενος (κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπῳ) τὸν ἐνανθρωπήσαντα, καὶ παθόντα, καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα, καὶ ἀναληφθέντα Χριστὸν, ἔχει τοῦτον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ μεμορφωμένον, συνάμα δὲ καὶ τὰ τῆς θείας αὐτοῦ Οἰκονομίας σωτήρια σύμβολα, πνευματικῶς ἐντετυπωμένα. — Στίχ. 19. «*Καὶ ὁ καταλιπὼν*». Περιττεύειν τὸ ἄρθρον δοκεῖ. — Στίχ. 21. «*Τὰ ἄνω φρονεῖν . . . σὰρκα*» Ἐκ τοῦ «*Εἰσυνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὐ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος, τὰ ἄνω φρονεῖτε*» (Κολοσ. γ, 3). Αἰνίττεται δὲ ὁ Πατὴρ τὰ τῆς Ἀναλήψεως, ὡς δηλοῖ τὸ ὅρος, καὶ τὸ νεφέλης δίκην, κατὰ τὸ «*Νεφέλῃ ὑπέλαβεν αὐτὸν*» (Πράξ. α, 9). — Στίχ. 25. «*Τῶν κατωνομασμένων*». Τόπων δηλαδὴ,*

ὑπὸ μὲν τοῦ καὶ πράγματι καὶ ὀνόματι Μακαρίου τοῦ Ἱεροσολύμων (τοῦ καὶ ἐπὶ τῆς Α. Οἰκουμενικῆς Συνόδου συνεδριάσαντος) διάκονος χειροτονηθείς, ὑπὸ δὲ τοῦ μετ' ἐκεῖνον Μαξίμου, πρεσβύτερος καὶ κατηχητής, καὶ αὐτοῦ τέλος τοῦ Μαξίμου διάδοχος εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων (τῷ 350), πολλὰ δὲ παθὼν καὶ φυγῶν ὑπὸ τῶν διωκόντων Ἀρειανῶν, τέλος ἐπανῆλθε, καὶ ὑπὸ τῆς Β, Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ἐν ᾗ καὶ συνήδρευσεν) ἐπικυροῦται· (ἡ δὲ μαρτυρία τῆς θείας ταύτης Συνόδου, ἵνα καὶ τοῦτο κατὰ πάροδον εἴπωμεν, προτιμωτέρα πάντως μυριάκις μυρίων Ἱερωνύμων, ὅστις Ἀρειανὸν ἀντικρυς ἔγραψε τὸν ἀγιώτατον Κύριλλον ἐν τῷ Χρονικῷ, ᾧ παρηκολούθησαν καὶ ἄλλοι. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκτὸς τῆς προθέσεως). Ὁ δὲ μακάριος Κύριλλος ἐν ταῖς ἱεραῖς αὐτοῦ Κατηχήσεσιν (ἃς ἔτι νέος συνέγραψεν) οὐ μόνον τοὺς τόπους τοὺς ἁγίους ἀκριβῶς διαγράφει, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν τοὺς Κατηχουμένους διδάσκει, ἀποδείκνυσιν, ὡς οὐκ ὀλίγοι ᾔσαν ἐξ αὐτῶν καὶ ἐξώθεν συνιόντες ἐπὶ τῷ προσκυνῆσαι τοὺς ἁγίους τόπους, καὶ τοῦ θείου βαπτίσματος ἐν Ἱεροσολύμοις ἀξιωθῆναι (βλ. Κατηχ. ιη, σελ. 275, ὅπου ἐξηγεῖ τὸ τοῦ Ἡσαΐου. "Αῖνον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου Σιών"). Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου Κυρίλλου ἐφάνη καὶ ἐν Οὐρανοῖς ἡλίου λαμπρότερον τὸ σημεῖον τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ (ὡς αὐτὸς τοῦτο ἐναργῶς διαγράφει ἐν τῇ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνστάντιον ἐπιστολῇ). Τὰ δ' αὐτὰ καὶ σωζόμενος ἱστορῶν, «Οὐ μετρίως, φησὶ, καὶ πᾶν τὸ καθ' ἡμᾶς οἰκούμενον ἡ περὶ τούτου (τοῦ θαύματος) ἀγγελία κατέπληξεν. — Ὡς γὰρ εἰώθει, ἐκ πάσης, ὡς εἶπεῖν, γῆς κατ' εὐχὴν καὶ ἱστορίαν τῶν τῆδε τόπων Ἱεροσολύμων» (ἴσ. γρ. ἐν Ἱεροσολύμοις) ἐκδημοῦντες, ᾧ ἐγένοντο θεαταὶ τοῖς οἰκείοις ἐμήνυσαν» (Σωζομ. Ἐκκλ. Ἰς. Δ. ε. ταῦτα καὶ Νικηφ. ὁ Κάλλιστος Ἐκκλ. Ἰς. θ. 32).

§. λα. Γρηγόριος ὁ θεσπέσιος τῆς Νύσσης ποιμὴν (τῷ 370) ἔγραψε μὲν τὰς δύο προεκτεθείσας ἐπιστολάς. Ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνήσων τὰ ἔχρη τῆς ὀντως ζωῆς, οὐ μόνον ὑπὸ τῆς Συνόδου ἀποσταλείς πρὸς ὁμόνοιαν τῶν

ὧν τῷ ὀφθαλμῷ ὑπεβάλομεν, περὶ τούτων καὶ συμβουλεύομεν. Ἡμεῖς γὰρ τὸν ἐπιφανέντα Χριστὸν εἶναι Θεὸν ἀληθινὸν ὡμολογήσαμεν καὶ πρὶν ἐπὶ τοῦ τόπου γενέσθαι, καὶ μετὰ ταῦτα, οὔτε τῆς πίστεως ἐλαττουμένης, οὔτε μετὰ ταῦτα προσευξηθείσης· καὶ τὴν διὰ τῆς Παρθένου ἐνανθρώπησιν καὶ πρὸ τῆς Βηθλεὲμ ἠπιστάμεθα· καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασιν καὶ πρὸ τοῦ Μνήματος ἐπιστεύσαμεν· καὶ τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀνάβασιν, καὶ δίχα τοῦ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν ἰδεῖν, ἀληθῆ εἶναι ὡμολογήσαμεν. Τοσοῦτον δὲ μόνον ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ὠφεληθήμεν, ὅσον ἐν συγκρίσει γινῶναι, ὅτι τὰ ἡμέτερα τῶν ἔξω πολὺ ἀγιώτερά ἐστιν. Ὅθεν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἐν οἷς ἐστὲ τόποις αἰνέσατε αὐτόν. Θεοῦ γὰρ προσεγγισμὸν τοπικὴ μετάστασις οὐ κατεργάζεται· ἀλλ' ὅπου περ ἂν ᾖ, πρὸς σέ ἥξει ὁ Θεός, ἐάν γε τὸ τῆς ψυχῆς σου καταγώγιον τοιοῦτον εὑρεθῇ, ὥστε ἐνοικῆσαι τὸν Κύριον ἐν σοί, καὶ ἐμπεριπατῆσαι. Εἰ δὲ πλήρη ἔχεις τὸν ἔσω ἄνθρωπον λογισμῶν πονηρῶν, καὶ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ᾖ, καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, καὶ ὑπὸ τὸ Μνῆμα τῆς Ἀναστάσεως, τοσοῦτον ἀπέχεις τοῦ τὸν Χριστὸν δέξασθαι ἐν ἑαυτῷ, ὅσον οἱ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ὡμολογήσαντες. Συμβούλευσον οὖν, ἀγαπητέ, τοῖς ἀδελφοῖς ἐκδημεῖν ἀπὸ τοῦ σώματος πρὸς τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἀπὸ Καππαδοκίας εἰς Παλαιστίνην. Εἰ δέ τις τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν προβάλοιτο, τὴν παραγγείλασαν τοῖς μαθηταῖς μὴ χωρίζεσθαι ἀπὸ Ἱεροσολύμων, νοησάτω τὸ εἰρημένον· ἐπειδὴ περ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις καὶ διανομὴ οὕτω ἐπεφοίτησε τοῖς Ἀποστόλοις, προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Κύριος ἐπὶ τὸ αὐτὸ μένειν, ἕως ἄν ἐνδύσωνται δύναμιν ἐξ ὕψους. Εἰ μὲν οὖν ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς ἐγένετο μέχρι τοῦ νῦν, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν εἶδει πυρὸς τῶν χαρισμάτων οἰκονομοῦντος ἕκαστον, ἔδει πάντας εἶναι ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, ἐν ᾧ ἡ διανομὴ τοῦ χαρίσματος ἐγένετο· εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ οἱ ἐνταῦθα πιστεύσαντες μέτοχοι γίνονται τοῦ χαρίσματος, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, οὐ κατὰ τὴν ἐπιδημίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις.

λύουσα τὸ σκότος τῆς ἁμαρτίας, καθ' ἣν ἡμεῖς ὑπὸ πλουσίῳ φωτὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν αὐτῶν ἐορτάζομεν» (Λόγ. ιθ.σελ.304). Τοῦτο δὲ τὸ κατὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας καταλαμπρύνον τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως φῶς, πῶς φρονεῖ, καὶ πῶς ὀνομάζει ἡ θεολόγος γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου; «Τοῦτο (λέγει) «τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπον, ὅσον τε οὐρανὸς ἄνωθεν φρυκτωρεῖ, κόσμον ὅλον αὐγάζων τοῖς παρ' ἐαυτοῦ κάλλεσι, καὶ ὅσον ὑπερουράνιον, ἐν τε τοῖς ἀγγέλοις, τῇ πρώτῃ φωτεινῇ φύσει, — καὶ ὅσον ἐν τῇ Τριάδι, παρ' ἧς φῶς ἅπαν συνέστηκεν, ἐξ ἀμερίστου φωτὸς μεριζόμενον καὶ τιμώμενον»· καὶ τοῦτο (προσέθησι) «πρόδρομον τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀνισταμένου, τὸ (τῆς διανυκτερεύσεως) γῶς» κτλ. (λόγ. εἰς τὸ Πάσχα, σελ. 676). Εἰ δὲ καὶ καθόλου τὸ φῶς τὸ κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως καταυγάζον πᾶσαν Ἐκκλησίαν, (ἥτις ἐστὶν ἀντίτυπος τῆς Σιών, ὡς καὶ ἡ θεία τράπεζα τοῦ τῆς Ἀναστάσεως Μνήματος) οὕτως ἱερόν ἐστι καὶ τιμώμενον, πόσῳ μᾶλλον σεβασμιώτερον καὶ κατ' ἐξοχὴν πρόδρομον τοῦ μεγάλου φωτὸς ἐξαστράπτει, τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρωτοτύπου καὶ ζωηφόρου Μνήματος ἀμέσως πηγάζον, καὶ ὡς ἂν εἴποις ὀφθαλμοφανῶς καὶ ἐπαισθητῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀμερίστου φωτὸς μεριζόμενον; Ὡς νῦν ἐκείνη πανίερος καὶ πανέορτος καὶ μυστηριώδης, καθ' ἣν ἡ μυριοπληθὴς χορεία τῶν προσκυνητῶν, ὅλη ἐνθους, ὅλη τὰς ψυχὰς μετέωρος, καὶ πλήρης πίστεως καὶ εὐλαβείας, ἐορτάζει τὴν τοῦ σύμπαντος σωτηρίαν, ἱσταμένη κατέναντι τοῦ θεοδέγμονος Τάφου, καὶ καθορῶσα ἐξ αὐτοῦ ἀνατέλλον τὸ τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπον καὶ πρόδρομον φῶς! Ὡς χαρὰς ἐκείνης, μεθ' ἧς ἀγαλλομένῳ ποδὶ καὶ νοὶ προσέρχεται λαμπαδηφόρος ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἀπαντῆσαι ὡς νυμφίῳ τῷ νικητῇ τοῦ θανάτου, θεωροῦσα τοῦτον τοῖς τῆς πίστεως ὄμμασι προϊόντα ἐξ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ θείου Μνήματος, ἐξ οὗ καὶ σωματικῶς ἐξανέστη· καὶ ψάλλει δὲ θεοπρεπῶς μεγαλοφωνοῦσα μετὰ τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας· «Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτὸς, οὐρανὸς τε, καὶ γῆ, καὶ τὰ καταχθόνια», καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ ἄσματος. Τοσοῦτον ἡ τῶν προσκυνητῶν (καὶ πᾶσα δὲ τῶν πι-

δὲ μνήμην τῆς Ὁσίας ἐπιτελεῖ δις τοῦ ἔτους ἡ Ἐκκλησία, τῇ α, Ἀπριλίου, καὶ τῇ Ε. Κυριακῇ τῶν Νηστειῶν).

§. νη. Ἐπὶ Μαυρικίου τοῦ Αὐτοκράτορος (περὶ τὸ 584) διέλαμψε καὶ Γαλινδοῦχ ἡ Περσίς, ἡ μεγαλομάρτυς, ἥτις ἐκ Βαβυλωνίων Μάγων ἔλκουσα τὸ γένος, εἰς Χριστὸν πιστεύσασα, καὶ βαπτισθεῖσα (ὅτε καὶ Μαρία μετωνομάσθη), καὶ πολλὰ παρὰ τῶν ἐν Περσίδι Μάγων δεινὰ παθοῦσα διὰ χρόνου μακροῦ, καὶ θαυμαστῶς διασωθεῖσα, «Ἐπῆλθε καὶ ἄχρι τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ διεκκήρυττε τὴν ἐπιφανῆ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀδιήγητον μεγαλειότητα, εὐχὰς τε ἀποδομένη ἐν τῷ παναγεῖ Μνημείῳ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸν τε σταυρὸν τῶν παθημάτων κατασεβασθεῖσα τῷ προσκυνήματι ἢ κτλ. Ταῦτα Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάττης (Βιβλ. Ε. κεφ. ιγ. σελ. 277). Τῆς ἁγίας Γαλινδοῦχ καὶ Εὐάγριος μνημονεύει (Γολανδοῦχ αὐτὴν γράφων), ὡς ζώσης καὶ ἐπ' αὐτοῦ (τῷ 594. Ἐκκλ. Ἱστορ. 5. 20), καὶ Νικηφόρος (ιη, 25) τὰ κατ' αὐτὴν ἱστορεῖ. (Ἴδε καὶ Συναξαρ. Ἰουλ. ιγ. ὅτε καὶ τὴν μνήμην τῆς ἁγίας ἡ Ἐκκλησία τελεῖ).

§. νθ. Ρουσικιανή, Πατρικία Ῥωμαία, ἐξελθοῦσα κατ' εὐχὴν ἐκ τῆς Ῥώμης εἰς προσκύνησιν τῶν Ἱεροσολύμων, ἐχρόνισε κατὰ πάροδον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ταύτην δὲ ὁ ἱερὸς Γρηγόριος ὁ Διάλογος (τῷ 590) δι' ἰδίας ἐπιστολῆς παραινεῖ καὶ παραγγέλει, ἵνα τάχιον ἀπέλθῃ εἰς τοὺς θεοβαδίστους τόπους, ἀποδώσουςα τὰς εὐχὰς αὐτῆς, ἃς ᾤξατο τῷ Θεῷ.

§. ξ. Λεόντιος, ὁ τῆς ἐν Κύπρῳ Νεαπόλεως ἁγίος ἐπίσκοπος (τῷ 590), καὶ εἰς τὴν ἁγίαν γῆν ἀπῆλθε, καὶ ταύτης τὰ θαυμάσια λαμπρῶς πανηγυρίζει. Ἄκουε. Ὡσπερ παῖδες γνήσιοι πατρός τινος ἀποδημήσαντος πρὸς καιρὸν ἀπ' αὐτῶν, — καὶ τὴν ῥάβδον αὐτοῦ ἐν τῷ οἴκῳ θεάσσονται, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν χλαμύδα, ταῦτα μετὰ δακρύων καταφιλοῦντες ἀσπάζονται. — Οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ πιστοὶ ἅπαντες ὡς μὲν ῥάβδον Χριστοῦ τὸν σταυρὸν προσκυνοῦμεν, ὡς δὲ θρόνον καὶ κοίτην αὐτοῦ τὸ πανάγιον μνῆμα, ὡς δὲ οἶκον τὴν φάτνην καὶ τὴν Βηθλεὲμ, καὶ τὰ λοιπὰ ἅγια αὐτοῦ σκηνώματα,

γουςι πρὸς ὑμᾶς μετ' ἀγάπης ἀδελφικῆς. Ὡς λογιώτατοι, λίαν παρά-
δοξος καὶ ἄτοπος προσπίπτει εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν ἢ καινοφανῆς ὑμῶν
διδασκαλία. Κεῖσθω αὕτη παρ' ὑμῖν, κακὸς θησαυρός. Ἡμεῖς δὲ,
κἂν χειρόκμητον ὑπάρχει (καθὼς λέγετε) καὶ λυχνιαῖον, οὐκ ἀπὸ
θαύματος, τὸ ἐκ τοῦ παναγίου Τάφου προερχόμενον ἅγιον φῶς, καὶ
οὕτως ἅγιον αὐτὸ πιστεύομεν, καὶ ὡς ἅγιον τιμῶμεν. Ἡμεῖς ἀκούο-
μεν ἐκ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου, ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Ἀναστά-
σεως τοῦ Κυρίου πρῶτον μὲν ὁ ταῖς μυροφόροις φανείς ἄγγελος,
ὅστις ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου ἀπεκύλισεν τὸν λίθον, ἐκάθητο
ἐπ' αὐτοῦ ὀλολαμπής· «Ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπή» (Ματθ.
κη, 3). Ἐπειτα δὲ πάλιν, ὅτε Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἦλθον εἰς τὸ
μνημεῖον, σκοτίας ἔτι οὕσης, καὶ μὴ παρόντων ἀγγέλων, εἶδον τὰ
ὀθόνια καὶ τὸ σουδάριον, καὶ ἐπίστευσαν (Ἰωάν. κ.). Εἶδον δὲ
ταῦτα σκοτίας ἔτι οὕσης, διότι πάντως ὁ Τάφος τοῦ Κυρίου
ὑπῆρχε τότε πλήρης οὐρανίου φωτός. Ὅθεν ψάλλει καὶ ὁ θεῖος
Δαμασκηνός· «Καὶ τὸ φῶς ἐν τῷ τάφῳ ὄρων (ὁ Πέτρος) κατε-
πλήττετο· οἶδεις γὰρ βλέπειν δύναται ἐν νυκτί τὰ προκεί-
μενα». Καὶ αὐτὸς (ὡς ἡμᾶς βεβαιοῦσιν) ὁ Νύσσης ἅγιος Γρηγό-
ριος λέγει· «Καὶ ταῦτα (τὰ ὀθόνια καὶ τὸ σουδάριον) ἰδόντες οἱ
περὶ τὸν Πέτρον ἐπίστευσαν, οὐχ ἀπλῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ κρείτ-
τονι νῦν καὶ ἀποστολικῶ θεασάμενοι· πλήρης γὰρ ἦν ὁ Τάφος
φωτός, ὥστε καὶ νυκτὸς οὕσης ἔτι, διπλῶς θεάσασθαι τὰ ἔνδον, καὶ
αἰσθητῶς καὶ πνευματικῶς» κτλ. (Γρηγ. Νύσσ. περὶ τῆς Ἀναστά-
σεως τοῦ Χριστοῦ λόγ. β. σελ. 406. τόμ. γ). Καὶ τοίνυν κἂν
ἄλλοτε οὐδέποτε ἐφάνη ἐν τῷ ἁγίῳ Τάφῳ ἐκεῖνο τὸ τῆς Ἀναστάσεως
φῶς (καθὼς ὑμεῖς διῖσχυρίζεσθε), κἂν αἱ ἱστορίαι τοῦ κατὰ καιροῦς
(ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τῶν Σαρακηνῶν) καὶ ἐξωθεν τοῦ θείου μνήμα-
τος ἐκ θαύματος ἐπιφανέντος φωτός, ὑπάρχωσι πλάσματα ψευδῆ
(καθὼς ὑμεῖς διατείνεσθε), αὐτὸ δὲ τὸ κατ' ἔτος ἐκ τοῦ παναγίου
Τάφου πηγάζον ἅγιον φῶς ὑπάρχει (καθὼς θέλετε) ἔργον χειρῶν ἀν-
θρώπων, ἡμεῖς καὶ αὐθις λέγομεν, ὅτι καὶ οὕτω δεχόμεθα τοῦτο
καὶ σεβόμεθα πνευματικῶς, ὡς ἀντίτυπον ἐκείνου τοῦ φωτός τῆς

πεύων, διὰ τῶν δύο ἄκρων ἡμᾶς περιπτύσσεται, καὶ τῆς ἀρχῆς ἡμῶν καὶ τοῦ τέλους περιδραχτόμενος, ἵνα ἐξ ἀμφοτέρων ὑψώσῃ τὸν καίμενον. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ τέλος μέρους καταλαμβάνομεν, τοῦτο καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς λογιζόμεθα· ὥς γὰρ ἐκεῖ, τὸ μὲν σῶμα τῆς ψυχῆς διαζευχθῆναι κατ' οἰκονομίαν ἐποίησεν, ἡ δὲ ἀμέριστος θεότης ἀπὸς ἀνακράθεσθαι τῷ ὑποκειμένῳ, οὔτε τοῦ σώματος οὔτε τῆς ψυχῆς ἀπεσπάσθη· ἀλλὰ μετὰ μὲν τῆς ψυχῆς ἐν τῷ παραδείσῳ γίνεται, ὁδοποιούσα διὰ τοῦ ληστοῦ τοῖς ἀνθρώποις τὴν εἴσοδον, διὰ δὲ τοῦ σώματος ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἀναιροῦσα τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ σῶμα ΚΥΡΙΟΣ λέγεται, διὰ τὴν ἐγκειμένην θεότητα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς λογιζόμεθα, ὅτι ὅλη τῇ φύσει ἡμῶν ἡ τοῦ Ἰψίστου δύναμις διὰ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγκραθεῖσα, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν γίνεται, καθὼς εἰκὸς ἐν ψυχῇ γενέσθαι, καὶ τῷ σώματι καταμίγνυται· ὥς ἂν διὰ πάντων ὁλοτελής ἡ σωτηρία γένηται, φυλασσομένης τῇ θεότητι καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καὶ ἐν τῷ τέλει, τῆς θεοπρεποῦς τε καὶ ὑψηλῆς ἀπαθείας· οὔτε γὰρ ἡ ἀρχὴ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀρχὴν, οὔτε τὸ τέλος κατὰ τὸ ἡμέτερον τέλος· ἀλλ' ἐδείξε καὶ ἐκεῖ καὶ ὧδε τὴν θεϊκὴν ἐξουσίαν, μήτε τῆς ἀρχῆς ἐν ἡδονῇ μολυνθείσης, μήτε τοῦ τέλους εἰς φθορὰν καταλήξαντος. Εἰ οὖν ταῦτα βεβαιώμεν, καὶ διαμαρτυρόμεθα, ὅτι «Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία», αἰεὶ ἄτρεπτος, αἰεὶ ἄρθιρτος, καὶ ἐν τῷ τρεπτῷ καὶ φθαρτῷ γένηται, οὐκ αὐτὸς μολυνόμενος, ἀλλὰ τὸ μολυνθὲν καθαρίζων· τί ἀδικοῦμεν; καὶ ὑπὲρ τίνος μισοῦμεθα; καὶ τί βούλεται ἡ τῶν καινῶν θυσιαστηρίων ἀντεξαγωγή; Μὴ ἄλλον Ἰησοῦν καταγγέλλομεν; μὴ ἕτερον ὑποδεικνύομεν; μὴ ἄλλας Γραφάς ἐκτιθέμεθα; μὴ τὴν ἁγίαν Παρθένον, τὴν Θεοτόκον, ἐτόλμησέ τις ἡμῶν καὶ ἀνθρωποτόκον εἰπεῖν, ὅπερ ἀκούομέν τινος ἐξ αὐτῶν ἀφειδῶς λέγειν; μὴ τρεῖς ἀναστάσεις μυθοποιούμεν; μὴ χιλίων ἐτῶν γαστριμαργίας ἐπαγγελλόμεθα; μὴ τὴν Ἰουδαϊκὴν ζωοθυσίαν πάλιν ἐπαναληφθήσεσθαι λέγῃμεν; μὴ περὶ τὴν κάτω Ἱερουσαλὴμ τὰς ἐλπίδας τῶν

Βασίλειος).—Στίχ. 13. «Νυνὶ δὲ» κτλ. ἐπὶ Γρατιανοῦ, ἢ ἐπὶ Θεοδοσίου, ὅτε ἔγραψε τὰς ἐπιστολάς (βλ. ὁπισθ. σελ. 17). Τούτων γὰρ βασιλευσάντων ἀπεσθόθη, μὲν ὁ Ἀρειανισμὸς, ἀνέλαμψε δὲ τὸ τῆς ὀρθοδοξίας (βλ. Θεοδώρ. Ἐκκλ. Ἰς. Ε. 6 καὶ θ). — Στίχ. 14. «Ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ» Ἐκ τοῦ Ψαλμωδοῦ «Ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξοδος αὐτοῦ» (τοῦ ἡλίου) κτλ. Ψαλμ. ιη, 6. Ἐχρήσατο δὲ τῇ ῥήσει ὁ Πατὴρ ἡλίῳ παρεικάζων τὸ φῶς τῆς ὀρθοδοξίας, ὡς εἶπε καὶ ῥητῶς ἀλλαχοῦ περὶ τῆς ἐκκλησίας· «Ἐμελλεν ἀπ' ἄκρων τῆς γῆς εἰς ἄκρα πληρώσειν πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην» (λόγ. εἰς τὸ Βάπτισμ. σελ. 367). — Στίχ. 19 «Τὸ παντὶ τῷ τρόπῳ... καταγγέλλεσθαι». Ἐκ τοῦ Ἀποστολικοῦ «Πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσαι, εἴτε ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεται» κτλ. (Φιλιπ. ι, 18) — Στίχ. 20. Ἔως... ἅν. Ἐξ ἡμετ. διορθ. ἀντὶ τοῦ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν. Ἔως... οὖν. — Στίχ. 21. «Ἐκεῖνο εἶναι πεπιστευμένος ἐν πᾶσιν, ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατήρ». Τουτέστι Θεὸς, ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, καὶ πάντα ἔχων τὰ τοῦ Πατρὸς, πλὴν τῆς ἀγεννησίας. — Στίχ. 22. «Οἱ τὰ περισσὰ σοφίζόμενοι». Οἱ τὴν ἀπλότητα τοῦ θείου δόγματος ποικίλαις διδαχαῖς καὶ σοφιστικαῖς εὐρεσιλογίαις ἀναμιγνύντες, καὶ περὶ τῶν θεολογικῶν ἐννοιῶν διαλεκτικῶς, ἢ λογικῶς, ἀλλ' οὐ θεολογικῶς διαλεγόμενοι, οἷς καὶ ὁ Μ. Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (λόγ. λγ καὶ λδ) βαρέως ἐπέπληξαν. Οὐχ ὅτι κακὸν ἡ λογικὴ ἐπιστήμη, ἀλλ' ὅτι ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς λογικῆς οἱ πλεῖστοι σοφιστικῇ καταχρῶνται κακοτεχνίᾳ (ὅ καὶ Κασσιανὸς ὁμολογεῖ), καὶ πολλάκις (ὡς πάντες οἱ αἵρετικοί) διὰ συλλογισμῶν καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς θείους λόγους, ἀντιστρατεύονται. «Μὴ νοοῦντες μήτε ἀλέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαίουνται». (Ἰδε τὸν αὐτὸν Πατέρα τὸν Νύσσης ἐν τῷ περὶ ψυχῆς διαλόγῳ καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς παρούσης ἐπιστολῆς). — Στίχ. 23. «Σχίζοντες τὸν χιτῶνα» κτλ. (Ἰωάν. ιθ, 24). Τοῦτο κεῖται καὶ παρ' ἄλλοις Πατέρας, ὡς σύμβολον τῆς ἐνόστητος καὶ ὀρθοδοξίας τῆς μιᾶς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Οὕτω καὶ Γρηγόρ. ὁ Ναζιανζ. «Ἄτμητον καὶ ἀμέριστον καὶ [ἐκ τῶν ἁνωθεν] ὕφαντον διόλου χιτῶνα» τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖ (λόγ. ιθ σελ. 190). — Στίχ. 24. «Πρὸς Παῦλον καὶ Κηφᾶν» κτλ. ἐκ τοῦ Ἀποστολικοῦ (Α. Κορ. α, 12). Ἐννοεῖ καὶ ὧδε ὁ Πατὴρ τοὺς περισσὰ σοφίζομένους ἀποσχίστας, οἵτινες ἐπωνομάζοντο καὶ ὡς ἐκ τῶν καθηγεμόνων τῶν κατ' αὐτοὺς παραδοξασμάτων· κατὰ τῶν τοιούτων καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος· «Πέτρον τιμῶ, ἀλλ' οὐκ ἀκούω Πετριανός· καὶ Παῦλον, Παυλιανός δὲ οὐκ ἤκουσα. Οὐ δέχομαι παρὰ ἀνθρώπων ὀνομάζεσθαι, παρὰ Θεοῦ γεγονώς» (λόγ. λα. σελ. 506). — Στίχ. 27. «Πόρρω... εἰμὶ» ἐκ τοῦ Ἡσαίου (ξε, 5).

Σελ. 8. στίχ. 3. Τὸ μὲν γὰρ... τὸ δ' οὐκ ἔχει. Τουτέστι τὸ μὲν πρὸς τὸ χεῖρον τρέπεσθαι ἀντίκειται τῇ παναγάθῳ καὶ ἀτρέπτῳ τοῦ Θεοῦ φύσει, «παρ' ᾧ οὐκ ἐνὶ παραλλαγῇ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα» (Ἰακ. α, 17). Τὸ δὲ πρὸς τὸ βέλτιον, οὐκ ἂν γένοιτο· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ὑπερτέλειος αὐτοαγαθότης. — Στίχ. 8. «Ἐν ἐκείνῳ», τουτέστι τῷ χρόνῳ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ (ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς Λόγος μετὰ σαρκὸς ἐπὶ γῆς τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφη). Δῆλον δὲ, ὅτι οἰκονομίαν ἐξαίρετως οἱ θεοὶ Πατέρες ἀποκαλοῦσι τὴν ἐν σαρκὶ τοῦ Θεοῦ

λόγος φωνή ποῖον ; αὐτὸ τοῦ πικροῦ πυρὸς ἔκγονον. Μὴ πορευ-
θῶμεν γάρ (φησιν ὁ προφήτης) τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ἡμῶν, καὶ τῇ
φλογὶ ἣ ἐξεκαύσαμεν» (Γρηγόρ. λόγ. μ. σελ. 664).

§. ηη. Ταῦτα γράφομεν βραχεῖαν, καὶ οἷον κατὰ πάροδον, ἀπάν-
τησιν πρὸς τοὺς νεωτέρους ἀγιοκατηγόρους, οἵτινες μεθ' Ὁμάρους,
μετὰ Σαλαδίνους, μετὰ Σαρακηνούς, μετὰ Σταυροφόρους, μετὰ
ψευδαδέλφους Φράτορας καὶ Ἀρμενίους, μετὰ Λουθήρους καὶ Καλ-
βίνους καὶ Μεθοδιστὰς, ἐπανεστήσαν καὶ οὗτοι κατὰ τῆς ἀγίας
Πόλεως, παντοίας ἐκ μισοχριστίας ἀκοντίζοντες λοιδορίας, καὶ διὰ
ποικίλων πειρώμενοι σοφισμάτων ἐξαπατᾶν καὶ ἀποτρέπειν τοὺς
βουλομένους ἀπιέναι εἰς προσκύνησιν τῶν ἰχνῶν τοῦ Ἰησοῦ. Ἀλλ'
ὅτι μὲν ἀπιτέον εἰς Ἱεροσόλυμα, δέδεικται ἐκ τῶν παραδειγμά-
των τοσούτων ἀγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ὡς καθῆκον
τῆς εὐσεβείας ἐφρόνουν τὸ προσκυνῆσαι εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστη-
σαν οἱ πόδες Χριστοῦ, καὶ μέγα τοῦτο καὶ καλὸν ἡγοῦντο τῆς
πίστεως στεφάνωμα. Εἴρηται δὲ καὶ ὅτι ἡ ἄμεσος ὄψις τῶν τό-
πων ἐκείνων, ἐν οἷς τὰ φρικτὰ τῶν μυστηρίων ἐτελεσιουργήθη,
συμβάλλει μάλιστα πρὸς μετάνοιαν, καὶ βίου διόρθωσιν (ὃ καὶ ὁ
θεῖος Αὐγουστῖνος διδάσκει. ἐπισ. ρλζ) (α). Καὶ μέθεξις δὲ θείας
χάριτος ἐκ τῶν θεοδόχων ἐκπηγάζει χωρίων τοῖς μετ' ἀξιομίσθου
πίστεως προσιοῦσι, καὶ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη πνευματικὴ· ἀλλὰ
καὶ πρὸς ἐναργῆ καὶ ζωηρὰν πληροφορίαν τῶν ἐν ταῖς θεαῖς Γρα-
φαῖς ἱστορουμένων ἢ εἰς τοὺς ἀγίους τόπους ἐνδημία τὰ μάλιστα
συνεργεῖ, καὶ πρὸς θεῖον ἔρωτα τὰς ψυχὰς ἐκπυρσεύει, καὶ προ-
σθήκην πίστεως ἐμποιεῖ καὶ θερμῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἀρχη-
γὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν καὶ δεσπότην Χριστὸν, ὡς ἀναπτέρου-
μένης τῆς διανοίας ἀπὸ τῶν ὁρατῶν τῆς θείας ἐπιφανείας ὑπο-
μνημάτων εἰς τὰ πιστευόμενα καὶ ἀόρατα.

(α) «Elegi aliquid medium ut certo placito se ambo constrigerent ad
locum sanctum se peregrinatueros, ubi terribiliora opera Dei non sanam
cujusque conscientiam multo facilius aperirent, et ad confessionem
vel poena vel timore compellerent». §. August, Epistol. Liber. Epist. 137.

χώρησιν, πορεύομαι εἰς τὴν ἁγίαν γῆν· καὶ ἐκεῖ καταφιλῶ καὶ τὸ ἔδαφος ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπάτησαν τοῦ Χριστοῦ μου τὰ ἴχνη, ναὶ μὴν καὶ αὐτὸν τὸν θεοδέγμονα Τάφον, εἰς ὃν κατετέθη τὸ πανάγιον σῶμα τοῦ ἡμῶν λυτρωτοῦ. Ἐκεῖθεν διαβαίνω εἰς τὸν θειότατον Γολγοθᾶν, ὅπου ὁ Κύριος τῆς δόξης ὑψωθείς ἐσταυρώθη. Ὁδεύω περαιτέρω εἰς τὴν Βηθλεὲμ, ἣν ὡς Ἐδὲμ νέαν φαντάζομαι. Προσκυνῶ ἐκεῖ τὴν φάτνην μᾶλλον, ἢ τὴν χρυσὴν στάμνον, ἐν ἣ οὐ τὸ μάννα, ἀλλ' ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς ἐφυλάχθη. Θεωρῶ προσέτι τὸ πανάγιον ὄρος, ἐν ᾧ ἐγένετο ἡ θεικωτάτη Μεταμόρφωσις. [καὶ] τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, ὅθεν ὁ Κύριος ἀνέβη πρὸς τὰ οὐράνια. Βλέπω καὶ τῆς Παναγίας Δαυΐτιδος Κόρης τὸ μνημα, ὅπου προσκυνεῖται ἡ πανυπερευλόγητος εἰς τὴν πανίερρον Γεθσημανήν κτλ. (ἴδε ταύτην τὴν ἐπιστολὴν καὶ παρὰ Δοσιθέῳ Δωδεκαβίβλ. σελ. 677). Τούτου τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, ἡ (κατ' ἄλλους) τοῦ ὁμαίμονος αὐτοῦ, καὶ τὴν τε σοφίαν καὶ ἁγιότητα γνησίου αὐταδέλφου, καὶ ὁμολογητοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας Ἰωσήφ, Θεσσαλονίκης ἀρχιεπισκόπου (τῷ 808) θεοπρεπὲς καὶ μελιχρότατον ὑμνολόγημά εἰσι καὶ οἱ ἐν τῇ Ὀκτωήχῳ Ἀναβαθμοί, ἐν οἷς ἡ δόξα τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ πολλάκις ἐξυμνεῖται κατὰ τε γράμμα, καὶ ἀναγωγικῶς (α)· οἷον «Οἱ μισοῦντες Σιών αἰσχύνητε ἀπὸ τοῦ Κυρίου» κτλ. (ἤχ. δ. καὶ πλ. δ. ἐκ τοῦ, Ψαλμ. ρκη, 5) καὶ, «Ἐπὶ οἶκον Δαβὶδ φόβος μέγας» (ἤχ. α, καὶ πλαγ. α, ἐκ τοῦ, Ψαλμ. ρκα, 4). Ὅπου ὁ ἱερὸς μελωδὸς, ὡς καὶ ἄλλοι τῶν Πατέρων, ἐννοοῦσι τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφάτ, ἐν ἣ προδιέγραψεν Ἰωὴλ (γ, 2) τὰ κατὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἱστορικῶς καὶ τυπικῶς συμβησόμενα, ἅτινα πραγματικῶς ἐπὶ τῆς β, τοῦ Κυρίου παρουσίας ἐκπληρωθήσονται (πρὸβλ. Δανιὴλ θ, 10). Τοιαύτην δόξαν εἶχον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τοι κατ' ἄλλους λόγους, ἣν ὁ θεῖος Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας ἀπορρίπτει (ὑπομν. εἰς Ἰωὴλ)· ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

(α) Βλ. Νικοδήμου τὴν Νέαν Κλίμακα, ἥτοι Ἑρμην. τῶν Ἀναβαθμῶν· προλεγ. καὶ σελ. 33, 186, 128, 273.

τὴν ἀνὰ χεῖρας ἐπιστολὴν σελ. 50) ἐπὶ τῇ χρήσει τῶν τοιούτων ἐπιθέτων, ὡς ἀντιβαινούση πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀπλότητα. Καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν τὸ λιτὸν καὶ χάριεν καὶ ἀγαπητὸν τῆς περὶ τὰς προσηγορίας ἀπεριέργου τῶν παλαιῶν ἀφελείας (καί τοι παρὰ τοῖς ἀρχαιοτάτοις Ἕλλησιν, οἷον παρ' Ὀμήρῳ, οὐκ ἦν ἀσυνήθης ἡ χρῆσις τῶν τιμητικῶν ἐπωνυμίων): ἀλλὰ καὶ θαυμάζομεν τὸν σοφόν, ὅπως ἤθελε μόνην αὐτὴν ἀμετάβλητον ὑπὸ χρόνου, καὶ τῆς συνηθείας, καὶ τῶν τοῦ θείου περιστατικῶν. Ἔτι μὲν γὰρ κατὰ δῆλον, ὅτι τὸ κύριον ὄνομα μόνον ἐπέγραφον ταῖς ἐπιστολαῖς: οἷον Βασιλείος Γρηγορίου κτλ. ἢ καὶ μετὰ τοῦ θαυμοῦ (ἐπισκόπῳ, πρεσβυτέρῳ, δικόνῳ, ἄρχοντι, κτλ.). Ἔτι δ' ὅτε προσετίθουν καὶ τὸ ἀγαπητῶ, ἢ ἀδελφῶ, κατὰ τὸ ἀποστολικὸν ἔθος: οἷον τοῖς ἀγίοις (χριστιανοῖς) ἀγαπητοῖς, ἐκλεκτοῖς: καὶ, τῇ ἐκλεκτῇ κυρίᾳ (Β. Ἰωάν. 1. πρὸς Πέτρ. α, 1. Ῥώμ. α, 7 κτλ.), εὐρίσκοντο δὲ ὅμως, εἰ καὶ σπανιώτερον, παρ' αὐτοῖς πάλιν τοῖς ἱεροῖς Πατράσι καὶ ἐπίθετα μεγαλοπρεπέστερα (εἴτε ἐξ ἀγάπης καὶ τιμῆς ἰδίᾳ προσωπικῆς, εἴτε καὶ ἄλλως εἰς ὠρισμένην διάκρισιν περιφανοῦς ἐπαγγέλματος, εἴτε καὶ δι' ἔξοχον καὶ ἀρίγνωτον ἀρετὴν), δι' ὧν τιμῶσι τοὺς πρὸς οὓς ἐπιστέλλουσιν ἐν ταῖς τῶν γραμμάτων ἐπιγραφαῖς, οἷον τά τε ἀνωτέρῳ τοῦ Γρηγορίου, καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου, καὶ παρ' Ἐπιφανίου, καὶ παρ' ἄλλοις Πατράσι, καὶ τοῖς τῶν Συνόδων Πρακτικοῖς. Αὐτὸς ὁ Νύσσης Γρηγόριος, ἐπὶ τῆς Β. Οἰκουμενικῆς Συνόδου προβληθεὶς τὸν εἰς τὸν μέγαν Μελέτιον τὸν Ἀντιοχείας ἐπιτάφιον λόγον εἰπεῖν, πατέρα τοῦτον τῶν ἐν τῇ Συνόδῳ Πατριαρχῶν ἐπωνόμασεν. Αὐτὸν δὲ πάλιν τὸν Γρηγόριον (διὰ τὸ κύριος τῆς εὐσεβοῦς αὐτοῦ διδασκαλίας) ἡ Ζ, Οἰκουμενικὴ ἁγία Σύνοδος (Πράξ. 5') ἀπεκάλεσε Πατέρα πατέρων παρὰ πάντων ὀνομαζόμενον (τὸ δὲ παρὰ πάντων ἀντὶ τοῦ παρὰ πολλῶν καὶ παντοίων, κατὰ τὴν συνήθη παρά τε τῇ θεῇ Γραφῇ καὶ παρ' ἄλλαις καταχρηστικῇ τοῦ πάντες ἐκδοχῇ, οἷον καὶ τὸ τοῦ Εὐνοφῶντος «φωνὴ πᾶσα» τουτ. παντοίων ἐθνῶν ποικίλη διάλεκτος). Τοῦτο μάλιστα τὸν σοφώτατον ἐσκανδάλισε Κασσιανὸν (ἐφ' ᾧ καὶ ὀνηκτικώτερον ὑπερβαυμάζει τὴν Σύνοδον). Ἀλλά (φησιν) ὁ Σιναΐτης Ἀναστάσιος τοῦτον ὀνομάζει «γλυκύτατον τῶν Νυσσαίων Γρηγόριον» (ἴσ. γρ. ΤΟΝ ΝΥΣΣ., ἀρχιερέα δηλαδή). Καὶ ὅμως ὁδ' αὐτὸς πάλιν ὁ ἱερώτατος Ἀναστάσιος Κλήμεντα τὸν Ῥώμης Πατέρα πατέρων ἀποκαλεῖ (ἐρωτ. ιψ. σελ. 526), τὸν δ' Ἀλεξανδρείας Κύριλλον, σφραγιῖδα τῶν Πατέρων (Ὁδηγ. κεφ. ζ). Ὁ δὲ Μ. Ἀθανάσιος τὸν Ὅσιον, Κοδρουίδης ἐπίσκοπον, Πατέρα τῶν Ἐπισκόπων (Ἀπολογ. β) καὶ ἐν ταῖς εἰς τὸν μάρτυρα Ἰουστίνον ἐπιγεγραμμέναις Ἀποκρίσεσι πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους, ὁ ἀπόστολος Παῦλος Πατὴρ πατέρων προσαγορεύεται. Οὕτω καὶ τὸν μέγαν Ἀντιώνιον προσεῖπεν ὁ Ἱμνογράφος, καὶ Λοῦπον τὸν ἐπίσκοπον ὁ Σιδώνιος (Ἐπιστ. Α, 5), καὶ αὐτὴ πάλιν ἡ Ζ Σύνοδος Πατέρα πατέρων καὶ τὸν θεῖον Χρυσόστομον ἀπεκάλεσε (Πράξ. Δ): ἄλλους παραλείπομεν. Λέγεται δὲ τοῦτο κατὰ σημασίαν οὐ σχετικὴν (ὡς ὑπέλαβεν ἰσως ὁ Κασσιανός), οἷον ἐν πνεύματι πατὴρ καὶ γεννήτωρ πάντων τῶν ἁγίων Πατέρων, ἀλλ' ὑπερθετικῶς, ἀντὶ τοῦ ἐν Πατράσι μέγιστος, ἔξοχος, ὡς καὶ τὸ φιλόσο-

πατριάρχας. Οὗτοι δὲ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν σκηνωμάτων ἐκυριάρχουν, καὶ Συνόδους, μᾶλλον δὲ Συναγωγὰς ἀθλίας, ἐκ Λατίνων συνεκρότουν (ἀριθμοῦνται δὲ τοιαῦται τέσσαρες). Οἱ δὲ Πατριάρχαι τῶν Ὀρθόδοξων διῆγον πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἐν Πέτρα τῆς Ἀραβίας, ἐπαγρυπνοῦντες εἰς τὴν τοῦ ποιμνίου σωτηρίαν, καὶ φέροντες γενναίως τὰς θλίψεις τῶν παπικῶν δορυκτητόρων. Ἰπῆρχε δὲ κατὰ τὴν πρώτην τῶν Φράγγων εἰσβολὴν Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ὁ αἰιδιμος Συμεὼν, (ἀπὼν ἐν Κύπρῳ τότε), ὅστις συνέγραψε καὶ τὸ κατὰ Ἀζύμων.

§. πγ. Ἀλλ' οὐδ' οὕτως οἱ Ὀρθόδοξοι διέλειπον ἐρχόμενοι εἰς Ἱεροσόλυμα, ὀλίγοι μὲν, ὥς πρὸς τὰς χιλιάδας ὅλας τῶν Δυτικῶν τὰς συρρέουσας ἐπὶ τῆς Φραγγοκρατίας, ἀλλ' ὅμως οὐ διέλειπον. Κατὰ τὸ 1185, ἦλθεν εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν Ἰωάννης ἱερεὺς, ὁ Φωκᾶς, ἐκ Κρήτης τὸ γένος, υἱὸς Ματθαίου, πεπαιδευμένος ἀνὴρ, ὅστις κατέλιπεν ἡμῖν γλαφυρωτάτην καὶ πολλοῦ λόγου ἀξίαν «*Ἐκφρασιν ἐν συνόψει τῶν ἀπὸ Ἀντιοχείας μέχρις Ἱεροσολύμων — χωρῶν, Συρίας, Φοινίκης, καὶ τῶν κατὰ Παλαιστίνην ἁγίων τόπων*» (ἐξέδωκε δὲ ταύτην Ἀλλάτιος ἐν Συμμίκτοις σελ. 1—46).

§. πδ. Εὐστάθιος ὁ σοφώτατος Ὁμήρου ὑπομνηματιστής, καὶ ἱερώτατος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (τῷ 1175) μνημονεύει τοὺς ἐπ' αὐτοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀπιόντας. «*Ἦδη δέ (φρσι) καὶ γυναῖκες τολμῶσι τὰς ὁδοὺς ἐκείνας, καὶ αὗται τῶν τρυφερευομένων, καὶ τῶν ἐξ ἄστεος, ὅσας ὁ θεῖος πόθος ἀναθερμαίνων, τόποις ἁγίοις ὅπουδῆποτε τῆς ἐκεῖ γῆς ἐπιδήμους ποιεῖ*» (Εὐστάθ. λόγ. εἰς τὸν βασιλέα Μανουήλ, ἐκδοθεὶς ἐν τῇ τοῦ Τάφελ Θεσσαλονίκῃ, σελ. 404. Βερολίνῳ, 1839).

§. πε. Ἦδη δὲ τοῦ 16 αἰῶνος πρὸς δυσμὰς ἀποκλίναντος (τῷ 1187) ὁ περίφημος Καλίφης Σαλαδῖνος ἐξετίναξε τοὺς Σταυροφόρους, αὐτοῖς αὐτῶν ψευδοπατριάρχαις, καὶ αὐταῖς ψευδοσυνόδοις· καὶ πάλιν κρατήσαντας τῆς πόλεως ἐξέβαλεν, ὠμότατος

ΤΑΙΣ ΚΟΣΜΙΩΤΑΤΑΙΣ ΑΛΗΘΩΣ ΚΑΙ ΕΥΛΑΒΕΣΤΑΤΑΙΣ

ΑΔΕΛΦΑΙΣ,

ΕΥΣΤΑΘΙΑ ΚΑΙ ΑΜΒΡΟΣΙΑ,

ΚΑΙ ΤΗ ΚΟΣΜΙΩΤΑΤΗ ΚΑΙ ΣΕΜΝΟΤΑΤΗ ΘΥΓΑΤΡΙ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗ,

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΕΝ ΚΥΡΙΩ ΧΑΙΡΕΙΝ.

Η μὲν τῶν ἀγαθῶν καὶ καταθυρίων συντυχία, καὶ τὰ γνωρί-
σματὰ τῆς μεγάλης τοῦ Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν φιλανθρωπίας, τὰ
ἐν τοῖς τόποις δεικνύμενα, τῆς μεγίστης ἐγένετό μοι χαρᾶς τε
καὶ εὐφροσύνης ὑπόθεσις· δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἐδηλώθη μοι ἡ κατὰ
Θεὸν ἐσότης, διὰ τε τοῦ ἰδεῖν τὰ σωτήρια σύμβολα τοῦ ζωοποιή-
σαντος ἡμᾶς Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦ ψυχᾶς συντυχεῖν, ἐν αἷς τὰ
τοιαῦτα τῆς τοῦ Κυρίου χάριτος σημεῖα πνευματικῶς θεωρεῖται·
ὥστε πιστεύειν, ὅτι ἀληθῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ἐστὶ τοῦ τὸν Θεὸν
ἔχοντος ἡ Βηθλεὲμ, ὁ Γολγοθᾶς, ὁ Ἑλαιὼν, ἡ Ἀνάστασις. Ὅτε γὰρ
διὰ τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως ὁ Χριστὸς ἐμορφώθη, καὶ ὁ καθηλώ-
σας τῷ θεῷ φόβῳ τὰς σάρκας αὐτοῦ, καὶ συσταυρωθεὶς τῷ
Χριστῷ, καὶ ἀποκυλίσας ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν βαρὺν τῆς βιωτικῆς
ἀπάτης λίθον, καὶ ἐξελθὼν τοῦ σωματικοῦ μνημείου, ὡς ἐν και-
νότητι ζωῆς περιεπάτησε, καὶ* ὁ* καταλιπὼν τὴν κοίλην καὶ χα-
μαίζηλον τῶν ἀνθρώπων ζωὴν, ἀναβὰς δὲ διὰ τῆς ὑψηλῆς ἐπι-
θυμίας εἰς τὴν ἐπουράνιον πολιτείαν, καὶ τὰ ἄνω φρονῶν, οὐ ὁ
Χριστὸς, καὶ μὴ βαρυνόμενος τῷ ἄχθει τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐξε-
λαφρύνας διὰ καθαρωτέρας ζωῆς, ὥστε αὐτῷ νεφέλης δίκην συμ-
μετεωροπορεῖν ἐπὶ τὰ ἄνω τὴν σάρκα· οὗτος, κατὰ γε τὴν ἐμὴν
κρίσιν, ἐκείνων ἐστὶ τῶν κατωνομασμένων, ἐν οἷς τὰ ὑπομνήματα
τῆς τοῦ Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν φιλανθρωπίας ὁράται. Ἐπειδὴ τοίνυν
εἶδον μὲν καὶ αἰσθητῶς τοὺς ἀγίους τόπους, εἶδον δὲ καὶ ἐν ὑμῖν

Λόγου φανέρωσιν, καὶ τὴν δι' αὐτῆς ἀπολύτρωσιν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, «Τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον» (Α. Τιμ. γ, 16). Τοῦτο δὲ καὶ ἄλλοις ὀνόμασιν ἐξομνεῖται· οἷον, ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐπιφάνεια· ἡ σωματικὴ (τοῦ Σωτῆρος) ἐπιφάνεια, ἡ δεσποτικὴ ἐπιδημία, ἡ τοῦ Λόγου ἐνσάρκωσις (καὶ σάρκωσις), ἡ τοῦ Λόγου (καὶ τοῦ Μονογενοῦς) ἐνανθρώπησις, ἡ διὰ σαρκὸς ὁμιλία, ἡ δι' ἀνθρωπότητος φανέρωσις, κένωσις, συγκατάθεσις κτλ. «Τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου οἰκονομῖαν καλοῦμεν» (Θεοδώρ. ἐν Ἀσυγχύτῳ)· καὶ, «Ὁμολογοῦμεν τὸν Υἱὸν (τοῦ Θεοῦ) πεπληρωκέναι πᾶσαν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν, τὴν ἐν γενέσει, καὶ πάθει, καὶ ἀναστάσει, καὶ τῇ εἰς οὐρανὸς ἀναβάσει» (αὐτ. εἰδλ. δ). Καὶ, «Εἰ δέ τι πρὸς τῶν ἐξ οἰκονομίας ῥημάτων κατίδωσιν (οἱ αἱρετικοί), ἅπερ αἰτίαν ἔχει τὴν συγκατάθεσιν, ἀσεβείας συνήγορον εὐθὺς τὴν οἰκονομίαν ἀρπάζουσιν» (Βασίλ. Σελευκ. λόγ. εἰς Ματθ. κς, 39). — Στίχ. 8 «Οὐδὲν . . . μεθαρμοζόμενος»· τοῦτ. κατ' οὐδέν. Ὁ δὲ Κασωδὼν ἀντὶ τοῦ μεθαρμοζόμενος γνησιωτέραν ἀνάγνωσιν τὸ μεθαρμοζόμενης οὐ παντάπασιν ἀπιθάνως ὑπέλαβε. — Στίχ. 13. «Ὡς ἐπιβαλὼν»· εἰς τοῦτο τρεπτέον ἔκρινεν τὸ πρὸ ἅπασιν ὑποβαλὼν· ἐπιβάλλει γάρ, καὶ προσβάλλει (οὐχ ὑποβάλλει) τὰς ἀκτίνας ἄνωθεν ὁ ἥλιος. — Στίχ. 15. «Τὸ ἀληθινὸν φῶς κτλ. ἐκ τοῦ Ἰωάν. α, 5, 9. — Στίχ. 18. «Οὐκ ἐγνώσαν — διαπορεύονταί». ἐκ τοῦ πκ, Ψαλμοῦ. — Στίχ. 23 «Καὶ ὥς οὐκ ἐφθάρη». Ἐν τισιν ἐκδόσεσι, λείπει τὸ ὥς, ἀναγκαῖον ἔν. Το δ' ἐφεξῆς γενομένη ἐξ ἡμετέρας διορθώσεως, ἀντὶ τοῦ ἡμαρτημένου γινομένη· ὡσαύτως καὶ τὸ ἐπόμενον οὐδὲ, ἀντὶ τοῦ οὕτε. — Στίχ. 25. «Καθὰ καὶ ἐπὶ» κτλ. Ἀναγκαῖον ἔδοξεν ἡμῖν προσθεῖναι τὸ καθὰ, ὅπερ ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσι λείπει· καὶ τὸν λόγον καθίστησι χωλόν. — Στίχ. 17. «Τὸ τοῦ Εὐαγγελίου» (Λουκ. 6, 52) «Καὶ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφίαν καὶ ἡλικίαν» κτλ. — Στίχ. 28. «Κατὰ προκοπήν τινα, . . . κατ' ὀλίγον». Τοῦτέστι κατὰ πρόδον, ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὰ πρόσω προάγουσαν καὶ χωροῦσαν. Ταύτην δὲ καὶ προσαγωγὴν εἶπεν ὁ Πατὴρ εὐφραδέστερον (Λόγ. εἰς τὸ Βάπτισμα). Ὡς καὶ Ἀριστοτέλης «Ὅτε μὲν ἐκ προσαγωγῆς καὶ κατὰ μικρὸν γινομένης τῆς μεταβολῆς», (Πολιτ. ε). — Στίχ. 29. «Μεταπεποιῆσθαι»· εἰς τοῦτο τρεπτέον ἔκρινεν τὸ μεταποιεῖσθαι, ὃ καὶ Κασωδὼν ἐν ταῖς σημειώσεσι προέκρινεν ὀρθῶς· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ ἐφεξῆς γεγενῆσθαι.

Σελ. 9. στίχ. 1. «Ἀντί τῆς ἀληθοῦς Θεοφανείας». Οὐχί, τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐπιφανείας (ὡς ἀνέλυσεν ὁ Κασωδὼν), ἀλλ' αὐτῆς τῆς πραγματικῆς καὶ κατ' οὐσίαν ἀληθῶς ἐνανθρωπήσεως τοῦ ἐπιφανέντος Θεοῦ Λόγου. Ἐνηνθρώπησε γὰρ οὐσία, οὐ φαντασία (κατὰ τοὺς Φαντασιοδοκῆτας αἱρετικούς). Θεοφάνεια δὲ (ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνεια, ἡ φανέρωσις), καὶ (ἐπὶ τῆς ἑορτῆς, πληθ.) τὰ Θεοφάνεια (κατὰ τὸν τύπον τῶν ἑορτῶν δηλούντων ὀνομάτων) λέγεται καὶ ἐπὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ «Θεοφάνεια, εἴτ' οὖν γενέθλια» (Γρηγόρ. Ναζ. Μ. Βασίλ. κτλ.)· ἡ δ' αὐτὴ καὶ Ἐπιφάνεια, ἡ (καὶ τὰ Ἐπιφάνεια) «ἡ εἰς ἀνθρώπους ἐνσαρκος ἐπιφάνεια» (Εὐσέβ.). Ἀμφότερα δὲ πάλιν (καὶ συνηθέστερον) λέγονται καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίσεως τοῦ Κυρίου· «Ἡ ἐν

πρὸς Χοσρόην ἀπαχθείς, τὸν μαρτυρικὸν ἀνεδήσατο στέφανον· (βλ. Συναξάρ. Ἰαννουαρ. κβ, καὶ Πρακτ. τῆς Ζ, Συνόδ. ἐν Συνόδ. Συλλογ. τόμ. β. σελ. 774).

§. ξζ. Καὶ ἐν τῷ λατινικῷ Ὁδοιπορικῷ Ἀντωνίνου Πλακεντίας (τῷ 630) βλέπομεν, ὅτι καὶ οὗτος διαγράφει τοὺς ἁγίους τόπους, ὡς καὶ Ἱερώνυμος (καί τοι περί τινα τερατολογῶν)· ἐπ' αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἡ Παλαιστίνη πλήρης ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων· καὶ ὁ πανάγιος Τάφος ἐκεκόσμητο παντοδαποῖς πολυτίμοις ἀναθήμασι· προστίθῃσι δὲ οὗτος καὶ τὸ κοιμητήριον τῶν περιηγητῶν (εἰς ταφὴν τῶν ξένων), κείμενον περὶ τὰς πύλας τῆς Ἱερουσαλήμ· καὶ ταῦτα δὲ δεικνύουσι τὸ πλῆθος τῶν πανταχόθεν προσερχομένων προσκυνητῶν.

§. ξη. Τῷ 636 εἶλε τὴν ἁγίαν Πόλιν μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ὁ Σαρακηνὸς Ὁμάρ (καὶ ἔκτοτε διέμεινεν ἡ Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Σαρακηνῶν ἄχρι τῆς ἐφόδου τῶν ἐτέρων αἰχμαλωτιστῶν, τῶν λεγομένων Σταυροφόρων (τῷ 1099)· ἀλλ' ἡ ἱστορία τοῦ πρὸς τὰ πανάχραντα χωρία σεβασμοῦ τῶν πιστῶν οὐδόλως μετεβλήθη. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἔμεινεν ἡ αὐτὴ, στηρίζουσα καὶ παραμυθοῦσα πολλαχῶς κακουχομένους τοὺς ὀρθοδόξους αὐτῆς λαούς. Καὶ ἐξώθεν προσήρχοντο προσκυνηταὶ κατὰ τὸ σῶνηθες, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Δυτικωτέρας Εὐρώπης. Περὶ τὸ 690 ἐπεσκέψατο τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Γάλλος ἐπίσκοπος Ἀρκοῦλφος· ἐπανελθόντος δὲ τούτου ἀπὸ σόματος ἀκούσας ὁ Σκότος Ἀδαμάννος, συνέγραψε τὸ *Περὶ τοποθεσίας* τῆς ἁγίας γῆς, ὃ καὶ *Βέδας* ὕστερον ὁ *Βενεράβιλις* ἀπῆνθισε (τῷ 701. βλ. Καβέον σελ. 330, 335). Ἐν δὲ ταύτῃ τῇ τοποθεσίᾳ καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως διαγράφει, καὶ ἄλλας ἐκκλησίας καὶ παρεκκλήσια, οἷον ἐν τε Βηθλεὲμ, καὶ Βηθανίᾳ, καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους, καὶ τοῦ κήπου τῶν Ἐλαιῶν, καὶ ἐν Γεθσιμανῇ. Καὶ ἕτερα δὲ δύο λατινικὰ Ὁδοιπορικὰ τῆς Ἱερουσαλήμ μνημονεύονται, τὸ τοῦ Σουλβανοῦ (τῷ 715), καὶ (τῷ 736) τὸ τοῦ Βιλβιάλδου, τοὺς αὐτοὺς ἁγίους τόπους περιγράφοντα. Ἀλλὰ περὶ τῶν ἐκ τῆς δυτικωτέρας Εὐρώπης εἰς Ἱεροσόλυμα παραγενομένων

Ρουσάνου), ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ἀντιγραφέν (α).

§. θ. Ταῦτα εἶχομεν εἰπεῖν περὶ τοῦ ἡμετέρου Σιωνίτου Προσκυνητοῦ. Τούτου δὲ τὴν ἔκδοσιν ἐξεπονήσαμεν, οὐχ, ὡς ἂν τις εἴποι, χάριν φέροντες τῇ ἁγίᾳ Πόλει τῶν Ἱεροσολύμων ἅπαγε! Ποίαν γὰρ ἔχει χρεῖαν ἐγκωμίων ὅλως ἀνθρωπικῶν (καὶ μάλιστα παρὰ τῆς ἡμῶν ἀσθενείας) ἡ πόλις τοῦ Βασιλέως τοῦ μεγάλου, ἥς τὴν θεόσδοτον καὶ ἀγήραντον δόξαν αἱ Θεῖαι κηρύττουσι Γραφαί, καὶ ὁ τῶν θεοφόρων Πατέρων ἱερώτατος θίασος, καὶ πᾶσα ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ὡς ἀρχέγονον μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν γεραίρει καὶ ἐξυμνεῖ; Εἰ δέ τινες κατ' αὐτῆς ἀθυρόστομον ἐκίνησαν γλῶσσαν, καὶ γραφίδα τομὸν, ὡς ἠκονημένον ξυρὸν, ἀγαπήσαντες κακίαν ὑπὲρ ἀγαθοσύνην, ἐλεεῖ μὲν αὐτοὺς ἡ ἁγία Σιών. Τῶν δὲ ψόγων, οὓς ἐκτοξεύουσι, καὶ λοιδοριῶν οὐδὲν ὁλως ἐπιτρέφεται, οὐδ' ὁπωσιῶν. Εἶπε γὰρ ἐκπαλαι πρὸς αὐτὴν ὁ ζῶν εἰς τοὺς αἰῶνας, « καὶ κατοικῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών ». Μὴ φοβηθῆς ἀπὸ τῶν δαλῶν τῶν καπνίζόντων τούτων (Ἠσ. ζ, 4). Οὐκ ἰδοὺ τοῦτο ὡς δαλὸς ἐξεσπασμένος ἐκ πυρός; » (Ζαχαρ. γ, 2).

Μόντης οὖν χάριν τῆς ἀληθείας τὸ πονηράτιον συνετάξαμεν, καὶ τοῦτο διχῶς. Πρῶτον μὲν, ὅπως ἀποδείξωμεν τὸν ἱεράρχην τῆς Νύσσης Γρηγόριον ἀγνότατον καὶ καθαρεύοντα τοῦ μῶμου, τοῦ μάτην μὲν κατ' αὐτοῦ καὶ διακενῆς, ἀλλ' ὅμως ἐπιφερομένου παρὰ πολλῶν, καὶ τῶν δοκούντων σαφῶν ὅτι ἄρα κωλύει καθόλου τοὺς εὐσεβεῖς ἀπὸ τῆς ἱερᾶς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίας, ὡς ματαιοπονίας οὐ μόνον ἐπιπόνου, ἀλλὰ καὶ ψυχοβλαβοῦς. Δίσχυρὸν γὰρ, εἴτις ἀνέχοιτο καθορῶν τοὺς λόγους τοῦ θείου Πατρὸς οὕτως ὑπὸ τῶν δωρεὰν μισούντων τὴν Ἱερουσαλὴμ διχστροβλουμένους, ὥστε διὰ τούτων πειρᾶσθαι τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐπίνοιαν ἐπικυροῦν καὶ καθαγιάζειν, ὡς γνώμην τοῦ μεγάλου φωστῆρος τῆς Ἐκκλη-

(α) Τούτου τὴν ἀκριβεστάτην ἀντιγραφὴν ὀφείλομεν τῷ μουσοσταφεῖ καὶ φιλογενεστάτῳ φιλολόγῳ Ἰωάννῃ τῷ Βιλλοῦδῳ.

Πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα ἐκάτεροι μηχανῶνται, ῥύμη χρώμενοί καὶ πλούτῳ καὶ δυνάμει, πολλῷ πλέον ἰσχυροτέρα τῆς πονηρίας τῶν Χουθαίων ἐκείνων, οἵτινες, οἰκοδομουμένου τοῦ νομικοῦ τῶν Ἱεροσολύμων ναοῦ, προσῆλθον τῷ Ζοροβάβελ, αἰτοῦντες, ἵνα μετέσχῳσι καὶ αὐτοὶ τῆς οἰκοδομῆς. «Οἰκοδομήσομεν μεθ' ὑμῶν»! (Ἑσδρ. Δ. 2). Ἀλλ' ὡς ἐκείνων τότε, οὕτω καὶ νῦν τούτων τὰς βουλὰς διασκεδάζει Κύριος. Τὸ δ' οὖν Κοινὸν τοῦ παναγίου Τάφου κακοπαθεῖ, καὶ ζημιοῦται χρήμῳσι. Καὶ ταῦτα μὲν πρῶτον πρὸς τοὺς τάχιστ' ἀπαιτοῦντας παρὰ τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων Σχολείων πολλῶν καὶ μεγάλων, καὶ ἄλλων φροντιστηρίων καθιδρύσεις πολυδαπάνους. Ἐπειτα πρὸς τίνας ποιοῦνται ταύτας τὰς ἀξιώσεις; μήτοι πρὸς βαρβάρους ἐπιλελησμένους τῶν πάλαι πατέρων αὐτῶν, τῶν Ἀλεξάνδρων, καὶ Κυρίλλων καὶ Σωφρονίων, καὶ τῶν λοιπῶν; Ἐκατοντάδας μαθητῶν ἀπέστειλεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὡς εἶδομεν (σελ. 52) ὁ σφόδρα ζηλωτὴς τοῦ κοινοῦ φωτισμοῦ, σβεννύων, ὡς ἐξ ἀγύρτου χειλέων προκύπτον ἄσθμα φλογῶδες, τὸ πανσέβαστον καὶ ἅγιον φῶς, καὶ ἐκφορῶν οὐς λέγει θησαυροὺς τοῦ παναγίου Τάφου, πρὸς ἐρήμωσιν αὐτοῦ. Καὶ ὁμως καὶ χωρὶς τῶν εἰς προνομίην παραδοθέντων τούτων θησαυρῶν, ἔτι πενόμενοι οἱ Ἁγιοταφῖται, τὰ πλεῖστα τῶν παρὰ τῆς εὐσεβείας ἀφιερωμάτων καθωσίουν εἰς ἐκδοσιν βιβλίων κοινωφελεστάτων, καὶ δωρεὰν διδομένων τοῖς ὀρθοδόξοις. Κηρύττουσι δὲ ταύτην τὴν ἀλήθειαν ἥτε τοῦ αἰοδίου πατριάρχου Νεκταρίου σοφὴ Ἀντίρρησις, ἣν ἐξέδωκε, μετ' ἄλλων συνταξάμενος αὐτός. Καὶ πάμπολλα δὲ ἄλλα πρῶην ἀνέκδοτα ἐκκλησιαστικὰ πονήματα, ὅσα ὁ αἰοιδίμος Δοσίθεος ἐξέδωκε, συσσωματώσας ἐν τρισὶ τόμοις παχυτάτοις (τῆς Ἀγάπης, τῆς Χαράς, τῆς Καταλλαγῆς), καὶ πά-

Chateaubriand Itinér. etc. T. 2, p. 215 καὶ 327). Ἀλλ' ὁ ἐμπρησμὸς ἐκεῖνος ἀπῆλλαξε, τέλος, τὸν οἶκον Κυρίου ταύτης τῆς βεβηλώσεως. Καὶ τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων ἀνεγερθέντος, ἐκαθαρίσθη τούτων τῶν ἐπιφορημάτων τὸ πανάγιον δάπεδον, μηδενὸς τῶν Δυτικῶν ἀντιλέγοντος. Ἦδη δ' ἐπανεστήσαν (ὡς ἀκούομεν) προβάλλοντες καὶ τούτους τοὺς ἐξηλειμμένους τάφους ὡς ἔωλον δεῖγμα δικαιοματος τῆς δῆθεν εἰς τὸν θεῖον ναὸν ἰδιοκτησίας.

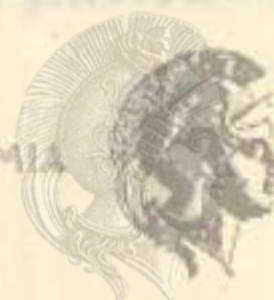
(ὑπερ ἑφ' ἑαυτοὺς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἀσεβεστάτῃ φωνῇ πανδήμως ἀνέλαβον), ἀφέθη δὲ ὁ οἶκος αὐτῶν ἔρημος, καὶ ἡ ἑκπαλαι θεοδόξαστος πόλις (ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν ὑπεραγαπῶν, ἐκλαυσεν, ἰδὼν ὁρμῶσαν ἀνεπιστρόφως εἰς τὸ βάραθρον τῆς Χριστοκτονίας), ἐξέπιεν ἐν τοῖς ἀχαρίστοις αὐτῆς τέκνοις τὸ πανέσχατον κερασθὲν ποτήριον τῆς θείας ὀργῆς, «καὶ ἦν Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν μέχρι κειροῦ πατουμένη», καὶ τότε πάλιν οὐ διέλιπεν ἡ ἀγιότης τῆς θείας χάριτος ἐπισκιάζουσα τὸν τοῦ καταλυθέντος νομικοῦ ναοῦ ἀκατάλυτον διάδοχον τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας ναὸν, καὶ τὴν τὰ ἴχνη τοῦ θεανθρώπου διηνεκῶς ἀμάραντα φέρουσιν ἀγίαν γῆν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης αἰχμαλωσίας ἐρημωθεῖσαν, καὶ μὴπω ἐγκαταλειφθεῖσαν θεόθεν, ὅρος ἅγιον Κυρίου, καὶ τὸ ἅγιον τὸ ἔρημον, ὁ παρὰ τοῖς Χαλδαίοις αἰχμάλωτος προφήτης Δανιὴλ ἀπεκάλει (θ, 16, 17). καὶ οἱ τρεῖς ἡγιασμένοι παῖδες ἐκ μέσου τῆς καμίνου ἐξύμνουν τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τὴν τῶν πατέρων Ἱερουσαλήμ (Αἰνέσ.). Τὸν δὲ καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων αἰχμαλωσίαν ἀνεξάλειπτον ἁγιασμὸν αὐτῆς μαρτυρεῖ τρανῶς ἡ θεόπνευστος Ἀποκάλυψις, ἣν πολλῶ μετὰ τὴν ὑπὸ Τίτου καταστροφὴν τῶν Ἱεροσολύμων συνέγραψεν ὁ ἐπιστήθιος τοῦ Κυρίου μαθητῆς καὶ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης· ὅστις καὶ αὐτὸς πόλιν ἁγίαν αὐτὴν ἀποκαλεῖ (ια, 2). Ταύτην τὴν μετὰ Χριστὸν Ἱερουσαλήμ καὶ ὁ προφήτης Ἠσαΐας προεῖπε «πόλιν ἁγίαν πιστὴν Σιών», καὶ ἱερεμίας προδιαγράφων, «Ἐν ταῖς ἡμέραις (φησὶν) ἐκείναις, καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ καλέσουσι τὴν Ἱερουσαλήμ θρόνον Κυρίου, καὶ συναχθήσονται πάντα τὰ ἔθνη εἰς αὐτήν» (Ἱερεμ. γ. 17).

§. δ. Καὶ ὅτι μὲν ἀπὸ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου καὶ ἐφεξῆς (ὥς καὶ καθ' ἡμᾶς) ἡ τοῦ Χριστοῦ χάρις ἐκάλει τοὺς πιστοὺς πανταχόθεν ἐπισκεψομένους τὴν ἀγίαν γῆν, ὁψόμεθα ἐν τοῖς ἐξῆς· μαρτυρήσει δὲ μετὰ μικρὸν καὶ ἱερώνυμος, λέγων, ὅτι ἀπὸ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν ἔργον ἐστὶ μακρὸν διηγῆσασθαι, πόσοι μὲν ἐπίσκοποι, πόσοι δὲ μάρτυρες, πόσοι

§. ις. Σύγχρονος Ἀλεξάνδρῳ καὶ Κλήμης, ὁ ἱερώτατος πρεσβύτερος, ὁ καὶ Στρωματεὺς, διέπρεψεν ἐν Ἱεροσολύμοις, ὡς αὐτὸς Ἀλεξάνδρος ἐν τῇ πρὸς Ἀντιοχεῖς ἐπιστολῇ μαρτυρεῖ, λέγων «Ταῦτα δὲ ὑμῖν, κύριοί μου ἀδελφοί, τὰ γράμματα ἀπέστειλα διὰ Κλήμεντος τοῦ μακαρίου πρεσβυτέρου, ἀνδρὸς ἐναρέτου καὶ δοκίμου· ὃν ἴστε καὶ ὑμεῖς, καὶ ἐπιγνώσεσθε· ὃς καὶ ἐνθάδε παρὼν κατὰ τὴν πρόνοιαν καὶ ἐπισκοπὴν τοῦ Δεσπότου, ἐπεστήριξέ τε καὶ ᾠξήσῃ τὴν τοῦ Κυρίου Ἐκκλησίαν» (Εὐσέβ. Ἐκκλ. ἱς. γ, 11).

§. ιζ. Οὐδ' ὁ Κλήμεντος μαθητὴς Ὠριγένης, ὁ μέγας καὶ πολὺς ἐκεῖνος ὁ Ἀδαμάντιος (180—220 μ. Χ.), οὐδ' οὗτος ἀπελείφθη τῆς προσκυνήσεως τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἱχνῶν τῆς ὀνίως ζωῆς. Εἰπάτω δ' αὐτός· «Ἐπείσθημεν δὲ μὴ δεῖν *Βηθανία* ἀνυγινώσκεσθαι, ἀλλὰ *Βηθαβαρά* (Ἰωάν. α, 29), γερόμενοι ἐν τοῖς τόποις, ἐπὶ ἱστορίᾳ τῶν ἱχνῶν Ἰησοῦ, καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν προφητῶν» (α). Καὶ πάλιν· «Ἀκολουθῶν τῇ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ (τοῦ Χριστοῦ) ἱστορίᾳ δέικνυται τὸ ἐν Βηθλεὲμ Σπήλαιον, ἐνθα ἐγεννήθη, καὶ ἡ ἐν τῷ Σπηλαίῳ φάτνη, ἐνθα ἐσπαργανώθη. Καὶ τὸ δεικνύμενον τοῦτο διαβόητόν ἐστιν ἐν τοῖς τόποις καὶ παρὰ τοῖς τῆς πίστεως ἀλλοτρίοις, ὡς ἄρα ἐν τῷ Σπηλαίῳ τούτῳ ὁ ὑπὸ χριστιανῶν προσκυνούμενος καὶ θαυμαζόμενος γεγέννηται Ἰησοῦς» (Κατὰ Κέλσ. Α. §. 51). Ὡστε κατὰ τοὺς Ὠριγένους χρόνους (ἔτει περίπου ἐβδόμηκοστῷ μετὰ τὸν Ἀδριανόν) ἐδείκνυτο τὸ Σπήλαιον τοῖς εἰς ἱστορίαν (περιήγησιν) καὶ προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων ἐρχομένοις χριστιανοῖς· οὐδ' ἐπέκειτο κατὰ τοῦ θεοδόχου τούτου ἀντροῦ ἡ φησὶν ἱερώνυμος ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ σταθὲν εἰδῶλον Ἀδωνίδος, ἴσως πρῶτον καταπεπτωκός· καίτοι ὁ Εὐσέβιος οὐδὲν ἰστόρησε περὶ τούτου. Ὁ δ' ἐπὶ τοῦ παναγίου Τάφου ἄναος ναὸς τῆς ἀκολάστου δαίμονος ἵστατο μέχρι καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, καὶ τοῦ Εὐσεβίου αὐτοῦ, αὐτόπτιου γεγονότος. Ἀλλὰ καὶ οὕτω πολλοί

(α) Ἐξηγητ. εἰς Ἰωάν. τόμ. 6. σελ. 130 Huet.

καὶ αἱ αἰνιγματώδεις ἀποκαλύψεις, καὶ αἱ θεόπνευστοι προφη-
τεῖαι, καὶ τὸ ἅγιον τῆς θείας λατρείας σέβας, καὶ πάντες οἱ νο-
μικοὶ καὶ σκιώδεις τύποι τῆς χάριτος ὑπῆρχον τεθησαυρισμένοι
μετ' εὐκλείας ἀειμνήστου. Ὅθεν ἐμελώδει καὶ ὁ προφητάναξ « Δε-

ς, Οἴκουμιν. (Κανόν. λς) Ἱερουσαλήμ ὀνομάζουσιν. Ἡ δὲ καὶ ἐπὶ Χρυσοστόμου Αἰλία
πολιτικῶς ἐκαλεῖτο, καὶ μέχρι δὲ (κατὰ τινας) καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (βλ.
Bevereg. pol. εἰς τὸν Ζ. τῆς Α, Συνόδου), ἀλλὰ καὶ οὕτω πάλιν πάντες οἱ Πα-
τέρες τοῦ 8, αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, Εὐσέβιος, (καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν Ἐκκλησιαστικοὶ
ἱστορικοί)· αὐτὸς ὁ Μ. Ἀθηνάσιος, ὁ Μ. Βασίλειος, Ἐπιφάνιος, οἱ Γρηγόριοι, αὐτὸς
ὁ Χρυσόστομος, οἱ Κύριλλοι, ὁ Ἱερώνυμος, ὁ Αὐγουστῖνος, καὶ πᾶς ὁμοφώνως τῶν
ἁγίων Πατέρων ὁ θίασος, μόνον τὸ ὄνομα τῆς Ἱερουσαλήμ ἐξυμνοῦσιν· εἰ δέ τινες (ὡς
ὁ Εὐσέβιος ἐν τῷ Ὀνομαστ. καὶ Ἐπιφάν. περὶ μέτρων) ἀναφέρουσι καὶ τὸ πολιτικὸν
Αἰλία, μόνον ἱστορικῶς μνημονεύουσι. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἀρχαιότατον (τῷ 333. μ. Χ).
Ἱεροσολυμικὸν λατινικὸν Ὀδοιπορικὸν, Ἱερουσαλήμ τὴν πόλιν καλεῖ (σελ. 589)· ἐν δὲ τῷ
Ἱε ρ ο κ λ έ ο υ ς ἐλληνικῷ Σ υ ν ε κ δ ή μ ω, «Αἰλία, ἡ καὶ Ἱεροσόλυμα». Οὕτω καὶ ἐν
Συνόδῳ τῶν Ἱεροσολύμων (τῷ 536). «Ἐν Κολωνίᾳ Αἰλία μητροπόλει, τῇ καὶ Ἱεροσολύ-
μοις· τοιαῦτα καὶ ὁ μοναχὸς Ἰούλιος ὁ Πολυδεύκης ἐν τῷ Χ ρ ο ν ι κ ῷ (περὶ τὸν 8,
αἰῶνα)· καὶ ταῦτα μὲν οὕτω. Τίς δὲ ἄρα καὶ ὁ τόπος τῆς ἐξορίας τοῦ ὀνόματος τῆς
Ἱερουσαλήμ, αὐτὸς μὲν Οὐαλέσιος ἐσιώπησε· ῥᾶστα δὲ ὁμῶς δείκνυται, καὶ εὖτος
εὐρὺς καὶ μέγας!— πᾶσα ἡ ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ἐν ἐσπέρα καὶ πρωΐ
καὶ μεσημβρία διὰ πάντων καὶ χρόνων καὶ τόπων, ὅσας ἐξ ἀρχῆς καὶ εἰς αἰῶνας
τὰς ἱεροτελεστίας καὶ προσευχὰς εἰς Θεὸν ἀναφέρει ἡ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία, τοῦτο
τὸ ὄνομα τῆς Ἱερουσαλήμ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς τοῦ Θεοῦ διαθήκης περι-
κροτεῖται· καὶ πάντες οἱ πιστοὶ κατ' ἰδίαν καὶ προσευχόμενοι καὶ διαλεγόμενοι,
μεγαλύνουσι τὸ βασιλικὸν ὄνομα τῆς Πό λ ε ω ς τοῦ β α σ ι λ έ ω ς τοῦ μ ε γ ά -
λ ο υ· καὶ ψάλλουσι δὲ μετὰ τοῦ Δαδίδ· «Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου Ἱερουσαλήμ, ἐπι-
λησθεῖν ἡ δεξιὰ μου, κολληθεῖν ἡ γ λ ῶ σ σ ά μ ο υ τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου
μνησθῶ». Ἐκεῖνο δὲ καὶ λίαν παράδοξον εἶπεν ὁ Οὐαλέσιος· ὅτι ἄρα μετὰ τὴν
οἰκοδομὴν τοῦ μαρτυρίου τῆς Ἀναστάσεως ἡ φ ι λ ο δ ο ξ ί α τ ῶ ν ἐ π ι σ κ ό -
π ω ν ἐσφτερίσθη τ' ὄνομα καταχρηστικώτερον! Πῶς ὦ κλεινότατε ἀνδρῶν; οἱ ἀ-
διάλειπτοι διάδοχοι τοῦ Ἀδελφοθέου παρέλιπον ἑκπαλαι τὸ θεόσδοτον ὄνομα τῆς ἡς
ἐπεσκόπουν μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν; καὶ μόλις ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐπανε-
λαβον τοῦτο, καὶ τότε κεντηθέντες ὑπὸ φ ι λ ο δ ο ξ ί α ς; ἀλλὰ τοῦτ' ἀφήσει κατό-
πιν πᾶσαν ἀτοπίαν ὑπερβολήν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ φιλοδοξίας ἐπισκοπικῆς ὁ παπι-
κὸς Οὐαλέσιος ἐπεμνήσθη, φαίνεται πως ὅτι φ ο ι κ ί κ ω ν ἐ π ε θ ύ μ ε ι· ἤθελε
γὰρ ἴσως μάλιστα μὲν, ἵνα καὶ Καπιτωλία, ἡ Καπιτωλίνα ὀνομάζεται ἡ Ἱερουσα-
λήμ (ὡς ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἐθνικῶν. Πτολεμ. ε, 16: Δίων. Κάσσ. εἰς Ἀδριαν. 69)·
πλὴν ἀλλ' ὁμῶς ἤρκεσθη καὶ εἰς τὸ Αἰλία, ὡς ῥωμαϊκὸν ὄνομα καὶ τοῦτο,
διὸ καὶ κατὰ κληρονομίαν ἀνῆκον μετὰ τῆς πόλεως τοῦ Αἰλίου Ἀδριανοῦ εἰς τὸν

πιστούσαν ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ προηγουμένου ληκτικοῦ δε. — Στίχ. 5. εἰ ἦν. ΚΒ. εἰ καὶ ἦν. — Αὐτόθ. « Πλείων ». Ἐξ ἐτέρων διορθώσεως, ἀντὶ τοῦ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἡμαρτημένως πλείον· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ ἐφεξῆς πλείονα χάριν. Πρίαν δὲ λέγει χάριν, βλέπε εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς. — Αὐτόθ. « Ἐπειτα εἰ ». Ἐξ ἄλλων εἰκασίας, ἀντὶ τοῦ ἡμαρτημ. ἔπειτα καὶ εἰ. — Αὐτόθ. « Ἐν τοῖς κατὰ τὰ Ἱεροσ. τόποις ». Οὐκ ἄρα κατὰ μόνην τὴν πόλιν τῶν Ἱεροσολύμων [ὡς ὑπέλαβεν ὁ Κασσιανός, συμπαρασύρας ὡς ἐνοχον πασῶν τῶν ἐφεξῆς ἀριθμουμένων ἠθικῶν κακιῶν (ἐν αἷς ἦσαν καὶ εἰδωλολατρεῖαι)] ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων· δεινὴν γὰρ ταύτην παροινίαν ὁ σοφώτατος ἀνὴρ πεπαρωτηκώς (ἐν σημ. εἰς τὴν Β, ἐπιστολήν)· ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν καὶ Παλαιστίνην ἐπιχωριαζούσας (ἄλλας ἀλλαχοῦ) τὰς ἐφεξῆς ἀριθμουμένας κακίας φησὶν ὁ Πατὴρ (οἷαι πάσας τὰς μεγάλας πόλεις καὶ τοὺς περίρ τόπους κατὰ πόλιν, ὡς ὁ τῷ Νύσσης σύγχρονος Ἱερώνυμος μαρτυρῇ ἐν ταῖς σημειώσεσι τῆς ἐφεξῆς ἐπιστολῆς). Καὶ ξένον οὐδὲν, εἴ γε μετὰ τὸν ὀλεθρον μάλιστα Ἰουλιανόν, καὶ τὸν τούτου ἀπηνέστερον Οὐάλεντα, εἰσεβρύη καὶ εἰς τὴν Παλαιστίνην ὁ θολώδης συρφετός τῆς τῶν ἠθῶν διαφθοράς, καὶ ἰδίως ὁ φόνος (ἐκ τῆς γειτονίας μάλιστα τῶν ἐκπαλαί δι' αἰσχροκέρδειαν φονῶντων Ἀράβων). Συνέβαλε δὲ πρὸς τὴν διαφθοράν μετὰ τῆς πολιτικῆς διοικήσεως καὶ ὁ Ἀρειανισμός, ὑπ' αὐτῆς πάλιν τῆς ἐξουσίας διὰ πολλοῦ προστατευόμενος. Ὅθεν καὶ κατ' αὐτὰ τὰ Ἱεροσόλυμα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ, Ἀρειανοὶ καὶ Ἡμιαρειανοὶ ψευδεπίσκοποι κατωρχήσαντο, διωχθέντος τοῦ ἁγίου ποιμένος τῶν Ἱεροσολύμων Κυρίλλου· ἀλλὰ τὰ περὶ τούτων διηγεῖται ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Ἐκαίνο δ' ἡμῖν προσθετέον, ὅτι μετὰ τῶν τοσούτων τῆς χώρας κακῶν διέπρεπον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς ἀστέρες φαινοί, πολλοὶ τῆς ἀρετῆς ἐργάται, καὶ χοροὶ μοναχῶν καὶ παρθένων ἱερῶν, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν τῇ πρὸς Μαρκέλλαν ἐπιστολῇ οὐ μᾶλλον τῆς Παύλας καὶ Εὐστοχίας, μαθητριῶν τοῦ Ἱερωνύμου (εἰς αὐτὰς ἐπιγέγραπται), ἢ αὐτοῦ τούτου τοῦ Πατρός. Βλ. Ἱερων. ἐπιστ. ιζ. Τ. α. σ. 155. κτλ. — Στίχ. 10. « Μηδαμοῦ τοιαύτην ». ἄλλοι διορθοῦσι τοσαύτην. — Στίχ. 21. « Συνόδου ». Τῆς Β, Οἰκουμενικῆς, ἐπὶ Θεοδοσίου (τῷ 381), ὡς ἔδοξε τῷ Κασσιανῷ· ἢ κατ' ἄλλους, τῆς ἐλπίγῳ πρότερον (τῷ 379) ἐπὶ Γρατιανοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ, Μελετίου πρεσβεύοντος, συνελευσέως κατὰ Μαρκέλλου καὶ Φωτειανοῦ καὶ Ἀπολλιναρίου κτλ. (βλ. Συνόδ. Συλλογ. τόμ. α, σελ. 274, καὶ Θεοτόκ. προλόγ. εἰς τὴν Ὀκτάτευχ.). Τοῦτο δὲ πῶς πιθανολογεῖται καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ Νύσσης γράφει λόγ. εἰς Θείον Μακρίνην (ἢ ἐπιστ. πρὸς Ὀλύμπιον), λέγων « Ἐννατος οὗτος μετὰ τὸ πάθος τοῦτο μὴν » (μετὰ τὸν θάνατον τῆς Μακρίνης), « ἢ μικρὸν ὑπὲρ τοῦτο, καὶ Σύνοδος ἐπισκόπων κατὰ τὴν Ἀντιόχου πόλιν ἠθροίζετο, ἧς καὶ ἡμεῖς μετέσχομεν ». Ἀλλὰ καὶ πρὸ ταύτης τῆς Συνόδου καὶ τῆς εἰς Ἀραδίαν, καὶ τῆς ἐφεξῆς εἰς Ἱεροσόλυμα ἀποστολῆς, καὶ ἄλλας ἀλλαχοῦ τοιαύτας ἀποστολάς τοῦ Γρηγορίου ἠνείκτετο ἡ τούτου ἀδελφὴ ἁγία Μακρίνη, ἐν αἷς ἐλεγεν ἐπαινοῦσα τὸν ἀδελφόν· « Σὺ δὲ πόλεσι καὶ δήμοις καὶ ἔθνεσιν ὀνομαστός εἶ. καὶ σε πρὸς συμμαχίαν καὶ διόρθωσιν αἱ ἐκκλησίαι πέμπουσιν » (αὐτόθι).

ἀδελφοθέου ἰκνώδου (6, 2), «Ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἀνὴρ κτλ. ἀντὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐξέλαβον τὸ συναγωγὴν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν παρεκβατικώτερον.

§. 0. Εἰς δὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων, ἥς πρῶτος ὁ Ἀδελφοθέος ἐπίσκοπος ἀνεδείχθη, ὅτι συνέτρεχον καὶ ἔξωθεν, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν πλησίον χωρῶν, πολλοὶ τῶν πιστῶν, προσκυνήσοντες τοὺς ἡγιασμένους τόπους, ὅ,τε λόγος αἰρεῖ, καὶ τὰ πράγματα μαρτυροῦσιν. Ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων ἡ μία τῶν σαββάτων (τουτ. ἡ πρώτη τῆς ἑβδομάδος), καθ' ἣν ἀνέστη ὁ Κύριος, ὠνομάσθη Κυριακὴ (Ἀποκαλ. α, 10). Καὶ κατ' αὐτὴν ἡ θεία, λειτουργία ἱεουργεῖτο (Πράξ. κ, 7, 11. Ἰουστίν. Ἀπολ. β). Καὶ κατὰ ταύτην οὖν τὴν ἡμέραν τίς ἂν ἀμφιβάλλοι δικαίως, εἴπερ ἄρα αὐτοὶ οἱ τῆς Ἀναστάσεως μάρτυρες, οἱ Ἀπόστολοι μετὰ τῶν μαθητῶν, συνήρχοντο ἐπὶ τοῦ ζωοδόχου μνήματος προσκυνῆσαι τὸν Ἀναστάντα; Καὶ εἰ κατὰ τὸν νόμον οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ προσήλυτοι συνήρχοντο κατ' ἔτος πανταχόθεν ἐορτάσαι μάλιστα τὸ Πάσχα καὶ τὴν Πεντηκοστὴν τυπικῶς ἐν τῷ ναῷ, πολλῶ δὴ μᾶλλον οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιθεύσαντες, καὶ ἄλλοι

(τῷ 120 μ. Χ.), λέγων «Χρυσόροφον οἶκον» (ἐν ὑπερώῳ, ὅπου συνήγοντο οἱ Χριστιανοί)· καὶ ὁ Πλίνιος (Epistol. L. X. 97), καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανὸς ἀνέφερε Χριστιανῶν Ἐκκλησίας (Vopisc. in Aurelian.). Οἱ δὲ πλαῖστοι τῶν Διμαρτυρητῶν, ἐπειδὴ διατείνονται μηδὲνα τοὺς χριστιανούς ἔχειν καθιερωμένον εἰς προσευχὴν καὶ ἱεουργίαν εὐκτῆριον οἶκον, ἢ ναὸν, ἔστω καὶ μικρὸν, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀποστόλων (βλ. Suicer. Thes. Ecclesias. v. Ναός. Molinej de Altaribus etc.) ἐκλαμβάνουσι τὸ ἀνωτέρω τοῦ Ἀποστόλου Ἐκκλησία ἀντὶ Σύναξις, Συνέλευσις τῶν πιστῶν (οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ Schleusner Lexic. N. Test. v. Ἐκκλησία). Ἀλλ' ἐξελέγχουσι ταύτην αὐτῶν τὴν πλάνην ἄλλοι ἐξ αὐτῶν σοφώτεροι καὶ συνετώτεροι, οἷον ὁ Γρότιος (Annotat. εἰς Πράξ. 6), καὶ μάλιστα ὁ πολὺς Μῆδος (Mede), ἐκ τοῦ Ρώμης Κλήμεντος, Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου, Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ ἄλλων Πατέρων πρᾶγμα τὰς μαρτυρίας βλ. Bingham Origin. Eccl. vol. III. p. 113-159· πρβλ. καὶ Beveregij Vindic. Cod. Can. I. II. Cap. 8. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἴδε καὶ τοῦ περικλειστάτου Χατωβριάνδου τὴν εἰς τὸ Ὀδοιπορικὸν αὐτοῦ Εἰσαγωγὴν, ἐν ᾗ κάλλιστα διέλαβε περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ πολλοὺς τῶν εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων κατὰ καιροὺς ἀπελθόντων ἀπαριθμαῖ. Chateaubriand Itinéraire etc. T. 1. Introduct. pag. 39-120 καὶ Tom. 2. pag. 197.

ἐπιπεσών, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ τυχόντας φράγγους κατέσφαξε, τὸν δὲ ναὸν τῆς Ἀναστάσεως ἀπέδωκε τοῖς νομίμοις αὐτοῦ κυριάρχαις, τοῖς Ὀρθοδόξοις, καὶ τοι μὴ παντάπασιν ἀβλαβῇ καὶ ἀκήρατον (διὰ τὸ καθόλου πρὸς τοὺς χριστιανούς, ἕνεκα τῶν φράγγων μάλιστα, μῖσος). Ἐξεκόλαψε γὰρ τὴν ὀρθομαρμάρωσιν τοῦ ναοῦ, καὶ τὰς θυρίδας ἐκλείσε, καὶ τὸ πατριαρχεῖον εἰς τέμενος τῆς αὐτοῦ θρησκείας μετεποίησε· μόλις δὲ κατέπεψε τὴν γόλον, χάριν τοῦ συμμάχου Αὐτοκράτορος Ἰσαὰκ τοῦ Ἀγγέλου· ὅστις μαθὼν τὴν τοῦ Καλίου θηριωδίαν, ἔσπευσεν αὐτὸν ἐξευμενίσαι πρὸς τοὺς Ἀνατολικούς χριστιανούς, πρέσβεις ἀποστείλας, καὶ δώροις θεραπεύσας (βλ. Δοσιθ. Δωδεκ. σελ. 788). Ὅσοι δὲ λέγουσιν, ὅτι ἄρα Σύροι τὸν ναὸν μεγάλοις ἐξηγόρασαν λύτροις, λέγουσιν οὐδὲν ὑγιές. Ἐπατριαρχευσεν δὲ τότε τῶν Ἱεροσολύμων Δοσίθεος. Οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν, εἴπερ ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος ὁ Ἀγγελος τῷ Σαρακηνῷ συνεμάχησε Σαλαδίνῳ, βοήθειαν ἀποστείλας κατὰ τῶν Σταυροφορῶν· οὗτοι γὰρ ἀπεφάνθησαν οὐχὶ (ὡς ἐκηρύχθησαν) ἐλευθερωταὶ καὶ σωτῆρες, ἀλλὰ φθορεῖς καὶ λυμαντῆρες τῆς ἁγίας γῆς, καὶ προσέτι πιστοὶ θεράποντες τῆς παπικῆς μονοκρατορίας, εἰς ἣν ἐσπούδαζον ὑποζυγῶσαι τοὺς Ἀνατολικούς. Τότε δὲ, κατευνασθέντος τοῦ ταραχῶν τῶν Σαρακηνῶν, ἐθάμιζον πάλιν οἱ Ὀρθόδοξοι θαρράλαιοτερον εἰς τὴν, καθ' ἧς ματαίως ἔχαινε ὁ Ἄδης, εὐρυθέμεθλον πόλιν τοῦ Χριστοῦ.

§. πς. Δανιὴλ, ὁ ἀπὸ Σμύρνης εἰς τὴν μητρόπολιν Ἐφέσου προβιβασθεὶς, ἀποστέλλεται ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχου Μαξίμου τοῦ Α (τῷ 1221) εἰς τὰ τρία τῆς Ἀνατολῆς πατριαρχεῖα χάριν πραγμάτων ἐκκλησιαστικῶν (ἐκράτουν δὲ τότε τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ φράγγοι, νεωστὶ ἐπιδάντες τῷ 1203). Οὗτος ὁ μακάριος Δανιὴλ καὶ «Διήγησιν, καὶ περίεδον τῶν ἁγίων τόπων» συνεγράψατο, καὶ κατέλιπεν ἡμῖν κάλλιστον ἀνάγνωσμα (ἐξεδόθη δὲ τοῦτο τὸ πρῶτον ὑπὸ Μιγγαρέλου ἐν τῷ Καταλόγῳ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, τῶν παρὰ τοῖς Ἑνετοῖς Νανίοις τηρουμένων, σελ. 282—297). Ἀρχεται δὲ ἡ Διήγησις οὕτω·

Ἑλένη ἡ ἁγία. 72 — Ἡ Ἀδιαβηνή.	Καθάριος.	114
(Προλόγ.).	Καλλούδη Προσκυνητάρ.	120
Ἐλευθέριος Ἀντιοχείας. 104	Καντακουζηνός ὁ αὐτοκρ.	111
Ἐπιφάνιος ὁ Κύπρου, 80. — Ὁ Ἱερο-	Καπιτωλίνα.	42, 62
σολυμίτης. 110	Καππάδοκες.	3, 4, 16, 18
Εὐάγριος. 81	Κασσιανός.	88
Εὐαγγελική πολιτεία. 13	Κλήμης ὁ Στρωματ.	66
Εὐδοκίη ἡ τοῦ αὐτοκρ. Θεοδοσίου. 88	Κουμάρ ὁ ὕμνογρ.	98
— ἡ Ὀνωρίχου. 91	Κοσμιωτάτη.	20
Εὐθύμιος ὁ μέγας. 92	Κυριακός.	88
Εὐκτήριος εἰκὸς ἐν Ἱερουσαλήμ. 57	Κυριακὴ ἡμέρα.	58
Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου. 67 — Ὁ Νικο-	Κύριος.	10, 39
μηδαίης. 75 — Ὁ πρεσβύτερος. 85	Κύριλλος ὁ Ἱεροσολ. 69, 71, 76, 110 —	
Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλον. 108	ὁ Σκυθοπολίτ.	92
Εὐστόχιον. 85	Κωνσταντῖνος ὁ Μίγας. 70, 74 — ὁ	
Εὐτροπία. 74	Μονομάχος.	106
Ἐφραίμ ὁ Ἱεροσολύμων. 132	Λεόντιος ὁ Νεαπόλεως.	94
Ἡλίας ὁ Ἱεροσολύμων. 101	Λίθος τοῦ θείου Μνήματος.	84
Ἡράκλειος αὐτοκρ. 96	Μακάριος Ἀντιοχείας.	103
Ἡούχιος ὁ Ἱεροσολύμων. 95	Μαρία ἡ ὁσία.	93
Θεογόνιος ὁ Νικαίας. 75	Μάρκελλα. — 81.	81, 85
Θεοδόσιος ὁ αὐτοκρ. 85 — ὁ Κοινο-	Μάρκος.	87
εὐαρχίας. 91	Μακρύριον.	71
Θεοδώρητος ὁ Κύρου. 89	Μελάναι αἱ ὁσίοι.	85
Θεόδωρος. 86 — ὁ Στουδίτης 98 — ὁ	Μελίτων.	65
Γραπιός. 100	Μιχαὴλ ὁ Σύγκριος. 100 — ὁ Παρλα-	
Θεόκτιστος. 91	γών.	103
Θεοφάνης ὁ Γραπτός. 100 — ὁ Ταυ-	Μελιεύς.	12, 45, 69
ρομενίης. 106	Μογχεμίος.	12, 17, 105
Θεοφάνεια. 32	Μόσχος.	95
Θρόνος τοῦ ἀδελφεοῦ Ἰακώβου. 73	Μουραβιόβου Ὁδοιπορικόν.	120
Ἰάκωβος ὁ ἀδελφεός.	Νήκισσος.	64
Ἰγγοῦλφος. 106	Νικήτας, βασιλικός.	103
Ἰερούς. 39	Νικολας ὁ Μυρέων.	115
Ἱεροσολύμια. 39	Νορέβου Ὁδοιπορικ.	120
Ἱεροσολυμικὸν Ὁδοιπορικόν. 75	Ὁδοιπορικὰ διαφόρων.	97, 120
Ἱερουσαλήμ. 39	Οἰκουμένη B. Σύνοδ.	76
Ἱερώνυμος. 81	Ὀλαίμ.	105
Ἰλαρίων ὁ μέγας. 80	Ὀμόρ.	97, 113
Ἰουστινιανός ὁ αὐτοκράτωρ. 92	Πατὴρ πατέρων.	21
Ἰουστίνος ὁ μάρτυς. 64	Παλλάδιος.	87

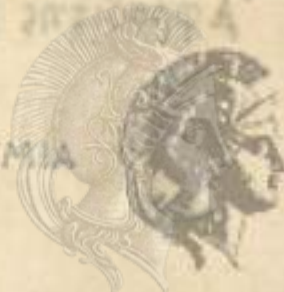
πλουσιώτεροι διακονοῦντες τοῖς ἐν Ἱερουσολύμοις ἀδελφοῖς, καὶ πληροῦντες τὸ Ἀποστολικὸν τὸ ὑμῶν περίσπυμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα. Οὕτως ἀπ' ἀρχῆς ὠκονόμησεν ὁ Χριστὸς τὴν πόλιν αὐτοῦ, ἐν πάσαις ταῖς κοσμικαῖς αὐτῆς συμφοραῖς, ὧν ἡ ἱστορία βίβλον ὅλην συμπληροῖ (ἔδει γὰρ αὐτὴν καὶ φραγγελωθῆναι, ὡς ὁ πολιοῦχος καὶ Κύριος αὐτῆς). Ἐν δὲ ταῖς θλίψεσι ταύταις καὶ πενίαν πολλάκις ὑπέμεινεν ἀλγεινὴν, ὡς μαρτυροῦσιν ἄλλα τε, καὶ τὰ νῦν εἰσέτι σφζόμενα ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ σιδηρᾷ δικηροτρίκην, καὶ τὸ ταπεινὸν τῶν ἱερῶν στολῶν, αἷς ἐχρῶντο κατὰ τὴν θεῖαν ἱερουργίαν οἱ ἀρχαιότεροι Πατριάρχαι· ἄλλοι δ' ἐξ αὐτῶν καὶ περιώδεον τὰς ἐπισημωτέρας πόλεις, ταπεινούμενοι πρὸς αἰίδιμον αὐτῶν δόξαν, ὅπως ἀθροίζωσι βοήθειαν παρὰ τῶν ὁμογενῶν ἀδελφῶν εἰς τὰς μεγάλας ἀνάγκας τῆς ἁγίας Πόλεως, καὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ζωῆς ἀφειδοῦντες ὑπὲρ τῆς εὐσταθείας τῆς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μονογενοῦς Ἱερουσαλήμ. Εἰς ἥλιος ἐν οὐρανῷ, καὶ μία Σιών ἐπὶ γῆς· τὸ ἀγαλλίαμα καὶ ἀγλαΐσμα πάσης τῆς Οἰκουμένης, ἡ πηγὴ τῶν ἀπορρήτων δογματῶν, καὶ τῆς ἀνωτάτω φιλοσοφίας (ὡς εἶπεν ὁ Χρυσόστομος· ὅπισθεν σελ. 87), ὁ θεῖος θησαυρὸς τῆς πατρῴας κληρονομίας τοῦ γένους τῶν Ὀρθοδόξων (καὶ ταύτην τινὲς τῶν σοφῶν φωτομάχων, μηδὲν μελήσαντες, συνεβούλευσαν ἡμῖν ἔρημον καταλιπεῖν, ἔνεκα δῆθεν τῶν θλιβόντων, καταπροδόντας αὐτὴν τοῖς ἐχθροῖς καὶ τοῖς ἐπιβούλοις!). Ἀλλὰ τὸ περὶ τούτων μηκύνει τὸν λόγον οὐ τῆς προθέσεως· (οὐ γὰρ ἀπολογία συγγράφομεν)· ἐκεῖνο δὲ προστιθέμεθα μόνον· ὅτι τὸ πρὸς τὸν Ἀπόστολον τῶν ἐθνῶν εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' αὐτὸ ἐρρέθη καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ Πόλιν· «Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου, ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται». Ἐπὶ τῆς τυραννίας τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Σταυροφόρων ἐβοήθουν τῇ τεθλιμμένῃ Σιών οἱ αἰίδιμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως Αὐτοκράτορες. Ἐπῆλθον οἱ εὐσεβεῖς ἡγεμόνες τῆς Δακίας ἀμφοτέρας μετὰ τῶν ἀειμνήστων ἀρχόντων, πόρον διαρκῇ καθιεροῦντες εἰς στήριξιν τῶν θεοβαδίστων τόπων. Καὶ ἐφεξῆς ἐπέφανεν ἡ βασιλικωτάτη καὶ αὐτο-

μα αὐτῆς ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Λουκ. ι, 20). ἥτις καὶ Ἰεβοῦς, καὶ Σαλήμ καλουμένη τὸ πάλαι, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἀρχαίαν καὶ κυριωτάτην ταύτην κεκλήρωται τὴν ὀνομασίαν, τὴν καὶ εἰς τὰς οὐρανίους πτυχάς, καὶ εἰς τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν θείῳ Πνεύματι κεχαρχγμένην, τὴν ἐμφαντικωτάτην καὶ μεγαλύνουμον (α).

(α) Τὴν τριωνυμίαν ταύτην τῆς Ἱερουσαλήμ ὁ μακάριος Ἱερώνυμος ὡς μυστηριώδη τύπον τῆς εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα πίστεως ὑπέλαβεν (βλ. ἐφεξῆς §. λη). Ἐξελληνίζονται δὲ τὰ ὀνόματα, τὸ μὲν Ἰεβοῦς Π ε π α τ η μ ἔ ν η (κατὰ τὸν Ὠριγένην), τὸ δὲ Σαλήμ Εἰ ρ ῆ ν η, τὸ δὲ Ἱερουσαλήμ Ὁ ρ α σ ι ε ς εἰ ρ ῆ ν η ς. Καὶ τὸ μὲν Σαλήμ ἀπαντᾷ πρῶτον ἐν τῇ Γενέσει (ιδ', 18) «Μελχισεδὲκ βασιλεὺς Σαλήμ». Ἀμφοτέρω δὲ τὰ ὀνόματα ὁ θ. ἰσ. Παῦλος ἡρμηνεύσει· «Μελχισεδὲκ ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης· ἐπειτα καὶ βασιλεὺς Σαλήμ, ὁ ἐστὶ βασιλεὺς εἰρήνης» (Ἑβρ. ζ, 2)· καὶ κτίσμα τοῦ Μελχισεδὲκ τὴν Σαλήμ φησὶν ὁ Ἰώσηπος (Ἰουδ. Πολεμ. γ, 10). Ἡ δ' αὕτη πόλις, ὡς εἶπομεν, καὶ Ἰεβοῦς ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς Χαναναίοις (ὡς τῶν Ἰεβουσαίων (Γεν. ι, 16) φύλου Χαναναίου κατοικητήριον). Ἀπαντᾷ δὲ πρῶτον τὸ Ἰεβοῦς ἐν Ἰησοῦ (ιε, 8· ιη, 28)· καὶ τούτου πάλιν εἰ καὶ μὴ σύγχρονον, μικρῷ δ' οὖν μεταγενέστερον φαίνεται τὸ ὄνομα Ἱερουσαλήμ. Αὐτίκα ἐν αὐτῷ τῷ ῥηθέντι τόπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ἐν τε τῷ Ἑβραϊκῷ καὶ παρὰ τοῖς Ο, ἐπιξηγεῖται τὸ Ἰεβοῦς διὰ τοῦ Ἱερουσαλήμ· «κατὰ νῶτον Ἰεβοῦς – αὕτη ἐστὶν Ἱερουσαλήμ» (ιε, 8. καὶ ιη, 28. ὡσαύτως καὶ Κριτ. ιθ, 10). «Εἴωθε δὲ πολλάκις ἡ θεία Γραφή τὰ τῶν τόπων ὀνόματα πρὸς τὸ σαφέστερον διορίζειν, προστιθεῖσα μετὰ τῆς ἀρχαιοτέρας καὶ τὴν νεωτέραν, ἢ καὶ ἄλλως γνωριμωτέραν ὀνομασίαν. Τοῦτο δὲ τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτετύπου τὸ ἰδίωμα καὶ οἱ Ο (ὡς καὶ ἀλλαχοῦ προεῖπομεν) φαίνονται τετηρηκότερες, ὅτε μὲν ἐκφέροντες αὐτὸ τὸ ἑβραϊκόν, ἄλλοτε δὲ πάλιν τὴν Ἑλληνικὴν σημασίαν, ἢ τὴν νεωτέραν μετονομασίαν, σαφηνεῖας ἔνεκα· πολλάκις δ' ἐκ παραλλήλου καὶ ἀμφοτέρω τιθέντες πρὸς ἐπιξήγησιν, οἷον «τὴν Ὦν» (ἢ ἐστὶν Ἡλιούπολις) Ἐξοδ. α· καὶ, «Καριαθσεφερ, πόλις γραμμάτων» (Κριτ. α, 11· Ἰησ. ιε, 15) «ὡς καὶ, Ἰεβοῦς, αὕτη ἐστὶν Ἱερουσαλήμ» (δηλαδὴ ὡς καὶ ἐν τῷ ἑβρ. τὸ Ἱερουσαλήμ παράκειται εἰς ἐπιξήγησιν τοῦ Ἰεβοῦς. βλ. τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ο, Ἑρμηνευτ. Τόμ. β, σελ. 662 καὶ 947). Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω. Τῶν δὲ τινες νεωτέρων σοφῶν (βλ. Schleusn. Lex. N. Test. v. Ἱερουσαλήμ) ὑπέλαβον, ὅτι τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ θηλυκῶς ἐκφέρεται ἢ Ἱεροσόλυμα, ὁρμηθέντες ἐκ τοῦ «Π ᾱ σ α Ἱεροσόλυμα» (Ματθ. β, 3)· ἀλλ' ἠπατήθησαν. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ π ᾱ σ α ἀναφέρεται πρὸς τὸ νοούμενον (ἢ πόλις)· οὕτω καὶ Ἰώσηπος εἶπε «Τὴν μὲν τοι (τουτ. πόλιν, τὰ) Ἀσόλυμα ὕστερον ἐκάλεσεν Ἱεροσόλυμα, (Ἀρχ. Α. α. §. 2)· δηλοῖ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Εὐαγγελιστής, ὅστις (στίχ. 2) πρό τινων ὀλίγων λέξεων οὐδετέρως ἔγραψεν αἰς Ἱεροσόλυμα» (τά· οὐχὶ Ἱεροσόλυμα ν! οὕτω καὶ γ, 5) «Ἐξε-

κλητον. Καὶ γὰρ καὶ Παῦλος ταλανίζει μὲν ἑαυτὸν, εἴπερ μὴ κηρύσσοι, ὡς ἐντολὴν ἔχων· μισθὸν δὲ ἐκδέχεται, εἴπερ ἀδάπανον θήσει τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς μὴ ἔχων ἐν τούτῳ καταναγκάζουσιν τὴν ἐντολὴν, ἀλλὰ συγχωροῦσαν. Διὰ τοῦτο δεῖ, μήτε τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀρετὴν ἀποστρέφειν τοὺς μὴ ποιοῦντας, μήτε τὸ ἀνάπαλιν· ἀλλὰ τιμᾶν μὲν τὴν ἀρετὴν, ὡς ἁγίαν καὶ θείαν· μὴ μὲν τοι τοὺς ἐναρέτους ἐπαίρειν, ὡς δὴθεν μέγα τι ποιοῦντας, ἀλλ' ὡς τὸ κατὰ δύναμιν συνεισενεγκόντας, Θεῷ τὸ πᾶν ἐπιγράφειν· ἐπεὶ καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐ δυνάμεθα τι ποιεῖν· ἔχειν τε διαπαντός κατὰ νοῦν τὸ, «Ἀχρεῖοι δοῦλοι ἐσμέν, καὶ ὃ ὀφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν»· μὴ ἔχειν δὲ τὴν ἐλπίδα ἐπὶ τὸ ἴδιον ἔργον, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ· ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ ἐλεεῖν καὶ δικαιοῦν, κολάζειν τε καὶ κατακρίνειν. Εἰ γὰρ καὶ μυριάκις ἐνεδέχετο ἀποθανεῖν, καὶ τοῦτο πεποιήκαμεν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, οὐδ' οὕτως ἰσορρόπον ταῖς πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ εὐεργεσίαις. «Χάριτι γάρ, φησιν, ἐστὲ σεσωσμένοι». Προσέχειν δὲ, μὴ διὰ τὴν ἀρετὴν παρορᾶν τὰς θείας ἐντολὰς, ἐπεὶ οὐ τὰς ἐντολὰς ποιοῦμεν διὰ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' αὐτὴν διὰ τὰς ἐντολὰς. Παράδεισος γὰρ τὰ θεῖα προστάγματα, φραγμὸς αἱ ἀρεταί, κλείς δὲ καὶ θύρα ἡ νῆψις. Ὅταν οὖν πρόκηται ἡμῖν παραβῆναι τὴν ἐντολὴν διὰ τὴν ἀρετὴν, ἑατέον τὴν οἰανδήτινα ἀρετὴν, καὶ ἐκπληρωτέον τὴν ἐντολὴν· εἰ μὴ Θεῷ τὴν ἀρετὴν ἐπηγγειλάμεθα. Τότε γὰρ ἀμφοτέρω χρόνῳ ἐκπληροῦν· τὸ μὲν, ὡς θεῖον ἐπίταγμα, τὸ δὲ, ὡς ἰδίαν ὑπόσχεσιν. Ἔδει, γάρ φησι, [καὶ] τοῦτο ποιεῖν, καὶ κεῖνο μὴ ἀφιέναι. Καὶ γὰρ βασιλέως θνητοῦ πάντως ἐπίταγμα παραβαίνοντες, κολαζόμεθα· καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπόσχεσιν μὲ ἀποδιδόντες, παιδευόμεθα· καὶ μάρτυρες ἐπὶ τούτοις πολλοί. Ἡμεῖς δὲ μέχρι τοῦδε τὸν λόγον στήσωμεν, τὸ ὀφειλόμενον, ὅσον ἐφ' ἡμῖν, ἀποτίσαντες.

Τ Ε Λ Ο Σ.

Ἰορδάνῃ ἐπιφάνεια » (Χρυσός. τ. ε. σελ. 970. πρβλ. Ἀποσ. Διαταγ. Ε, ιβ. Η, λγ)· παρὰ δὲ τῷ θεῷ Παύλῳ Ἐπιφάνεια καὶ ἡ πρώτη καθόλου τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημία, ἡ ἐνανθρώπησις (Β, Τιμοθ. α, 19); καὶ ἡ δευτέρα αὐτοῦ παρουσία, ἡ μεγάλη καὶ ἐπιφανής (Α. Τιμοθ. ζ, 14 κτλ.).—Στίχ. 15. « Ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησα » κτλ. ἐκ τοῦ Ἠσαίου νη, 9. καὶ Α Πέτρ. β, 22.—Στίχ. 17. « Οὐ μετὰ τι » ἄλλοι δ' (οὐκ ὀρθῶς) κατὰ τι.—Στίχ. 18. « Ἀλλ' εὐθὺς ὁ ἐν Μαρίᾳ ἄνθρωπος ... οἶκον ». Τουτέστι τὸ ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ παρθενικῶν αἱμάτων τῆς Θεοτόκου Μαρίας συμπαγὲν ἀνθρώπινον σῶμα, ψυχῇ νοερᾷ καὶ λογικῇ ἐψυχωμένον, ἐν ᾧ ἡ Σοφία (ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς) « τὸν ἑαυτῆς ᾠκοδόμησεν οἶκον » (Παροιμ. θ, 1). « Τοῦτο τὸ σῶμα ὁ Σολομὼν λέγει τὴν Σοφίαν ᾠκοδομηκέναι » (Μ. Ἀθανάσιος). Ἐπειδὴ δὲ κοινὰ αἱ τῆς παναγίας Τριάδος ἐνέργειαι, καὶ ἡ δημιουργικὴ δύναμις, ὑποσυνάπτει ὁ Πατὴρ καὶ τὰ ἑξῆς· « Τὸν γὰρ ναὸν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκτίσεν — Εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου (Μ. Ἀθαν. π. τῆς ἀγ. Τριάδος Διαλ. γ. σελ. 198. Τόμ. β. πρβλ. Μ. Βασίλ. κατὰ Εὐνομ. Λόγ. εἰς Δαμασκην. Λόγ. κ. Μονοφυσιτῶν). Ὅθεν πάλιν ὁ θεσπέσιος Νύσσης Γρηγόριος· « Οἶδε τί ἐργάζεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οἶδεν ὁ Υἱὸς, πῶς ἑαυτῷ κατασκευάζει τὸ πνευματικὸν οἰκητήριον· αὐτὸς, ὡς βούλεται, περιβάλλεται τὴν τοῦ δούλου μορφὴν· οἶδεν ὁ Πατὴρ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρώπησιν. Ὅπου γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκεῖ ἐστὶ καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ ὅπου ὁ Υἱὸς, ἐκεῖ καὶ ὁ Πατὴρ· ἀχώριστος ἡ Τριάς, ἀμέριστος ἡ Τριάς, ἀδιαίρετος ἡ Τριάς. Ὡς γὰρ ἐν ἀρχῇ πλάττων τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, προέτρεψε τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, εἰπὼν· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν »· οὕτω καὶ νῦν, τῆς ἀναπλάσεως γενομένης, πάρεστι πάλιν ἀρρήτως ἡ ἁγία Τριάς »· κτλ. Διὰ ταῦτα καὶ τὴν ἀειπάρθενον Θεοτόκον Μαρίαν, ἐξ ἧς ὁ Θεὸς Λόγος ὑποστατικῶς ἰσαρκώθη, καὶ ἐνανθρώπησεν, ἄλλοι τε τῶν Πατέρων, καὶ ὁ ἅγιος Πρόκλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ὀρθοδόξως γεραίρων, ἀποκαλεῖ « Τῆς ἁγίας Τριάδος τὸ κατάλυμα » (Λόγ. ζ. σελ. 228). Καὶ ὁ ἱμνωδὸς « Μαρία καθαρώτατον, χρυσοῦν θυμιατήριον, τῆς ἀχωρήτου Τριάδος δοχεῖον γεγεννημένη, ἐν ᾧ Πατὴρ κηδεύσκει, ὁ δὲ Υἱὸς ἐσκήνωσε, καὶ Πνεῦμα τὸ πανάγιον ἐπισκιάσαν σοι Κόρη, ἀνέδειξε Θεοτόκον » (Θεοτοκ. Ἐξαπός. τῇ ε, τῆς ἑβδόμαδος). Τούτοις δὲ τὴν ἐν τῷ σαρκωθέντι Θεῷ Λόγῳ θεότητα (ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς Θεότητος σωματικῶς) ἀπὸ τῆς ἀδικιῆτος Θεότητος τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος διαιροῦντας δυσσεβεῖς ἀναθεματίζει ἡ ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία. « Εἴ τις εἶπῃ, ὅτι ἐν σαρκὶ διάγων ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτε ἦν ἐν τῇ γῇ, ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ σὺν τῷ Πατρὶ οὐκ ἦν, ἀνάθεμα ἔστω » (Δάμασος Ὁμολογ. τῆς καθολικῆς πίστεως, παρὰ Θεοδωρήτ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ε, ια). — Στίχ. 25. « Ἄμα τε ». Ὁ « τε » ἴσως περιττεύει. — Στίχ. 28. « Ἀλλ' ὁ περ ». Οὕτως, οἶμαι, γραπτέον ἀντὶ τοῦ ἡμαρτημένου, ὃ σπερ· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ ἀνωτέρω· « Ὅπερ τὸ ἐπισκηνώσαν ἦν. — Αὐτόθ. « Κἀκεῖνο ». Οὕτω (δοκῶ μοι) γραπτέον, ἀντὶ τοῦ παρ' ἅπασιν ἐκεῖνο· μαρτυρεῖ δὲ καὶ

οί πόδες αὐτοῦ». Ὅτι δὲ ἅγιοι καὶ μετὰ ταῦτα οἱ τοιοῦτοι τόποι, ὁ αὐτὸς Προφήτης δηλοῖ, λέγων· «Τὸ ὄρος, ὃ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος», ἦτοι διὰ παντός, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οἱ τρεῖς δὲ ἅγιοι Παῖδες, μετὰ τὸ τὴν πόλιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων ἀλωθῆναι, καὶ τὸν θεῖον Νεὼν ἀφανισθῆναι, καὶ αὐτοὺς αἰχμαλώτους ἀπαχθῆναι, ἔτι ἁγίαν καλοῦσι τὴν πόλιν. Φασὶ γὰρ ἐκ μέσου τῆς καμίνου. «Καὶ κρίματα ἀληθείας ἐποίησας κατὰ πάντα, ἃ ἐπήγαγες ἡμῖν, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν τὴν τῶν πατέρων ἡμῶν Ἱερουσαλήμ». Οἷς καὶ τὸ ἱερὸν συνάδει Εὐαγγέλιον, τὰ περὶ τοῦ πειρασμοῦ καὶ τῆς σταυρώσεως διηγούμενον. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ, ὥς φησιν ὁ Παῦλος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων Πέτρος φησί. «Σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ», περὶ τοῦ Θεωρίου ὑποφάσκων, ἐν ᾧ ἔδειξε τὴν δόξαν αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ. Καὶ πολλοὺς τῶν μετὰ ταῦτα ἁγίων ἰδοὺς ἂν τὰ αὐτὰ ἐμπεδοῦντας, οὐ μόνον τὸ Θεῶρ [ὡς] ἅγιον ὄρος δηλονότι προσκυνοῦντας, καὶ τὸν ζωοδόχον Τάφον, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐνθα περιεπάτησεν ὁ Κύριος, καὶ ἐκάθησε· καὶ τοὶ ἀσεβῶν ἐπικρατούντων καὶ ἐπιχωριαζόντων τοῖς τόποις, ὥς καὶ νῦν. Καὶ εἰκότως· εἰ γὰρ πρὸ τῆς χάριτος οἴκους Θεοῦ καὶ τόπους αὐτοῦ ταῦτα ὀνομάζειν εἴωθεν ἡ Γραφή ἔτι ἐν τύπῳ, πῶς οὐχὶ καὶ μετὰ ταῦτα; Μᾶλλον δέ, εἰ σύμπασαι αἱ κατὰ τὸν κόσμον ἅγιοι ἐκκλησίαι ταύτης ἀπολαύουσι τῆς τιμῆς παρὰ τῶν χριστιανῶν, τύποι καὶ παραδείγματα οὔσαι, εἴτε τῶν ἐν Παλαιστίνῃ τόπων, ἐφ' ὧν ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη, καὶ ἐβαπτίσθη, καὶ ἐδίδασκε, καὶ, τέλος, δι' ἡμᾶς ἐσταυρώθη, ἀνέστη τε καὶ ἀνελήφθη ἐν δόξῃ, εἴτε καὶ τῶν ἐπουρανίων, ἐν οἷς εἰσῆλθε, πόσης οἶει ἀπολαύειν τῆς τιμῆς καὶ αἰδοῦς τὰ τυπούμενα; Ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς οὐρανοῖς οὐκ ἐνδέχεται τινα ὅλως ἀνελθεῖν, καὶ προσκυνῆσαι· ἐν δὲ τῇ Ἱερουσαλήμ, οὐ πάντας, εὐχριθμήτους δέ τινας. Ἐξ ἀνάγκης οὖν τοὺς ἱεροὺς οἴκους ἀνὰ πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην κτίζομεν, καὶ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν ἐν αὐτοῖς ἐπιτελοῦμεν, παραδεδεῖσαν

ἀνεκδότων αὐτοῦ συγγραμμάτων διαλαβόντες, ἐμνημονεύσαμεν (περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. Τόμ. Δ. 797). Τοῦτο νῦν ἐκδίδομεν κατόπιν τοῦ παρόντος παραρτήματος, οὔτε πάντῃ περιττὸν, οὔτ' ἄχαρι (νομίζομεν) ἀνάγνωσμα προσφέροντες τοῖς φιλομαθέσι.

§. 46. Πέρας λόγου· Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ Πατριάρχου τοῦ αἰοιδίου Δοσιθέου κατὰ τῶν Λουθηροκαλδίων συγκροτηθεῖσα Σύνοδος (τῷ 1672) ἐν τῇ Πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ γῆς καὶ θαλάσσης ὀρθόδοξους ἐγκυκλίῳ αὐτῆς ἐπιστολῇ γράφει ταῦτα. «Ἐπειδὴ χάριτι Χριστοῦ συνήλθομεν χάριν ἐγκαινίων τοῦ θειοτάτου ναοῦ τῆς ἐν Βηθλεὲμ κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ καὶ Θεοῦ (ὃν ὁ Κύριος ἀνοικοδομηθῆναι ἐν τοῖς πανδείοις τούτοις καιροῖς τοῦ διωγμοῦ, καὶ χαρισθῆναι κεκαλωπισμένον τοῖς πανταχοῦ γῆς γνησίοις τέκνοις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ὑπόδοκῆσεν), εὕρισκεμένῳ μεθ' ἡμῶν καὶ τῶν ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς ἐπιδημοῦντων προσκυνητῶν, ἱερέων, κληρικῶν, καὶ λοιπῶν χριστιανῶν, ᾧθήμεν δεῖν κτλ. Τοῦτου τοῦ αἰοιδίου Δοσιθέου παμποίκιλον ἔργον ἐστὶ καὶ ἡ παντοδαπὴ περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων ἱστορία, ἐν ᾗ καὶ περὶ τινων κατὰ καιροῦς ἀφικομένων εἰς Ἱεροσόλυμα, λόγου πάρεργον, διαλαμβάνει, καὶ περὶ τῶν πανσέπτων χωρίων τῆς ἁγίας γῆς. Ἰδίᾳ δὲ περὶ τούτου ἐπραγματεύσατο ὁ ἀείμνηστος αὐτοῦ διάδοχος Πατριάρχης Χρύσανθος, συνταξάμενος τὴν καλὴν Ἱστορίαν καὶ Περιγραφὴν τῆς ἁγίας γῆς. (Ἑνετ. 1728).

§. 47. Ἐνταῦθα περαινόμεν τὸν κατάλογον ὧν ὡς ἐπισημοτέρων ἐμνημονεύσαμεν προσκυνητῶν τῆς ἁγίας Πόλεως, οὐκ ὀλίγους καὶ ἄλλους παραλιπόντες, ἵνα μὴ τὸ συνταγμάτιον ἐξογκῶμεν. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρους ἀναλέξασθαι πολλοὺς ἐκ τε τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἄλλων νεωτέρων ἱστορικῶν, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἁγίων βιογραφίας (τῆς τε κατὰ μέρος ὑπὸ τινων Πατέρων, καὶ τῆς ὑπὸ Μαυρικίου ἐκδεδομένης, καὶ ἐκ τῶν τοῦ Μεταφραστοῦ ὑπομνημάτων, ὅσις καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν ἅγιον Νικόλαον τὸν Μυρέων ἱστόρησεν εἰς Ἱεροσολήμ. ἀπελθόντα, καὶ τὸν ὅσιον Ἀλέξιον, καὶ ἄλλους)· καὶ ἐκ

Ἀναστάσεως, ὅπερ εἶδον οἱ Ἀπόστολοι· διότι καὶ νῦν ἀνατέλλει ἐκ τοῦ Τάφου τοῦ Κυρίου, ὅς ἐστι πηγὴ ζωῆς· πηγὴ αἰδίου φωτός. «Εἰ γὰρ φῶς δικαίοις διὰ παντός» (Παρ. ιγ, 9), πολὺ μᾶλλον παρὰ τῷ τῶν Δικαίων Θεῷ, (ὡς ὁ Νύσσης αὐτόθι φησί), καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις σκηνώμασιν αὐτοῦ. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀστραπημόρφου ἀγγέλου τῆς Ἀναστάσεως, ἀποδεχόμεθα τὸν τοῦ θείου Ναρκίσσου διάδοχον ἱεράρχην, ὅστις ἐξιών φωσφόρος ἐκ τοῦ Μνήματος, διανέμει τοῖς πιστοῖς τὸ ἅγιον φῶς. Καὶ ταῦτα δὲ λέγοντες οὐκ ἀποχωροῦμεν τῆς τῶν ἁγίων ἡμῶν πατέρων διδασκαλίας. Ἀκούσατε, καὶ μὴ θορυβεῖτε.

Ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς Ἐκκλησίας αἰώνων, (κατ' Ἀποστολικὴν ἴσως παράδοσιν) πᾶσα ἡ ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησία τὴν τοῦ μεγάλου Σαββάτου διανυκτέρευσιν, ἐπιφωσκούσης τῆς Ἀναστάσεως, μέχρι σήμερον ἐπιτελεῖ μετὰ φώτων πανταχοῦ καὶ νῦν, καθὼς καὶ πάλαι ἐκφέρουσιν οἱ ἱερεῖς εἰς τὸν πιστὸν λαὸν φῶς ἐκ τοῦ ἱεροῦ, καὶ πολλαχοῦ ἐπιφωνοῦσι «Δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός». ὁ δὲ λαὸς τοῦ Κυρίου προσάπτουσιν ἕκαστος τὰς λαμπάδας αὐτῶν, χαίροντες, καὶ καραδοκοῦντες τὰ πανέορτα τῆς Ἀναστάσεως εὐαγγέλια. Ταύτην δὲ τὴν ἀνέκαθεν φωταγωγίαν τῆς Ἐκκλησίας μαρτυροῦσιν ἀρχαιότατα παραδείγματα. Ἐπὶ τοῦ ἱερωτάτου Ναρκίσσου (τῷ 162) κατὰ τὴν διανυκτέρευσιν τῆς Ἀναστάσεως, ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ, ἐγένετο διὰ τοῦ θαυματουργηθέντος ἐλαίου ἡ ὁλόφωτος ἐν τῷ ναῷ λυχναψία (βλ. ὀπισθ. σελ. 64). Ὁ δὲ Μ. Κωνσταντῖνος ἐπιλαμπρύνων τὴν φωταγωγίαν καὶ λαμπαδηφορίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἐκέλευσε καὶ τὴν πόλιν ὅλην κατα φωτίσαι, «καὶ τὴν ἱερὰν διανυκτέρευσιν μετέβαλεν εἰς ἡμερινὰ φῶτα, κηροῦ κίονας ὑψηλοτάτους καθ' ὅλης ἐξαπτόντων τῆς πόλεως τῶν ἐπὶ τούτῳ τεταγμένων· λαμπάδες δ' ἦσαν πυρὸς πάντα φωτίζουσαι τόπον, ὡς λαμπρᾶς ἡμέρας τηλευγεστέραν τὴν μυσικὴν διανυκτέρευσιν ἀποτελεῖσθαι» (Εὐσέβ. βίῳ Κωνσ. Δ. κβ'). Καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, «Τὸ ἅγιόν (φησί) πάσχα καὶ περιδότηον, ἡ βασίλισσα τῶν ἡμερῶν ἡμέρα, καὶ ἡ λαμπρὰ νύξ, ἡ

σκεῖν τῷ Δεσπότη τὸ τοιοῦτον μῖσος· ἐχθροὺς δὲ λέγω τοὺς κατὰ πάντα τρόπον τὴν τοῦ Δεσπότης δόξαν ἀπαρνούμενους, εἴτε τοὺς Ἰουδαίους, εἴτε τοὺς φανερῶς εἰδωλολατροῦντας, εἴτε τοὺς διὰ τῶν Ἀρείου δογμάτων εἰδωλοποιοῦντας τὴν κτίσιν, καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν πλάνην ἀναλαμβάνοντας· εἰ δὲ Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα εὐσεβῶς δοξάζοιτο, καὶ προσκυνοῖτο παρὰ τῶν πιστευόντων ἐν ἀσυγχύτῳ καὶ διακεκριμένῃ τῇ ἁγίᾳ Τριάδι μίαν εἶναι καὶ φύσιν, καὶ δόξαν, καὶ βασιλείαν, καὶ δύναμιν, καὶ τὴν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν, ἐνταῦθα ὁ πόλεμος τίνα εὐλογον αἰτίαν ἔχει; Ὅτε ἐπεκράτει τὰ τῆς αἱρέσεως δόγματα, καὶ τὸ παρακινδυνεῦσαι πρὸς τὰς ἐξουσίας, δι' ὧν ἐδόκει τὸ τῶν ἀντικειμένων δόγμα κρατύνεσθαι, καλῶς εἶχεν· ὥς ἂν μὴ καταδυναστεύοιτο ταῖς ἀνθρωπίναις δυναστείαις ὁ σωτήριος λόγος. Νυνὶ δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἕως τοῦ ἄκρου αὐτοῦ, ἴσως κηρυττομένης ἐν φανερῷ τῆς εὐσεβείας, ὁ τοῖς κηρύσσουσι τὴν εὐσεβίαν πολεμῶν, οὐκ ἐκείνοις μάχεται, ἀλλὰ τῷ παρ' αὐτῶν εὐσεβῶς κηρυττομένῳ· τίς γὰρ εἶναι σκοπὸς ἄλλος ὀφείλει τῷ τὸν θεῖον ἔχοντι ζῆλον, εἰ μὴ τὸ παντὶ τρόπῳ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καταγγέλλεσθαι; Ἔως γὰρ ἂν ἐξ ὅλης καρδίας τε καὶ ψυχῆς καὶ διανοίας προσκυνῇται ὁ μονογενὴς Θεός, ἐκεῖνο εἶναι πεπιστευμένον; ἐν πᾶσιν, ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοτίμῳ προσκυνήσει δοξάζεται, οἱ τὰ περισσὰ σοφίζόμενοι ποίαν τοῦ πολέμου εὐπρόσωπον ἔχουσιν ἀφορμὴν; σχίζοντες τὸν χιτῶνα τὸν ἄρρηκτον, καὶ πρὸς Παῦλον καὶ Κηφᾶν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καταμερίζοντες, καὶ τὸν προσεγγισμὸν τῶν τὸν Χριστὸν προσκυνούντων, βδελυκτὸν ἀποφαίναντες· μονονοῦ φανερῶς ἐκεῖνο βοῶντες τοῖς ῥήμασι « Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ. Μὴ ἐγγίσης μοι, ὅτι καθαρὸς εἰμι. » Δεδόσθω δὲ καὶ πλέον τι αὐτοῖς κατὰ τὴν γνῶσιν, ἣν περ αὐτοὶ οἶοντα κατειληφέναι, προσεῖναι μὴ πλέον τοῦ πιστεύειν ἀληθινὸν εἶναι Θεὸν τὸν τοῦ Θεοῦ ἀληθινὸν Υἱὸν ἔχουσι; τῇ γὰρ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ὁμολογίᾳ πάντα συμπεριλαμβάνεται τὰ εὐσεβῆ καὶ σώζοντα ἡμᾶς νοήματα· ὅτι ἀγαθός,

οἱ χριστιανοὶ οὗτοι σοφοὶ μετ' ἐπαίνων ἀποδέχονται (καὶ καλῶς ποιοῦσι). Καὶ τὰς συγγραφὰς αὐτῶν οἱ δυνάμενοι βαρυτίμως ὠνοῦνται, καὶ τὰς ἠκριβωμένας χαλκογραφίας σπουδάζουσι, καὶ ταύταις πολλάκις τοὺς θαλάμους αὐτῶν φιλοκάλως περικουμποῦσιν. Οὐκ ὀλίγοι δὲ τούτων καὶ αὐτοὶ κατὰ καιροῦς διαπόντιον, ἢ διὰ ξηρᾶς, δολιχὴν ὁδὸν ἀργαλέην τε διατρέχουσι, φερεπόντως σταδιοδρομοῦντες τὸν τετραπέρατον κόσμον, ὅπως ἱστορήσωσιν ἐξ αὐτοψίας τῶν τε φυσικῶν καὶ τεχνητῶν φαινομένων τὰ ἀξιολογώτατα, καὶ μάλιστα τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν, καὶ Αἴγυπτον, καὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ Ἰταλίαν λείψανα τῆς κοσμικῆς Ἀρχαιολογίας. Εἰς δὲ τὰς τοιαύτας περιηγήσεις (ἃς καὶ δις καὶ τρίς τινες ἐπαναλαμβάνουσι) δαπανῶσιν ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ πλῆθος πολὺ, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐπαινετῆς αὐτῶν φιλομαθείας. Διὰ τί ἄρά γε μόνην τὴν εἰς τοὺς ἁγίους μάλιστα τῶν Ἱεροσολύμων τόπους ὁδοιπορίαν καὶ ἐπίσκεψιν τῶν χριστιανῶν (καὶ ἐξαιρέτως τῶν ὀρθοδόξων) οὕτω δαπανηρὰν καὶ ψεκτὴν καὶ δεισιδαίμονα καὶ ψυχοβλαβὴ διαθρυλλοῦσι; Μία καὶ μόνη χώρα καὶ πόλις ὑπάρχει καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, ἐμπεριέχουσα συνάμα καὶ ἱστορικὰ καὶ θρησκευτικὰ θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης ἀρχαιολογίας κειμήλια, ἢ καθέδρα τοσούτων ἡγεμόνων καὶ βασιλέων, ἢ πατρίς τῶν Πατριαρχῶν, τῶν Δικαίων, τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων, αὐτοῦ τοῦ θεανθρώπου Σωτῆρος, ἢ ἁγία πόλις Ἱερουσαλὴμ. Αὕτη ἢ ἄγραφος καὶ πολύγλωττος βίβλος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἥτις καὶ σιωπῶσα γίνεται τρανόφθογγος διδάσκαλος καὶ ξεναγὸς πρὸς ἐναργεστέραν καὶ αὐτοπτικὴν κατάληψιν τῶν δύω τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διαθηκῶν, τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς, καὶ καρδίας συγκίνησιν, καὶ βαθεῖαν μελέτην τῶν ὑψίστων τῆς εὐσεβείας θεωριῶν. Καὶ ὅμως ταύτην μόνην ἄνδρες ἐπὶ σοφίᾳ περιφανεῖς, ἀναξίαν εὐρίσκουσι τῆς λογικῆς καὶ θρησκευτικῆς σπουδῆς τοῦ χριστιανοῦ. Σέβονται ὅταν ἴδωσι, φέρ' εἰπεῖν, τὴν θανάσιμον τοῦ Σωκράτους εἰρκτὴν, καὶ χοῦν ἀναλαμβάνουσιν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, καὶ λιθάριον, τυχὸν, ἐκλαξεύοντες ἀποφέρουσι μεθ' ἑαυτῶν,

Θεοτόκος ἐκ τοῦ πράγματος· οὕτω καὶ οἶκος Θεοῦ αὕτη κατ' ἐξαί-
 ρετον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Τούτοις δ' ὅμοιον καὶ τὸ περὶ Μωϋ-
 σέως εἰρημένον. «Καὶ ἦλθεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Θεοῦ Χωρήβ· ὤφθη δὲ
 αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ ἐκ τοῦ βάλτου»· δι' οὗ τοὺς λό-
 γους δηλονότι ἐποιεῖτο ὁ Κύριος, ἢ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς καὶ
 Λόγος, καὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ βουλῆς ἄγγελος. Ζητῆσαι δ' ἔπε-
 στι, πῶς ὄρος Θεοῦ προσηγόρευται πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἐν αὐτῷ τὸν
 Μωϋσῆν, καὶ ἰδεῖν τὰ ἐξαισία ἐκεῖνα θεάματα; Ὅρος θεοῦ τοῦτό
 φησιν, οὐ κατὰ τὸν καιρὸν ὃν ἀφίκετο, ἀλλὰ καθ' ὃν συνεγράφη
 ταῦτα. Πάντα μὲν γὰρ τὰ ὄντα, τοῦ Θεοῦ, ὡς δημιουργήματα
 αὐτοῦ· καὶ τούτων, τὰ μὲν ἐξόχως, ὡς ἅγια· τὰ δὲ ἀπλῶς, ὡς
 ὑπ' αὐτοῦ ἰθυνόμενα καὶ ἐπικρατούμενα· τὰ δὲ μόνον, ὡς δη-
 μιούργημα· καὶ κατὰ τοῦτο, τὰ μὲν αὐτοῦ, τὰ δὲ οὐκ αὐτοῦ,
 μέσως δέ πως. Σκόπει δὲ καὶ πῶς οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ εἶδει πάντοτε
 φαίνεται τοῖς θεράπουσιν αὐτοῦ ὁ Θεός· ἀλλὰ τούτῳ μὲν ἐν πυρὶ,
 ἐτέρῳ δὲ ἄλλως· ἐπεὶ συγκαταβάσεως, οὐ φύσεως ἢ ὄψις. «Ὡς δὲ
 εἶδέ, φησι, Κύριος, ὅτι προάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν Κύριος ἐκ
 τοῦ βάλτου, λέγων· Μωϋσῆ, Μωϋσῆ· ὁ δὲ εἶπε· Τί ἐστι; Καὶ
 εἶπε· Μὴ ἐγγίσῃς ὧδε· λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου·
 ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν». Διὰ τὴν τῶν
 ὑποδημάτων ἀπόθεσιν (ἴσ. γρ. Διὰ τῆς τ. ὑ. ἀποθέσεως) δηλοῦν
 βούλεται τὴν τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος· ἀνθρώπινον γὰρ τι
 παθὼν ὁ Μωϋσῆς, (οὐδὲ γὰρ πῶ τοιαῦτα τεθέαται), διενοήθη
 προσπελάσαι τῷ θάτῳ, καὶ περιεργότερον σκοπῆσαι· δι' ὃ
 καὶ ἀκούει ἃ ἀκούει, ἵνα γνῶ διὰ τοῦ τόπου οἶος ὁ ὀφθείς. Εἰ γὰρ
 ὁ τόπος ἅγιος διὰ τὸν ὀφθέντα, ἐννόει μοι τὸν ὀφθέντα ποταπὸν
 [δεῖ] ὑπάρχειν. Περὶ τοῦ ὄρους τούτου καὶ μετὰ τὴν τῶν Ἰσραη-
 λιτῶν ἐξοδὸν φησὶ· «Καὶ ὤφθησαν ἐν τῷ τόπῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ
 ἔφαγον καὶ ἔπιον». καὶ πάλιν· «Καὶ ἀναστὰς Μωϋσῆς, καὶ
 Ἰησοῦς ὁ παρεστηκὼς αὐτῷ, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Θεοῦ». Ἀμέλει καὶ
 Δαυὶδ προτρέπεται, λέγων· «Εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ
 σκηνώματα αὐτοῦ· προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἕστησαν

εἰς σὲ πλοῦτον θαλάσσης» (Ψαλμ. ζ. 4-5). «Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ (φησὶν) Ἐκκλησία τὰ πάλαι τοῖς δαίμοσι προσφερόμενα δέχεται· καὶ ἡ πάλαι πικρὰ τῶν ἐθνῶν θάλασσα τῷ ξύλῳ τοῦ Σταυροῦ γλυκανθεῖσα, — τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ προσφέρει τὰ δῶρα· διαφερόντως δὲ εἰς τὴν Ἱεροσολύμων ταῦτα προσφέρουσι πόλιν, ἐκ πάσης γῆς καὶ θαλάσσης συντρέχοντες» κτλ. Καὶ πάλιν εἰς τὸ «Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῇ Σιών» (Ψαλμ. α, 26) ἐρμηνεύει· «Μήτηρ γάρ ἐστι τῶν πεπιστευκότων· οὐ δὴ χάριν καὶ πρὸς αὐτὴν συντρέχουσιν ἅπαντες, ἰδεῖν ποθοῦντες, οὐ περιβόλων μέγεθος, οὐδὲ πύργων ὕψος, οὐδὲ κιόνων καὶ λίθων μαρμαρυγὰς, ἀλλὰ τάφον Δεσποτικόν, καὶ σταυροῦ τύπον Δεσποτικοῦ, καὶ τὴν σμικρὰν ἐκείνην καὶ πολυθρύλλητον φάτνην κτλ. (ἴδε καὶ εἰς Ψαλμ. β, 3). Καὶ, «Ἐκ ποίων γὰρ ἐθνῶν οὐκ ἐπίστευσαν τῷ Σωτῆρι; Τίνες δὲ τούτων οἱ μὴ καταλαβόντες καὶ τὴν κάτω Ἱερουσαλὴμ διὰ τὸ προσκυνῆσαι τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ σεπτοὺς τόπους, ἐν οἷς οὐ μόνον ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς σαρκωθείς (ἴσ. γρ. ἐσαρκώθη, ἢ, σαρκωθείς ἐπεφάνη), ἀλλὰ καὶ ποσὶ φιλανθρωπίας ἐβάδι-
σε; (εἰς Ψαλμ. πς). Καὶ αὖθις ἐρμηνεύων τὸ «Αὕτη ἡ κακατάπαυσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος» (Ψαλμ. ρλα, 14), «Καὶ τοῦτο δέ (φησι) τετύχηκε πέρας. Εἰ γὰρ καὶ ὁ παλαιὸς νεὼς ἔρημος διὰ τὴν Ἰουδαίων μανίαν ἐγένετο, ἀλλ' οὖν ἐκεῖ πάλιν καὶ τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως τὰ χωρία τῆς θείας ἡξίωτο (γρ. ἡξίωται) χάριτος· καὶ ἐκ πάσης γῆς καὶ θαλάττης συντρέχουσιν ἅπαντες τὴν ἐν ἐκείνοις ἀναβλύζουσαν εὐλογίαν ἀρύσασθαι» κτλ. Καὶ τὸ «Ὡς δρόσος Ἀερμῶν ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών» (Ψαλμ. ρλβ) ἐξηγεῖ· «Ἀπὸ τοῦ Ἀερμῶν (φησι) τῇ Σιών ἐπιφερομένη. — Ἐν γὰρ τῇ Σιών καὶ ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἱεροὺς Ἀποστόλους ἡ ζωοποιὸς καὶ κατεπέμφθη δρόσος» κτλ. (ἴδε περὶ τούτου ὀπισθ. σελ. 56). Καὶ τὸ τοῦ Ἱερεμίου (γ 17:) «Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις — καλέσουσι τὴν Ἱερουσαλὴμ θρόνον Κυρίου» κτλ. διασαφεῖ· «Μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν — ἀπέστησαν τῆς προτέρας πλάνης οἱ ταύτῃ δουλεύσαντες, καὶ τὸν τῶν

λιν ἄλλων ἄλλα κατὰ μέρος, καὶ ἴδια δὲ, τέλος, ἑαυτοῦ συντάγματα, τὰ πάντα τυπώσας ἐν Ἰασίῳ. Τὴν δὲ περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων ὀγκώδη καὶ μεγάλτιμον αὐτοῦ συγγραφὴν Χρυσανθος ἐξέδωκεν ὁ διάδοχος αὐτοῦ Πατριάρχης μετὰ τῆς ἑαυτοῦ *Εἰσαγωγῆς* εἰς τὰ *Γεωγραφικὰ καὶ Σφαιρικὰ*, καὶ τινων ἄλλων Ἐκκλησιαστικῶν, ἐν οἷς καὶ ἡ ῥηθεῖσα (σελ. 115) *Ἱστορία καὶ περιγραφὴ τῆς ἁγίας Γῆς*, καὶ ἕτερον *Ἐγχειρίδιον* περὶ τῆς κατ' ἐξοχὴν ὑπεροχῆς τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ (ἐν αὐτῇ τῇ ἁγίᾳ Πόλει τυπωθὲν τῷ αψκῇ. Καὶ σημειωθήτω τὸ κατ' ἐκείνους ἔτι τοὺς χρόνους τυπογραφεῖον τῶν Ἀγιοταφитῶν). Καὶ Ἀνθιμος ὁ ἀείμνηστος τὰς ἑαυτοῦ ἐξηγήσεις εἰς τοὺς *Ψαλμούς*. (Ἔστι δὲ τούτου καὶ Θεολογικὸν ἀνέκδοτον). Ἀλλὰ περὶ τούτων καὶ ἄλλων θεσπεσίων Πατριαρχῶν καὶ πατέρων τῆς ἁγίας Πόλεως διελάβομεν καὶ ἀλλαχοῦ (περὶ τῶν Ο, Ἑρμηνευτ. Τόμ. Δ). Καὶ βιβλιοθηκῶν δὲ κάλλει κοσμεῖται ἡ Ἱερουσαλήμ· οἷαν ἐν τῷ πατριαρχικῷ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν Μετοχίῳ τοῦ παναγίου Τάφου κατεσκεύασεν ὁ ἀκάματος Δοσίθεος, πᾶσι τοῖς ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἄλλοις λογίοις ρεῖθρα πηγάζουσιν ψυχοτρόφα. Καὶ ἄλλη δὲ τεθησαύριται ἐν Ἱεροσολύμοις, τῆς ὑπὸ τοῦ ἱερομάρτυρος Ἀλεξάνδρου τὸ πρῶτον συστάσης ἐκείνης πολλῶ νεωτέρα διάδοχος, ἧς ὁ λόγων δυνάμει καὶ βίου ὁσιότητι καὶ πολυπειρίᾳ πραγμάτων ἐπίσημος Ἀνθιμος ἐπιστατεῖ (α). Καὶ τρίτη δὲ ἐν τῇ εὐαγεστάτῃ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Σάββα, ἐξ ἧς καὶ ὁ αὐοίδιμος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἐφραίμ τὰ Ἀσκητικὰ τοῦ ἁγίου Ἰσαὰκ ἐξέδωκε. Καὶ Σχολεῖον δ' ὑπῆρχεν ἀρχῇθεν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἑλληνικόν, τοῦ πάλαι ὑπὸ Σαλαδίνου βεβηλωθέντος ἀρχαίου Μουσείου συγγενὲς διάδοχον, ὅπερ ὁ πολλὰ μὲν παθὼν, πολλὰ δὲ κατωρθωκὼς αὐοίδιμος Ἀθανάσιος ἐβελτίωσε, καὶ ἀλληλοδιδασκτικὰ διδασκαλεῖα συστήσας, καὶ τὰ Κυριακοδρόμια τοῦ

(α) Τούτου τοῦ πολυσεδάστου γέροντος εὐσεβεστάτην λύσιν θεολογικοῦ τινος ζητήματος, καὶ δύο πανηγυρικὰ ἰγκώμια ἐξέδωκεν ὁ Θαδωρίου ἱεράρχης Ἱερόθεος ὡς παράρτημα ἐν τῷ κατὰ Μόσχαν ἐκδοθέντι Προσκυνηταρίῳ.

ἄλλοι τῶν Εὐρωπαίων (α). Ἐπὶ τέλους, ἢ ἀπὸ τοῦ Α, τελευτῶντος

τοὺς προμνημονευθέντας, Φωκᾶν, Δανιὴλ, Ἐπιφάνιον, Περδίκαν, Ἀνώνυμον, καὶ τὸ περὶ οὗ προείπομεν (σελ. 111) ἀνέκδοτον χειρόγραφον τῆς ἐν Βιέννῃ Βιβλιοθήκης, ὅπερ ἄρχεται οὕτως· «Εἰς τὸν τόπον τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ καὶ ὅλα τὰ περὶχωρα τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας» κτλ. (βλ. Lambecij Comment. de Aug. Biblioth. Caes. Vindobon. Libr. V. pag. 447). Ἐπεταί τὸ παρ' Ἀρσενίου τοῦ Καλλοῦδῃ Προσκυνητάριον (Ἑνετίησι, αχπγ), καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Χρυσάνθου «Ἱστορία καὶ περιγραφὴ τῆς ἁγίας Γῆς» καὶ τὸ Προσκυνητάριον, ὃ συνέταξεν ὁ ἐκ Προύσης Χρυσάνθος ὁ Καμκράσης. Τοῦτο δὲ τὸ πρῶτον ἐν Βιέννῃ τυπωθὲν (τῷ 1807), ἐξεδόθη τελειότερον ἐν Μόσχᾳ τῷ 1837 (βλ. ὁπισθ. σελ. 103). Σφύζονται δὲ καὶ ἄλλα παλαιὰ χειρόγραφα ἐν Ἱεροσολύμοις περιγραφικὰ καὶ ἱστορικὰ ὑπομνήματα. Κατὰ δὲ τὸ 1840 ἐξέδωκεν Ἀθήνησι καὶ Γερμανὸς ὁ Ἱεροκλήρυξ μικρὴν Ἑγχειρίδιον ἱστορίας ἢ περιγραφῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἐνταῦθα προστιθέμεθα καὶ ἐκ τῶν Ῥωσικῶν δύο νεώτατα Ὀδοιπορικὰ, τὸ τοῦ περικλεοῦς ἐπὶ τῇ σοφίᾳ καὶ ἀξιωμασί, καὶ μάλιστα διὰ τὸν ἀκάματον ζῆλον τῆς εὐσεθείας, Ἀλεξάνδρου τοῦ Μουραβιόβου (ὅστις συνέγραψε καὶ ἱστορίαν τῆς Ἱερουσαλήμ), καὶ τὸ τοῦ κλεινοῦ Ἀδραάμου τοῦ Νορόβου. Τὸ πρῶτον ἐπιγράφεται «Ὀδοιπορικὸν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους, κατὰ τὸ 1830» (ἐξεδόθη πολλάκις ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ μετριοφρονος συγγραφέως, καὶ τὸ δ, ἐν Πετροπόλει τῷ 1840). Τὸ δὲ τοῦ Νορόβου, Ὀδοιπορικὸν εἰς τὴν ἁγίαν Γῆν, κατὰ τὸ 1835 (ἐξεδόθη μετὰ χαλκογραφῶν ἐν Πετροπόλει τῷ 1838), ἀμφοτέρωτερον πλήρη ζήλου πίστεως, καὶ μετὰ πολλῆς ἀκριθείας συγγεγραμμένα. Ἔστι δ' ἔργον εὐχῆς, ἵνα καὶ ἑλληνιστὶ μεταφρασθῶσιν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ὁμογενῶν, ὥς καὶ ἡ ἱστορία τῆς Ἱερουσαλήμ.

(α) Οἷον τὸ ἀρχαῖον ἱεροσολυμικὸν Ὀδοιπορικὸν (βλ. ὁπισθ. σελ. 75). Anton. Placent. Itinerar. de locis Terr. Sanct. — Adamann. de locis Terrae Sanctae Libr. III. Inglst. 1619. — τὸ τοῦ Ἰουδαίου Ben. Tuledan. — Eugesippus, καὶ Willebrand. ab Oldenburg. de Terra Sanct. (ἐν Ἀλλατ. Συμμίκτ.). Brocard. Reisebuch des heil. Landes. Frankf. 1584. — Ludolfi De terra Sanct. et itinerar. Hierosol. — Maldevit Descript. Jerusalem. — Tuchon, Reisebeschr. zum Heil. Grab. — Langi Hierosolym. Urb. Templique. — Heyter Lib. Hist. Part. Orient. — Salignac. Itinerar. Hieros. et Terr. Sanct. — Le Huen (1525), Gassot (1536), Renaud (1548), Postel (1553), Giraudet (1575), Villamont (1588), Boucher (1610), Benard (1616), Deshayes (1621), Pacifique (1622), Monconys (1647), Doubdan (1650), Roger (1653), Thévenot (1656), Nau (1674), Relandi (Palaestina). Maundrel, Pococke, Shaw, Hasselquist, Müller, Vanzow, Korten, Mariti, Volney, Niebuhr, Brown, Clarke (Travels in various countries. London. 1812), Chateaubriand (Itinéraire de Paris à Jerusalem etc. 3 vol. Paris 1822), Lamar-

τῶν τοιούτων τόπων ἐναργῆ τὰ σημεῖα, τοσαύτης ἐπληρώθην χα-
 ρᾶς, ὥστε ὑπὲρ λόγον εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ τὴν διήγησιν. Ἀλλ' ἐπει-
 δὴ ἔοικεν ἄνθρωπον ὄντα, δύσκολον εἶναι, ἵνα μὴ εἴπω ὅτι ἀδύνα-
 τον, ἀμιγῆς τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καρποῦσθαι, διὰ τοῦτό μοι τῇ
 γεύσει τῶν γλυκέων συγκατεμίσχθη τι καὶ τῶν πικραίνοντων τὴν
 αἴσθησιν· ἐφ' οἷς μετὰ τὴν ἀγαθὴν τῶν εὐφραίνοντων ἀπόλαυσιν,
 πάλιν ἐπὶ τὴν πατρίδα σκυθρωπάων ἐπορευόμενον, λογιζόμενος,
 οἷα ἀληθὴς ὁ τοῦ Κυρίου λόγος, ὁ εἰπὼν, «Ὅλον τὸν κόσμον ἐν
 τῷ πονηρῷ κεῖσθαι· ὡς μηδὲν τῆς οἰκουμένης μέρος ἐλεύθερον
 εἶναι τῆς μοίρας τοῦ χείρονος· εἰ γὰρ ὁ τὸ ἅγιον τῆς ὄντως ζωῆς
 ἔχγος ὑποδεξάμενος τόπος τῆς πονηρᾶς ἀκάνθης οὐ καθαρῶς,
 τί χρὴ περὶ τῶν λοιπῶν ἐννοεῖν τόπων, [ἐν] οἷς ἡ τοῦ ἀγαθοῦ με-
 τουσίᾳ κατεσπάρη διὰ ψιλῆς ἀκοῆς καὶ κηρύγματος; ταῦτα δὲ
 πρὸς ὅ,τι βλέπων φημί, πάντως οὐδὲν χρὴ γυμνότερον διὰ τῶν
 λόγων ἐκτίθεσθαι, αὐτῶν τῶν πραγμάτων πάσης φωνῆς γνωρίμου
 γεγωνότερον διαδοῶντων τὰ λυπηρά. Μίαν ἔχθραν ἐνομοθέτησεν
 ἡμῖν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν νομοθέτης, τὴν πρὸς τὸν ὄφιν λέγω, πρὸς
 οὐδὲν ἄλλο τὴν τοῦ μισεῖν δύναμιν ἐνεργεῖσθαι προστάξας, εἰ μὴ
 πρὸς τὴν ἀποστροφὴν τῆς κακίας· «Ἐχθραν γὰρ θέσω, φησὶν, ἀνά
 μέσον σοῦ, καὶ ἀνά μέσον ἐκείνου· ἐπειδὴ [γὰρ] ποικίλη τις καὶ πο-
 λυειδὴς ἐστὶν ἡ κακία, διὰ τοῦ ὁφείως ὁ λόγος ταύτην αἰνίττεται,
 τῇ πυκνῇ τῶν φολίδων θέσει τὸ πολύτροπον τῆς κακίας χαρα-
 κτηρίζων. Ἡμεῖς δὲ πρὸς μὲν τὸν ὄφιν ἐνσπονδοὶ διὰ τοῦ τὰ θε-
 λήματα τοῦ ἀντικειμένου ποιεῖν ἐγενόμεθα, τὸ δὲ μῖσος κατ' ἀλ-
 λήλων ἐτρέψαμεν· τάχα δὲ οὐδὲ καθ' ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ τὴν
 ἐντολὴν δεδοκότος· ὁ μὲν γὰρ φησιν, «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου,
 καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου», τὸν τῆς φύσεως ἡμῶν πολέμιον μόνον
 ἐχθρὸν ἡγεῖσθαι προστάξας, πάντα δὲ τὸν κοινωνοῦντα τῆς φύ-
 σεως, πλησίον ἐκάστου εἶναι εἰπὼν· ἡ δὲ βαρυκάρδιος ἡμῶν γε-
 νεὰ τοῦ πλησίον ἡμᾶς διαστήσασα, θάλπειν τὸν ὄφιν ἐποίησε, καὶ
 τοῖς τῶν φολίδων αὐτοῦ στίγμασιν ἐπιτέρπεσθαι· Ἐγὼ γὰρ τὸ
 μὲν τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ μισεῖν ἐννομον εἶναι φημί, καὶ ἀρέ-

ἐκεῖ ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πολὺ πρότερον δι' εὐχῆς ἔχων ἀπελθεῖν καὶ προσκυνῆται τοῖς ἁγίοις τόπους (ὡς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρεῖ), εἶδομεν ἐν τοῖς προηγηθεῖσι (σελ. 29).

§. λβ. Ἀμμώνιος ὁ ἱερὸς Ἀβδᾶς καὶ ἀσκητῆς, ὁ Σιναΐτης, τὸ γένος Ἀλεξανδρεὺς, θαυμάσιος ἀνὴρ (ἐπὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου, καὶ Πέτρου Ἀλεξανδρείας τοῦ τὸν Μ. Ἀθανάσιον διαδεξαμένου τῷ 371). Οὗτος οὖν μετὰ μὲν τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἰς Ῥώμην συναπῆρε, καὶ πρὸς τ' ἄλλα μὲν τῆς πόλεως πᾶμπαν ἀπεριέργως ἔσχε· μόνα δὲ τὰ τρόπαια (τὰ μνημεῖα) τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (Πέτρου καὶ Παύλου) προσεκύνησε προσελθὼν (Σωκρ. Ἐκκλ. ἱς. Δ. β, καὶ κγ). Μετὰ δὲ τὴν Ἀθανασίου τελευτὴν, καὶ τὴν Πέτρου διαδοχὴν, ἔγραψε ταῦτα ὁ Ἀμμώνιος. «Ἐγένετό μοι — λογισμὸς ἀποδημῆσαι εἰς τὰ μέρη τῆς Παλαιστίνης· πρῶτον μὲν, οὐχ ὑποφέρων βλέπειν τὰς θλίψεις καὶ τὸν καθ' ἡμέραν γινόμενον κίνδυνον τῶν πιστῶν, [τὸν] ὑπὸ τῶν παρανόμων τυράννων, [καὶ] τὸν ἁγιώτατον ἡμῶν ἐπίσκοπον Πέτρον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κρυπτόμενον, καὶ φεύγοντα — ἅμα δὲ καὶ ἐπιθυμῶν θεάσασθαι τοὺς σεβασμίους τόπους, καὶ προσκυνῆσαι τὴν ἁγίαν Ταφὴν, καὶ τὴν ζωοποιὸν καὶ ἄχραντον Ἀνάστασιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοὺς λοιποὺς ἁγίους τόπους, ἐν οἷς περιάγων ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐπετέλει τὰ φρικτὰ αὐτοῦ μυστήρια» (α).

(α) Βλ. Ἀμμωνίου μοναχοῦ λόγος περὶ τῶν ἡναιρεθέντων ὑπὸ τῶν Εὐσεβίων ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει, καὶ ἐν τῇ Ῥαϊθοῦ ἁγίων πατέρων (ἐν *Illustrium Christi Martyrum Lecti Triumphi etc.* ed. Combefisij. Paris. 1660 pag. 88), ὅπου ὁ Κομβεφίσιος ἐξέλαβε τὸν ἀνωτέρω Πέτρον Ἀλεξανδρ. τὸν ἱερομάρτυρα Πέτρον, τὸν ἐπὶ Δεκίου μαρτυρήσαντα τῷ 301 (Εὐσέβ. Ἐκκλ. ἱστορ. Η. ιγ). Ὅθεν ὁ Λεμούνος (*Varia Sacr.* p. 443) νοθεύει τὸ ἀνωτέρω χωρίον, ὡς μήπω τότε (ἐπὶ τοῦ ἱερομάρτυρος Πέτρου) μήτε τοῦ ἁγίου Τάφου εὕρημένου, μήτε τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ὠκοδομημένου. Ἀλλ' ἠπατήθη πάντως ὁ Λεμούνος ὑπὸ τῆς Κομβεφισίου χρονολογίας, ὅστις συνέχει τὸν ἱερομάρτυρα πρὸς τὸν τοῦ Ἀθανασίου διάδοχον Πέτρον· δῆλον δὲ, ὅτι καὶ οὗτος εἰς Ῥώμην ἀπῆρε (Θεοδώρ. Ἐκκλ. ἱστορ. Δ. ιθ. πρβλ. καὶ ιζ, ιη). Τότε ὁ Ἀμμώνιος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου εἰς Παλαιστίνην, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ κεῖθεν εἰς τὸ Σίναϊον, καθ' ὃν χρόνον καὶ ἡ τῶν ἐν Σινᾷ καὶ ἐν Ῥαϊθοῦ ἁγίων Ἀβδίδων σφαγὴ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν καὶ Βλεμμύων

Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου μέχρι τῆς παρούσης ἡμέρας, καὶ διηγείσθαι, τίνες μὲν τῶν ἐπισκόπων, τίνες δὲ τῶν μαρτύρων, τίνες δὲ τῶν περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν ἐλλογίμων ἀνδρῶν ἦλθον εἰς Ἱεροσόλυμα, νομίζοντες ἔλασσον μὲν εὐλαβείας θρησκευτικῆς, ἔλασσον δὲ γνώσεως ἕξειν, μὴδὲ τὴν ἐσχάτην (τὸ δὴ λεγόμενον) χεῖρα ταῖς ἑαυτῶν ἀρεταῖς ἐπιθήσειν, εἰμὴ προσκυνήσουσιν ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις, ἐν οἷς τὸ Εὐαγγέλιον ἐξέλαμψεν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Καὶ εἶπερ ἐνδοξὸς τις ῥήτωρ» (ὁ Κικέρων) «ψεκτέον οὐκ οἶδ' ὄντινα εἶναι νομίζει, ὅτι τὰ γράμματα τὰ ἑλληνικὰ μεμάθηκεν οὐκ Ἀθήνησιν, ἀλλ' ἐν Λιλυβαίῳ» (ἀκρωτηρίῳ τῆς Σικελίας), «τὰ δὲ πάλιν γράμματα τῶν Ῥωμαίων, οὐκ ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' ἐνδον τῆς Σικελίας, — πῶς ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι τις ἐκτὸς τῶν ἡμετέρων Ἀθηνῶν» (τῶν Ἱεροσολύμων) «εἰς τὸ τῶν σπουδασμάτων ἄκρον ἀέτωμα δύναται ἀφικέσθαι; Καὶ οὐ λέγομεν τοῦτο, ὡς ἀρνούμεναι, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς ἡμῶν ἐστὶ, καὶ ὅτι ἅγιοι ἄνδρες οὐκ εἰσι καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις· ἀλλ' ἵνα τοῦτο μάλιστα βεβαιώσωμεν, ὅτι καὶ οἱ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης (ἐν ἀγιότητι) πρωτεύοντες ἐνταῦθα συνήχθησαν. Καὶ πάρεσιν ὄντως οἶον ἄνθος τι, καὶ λίθος πολυτιμότατος μεταξὺ τῶν κοσμημάτων τῆς Ἐκκλησίας, ὁ τῶν Μοναχῶν καὶ τῶν Παρθένων χορός. Ὁ πρῶτος ἐν Γαλλίᾳ, ἐνθάδ' ἐπείγεται παραγενέσθαι· καὶ ὁ τῆς ἡμετέρας ἡπείρου κεχωρισμένος Βρετανὸς, ἐπειδὴν εἰς τὴν εὐσέβειαν προκόψῃ, καταλιπὼν τὸν δυτικώτερον τόπον, ζητεῖ τὸν ἐκ φήμης μόνον καὶ ἐκ τῆς τῶν Γραφῶν ἀναγνώσεως ἐγνωσμένον. Τί δὲ χρὴ μνημονεῦσαι τοὺς Ἀρμενίους; τί τοὺς Πέρσας; τί τοὺς Αἰθιοπῶν λαούς; Τί δὲ καὶ αὐτὴν τὴν μοναχῶν φορωτάτην Αἴγυπτον, Πόντον τε καὶ Καππαδοκίαν, Κοίλην Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν, καὶ τὰ τῆς Ἀνατολῆς παραδείγματα; Ταῦτα γὰρ, κατ' ἐκεῖνο τὸ λόγιον τοῦ Σωτῆρος, «Ὅπου τὸ πτῶμα ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί», συντρέχουσιν εἰς τούτους τοὺς τόπους, καὶ ποικίλων ἡμῖν ἀρετῶν ἐπιδείκνυνται δείγματα. Καὶ διάφωνος μὲν ἡ φωνή, μία δὲ ἡ θρησκεία. Τοσοῦτοι δὲ σχεδὸν

αὐτῷ τὴν πενιχράν μου δέησιν μετὰ τῆς πανηγύρεως τῶν ἐν οὐρα-
νοῖς ἀπογεγραμμένων δικαίων, προφητῶν, ἀποστόλων, ἱεραρχῶν,
μαρτύρων, ὁσίων, οἵτινες καὶ ζῶντες ἐν αὐτῷ, οἱ πλεῖστοι, προσή-
ξαντο, καὶ νῦν ἤδη πάντες ἐκ τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ συνάπτουσι τὰς
ἀγίας αὐτῶν εὐχὰς πρὸς τὰς τῶν ἐν τῇ κάτω προσευχομένων. Θέλω,
θέλω προσπεσεῖν γονυπετῆς καὶ δακρυρρόων πρὸς τῇ θέσει τοῦ
φρικτοῦ Γολγοθᾶ, καὶ δεῖξαι τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς μου πρὸς τὸν
ἐσταυρωμένον Ἰησοῦν, οὗ τῷ μῶλωπι πάντες ἰάθημεν, καὶ κατα-
σπάσασθαι τὰ ἴχνη τοῦ τὸν κόσμον ἐξαγοράσαντος θεοῦ αἵμα-
τος, καὶ πόθῳ προσηύς περιπτύξασθαι τὸν ζωοποιὸν Σταυρὸν, καὶ
συνακράξαι μετὰ τοῦ εὐγνώμονος ληττοῦ τὸ «Μνήσθητέ μου»
κατ' ἐκεῖνον τὸν τόπον, ὅθεν τοῖς ἀνθρώποις ἠνοίγη τὸ πρῶτον
ἡ κεκλεισμένη θύρα τοῦ Παράδεισου. Θέλω πρηνῆς προσπεσὼν, κα-
ταφιλῆσαι τὸν θεοδέγμονα Τάφον, νεκροῦ μὲν σώματος κενὸν,
πλήρη δὲ ζωῆς τῆς ἐκ τῆς θεοσώμου ταφῆς, προσφέρων, ὡς μύρα,
τὰ δάκρυα, τοὺς στεναγμοὺς ὡς θυμίαμα, τὴν πίστιν ὡς λαμ-
πάδα φωτός, δι' ἧς ὄψομαι ὡς ἤδη παροῦσαν τὴν ὑπὸ «τοῦ πρωτο-
τόκου τῶν νεκρῶν» εἰς ζωὴν αἰώνιον ἐσομένην ἀνάστασιν τῶν
νεκρῶν, καὶ τὴν ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν τῆς ἤδη στεναζούσης
κτίσεως μεταποίησιν. Θέλω συναναβῆναι μετὰ τῶν Ἀποστόλων
εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, καὶ προσκυνῆσαι τὴν ὑπερένδοξον ἐκείνην
περιωπὴν, ὅθεν ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς εἰς οὐρανὸν ἀνελήφθη, καὶ
ὅπου πάλιν ἔρχεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Θέλω προσελθεῖν
ἐκέτης εἰς τὸν τάφον τῆς ἀειπαρθένου μητρὸς τοῦ σεσαρκωμένου
Θεοῦ μου, καὶ κατὰ χάριν μητρὸς τῶν χριστιανῶν, δι' ἧς ἡ τοῦ
κόσμου γέγονεν ἀνάπλασις, ἀσπαζόμενος τὸ πανάγιον αὐτῆς κε-
νήριον, καὶ προσάπτων εὐλαβῶς καὶ πανευγνωμόνως καρδίαν,
χείλη, ὄμματα, μέτωπον. Θέλω ... τί δ' οὐχί; μὴ γὰρ οὐχί τὸν
πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν καταρδεύοντα Ἰορδάνην; κακεῖνο τὸ τὴν
ἄδυτον τῆς Μεταμορφώσεως λάμψιν ἔτι περιβεβλημένον Θαβώρ;
καὶ τὰ λοιπὰ σιωπήσομαι. Ὅταν δ' ἐπιλάμψῃ φαιδροτέρα πά-
σης ἡμέρας ἡ τῆς Ἀναστάσεως νύξ, τότε καὶ γὰρ συνεστῶς καὶ συ-

πατριαρχικὴν αὐτῶν Ἐκκλησίαν. Ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἐπὶ Καρόλου καὶ ἐφεξῆς Ἑλλήνων συγγραφέων, ὅσοι περὶ τῶν ἱεροσολύμων διέλαβον, οὐδεὶς οἶδε τὰ τοιαῦτα κλειδοφορήματα, ὡς ἂν πρὸς κατακτητὴν (οὐχ ὀρᾶς;), τὸν ξένον Φράγγον, παρὰ τοῦ μεγάλου Καλίου προσενεχθέντα! Καὶ μένει ἄρα μόνον ἀληθές, ὅτι ὁ φίλος τοῦ Καρόλου Καλίου ἐδωκε τοῖς Φράγγοις ἄδειαν τοῦ προσιέναι καὶ ἐνδημεῖν ἀφόβως εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ Καρόλῳ συνεχώρησεν οἰκοδομῆσαι τινὰς ἐκκλησίας, καὶ ἓνα ξενῶνα μετὰ βιβλιοθήκης, χάριν μάλιστα τῶν αὐτοῦ ὁμογενῶν· τὰ δ' ἄλλα παρέπλασεν ἡ φαντασία τοῦ Ἐγινάρδου (τοῦτο δὲ συνείδεν ὀρθῶς καὶ ὁ Μοσχέμιος π. τ. ἀγ. φωτός, σελ. 248). Ὅτι δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τε Καρόλου (τῷ 814), καὶ πρότερον τοῦ Καλίου Ρεσχίδ (τῷ 809), οὐκέτι πρὸς τοὺς Φράγγους ἦσαν ἄγαν εὐμενεῖς οἱ Σαρακηνοί, καὶ κατέστρεψαν δὲ τέλος, (τῷ 1007), ἀπάσας τὰς οἰασδὴποτε τοῦ Καρόλου οἰκοδομὰς, διηγεῖται ἡ ἱστορία.

§. οζ. Νικήτας, βασιλικὸς κληρικὸς, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (τῷ 947) ἦλθε προσκυνητὴς τῶν ἁγίων τόπων τῆς Ἱερουσαλήμ ἐπὶ Πατριάρχου Χριστοδούλου· καὶ δῶρα τοῦ Αὐτοκράτορος ἔφερεν εἰς τὸ ἱερὸν, ὡς αὐτὸς γράφει ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐξ Ἱεροσολύμων ἐπιστολῇ, λέγων· «Οὐκ ἀπεπέμψατο τὴν ἐμὴν δέησιν (τοῦ ἐλθεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ) ἡ θεοφρούρητος βασιλεία σου, δῶρόν τε χρυσοῦ παρασχοῦσα, πρὸς τὸν ἐκεῖσε θεοφιλῇ προέπεμψεν ἀρχιεπίσκοπον» κτλ. (α).

§. οη. Μακάριος ὁ ἀοίδιμος, τὸ γένος ἔλκων ἐξ Ἀρμενίας, ἐγένετο Πατριάρχης Ἀντιοχείας, ἑκατοστὸς τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου ἀριθμούμενος, κατὰ τὸν ἐν ἀρχαίῳ χειρογράφῳ

(α) Ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Σάββα. Ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον ἡ τοῦ Νικήτα ἐπιστολὴ ἐν τῷ Προσκυνηταρίῳ, ἢ τῇ περιγραφῇ τῆς ἁγίας Ἱερουσαλήμ, ἐκδοθείσῃ ὑπὸ τοῦ σεβασμιωτάτου καὶ ἐλλογιμωτάτου ἀρχιεπισκόπου Θαδωρίου, κυρίου Ἱεροθέου, ἐν Μόσχᾳ, 1837. σελ. 51. (Περὶ τῶν ἐκ σιδήρου θρυαλλίδων τῆς ἐπιστολῆς διέλαβε καὶ Mabillon. Mus. Italic. T. 1. §. CH.).

ΠΑΧΩΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΚΑΤΑ

ΑΓΙΟΚΑΤΗΓΟΡΩΝ,

ἥτοι τῶν

κωλυόντων τοὺς ἀπερχομένους εἰς προσκίνησιν τῷ σεβασμίῳ
καὶ ἱερῶν τόπων·

καὶ κατὰ τοῦ Φρά Μαρτί Λούτερι.

Καὶ στρατιῶται μὲν καὶ θεράποντες, οὐ μόνον ὅταν ἴδωσι τὸν σφῶν δεσπότην καὶ κύριον ὑπὸ πολεμίων, ἢ ληστῶν κυκλούμενον, καὶ ὑπ' αὐτῶν βαλλόμενον καὶ κινδυνεύοντα τὰ καίρια, ὑπερκινδυνεύουσι, συμμαχοῦντες καὶ ἀμυνόμενοι, καὶ πάντοθεν ἀποσοβοῦντες αὐτοὺς, δίκην ἀσπίδος ἢ χάρακος προβαίνοντες, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἤδη κατὰ τῆς αὐτοῦ οἰκίας ἴδωσι χωροῦντας, καὶ πῦρ ἐπαφιέντας, κοιτῶνάς τε καὶ ταμεῖα σκυλεύοντας, καὶ ἐσθῆτας καὶ χλαίνας καταπατοῦντας, καὶ ἀνδριάντας συντρίβοντας, καὶ πάντα ποιοῦντας, ὅσα τοὺς τοιούτους εἰκὸς ποιεῖν· οἱ μὲν διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ προσοῦσαν αὐτοῖς τιμὴν, οἱ δὲ, ἵνα πλείονα τοῦ λοιποῦ τὴν εὐνοίαν ἐπισπάσωνται, οἱ δὲ, ἵνα μὴ ἀγνώμονες φανέντες περὶ τὸν εὐεργέτην καὶ δεσπότην, οὐ μόνον τοῦ τυχόντος ἀξιώματος ἐκπέσωσιν, ἀλλὰ καὶ δίκας τίσωσιν ὡς προδόται. Εἴτα, οἳτοι μὲν ὑπὲρ τινος προσκαίρου ἀμοιβῆς τοιαῦτα πάσχειν εἵλοντο· ἡμεῖς δὲ οἱ τῷ δεσποτικῷ αἵματι ἐλευθερωθέντες τῇ αὐτοῦ ἀγαθότητι, ἐχθροὶ προὔπαρχοντες καὶ δραπεταί, καὶ εἰς τὴν τῶν υἱῶν τάξιν μετατεθέντες, ὀρῶντες ἐξυβριζομένους τοὺς θεῖους αὐτοῦ περιόλους καὶ ἱεροὺς οἶκους καὶ ἀνδριάντας ὑπὸ βεβήλων καὶ ἀνοσίων καὶ κεκαυτηριασμένων ἀνδρῶν τὴν συνείδησιν, σιγήσαιμεν [ἄν];

καὶ οἱ λοιποί). οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ (Πράξ. α, 11–14). Ὅτι δὲ τοῦτο τὸ ὑπερῶον, οὐ ἦσαν οἱ Ἀπόστολοι καταμέροντες (διατρίβοντες καὶ πρότερον, ἐνοικοῦντες) ὑπῆρξεν ἡ πρώτη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, πρόδηλον ἐξ αὐτῶν πάλιν τῶν θείων ῥητῶν. Αὐτοῦ καὶ τὸν ἄρτον (τῆς θείας εὐχαριστίας) ἔκλων, ἱεουργοῦντες καὶ μετὰ τὴν καθ' ἡμέραν αὐξήσιν τῶν πιστῶν, ὡς ὁ θεῖος διδάσκει λόγος. «Καὶ ἦσαν (οἱ προστεθέντες πιστοί) προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν Ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς» (Πράξ. 6, 42). Αὐτοῦ καὶ τὸν Μαθίαν, ἀντὶ τοῦ ἐκπεσόντος προδότου, κληρώσαντες συγκατεψήφισαν μετὰ τῶν ἁποστόλων (Πράξ. α, 23). Αὐτοῦ καὶ τοὺς ἑπτὰ Διακόνους ἐχειροτόνησαν (Πράξ. 5, 6). Αὐτοῦ συνεκροτήθη καὶ ἡ πρώτη Σύνοδος τῶν Ἀποστόλων, ἧς Ἰάκωβος, ὁ πρῶτος ἱεράρχης τῶν Ἱεροσολύμων προήδρευε (Πράξ. 15). Τοῦτο δὲ τὸ ὑπερῶον ὑπῆρχε τὸ αὐτὸ καὶ τὸ μέγα ἀνάγειν τὸ ἐστρωμένον (Μάρκ. 16, 15), ἐν ᾧ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐτέλεσε τὸν Δεῖπνον τὸν μυστικόν, καὶ τοὺς συντακτηρίους λόγους τῆς αὐτοῦ Διαθήκης ἐθεσπιώδησε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ μετὰ τὴν Ἀνάστασιν ἐφανερώθη πρὸς αὐτοὺς, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον αὐτοῦ κατήλθεν ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους συνηγμένους ἐπὶ τὸ αὐτὸ (χωρίον, οἶκημα), καὶ τοῦτο, τέλος, ὕστερον ἐπίσημος ναὸς τῶν Ἀποστόλων ἐγένετο, «ἡ ἀνωτέρω» (ἐπὶ τῆς ἁγίας Σιών) «τῶν Ἀποστόλων Ἐκκλησία», ὡς ὅ,τε Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων μαρτυρεῖ, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ σύνοικος καὶ σύγχρονος ἱερώνυμος, καὶ Θεοδώρητος, καὶ ὁ Ταυρομενίας ἱερὸς Θεοφάνης (καὶ οὗτος αὐτόπτης γενόμενος) μετὰ μικρὸν ἡμῖν ἐροῦσι. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ θεῖος Ἐπιφάνιος «Περὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας, ὡς μικρᾶς ἔτι οὐσης, ἔνθα ὑποσρέψαντες οἱ μαθηταί — ἀπὸ τοῦ Ἐλαιῶνος, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῶον. Ἐκεῖ γὰρ ᾠκοδόμητο, τουτέστιν ἐν τῷ μέρει Σιών» (περὶ Μέτρ. 5, 16). Καὶ τοῦτο λοιπὸν τὸ ὑπερῶον φαίνεται ἡ πρώτη Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ὅθεν μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Ἐλαιῶνος

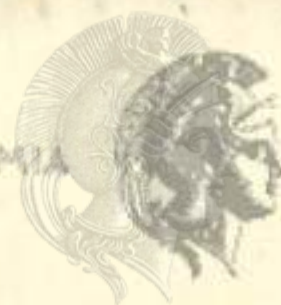
Παχώμιος ὁ μοναχός.	114,141	Συντομὴ τοῦ ἱεροῦ - 57. πρὸς τὸν 22
Παύλα.	85	Σχολεῖον ἐν Ἱερουσαλὴμ. 132
Πελαγία ἡ οὐσία.	86	Σωζόμενος. 19
Περδίκας ὁ Ἐρέσιος.	110	Σωτήρια σύμβολα. 5, 22
Πέτρος ὁ ἐκ Γαλατίας.	79	Σωφρόνιος ὁ Ἱεροσό. 93, 96-. Ὁ Γραι- 85
Πορφύριος ὁ Γάζης.	87	Τέλειοι. 2, 14
Προσκυνηταὶ τῶν Ἱεροσολ. ἐπὶ τοῦ		Τερέθινθος. 75
πρώτου αἰῶνος.	60	Ἰπερῶν. 55
Ῥουστικιανή.	94	Ἰψηλὴ πολιτεία. 1, 12
Σάββας ὁ ἡγίασμ.	92	Φαρισαῖοι τιμῶσι τοὺς τάφους τῶν
Σαλαδῖνος.	108	δικαίων. - 57. 60
Σκλημ.	39	Φθόνος. 26
Σαρακηνοί.	104	Φιλόρωμος. 88
Σεμνὴ πολιτεία.	15	Φιλοσοφία. 13
Σιγίφριδος ὁ Μουγουντι.	106	Φιρμιλιανός. 67
Σιών.	40, 107	Φωκᾶς. 108
Σκεὺς τοῦ Σολομωντείου ναοῦ.	93	Χαίρειν ἐν Κυρίῳ. 22
Στύλος πρὸς τὸν προσδεθεὶς ἑμαστέ		Χαρίτων. 92
γώθη ὁ Κύριος.	85	Χριστιανικαὶ συνάξεις ἐν τοῖς μαρ-
Σταυροφόροι.	107	τυρίοις. 14, 20
Συμεὼν ὁ Ἱεροσόλ. 105-. Ὁ Θεσσαλο-		Χρῦσανθος ὁ Ἱεροσόλ. 120, 132. - ὁ
νικεύς.	86	Καμκράσης. 120
Συμεώνης.	79	Χρυσόστομος. 52, 57, 86
Σύνοδοι ἐν Ἱεροσολύμοις.	73, 75, 96,	Ὠριγένης. 66
	100, 114, 115	

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ. 13. στίχ. 3 γρ. οὐρανοφάντωρ. - Σ. 16. ζ. 26. ἐτέρων. - Σ. 20. ζ. 19. καὶ οὐ. - Σ. 30. ζ. 21. Ψαλμ. λη, 9. - Σ. 35. ζ. 28. ἀναστάσεις. - Σ. 40. ζ. 14. ἀείποτε. - Σ. 43. ζ. 18. ἀγίαν. Σ. 55. ζ. 6. Ἀλπεων. ζ. 18. γράφ. §. 06. Σ. 56. ζ. 32. ἡ ἀνωτέρα - ζ. 26. καὶ δὴ καὶ Θεοδώρ. - Σ. 58. ζ. 9. ἑβδομάδος. - Σ. 62. ζ. 29. ὅτι. - Σ. 86. ζ. 5. γρ. σελ. 323. - Σ. 89. ζ. 18. γρ. σελ. 337. - Σ. 90. ζ. 28. ἐξάλ. τὸν ἕνα καὶ. Σ. 92. ζ. 2. - Καππάδοκος, καὶ. Σ. 96. ζ. 16. τῷ - Σ. 120. ζ. 27. Ingolst. Σ. 123. ζ. 29. παῖδ. καὶ ἀδελ. Σ. 139 ζ. 29. - ταῖς.

ὅτι δίκαιος, ὅτι δυνατός, ἀτρέπτος τε καὶ ἀναλλοίωτος, καὶ αἰεὶ ὁ αὐτός, οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον, οὔτε πρὸς τὸ βέλτιον τραπῆναι δυνάμενος· τὸ μὲν γὰρ οὐ πέφυκε, τὸ δὲ οὐκ ἔχει· τί γὰρ ὑψίστου ὑψηλότερον; τί τοῦ ἀγαθοῦ ἀγαθώτερον; ὥστε ἐν πάσῃ τοῦ ἀγαθοῦ τελειότητι θεωρούμενος, κατὰ πᾶν εἶδος τροπῆς τὸ ἀναλλοίωτον ἔχει· οὐ κατὰ καιρούς τινας τὸ τοιοῦτον ἐν ἑαυτῷ δεικνύς, ἀλλ' αἰεὶ ὡσαύτως ἔχων, καὶ πρὸ τῆς κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας, καὶ ἐν ἐκείνῳ, καὶ μετὰ τοῦτο· οὐδὲν τῆς ἀτρέπτου καὶ ἀναλλοιώτου φύσεως ἐν ταῖς ὑπὲρ ἡμῶν ἐνεργείαις πρὸς τὸ ἀπεμφαῖνον μεθαρμυζόμενος· τὸ γὰρ φύσει ἀφθαρτον καὶ ἀναλλοίωτον αἰεὶ τοιοῦτόν ἐστιν, οὐ συναλλοιούμενον τῇ ταπεινῇ φύσει, ὅταν ἐν ἐκείνῃ κατ' οἰκονομίαν γένηται, κατὰ τὸ τοῦ ἡλίου ὑπόδειγμα, ὃς ἐπιβαλὼν τὴν ἀκτῖνα τῷ ζόφῳ, τὸ φῶς τῆς ἀκτίνος οὐκ ἡμαύρωσεν, ἀλλὰ τὸ σκότος διὰ τῆς ἀκτίνος εἰς φῶς μετεποίησεν· οὕτως καὶ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ ἡμῶν λάμψαν, οὐκ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ σκότους κατεσκιάσθη, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ τὸν ζόφον ἐφώτισεν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν σκότει τὸ ἀνθρώπινον ἦν, καθὼς γέγραπται, ὅτι «οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει διαπορεύονται» ὁ ἐλλάμψας τῇ ἐσκοτισμένῃ φύσει, διὰ παντός τοῦ συγκρίματος ἡμῶν τῆς θεότητος τὴν ἀκτῖνα διαγαγὼν, διὰ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, ὅλον τὸ ἀνθρώπινον τῷ ἰδίῳ φωτὶ προσωκείωσε, τῇ πρὸς ἑαυτὸν ἀνακράσει, ὅπερ ἐστὶν αὐτός, καὶ κεῖνο ἀπεργασάμενος· καὶ ὡς οὐκ ἐφθάρη ἡ θεότης ἐν τῷ φθαρτῷ σώματι γενομένη, οὕτως οὐδὲ εἰς τροπὴν ἡλλοιώθη, τὸ τρεπτόν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἰασαμένη· [καθὰ] καὶ ἐπὶ τῆς ἱατρικῆς τέχνης ὁ θεραπεύων τὰ σώματα, ἐπειδὴν ἄψηται τοῦ πεπονθότος, οὐκ αὐτὸς ἐμπαθὲς γίνεται, ἀλλὰ τὸ νοσοῦν ἐξιάσατο. Μηδεὶς δὲ διὰ τοῦτο, τὸ τοῦ Εὐαγγελίου μὴ δεόντως ἐκλαμβάνων, ἡγείσθω κατὰ προκοπὴν τινα καὶ ἀκολουθίαν κατ' ὀλίγον πρὸς τὸ θειότερον μεταπεποιῆσθαι τὴν ἡμετέραν φύσιν ἐν τῷ Χριστῷ· τὸ γὰρ «προκόπτειν ἡλικία, καὶ σοφία, καὶ χάριτι» εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθῶς ἐν τῷ ἡμετέρῳ φυράματι γεγενῆσθαι τὸν Κύριον παρὰ τῆς Γραφῆς ἱστόρηται· ὡς

αὐτῷ τῷ τῆς Ἀναστάσεως μνήματι Χριστῷ συναντήσοντας, ὡς νυμφίῳ προϊόντι — Στίχ. 10. «Σωτήρια (σύμβολα)». Τουτέστι τοῦ Σωτῆρος, ἐξηγεῖ ὁ Κασσιανός, σπουδάζων ἀφελεῖν τὸ σωτήρια ἀπὸ τῶν συμβόλων, ὡς ἐκφαλίζων καὶ αὐτὸς (καθὰ καὶ Μολιέρος) τὸ πρὸς τὰ Σύμβολα σέβας· (ἦν γὰρ καὶ οὗτος ὁ λαμπρότατος τῆς πολυμαθείας ἀσὴρ, Καλδῖνος τὸ φρόνημα, κατὰ δυστυχίαν)· οὐχὶ δὲ (φησὶ) σωτηρίας ποιητικὰ, ἅπασι! Οὕτω (φησὶ) καὶ Βασίλειος ὁ Σελευκείας εἶπεν· «Ἐκ τοῦ Δαυὶδ ἡ σωτήριος γέννησις» (τουτ. ἡ τοῦ Σωτῆρος). Ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις τούτοις ὁ Κασσιανός ἐσφάλη, ἐκλαθὼν ὡς κυριωνυμικὸν ἐπίθετον τὸ σωτήριον, ἀντὶ τοῦ Σωτῆρος· (καὶ ἴσως μεταξὺ ἀναγινώσκων ταύτας τῶν Πατέρων τὰς χρήσεις ὁ ἐλληνικώτατος ἀνὴρ, ἐφαντάσθη τὰ Ὀμηρικὰ ἐκεῖνα, «Ἐκτόρεον χιτῶνα», καὶ Νεστορέη παρὰ νηὶ Πυλῆγενέος βασιλῆος»). Πρῶτον μὲν γὰρ οὐ συνειδὼν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ φράσει τοῦ Γρηγορίου παρακολουθοῦσαν ἀντικρυς τὴν κτητικὴν γενικὴν («τοῦ ζωοποιήσαντος ἡμᾶς Θεοῦ»), ἥτις ἐναργῶς ἀποκλείει τὸ σωτήρια πρὸς τὸ σύνεγγυς οὐσιαστικὸν συναπτόμενον, καὶ διορίζον τὴν ἰδιότητα, ἀλλ' οὐχὶ τὸν κτήτορα τῶν συμβόλων (ὡς καὶ τῷ, «Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος» [Τιτ. 6, 11], τὸ ἐπίθετον τὴν χάριν χαρακτηρίζει). Καὶ κατὰ τοῦτο λοιπὸν περιττῶς καὶ μάτην ἐπέφεραν ὡς ὁμοίαν τὴν, ἀφ' ἧς ἄπεστιν ὅλως ἡ κτητικὴ γενικὴ, ῥῆσιν τοῦ Σελευκείας. Ἐπειτα οὐδὲ ταύτην ἐνόησεν, ὅτι εἴληπται ἐξ ἐκείνης τῆς εὐαγγελικῆς· «(Βίβλος) γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαυὶδ». Τοῦτο συντομώτερον ἐκφράζων ὁ ἱερὸς Σελευκείας, ἔγραψεν «Ἐκ τοῦ Δαυὶδ ἡ σωτήριος γένεσις» (ὅπου πάντως ὑπακούεται ἡ παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ γενικὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ). Τὸ δὲ σωτήριος σημαίνει τὴν τῆς παγκοσμίου σωτηρίας ποιητικὴν γέννησιν τοῦ ἐκ τοῦ Δαυὶδ Ἰησοῦ Χριστοῦ. ὡς καὶ τὸ (παρ' αὐτῷ τῷ Νύσσης), τὸ Πάσχα τὸ σωτήριον ἐμφαίνει τὴν σωσίκοσμον καὶ ζωοποιὸν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω λέγεται καὶ σωτήριος ἐποχὴ, καὶ σωτήριον ἔτος, οὐκ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ τῆς ἀπὸ τῶν κατὰ σάρκα γενεθλίων αὐτοῦ χρονολογουμένης σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Καταλληλότερον δὲ παράδειγμα τῆς κυριωνυμικῆς τοῦ σωτῆρος σημασίας εἶχεν ἄν, εἴπαρ ἤθελεν, ὁ πολὺς Κασσιανὸς ἐκ τοῦ Ἀφρικανοῦ, «τὸ σωτήριον γένος» (τουτ. τοὺς ὡς ἐκ τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ καλουμένους συγγενεῖς τοῦ Σωτῆρος, οὓς καὶ Δεσποσύνοους προσηγόρευον· παρ' Εὐσεβ. Ἐκ. Ἰστ. Α, ζ)· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο οὐδ' ἄλλο τοιοῦτο οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἀνωτέρω φράσιν τοῦ θείου Νύσσης, ἣ παράκειται ἡλίου φανωτέρα ἡ κτητικὴ γενικὴ. Καί τοίνυν ὁ Πατὴρ ὠνόμασε τὰ σύμβολα σωτήρια, εἰ καὶ μὴ ὡς αἷτια κυρίως καὶ ἀμέσως ποιητικὰ σωτηρίας, ἀλλ' ὡς μέσα σωτηριώδη (οἷα καὶ φάρμακον, καὶ τέχνη, καὶ ὄργανον, καὶ χωρίον εὐάερον, ἔστι τε καὶ λέγεται σωτήριον), καὶ τοῦτ' αὐτὸ παρὰ τὰ ψυχικῆς σωτηρίας τῶν μετὰ πίστεως καὶ φόβου θεοῦ προσιόντων, οἵτινες ἐκ τῆς αἰσθητῆς αὐτῶν θεωρίας εἰς μετάνοιαν καὶ γλυκύδακρυον κατάνυξιν διεγείρονται (καὶ μάρτυς ἡ ὁσία Μάρια, καὶ παντοίων

καὶ οὗτος ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ πολὺ διέτριψε, καὶ τριετίαν ὅλην ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν παρὰ τῷ Ἀββᾶ Ἰννοκεντίῳ· μνημονεύει δὲ καὶ ἄλλους ἐπισήμους ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ Βηθλεὲμ ἀσκουμένους, καὶ τὸν Ποσειδώνιον (βλ. τὸ περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. Τόμ. Δ. σελ. 580).

§. μς. Φιλόρωμης πρεσβύτερος, ἀνὴρ ἀσκητικώτατος ἐκ Γαλατίας, ἔλεγε πρὸς τὸν σύγχρονον Παλλάδιον· «Κατηξιώθην δὲ χάριτι εὐχῆς καὶ δεύτερον ἐλθεῖν ἐν Ἱεροσολύμοις εἰς τιμὴν τῶν ἁγίων τόπων, ἰδίῳις ἀπελθὼν ποσὶ καὶ ἀνκλώμασιν, ἑαυτὸν (γρ. ἑμαυτῷ) ἐπαρκέσας» (Παλλάδ. Λαυταῖκ. κεφ. ριγ. σελ. 585).

§. μζ. Κυριακὸς ὁ ὁσιώτατος καὶ θεῖος ἀναχωρητὴς, τὴν πατρίδα Κορίνθιος (τῷ 408) ἀπῆλθεν εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις θεοβαδίστων τόπων, ὅπου καὶ ἐμόνασε, καὶ κατεβίωσεν ἐν Παλαιστίνῃ, μακροβιώτατος (ἐτῶν 108) γενόμενος ὁ τρισόλβιος (βλ. Συναξ. Σεπτ. κθ).

§. μη. Ἰωάννης Κασσιανὸς, ὁ ἱερώτατος (τῷ 424–448) ἐκ τῆς Ταυρίδος τὸ γένος ἔλκων, Ἀθήνησιν ἐγεννήθη (διὰ τί δὲ τοῦτον ὁ Φώτιος Ῥωμαῖον καλεῖ, βλέπε τὸ περὶ τῶν Ο, Ἑρμηνευτῶν, Τόμ. Δ. σελ. 650). Ἔτι δὲ παῖς τὸν μοναχικὸν ἀσπασάμενος βίον, ἐν τῇ ἱερᾷ παλαιάστρᾳ τῆς Βηθλεὲμ τοὺς ἀσκητικούς διήνυσεν ἄθλους ἐπὶ χρόνον μακρόν.

§. μθ. Θεοδόσιος ὁ αὐτοκράτωρ (ὁ Μικρὸς) «κατὰ τὸ 427 τὴν γαμετὴν Εὐδοκίαν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπέστειλεν, εὐχαριστηρίους ὕμνους προσάξουσιν τῷ Θεῷ, ἧτις πάμπολλα ταῖς ἐκκλησίαις ἐδωρήσατο· καὶ προσκυνήσασα τὸν τε ἅγιον Σταυρὸν καὶ τοὺς σεβασμίους τόπους, ὑπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια». Ταῦτα ἐπὶ λέξεως ὁ ἱερὸς Θεοφάνης (Χρονογρ. σελ. 39 ἐκδ. Παρισ.). Ἔστι δὲ ἡ αὐτὴ Εὐδοκία ἐκείνη ἡ σοφὴ καὶ ἀοίδιμος Ἀθηναία, θυγάτηρ Λεοντίου, Ἀθηναίου Σοφιστοῦ, ἧτις ὑπὸ τῷ πατρὶ ἐπαιδεύθη, καὶ διὰ λόγων ἐληλύθει παντοίων, καὶ ποιήματα ἡρωϊκῶ τῷ μέτρῳ πολλὰ καὶ μελιχρὰ πεποίηκεν. Ἐκαλεῖτο δὲ πρῶτον Ἀθηναῖς· ὅτε δὲ ταύτην ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς γαμετὴν ἐξελέξατο, βαπτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀκακίου, Εὐδοκία μετωνομάσθη, ὡς ὁ πολὺ τοῦ Θεοφάνους ἀρχαιότερος

τος Ἡσαῦ τῷ ἀδελφῷ Ἰακώβ, ὡς προτιμηθέντι παρὰ προσδοκίαν παρὰ τοῦ πατρὸς Ἰσαάκ, φεύγων Ἰακώβ τὴν ἐπιβουλήν αὐτοῦ παραινέσει τῇ τῶν γονέων, κατῆλθεν εἰς Μεσοποταμίαν Συρίας, ἅμα δὲ καὶ ὡς ληψόμενος γυναῖκα ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ, τῶν Χαναναίων (α) πονηρῶν ὀφθέντων ἐνώπιον τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ρεβέκκας. Ἐν γοῦν τῷ καταβαίνειν, ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὄρκου, ἐπορεύθη, ἡλίου δύναντος, εἰς Χαρρὰν. Εὐρὼν δὲ τόπον ἐπιτήδειον, λαβὼν ἓνα τῶν λίθων, καὶ προσκεφαλαίῳ χρησάμενος, ὕπνωσεν αὐτόθι. Ἐν ᾧ καὶ καθ' ὕπνον ὄρα κλίμακα διήκουσαν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν, ἀγγέλους τε ἀνιόντας καὶ κατιόντας δι' αὐτῆς, τὴν δι' ἡμᾶς ἴσως οἰκονομίαν αὐτοῦ ἐμφαίνουσιν, καὶ τὴν τοῦ Ἰακώβ εἰς Μεσοποταμίαν κατάβασιν, καὶ ἐκ ταύτης ἀνάβασιν, ἀγγέλων αὐτῷ δηλονότι συναντιλαμβανομένων. Τί οὖν; ἐγερθεὶς Ἰακώβ ἐκ τοῦ ὕπνου, καὶ συμβαλὼν τὸ ὄραμα, ἐφοβήθη· καὶ οἶκον μὲν Θεοῦ τὸν τόπον εἶναι ἀποφαίνεται· πύλην δὲ οὐρανοῦ τὴν κλίμακα. Ὅτι δὲ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἐκοιμήθη, καλεῖ οἶκον Θεοῦ, δῆλον μὲν καὶ ἐκ τοῦ εἰπεῖν, «Ὅτι ἐστὶ Κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐγὼ δὲ οὐκ ᾔδειν»· μᾶλλον δὲ ἐκ τοῦ ἐπείγομένου· (γρ. ἐπαγομένου)· φησὶ γάρ· «Καὶ ἀνέστη Ἰακώβ τῷ πρωΐ, καὶ ἔλαβεν τὸν λίθον, ὃν ὑπέθηκεν ἐκεῖ πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν στήλην, καὶ ἐπέχεεν ἔλαιον ἐπὶ τὸ ἄκρον αὐτῆς. Καὶ ἐκάλεσεν Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου, Οἶκος Θεοῦ. Καὶ Οὐλαμαοῦς ἦν ὄνομα τῇ πόλει τὸ πρότερον». Ὅρα· οὐχ ἕτερον λίθον, οὐδὲ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ ἵστησιν· ἀλλ' αὐτὸν, ἐφ' ὃν ὕπνωσε, λαβὼν, ἵστησι στήλην, καὶ Οἶκον Θεοῦ καλεῖ, ἔργῳ καὶ λόγῳ εἰς μνήμην ἄγων τοὺς θεωμένους τῆς θείας ἐκείνης ὁμφῆς. Δηλοῖ δὲ σοι καὶ τὸ πρὸ τοῦ ὄνομα τοῦ τόπου, ὡς αὐτὸν τοῦτον μετωνόμασε, καὶ οὐχ ἕτερον. Τὰ

(α) Οὕτω γέγραπται ἐν τῷ αὐτογράφῳ τοῦ Παχωμίου κώδικι· (βλ. τῆς Μαρκεαν. βιβλιοθ. χειρογράφ. Class. II. Cod. CV). Ἐν ἄλλῳ δὲ κώδικι μετὰ τὸ Χαναναίων, ἔπονται καὶ τὰ ἐξῆς παρίγγραπτα (ἐκ τινος σημειώματος εἰς τὸ καίμενον μεταφυτευθέντα). «Σημείωσαι ταῦτα, καὶ κατὰ Ἰουδαίων καὶ εἰκονομάχων. Εἰ γὰρ συγκατάβασις αἱ τότε θεοφάνειαι, καὶ σεπτὰ οἱ τόποι, ἐν οἷς ἐγεγόνεισαν, συγκατάβασις ἄρα καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ, καὶ σεπτὴ ἡ τούτου εἰκὼν».

φορτῶν φιλοσόφων, ὡς ὠνόμασε τὸν Ἀλεξανδρίαν Κλήμεντα ὁ ἅγιος Μάξιμος (Διαλ. σὺν Πύρρῳ), καὶ τὸ πόλις πόλεων (ἡ Κωνσταντινούπολις), καὶ πανήγυρις πανηγύρεων, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ἔστι δὲ ἡ φράσις Γραφικὴ (ὡς τὸ ἅγια ἁγίων, ἑορτὴ ἑορτῶν, κτλ). Ἄλλας τιμητικὰς τῶν Πατέρων ἐπωνυμίας συνήγαγεν εἰς πλῆθος ὁ Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (Δωδεκαβ. Βιβ. Ι. σελ. 954 – 959). — Στίχ. 5. «Χαίρειν ἐν Κυρίῳ». Ἀρχαῖον καὶ τὸ χαίρειν ἐν τε προσαγορεύσει, καὶ ὡς πρόσρημα προτασσόμενον ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ σύνθηες οὐ μόνον παρ' Ἑλλήσι (βλ. Σουῖδ. λ. χαίρειν), ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ (Πράξ. ιε, 23. κγ, 26. Ἰακώβ. α, 1. πρβλ. Ἑσδρ. Α, η, 9: Β. Μακκ. θ, 9). Οἱ δὲ μακάριοι Πατέρες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προσέγραφον καὶ τὸ ἐν Κυρίῳ καὶ τοῦτο ἀποστολικόν (Φιλιπ. δ, 4). «Βούλει τι φθίγξασθαι; τοῦτο (τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ) πρότασσε· διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τῶν ἐπιστολῶν προτάσσομεν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου» (Χρυσός. εἰς Κολασ. γ, 17). Ταύτην τὴν χρυσὴν ῥῆσιν καὶ ὁ κλεινὸς ἐμνημόνευσε Κασσιανὸς καὶ τὸν Μ. Βασίλειον ὡσαύτως νομίζει γράφοντα τὸ χαίρειν (καὶ τοι μνηκεῖ σωζόμενον ἐν ταῖς τοῦ Πατρὸς ἐπιστολαῖς)· συμπεραίνει δὲ τοῦτο ἐκ τῆς Πρὸς μοναχὸν ἐκπεσόντα ἐπιστολῆς, ἀρχομένης οὕτω. «Χαίρειν μὲν οὐ λέγομεν, ὅτι οὐκ ἔστι χαίρειν * ἐν * τοῖς ἀσεβέσι» (τόμ. β. σελ. 744). Μάτην γάρ (φησι) ζητήσεις τὸν λόγον, δι' ὃν ἀπέκοψε τὸ χαίρειν πρὸς τὸν μοναχὸν ὁ Πατὴρ, εἰμὴ τούτῳ συνήθως ἐχρήτο; πρὸς ἄλλους ἐπιστέλλων, κτλ. Ἀλλ' εἰ μὲν ὁ Πατὴρ ἐχρήτο τῷ προσρήματι, πιθανὸν μὲν, ἀδύνατον δὲ· καὶ δοθῇ, σπανίως γοῦν φαίνεται κεχρημένος, καὶ οὐ πρὸς πάντας (οὐ γὰρ ἂν, εἴπαρ. οὕτω ῥαδίως ἐξέπιπτεν ἡ λέξις ἐκ πασῶν τῶν σωζομένων ἐπιστολῶν). Αὐτὸ δὲ τὸ ἀχαίρειν μὲν οὐ λέγομεν, ἔστι προφανῶς τὸ ἀποστολικόν «Καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγεται» (Β. Ἰωάν. 10, 11). καὶ τὸ «Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι» ἐκ τοῦ Ἠσαίου (μη, 22, καὶ νζ, 21, ὅπου τὸ ἰδρ. ἔχει Σαλήμ, τουτ. εἰρήνην, ὃ παρ' Ἑβραίοις καὶ ἄλλοις Ἀσιανοῖς ἐπὶ προσαγορεύσεως εἰθισται. Οἱ δὲ Ο, ἐλληνικώτερον ἡρμήνευσαν χαίρειν. Οὕτω καὶ ὁ παλαιὸς ἐπιγραμματοποιός· «Ἀλλ' εἰ μὲν Σύρος ἴσοι, Σαλάμ· εἰ δ' Ἕλλην, χαῖρε». Ἐπιγραμ. Βιβλ. Γ. σελ. 405). — Στίχ. 6. «Καταθυμίων». Συνήθης ἡ λέξις παρὰ τῷ Νυσσαίῳ Πατρὶ Πατέρων ἐπὶ ταῖς πραγματείαις καὶ ἐπὶ προσώπων ἀγαπητῶν (ὡς καὶ ἐνταῦθα)· οὕτω καὶ ἀλλασχοῦ (Ἐξηγ. εἰς Ἀσμ. Ἀσμ.) «Παραγίνεται καὶ ὁ νυμφίος, φίλων αὐτῷ τινων καὶ καταθυμίων χορὸν ἐπαγόμενος». (τόμ. α. σελ. 479)· Συγτυχίαν δὲ λέγει τὴν ἐπίτευξιν, ἢ συνέντευξιν. ἔρεϊ δὲ καὶ μετὰ μικρὸν «Ψυχὰς συντυχεῖν» (ἀντὶ τοῦ ἐντυχεῖν). — Στίχ. 9. Ἐδὴ λώθη μοι... ἑορτή· τουτέστι δὴλη μοι, σαφὴς καὶ καταφανὴς ἐγένετο· ὀφθαλμοφανὴς ἐπεγνώσθη (ὡς τὸ «ἡ ἡμέρα δὴλώσει» (Α. Κορ. γ, 13) φανερώσει, εἰς φῶς ἄξει). Ἑορτὴν δὲ λέγει κατὰ Θεὸν, τὴν ἐνθάως, θεαρέστως καὶ πνευματικῶς ἐορταζομένην. Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ πραγματικῶς κατὰ τινὰ μεγάλην ἑορτὴν παρῇν ὁ Πατὴρ ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ ἴσως τὸ Πάσχα, ὁπότε καὶ τότε συνέτρεχεν ἕξωθεν πλῆθος χριστιανῶν, προσκυνήσαντες καὶ σωματικῶς εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες Χριστοῦ, καὶ πρὸς

φρουρίοις, καὶ περιπειοῦ τῇ ψυχῇ σου κέρδος τὴν ἐτέρων σωτηρίαν. Εἰ δ' ἐπιθυμεῖς ὁ λέγεις εἶναι, μοναχὸς, τουτέστι μόνος, τί ποιεῖς ἐν πόλεσιν, αἵ γε πάντως οὐ μόνων, ἀλλὰ πολλῶν εἰσι κατοικίαι; κτλ. (Tom. 1 p. 120-121) Τὸν δὲ πάλιν Δεσιδέριον προὔτρεπεν εὐλόγως ὁ Ἱερώνυμος ἀπελθεῖν, καὶ προσκυνῆσαι εἰς τὸν τόπον οὗ ἑστησαν οἱ πόδες Κυρίου (Ἐπισ. ρνγ), καὶ ἄλλους ὁμοίως, ὡς ὁψόμεθα ἐν τῷ παραρτήματι. — Αὐτόθι. «ἐν οἷς» ἐξ ἡμετ. διορθώσεως. — Στίχ. 22. «γὰρ» ἐξ ἡμετ. διορθώσεως. — Στίχ. 27. «Τὸν ἐχθρόν σου». Μεταφορικῶς τοῦτο τὸ μέρος τῆς ἐντολῆς ἐξέλαθεν ὁ Γρηγόριος (ὡς καὶ ἄλλοι τῶν Πατέρων ἠθολογοῦντες), ἐπὶ τοῦ πρώτου καὶ κυρίως ἐχθροῦ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τοῦ διαβόλου (βλ. Ματθ. ιγ. 39), τοῦ νοητοῦ ὄφεως, καθὰ προεῖπεν ἀνωτέρω· «Ἐχθραν θήσω» κτλ. (Γεν. γ, 15). Ὅτι δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἐχθρὰς καὶ μίσους σύμβολον ἦν ὁ ὄφις, ἐσημείωσαν ἄλλοι τε τῶν νεωτέρων, καὶ πρὸ τούτων ὁ Κασσιανὸς ἐκ τοῦ Ὀνειροκρίτου Ἀρτεμιδώρου, «Ὁφίς ἐχθραν ἐπάγει» κτλ. (Ὀρειοκρ. β, 13)· καὶ τὸ δόλιον δὲ καὶ πανουργόν ἡλληγόρου διὰ τοῦ ὄφεως «Ὁφίς Ἕλλην ὁ ποικίλος» (ἔλεγεν ὁ Πέρτης περὶ Θεμιστοκλέους. Ἐλ. Πλούταρχ. Θεμιστ. §. κθ). Παράδοξα τὸ αὐτὸ δὲ ὄφις ἦν φρονιμώτερος πάντων τῶν θηρίων» (Γεν. γ. 1), τουτ. πανουργότερος. — Στίχ. 29. «Βαρυκάρδιος» ἐκ τοῦ δ, Ψαλμοῦ, ὅπου τὸ νῦν ἑβραϊκὸν ἄλλην ἀνάγνωσιν ἔχει, ἣν καὶ Κασσιανὸς παραδόξως ἠγάπησε. (βλ. τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. τόμ. Β. σελ. 778). — Στίχ. 32. «Τὸ μὲν τοῦ ἐχθροῦ... μίσος». Ἐκ τοῦ Ψαλμοῦ· «Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε Κύριε ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκόμην»; κτλ. (Ψαλμ. 9. λη, 21).

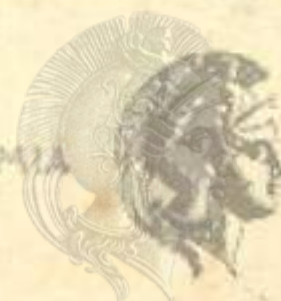
Σελ. 7. στίχ. 5. «Εἰ δὲ Πατήρ» κτλ. Ἐντεῦθεν ἄρχεται τῆς ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων ἀπολογίας, ἀφ' ὧν ἄλλοι τινὲς τῶν αὐτόθι μοναχῶν ἀπεσχίζοντο. Ὁρθόδοξοι μὲν καὶ οὗτοι, ἄλλως δ' ὑπερφρονοῦντες διὰ τύφου ὑπερβολὴν, ὡς δῆθεν ὑψηλότερ' ἅττα καὶ τελειότερα δοξάζοντες (ἢ μᾶλλον παραδοξάζοντες) περὶ τινὰς θεωρίας τῆς εὐσεβείας. (Οὐ λέγει δὲ ὁ Πατήρ τὰς κατ' αὐτοὺς διαφοράς). Οὗτοι δὲ οἱ περισσόσοφοι εὐδὲ τῷ θεῷ Γρηγορίῳ ἐκοινωνήσαν, ὡς αὐτὸς ἐρεῖ παρακατιῶν· Ὅσον δ' ἐξεστὶν εἰκάσαι, διεφέροντο μάλιστα περὶ τινὰ θεωρήματα τῆς ἐνσάρκου Οἰκονομίας (περὶ ταύτης γὰρ κυρίως ὁ πατήρ θεολογεῖ· καταστρέφων τὰς παρανοίας τῶν κατ' αὐτὸν αἰρετικῶν· τῶν δ' ἄλλων αἱρέσεων ἐφεξῆς ὡς ἐν παρόδῳ καθάπτεται). — Στίχ. 9. «Ὅτε ἐπεκράτει» κτλ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ κυφόνου Κωνσταντίου, καὶ μάλιστα τοῦ τελχίνου Οὐάλεντος, ὁπότε μετὰ τῶν Ἀρειανῶν καὶ Εὐνόμοι καὶ Πνευματομάχοι κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐμαίνοντο (βλ. τοὺς Ἐκκλησιαστικὰς Ἱστορικοὺς, καὶ Μ. Βασίλ. κ. Εὐνόμ. λόγ. α, κτλ.). — Στίχ. 11. «Ἐδόκει... κρατύνεσθαι». Ἑλληνισμοῦ περίφρασις, ἀντὶ ἐκρατύνετο (ὡς ὁ Κασσιανὸς ἐσημείωσεν). Οὐ δὲ γὰρ δοκῇσι καὶ ὑπονοίᾳ, ἀλλὰ καὶ διατάγμασι, καὶ ποιναῖς, καὶ ἀτιμιώσεσι, καὶ φυγαῖς κατέτρεχεν ἡ ἐξουσία τοὺς ὀρθοδόξους (οὓς Ὁμοουσιανοὺς ἀπεκάλουν) ἐπὶ τῶν εἰρημένων Αὐτοκρατόρων, καὶ τοὺς μὲν ὁσίους ἀρχιερεῖς καὶ διδασκάλους τῆς εὐσεβείας ἐξήλαυνον. Τὸ δὲ δόγμα τῆς δυσσεβείας ἐκρατύνετο, καὶ τοῖς τούτου προμάχοις βραβεῖα προὔπινοντο· καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἐπισκοπαὶ ἄθλα ἤσαν ἀσεβείας (ὡς φησὶν ὁ Μ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

§. α. Τὰς τοῦ θείου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης δύο ἐπιστολάς, ἐν αἷς περὶ τῶν Ἱεροσολύμων γίνεται λόγος, τύποις ἐκδιδόντες, προτάσσομεν ὀλίγα τινὰ εἰσαγωγικά περὶ ἑκατέρας, χάριν τῶν ἀναγνωστῶν.

§. β. Ἡ πρώτη τοίνυν ἐπιστολὴ ἐπιγέγραπται «*Περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα*». Ταύτην δέ τινες τῶν νεωτέρων νόθον ὑπέλαβον, καὶ ψευδῶς ἐπιγεγραμμένην εἰς τὸν τῆς Νύσσης καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρα Γρηγόριον. Οὕτως ἔκρινε πρῶτος ὁ Βελλαρμῖνος, καὶ μετ' αὐτὸν Ριχώμης ὁ Ἰησουΐτης, καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν Δυτικῶν. Ἀλλ' ὅμως οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων κριτικῶν (ἵνα μὴ λέγω πάντες), καὶ ἐξ αὐτῶν πολλοὶ τῶν Δυτικῶν, οἷον ὁ Δρυπῖνος, καὶ ἄλλοι καθ' ἡμᾶς, γνήσιον τοῦ Νυσσαίου Πατρὸς γόνον κεκρίκασι τὴν ἐπιστολήν· μαρτυρεῖ δὲ πρῶτιστα καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ λόγου χαρακτὴρ, ὁ αὐτὸς εἶναι δοκῶν καὶ ὁ τῷ θείῳ Γρηγορίῳ φίλος καὶ οἰκεῖος, ὃ κέχρηται συνήθως ἐν τε τοῖς ἀνωμολογημένοις αὐτοῦ λόγοις, καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς, πλὴν τινῶν ἐκφράσεων καὶ νοημάτων ἰδίως ἐν ταύτῃ καὶ μόνῃ τῇ ἐπιστολῇ φαινομένων, ἃ καὶ τὴν ὑπόνοιαν τῆς νοθείας ἐκίνησαν (οἷον καὶ Χρύσανθος ὁ αἰοίδιμος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἀμφίβολον αὐτὴν ὑπέλαβεν) (α). Ἔνεστι δὲ πού καὶ τις ἀσάφεια, οἷα καὶ ἡ κατ' ἀρχὰς τοῦ προοιμίου, περὶ ἧς ἐν ταῖς εἰς αὐτὴν σημειώσεσι διελάβομεν (σελ. 12). Ὅτι δὲ καὶ τὴν περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπιγραφὴν οὐκ αὐτὸς ἐπέγραψεν ὁ πατὴρ τῆς ἐπιστολῆς, ἄλλος δὲ τις πάντως τῶν νεωτέρων, ἄλλις, οἶμαι, δέδεικται ἐν ταῖς σημειώσεσι (σελ. 11). Ἀλλ' ὅμως αἱ τοιαῦται παρατηρή-

(α) Βλ. Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς κατ' ἐξοχὴν ὑπεροχῆς τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ. μδ-νγ.

§. ογ. Ἄλλοι δύο θεόφρονες αὐτάδελφοι, Θεόδωρος καὶ Θεοφάνης (τῷ 818–830) Παλαιστινοὶ τὴν πατρίδα, γνήσιοι τῆς Σαββαΐτιδος Λαύρας υἱοί, πολλοὶ τὴν σοφίαν, στεφανῖται ὁμολογηταὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, *Γραπτοὶ* τὸ ἐπώνυμον, ὡς φέροντες ἀμφοτέροι ἐπὶ τοῦ μετώπου κατὰστικτον ἀναγεγραμμένην τῆς κατὰ τῶν δυσσεβῶν εἰκονομάχων αἰοδίου νίκης τὴν ἀνάρρησιν. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἐνδοξοτάτης (ὡς ἐκ τῶν ἐφ' οἷς, καὶ δι' αὐτὴν ἐπεγράφη ὑπὸ τοῦ κατ' ἀντίφρασιν Θεοφίλου, ἐν ιβ, στίχοις ἱαμβικοῖς), ἀνακηρύττεται καὶ ἡ δόξα τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐκεῖ καὶ τότε ἀπιόντων εἰς προσκύνησιν. Λέγει δὲ ταῦτα ἡ παναοίδιμος ἐπιγραφὴ. «*Πάντων ποθεινῶν προστρέχειν πρὸς τὴν πόλιν, ὅπου πάντα τοῦ Θεοῦ Λόγου πόδες ἔστησαν εἰς σύσασιν τῆς οἰκουμένης, ὤφθησαν οὗτοι τῷ σεβασμίῳ τόπῳ Σκεὺη πονηρὰ δεισιδαίμονος πλάνης*» κτλ. (ἴδε τὴν ἐπιγραφὴν ἐν Ζωναρ. Χρονικ. ΙΕ. σελ. 146: Κεδρην. Τ. β. σελ. 521).

§. οδ. Διδάσκαλος τῶν δύο τούτων τῶν Γραπτῶν ἐγένετο καὶ ὁ ἱερώτατος Μιχαήλ, Ἱεροσολυμίτης καὶ οὗτος, καὶ Σαββαΐτης, καὶ Σύγκελλος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, (τῷ 835). — Ἀδελφὸς τοῦ ἁγίου Μιχαήλ ὁμότροπος καὶ συμμοναστὴς ἐγένετο καὶ ἰωβ ὁ ὁμολογητὴς (βλ. Δοσίθ. Δωδεκαβ. σελ. 694, καὶ Συναξαρ. Ὀκτωβρ. ιη).

§. οε. Ἐπὶ Θεοφίλου τοῦ Εἰκονομάχου (τῷ 836), Βασιλείου πατριαρχεύοντος ἐν Ἱεροσολύμοις, ἦλθον εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν Χριστόφορος ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ ἰωβ ὁ Ἀντιοχείας, καὶ συνεκροτήθη Σύνοδος κατὰ τῶν Εἰκονομάχων, ἐν ᾗ παρῆσαν 185 ἐπίσκοποι, καὶ πλῆθος ἡγουμένων καὶ μοναχῶν· οἱ δὲ πάντες τῆς Συνόδου Πατέρες ἦσαν 1509, ἀνακηρύξαντες τῶν ἁγίων εἰκόνων τὴν προσκύνησιν. Ἐγραψαν δὲ καὶ πρὸς Θεοφίλον ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ τότε πρὸς τὸ βασιλεῖον κράτος, κατὰ τὴν θείαν ἐντολὴν, ὀφειλόμενον σέβας ἐκφράζουσι, καὶ τὸ ἕαρος τῆς οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεοθεν τοῖς προέδροις τῶν ἐκκλησιῶν πεπιστευμένης διακοσμήσεως τῆς ἱεραρχίας· ἰδοὺ τὸ προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς. «*Τῷ ἐκ τῆς ἁνω*

τῶν κατὰ καιρὸν ἐπισκόπων τῶν πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τεσσάρων μεγάλων Ἐκκλησιῶν, Ῥώμης, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, καὶ Ἱεροσολύμων. Ὡσαύτως καὶ ἄλλοι, καὶ ὁ ἱερὸς Θεοδώρητος, προσιθείς καὶ τὸν τῆς μεγάλης Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκκλ. ἱστορ. Ε, 39). Ὁ δὲ μέγας Ἰουστινιανὸς καὶ οἰκοδομὰς πολλὰς ἔκτισεν ἐν Ἱεροσολύμοις· ἔπεμψε δὲ καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τὰ ἅγια σκεύη, ἃ Τίτος μὲν ἀπήνεγκεν εἰς Ῥώμην, περισφθέντα ἐκ τοῦ Σολομωντείου Ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων (Ἰώσηπ. Ἰουδ. πολ. Ζ, ε, §. 7), ἐκ δὲ τῆς Ῥώμης ἐσκύλευσεν ὁ Βάνδαλος Γενζερίχος (τῷ 455), καὶ τέλος, ὁ Βελισσάριος ἀνεῦρεν ἐν Καρχηδόνι (Προκόπ. Βανδ. Πολέμ. ια). Οὕτω καὶ πόλεμοι, καὶ ἐπαναστάσεις, καὶ παντοῖαι συμφοραὶ, ὅσαι καὶ τότε καὶ ὕστερον (τοῦ Θεοῦ παραχωροῦντος) ἐμάστιζον τὸν χριστιανικὸν κόσμον, αἱ αὐταὶ συνεισέφερον ἐτέρωθεν εἰς δόξαν καὶ λαμπρότητα τῆς χριστοφόρου πόλεως τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ βάρβαρα ἔθνη τῶν Γόθων καὶ Οὐννων καὶ Βανδάλων, ὡς ἤρξαντο σέβεσθαι τὸν Σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ, ἐτίμων τοὺς προσκυνητὰς, καὶ πολλάκις προστυχοῦσι παρηκολούθουν αὐτοῖς μέχρι τῶν Ἱεροσολύμων (α).

§. νζ. Ἡ ὁσία Μαρία ἡ Αἰγυπτία (κατὰ τοὺς Ἰουστινιανοῦ χρόνους, (τῷ 520—560), τὸ μέγα τῆς μετανοίας ὑπόδειγμα, μετέβαλε τὸν πρῶτον ἀσεμνότατον εἰς ἀσκητικώτατον καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον βίον, λαβοῦσα τὴν ἀφορμὴν ἐκ τῆς εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν ἀφίξεως. Κατὰ γὰρ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐορτὴν τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ (Σεπτεμβρ. ιδ) πολλῶν πανταχόθεν γῆς συρρέοντων, συνῆλθε καὶ αὕτῃ, ἵνα ἴδῃ καὶ προσκυνήσῃ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς. Καὶ ἀξιωθεῖσα τῆς χάριτος, ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εὐθὺς εἰς τὰ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καὶ διαγαγοῦσα ἐν ἀσκήσει ἔτη τεσσαράκοντα, τοῦ μακαρίου τέλους ἡξιώθη. (Τὸν βίον τῆς ὁσίας συνέγραψεν ὁ ἅγιος Σωφρόνιος ὁ Ἱεροσολύμων. Ἴδε μέγα τούτου καὶ κατανυκτικώτατον τεμάχιον ἐν Πρακτ. τῆς Ζ. Συνόδου. Συνόδ. Συλλ. Τόμ. β. σελ. 753. Τὴν

(α) Βλ. Michaud Hist. des Croisades. T. 1. p. 16. Paris, 1825.

ἂν μή τινα χώραν ἔχοι τὸ τῶν ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς θεοφανίας δό-
 κησὶν τινα γεγενῆσθαι δογματιζόντων, ἐν σωματικῇ μορφῇ κα-
 τεσχηματισμένην· διὰ τοῦτο ὅσα τῆς φύσεως ἡμῶν ἴδια, ἀνεπαι-
 σχύντως καὶ περὶ αὐτὸν ἱστορεῖ ἡ Γραφή, τὴν βρώσιν, τὴν πόσιν,
 τὸν ὕπνον, τὸν κόπον, τὴν τροφήν, τὴν προκοπὴν τῆς σωματικῆς
 ἡλικίας τὴν αὔξησιν, πάντα δι' ὧν ἡ ἡμετέρα χαρακτηρίζεται
 φύσις, πλὴν τῆς καθ' ἁμαρτίαν ὁρμῆς· ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀπότευγμα
 φύσεώς ἐστιν, οὐκ ἰδίωμα· ὥς καὶ ἡ νόσος, καὶ ἡ πῆρωσις οὐκ
 ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν συμπέφυκεν, ἀλλὰ παρὰ φύσιν συμβαίνει· οὕτως
 καὶ ἡ κατὰ κακίαν ἐνέργεια καθάπερ τις πῆρωσις τοῦ ἐμπε-
 φυκότος ἡμῖν ἀγαθοῦ νοεῖται, οὐκ ἐν τῷ αὐτῇ ὑφεστάναι κα-
 ταλαμβανομένη, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπουσίᾳ θεωρουμένη. Ὁ
 οὖν τὴν φύσιν ἡμῶν πρὸς τὴν θεϊαν δύναμιν μεταστοιχειώσας,
 ἄπτερον αὐτὴν καὶ ἄνοσον ἐν ἑαυτῷ διεσώσατο, τὴν ἐξ ἁμαρτίας
 γινομένην τῇ προαιρέσει πῆρωσιν οὐ προσδεξάμενος· «Ἄμαρτίαν
 γὰρ φησιν, οὐκ ἐποίησεν· οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐ-
 τοῦ». Τοῦτο δὲ οὐ μετὰ τι χρονικὸν διάστημα περὶ αὐτὸν θεω-
 ροῦμεν· ἀλλ' εὐθύς ὁ ἐν Μαρίας ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ὠκοδόμησεν ἡ
 Σοφία τὸν ἴδιον οἶκον, τῇ μὲν ἑαυτοῦ φύσει ἐκ τοῦ ἐμπαθοῦς
 φυχράματος ἦν· ὁμοῦ δὲ τῇ ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ
 τῇ ἐπισκηνώσει τῆς τοῦ Ἰψίστου δυνάμεως, ὅπερ τὸ ἐπισκηνώσαν
 ἦν φύσει τῇ ἰδίᾳ, εὐθύς καὶ κεῖνο ἐγένετο· «Χωρὶς γὰρ πάσης ἀντι-
 λογίας τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται». Ἐπεὶ οὖν ἄπει-
 ρόν τι ἐστὶ καὶ ἀμέτρητον ἡ τῆς θεότητος δύναμις, βραχὺ δὲ καὶ
 οὐτιδανὸν τὸ ἀνθρώπινον, ἅμα* τε* ἐπῆλθε τὸ Πνεῦμα τῇ Παρθένῳ,
 καὶ ἡ τοῦ Ἰψίστου ἐπεσκίασε δύναμις, τὸ διὰ τῆς τοιαύτης ἀφορ-
 μῆς πηγνύμενον σκῆνωμα οὐδὲν τῆς ἀνθρωπίνης σαπρίας συνεπε-
 σπάσατο· ἀλλ' ὅπερ ἦν ἐν τῷ συστήματι, εἰ καὶ ἄνθρωπος ἦν, πλὴν
 ἀλλὰ καὶ πνεῦμα καὶ χάρις καὶ δύναμις ἦν, ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς
 θείας δυνάμεως τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν ιδιότητος ἐκλαμπούσης.
 Καὶ ἐπειδὴ δύο πέρατα τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ ζωῆς, ὅθεν ἀρχόμεθα
 καὶ εἰς ὃ καταλήγομεν, ἀναγκαίως ὁ πᾶσαν ἡμῶν τὴν ζωὴν θερα-

διελέγετο; — Οὐχί, πρὸς τὸν Σταυρὸν (τὸν Γολγοθᾶν) ἐκ τῆς Ἀναστάσεως ἐπείγομένων ὑμῶν, πάσης ἡλικίας καὶ φύλου πληθὺς συνέρρεε πρὸς αὐτὸν, προσφέρουσα τὰ παιδία (πρὸς εὐλογίαν), καταφιλοῦσα τοὺς πόδας, τίλλουσα τὰ κράσπεδα;» κτλ. (Ἐπιστ. ξά. τ. α. σελ. 664).

§. λζ. Εὐάγριος (τῷ 380) ὁ θαυμασιος καὶ περίφημος (καὶ τέλος, κατὰ δυστυχίαν, ὀριγενιστῆς ἐξελεγχθεὶς), ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ οὗτος· ἐνθα καὶ ἐξενίσθη παρὰ τῇ ὁσίᾳ Μελάνῃ (βλ. Παλλάδ. Λαυσαϊκ. κεφ. πη· τὰς δὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἱστορικοῖς ὀλίγας διαφωνίας περὶ τινὰ τῶν κατ' αὐτὸν, ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῷ περὶ τῶν Ο. Ἑρμηνευτ. Τόμ. Δ. σελ. 572, 623).

§. λη. Ἱερώνυμος, ὁ σοφώτατος Δαλματίας Πατήρ, καὶ φωστήρ τῆς Ἐκκλησίας (ἐν οἷς ἀμωμήτως ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἠγωνίσαστο καὶ συνέγραψεν), ἦλθε μὲν ἐκ Ῥώμης εἰς προσκύνησιν τῆς ἁγίας γῆς, καὶ ἐμόνασεν ἐν Βηθλεὲμ περὶ τὸ 379· πολλαχοῦ δὲ τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων διαγράφει τοὺς ἁγίους τόπους· ἐμνημονεύσαμεν δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν παροδικῶς δύο τῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν (σελ. 29)· ἀλλὰ καὶ ἤδη προστιθέμεθα μακροτέρας τινὰς περικοπὰς τοῦ Πατρός· Ἐν μὲν οὖν τῇ πρὸς τὸν Ῥωμαῖον Δεσιδέριον ἐπιστολῇ (τόμ. α. σελ. 1305) προσκαλὼν αὐτὸν μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Σερενίλλης εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ἡγιασμένων χωρίων τῆς θείας ἐπιφανείας, μετ' ἄλλα ἐπιφέρει καὶ τὰ ἑξῆς· «Καὶ τοίνυν προτρέπω ὑμᾶς, καὶ παρακαλῶ δι' ἀγάπην τοῦ Κυρίου, παράσχετε ἡμῖν τὰς ὑμετέρας ὄψεις ἰδεῖν, καί, χάριν τῶν ἁγίων τόπων, πλουτίσατε ἡμᾶς τῷ τοσοῦτῳ δωρήματι. Καὶ ὑμῖν ἀπαρέσῃ τὰ τῆς ἡμετέρας διαμονῆς, πάντως τὸ προσκυνῆσαι εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες Κυρίου, μέρος πίστεώς ἐστι, καὶ θεάσασθαι οἷον ἔτι νεαρὰ τὰ ἵχνη τῆς γεννήσεως, καὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ» κτλ. Τὴν δὲ περίδοξον Ῥωμαίαν πατρικίαν Μάρκελλαν προσκαλούμενος εἰς τὸν ἀγρὸν τῆς Βηθλεὲμ (σελ. 161), καὶ τοῦτον εὐφραδέστατα διαζωγραφῶν, ἐπάγει· «Ἄλλ' ἵνα εἰς τὴν ἑπαυλιν (τὴν Βηθλεὲμ), καὶ τὸ κατάλυμα τῆς Μαρίας

φελές ἦν τὸ γινόμενον, οὐκ ἦν οὐδὲ οὕτως καλὸν παρὰ τῶν τελείων σπουδάζεσθαι. Ἐπεὶ δὲ καταμνησθάνομενον δι' ἀκριβείας τὸ γινόμενον, καὶ ψυχικὴν προστρέβεται βλάβην τοῖς τὸν ἀκριβοῦς βίον ἐνστησαμένοις, οὐκ ἔστι τῆς μακρᾶς σπουδῆς ἄξιον, ἀλλὰ τῆς μεγίστης φυλακῆς, ὥς μηδενὶ τῶν καταβλαπτόντων ὁ κατὰ θεὸν προηρημένος ζῆν περιπείροιτο. Τί οὖν ἐστὶν ἐν τούτοις τὸ βλάπτον; Ἡ σεμνὴ πολιτεία πᾶσι πρόκειται, καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξίν· ἴδιον δὲ τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν βίου, ἡ εὐσχημοσύνη· αὕτη δὲ ἐν τῷ ἀμίκτω καὶ ἰδιάζοντι βίῳ τῆς ζωῆς κατορθοῦται, ὥς ἀνεπίμικτον καὶ ἀσύγχυτον εἶναι τὴν φύσιν, μήτε τῶν γυναικῶν ἐν ἀνδράσι, μήτε τῶν ἀνδρῶν ἐν γυναιξὶ πρὸς τὰ παρατετηρημένα τῆς εὐσχημοσύνης ὁρμώντων. Ἀλλ' ἡ τῆς ὁδοιπορίας ἀνάγκη λύει τὴν ἐν τούτοις ἀκρίβειαν, καὶ πρὸς ἀδιαφορίαν τῶν παρατετηρημένων ἄγει· ἀμύχανον γὰρ γυναικὶ τοσαύτην ὁδὸν διαδραμεῖν, εἰμὴ τὸν διασώζοντα ἔχοι, καὶ διὰ τὴν φυσικὴν ἀσθένειαν ἀναγομένη ἐπὶ τὸ ὑποζύγιον, κακείθεν καταγομένη, καὶ ἐν ταῖς δυσχωρίαις παρακρατουμένη. Ὅποτερον δ' ἂν ὑποθώμεθα, εἴτε γνῶριμον ἔχει τὸν τὴν θεραπείαν ἀποπληροῦντα, εἴτε μισθωτὸν τὸν τὴν διακονίαν παρεχόμενον, καθ' ἑκάτερον μέρος οὐ διαφεύγει τὴν μέμψιν τὸ γινόμενον· οὔτε γὰρ τῷ ξένῳ ἑαυτὴν προσαναπαύουσα, οὔτε τῷ ἰδίῳ, τὸν τῆς σωφροσύνης φυλάττει νόμον. Τῶν δὲ κατὰ τοὺς ἀνατολικοὺς τόπους πανδοχείων καὶ καταλυμάτων καὶ πόλεων πολλὴν τὴν ἄδειαν καὶ πρὸς τὸ κακὸν τὴν ἀδιαφορίαν ἔχόντων, πῶς ἔσται δυνατόν τὸν διὰ καπνοῦ παριόντα μὴ δριμυχθῆναι τὰς ὄψεις; ὅπου μολύνεται μὲν ἀκοή, μολύνεται δὲ ὀφθαλμός, μολύνεται δὲ καρδία, δι' ὀφθαλμῶν καὶ ἀκοῆς δεχομένη τὰ ἄτοπα, πῶς ἔσται δυνατόν ἀπαθῶς παρελθεῖν τοὺς ἐμπαθεῖς τόπους; Τί δὲ καὶ πλέον ἔξει ὁ ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις γινόμενος; ὥς μέχρι τοῦ νῦν σωματικῶς τοῦ Κυρίου ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις διάγοντος, ἡμῶν δὲ ἀποφοιτῶντος; ἢ ὥς τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρὰ ταῖς ἱεροσολυμίταις πλεονάζοντος, πρὸς δὲ ἡμᾶς διαβῆναι ἀδυνατοῦντος; Καὶ μὴν, εἰ ἔστιν ἐκ τῶν φαινομένων Θεοῦ παρουσίαν τεκμήρα·

Σωκράτης ιστορεῖ. Μνημονεύει δὲ καὶ αὐτὸς τὴν εἰς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς ἀποστολήν· «καὶ ὅτι τὰς περὶ Ἱεροσόλυμα ἐκκλησίας, καὶ πάσας τὰς ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς πόλεσι, ποικίλως ἐτίμησεν ἐν τε τῷ ἀπιέναι, καὶ αὖθις ἐπανιοῦσαν» (Σωκρ. Ἐκ. Ἰς. Ζ, κα, κχί μζ). Καὶ δεύτερον δὲ πάλιν, ἀπομακρυνθεῖσα εἰς τέλος τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις θορύβων, ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐνθα καὶ μοναστήρια ἔκτισε, καὶ ξενῶνας, καὶ τὸ τεῖχος τῶν Ἱεροσολύμων, φερώνυμος καὶ τούτοις ἀναφανείσα, καὶ ἀξία τῆς θείας εὐδοκίας ἐργάτις, οἳοι γίνονται καὶ πάντες οἱ πιστοὶ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς εὐδοκεῖ Κύριος εἰς τὸ ἀγαθοποιεῖν τὴν Σιών (τὴν ἑκασταχοῦ, καὶ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίαν). Οὕτω δὲ καὶ εἰς ἕνα ἑκαστον αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν Εὐδοκίαν (καὶ συκοφαντῶσιν οἱ Βεσελλίγγιοι) πληροῦται τὸ προφητικὸν «Ἀγάθυνον Κύριε ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών κτλ. (Ψαλμ. ν.). Τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν καὶ αὐτὴ εἰς ἑαυτὴν, ὡς ἐκ τῆς ὁμωνυμίας, ἐφήρμοσεν ἡ Εὐδοκία, χαριεντιζομένη, ἥ καὶ ἐν Κυρίῳ καυχωμένη, δι' ἧς ἡξίωσεν αὐτὴν ποιῆσαι ἀγαθοποιίας (βλ. Χρονικ. Πασχάλ. σελ. 585 ἐκδ. Βόν. Μαλαλᾶ Χρονογρ. σελ. 352, καὶ Κεδρην. τ. α. σελ. 540). Ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τὸν βίον ἐτελεύτησε τῷ 460, «Ζήσασα καλῶς, καὶ καθὰ Θεῷ φίλον» (ὡς φησὶν Ἐφραίμιος ὁ Βυζαντινὸς ἐν τῷ στιχηρῷ Χρονικῷ (α). ἴδε καὶ Εὐάγρ. Ἐκκλ. Ἰς. Α'. κ — κβ: Κύριλλ. Σκυθοπολ. Βίῳ ἁγ. Εὐθυμίου κεφ. κε: Ζωναρ. Χρον. ιγ. σελ. 40, 45). μνημονεύει δὲ τῆς μακαρίας ταύτης βασιλίδος καὶ ἡ Ἐκκλησία Αὐγ. ιγ.

§. ν. Θεοδώρητος ὁ Κύρου ποιμενάρχης, καὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος (τῷ 430), αὐτὸς τε ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, τοὺς ἁγίους ἐπισκεψόμενος τόπους, ὅπου καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ νομικοῦ ναοῦ μετ' ἐκπλήξεως ἐθεώρησεν, ὡς αὐτὸς μαρτυρεῖ διαρρήδην (τόμ. δ. σελ. 482—495), καὶ τὴν δόξαν τῆς ἁγίας Πόλεως πολλαχοῦ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ πανηγυρίζει. Αὐτίκα ἐρμηνεύων ἐκείνην τὴν Ἡσαίου πρόρρησιν «Ἦκασι πάντες οἱ υἱοί σου μακρόθεν· μεταβαλεῖ

(α) Βλ. τῆς ὑπὸ Ματῆου Scriptor. Veterum. Nov. Collect. T. III. p. 20.

« Στίχ. 23. Ἰπποσχόμενος . . . ἐκκλησιῶν. Τὴν τετραγμένην ταύτην φράσιν ὁ μὲν Κασσιανὸς (καὶ λίαν ἀκαταλλήλως) διορθοῖ εἰς τὸ Ἰπποσχόμενον . . . καὶ συσχεψόμενον (προλόγ. εἰς τὴν Β, ἐπιστολ.)· ἄλλοι δὲ, αἱ Ἰπποσχόμενη καὶ συσχεψέσθαι· ἢ, Ἰπποσχόμενη ὡς καὶ συσχεψόμενος. Ἡμῖν δὲ πιθανώτερον ἔδοξεν, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἔγραψεν ὡδί. αἱ Ἰπποσχόμενη, ὡς συσχεψόμεναι καὶ τοῖς προεστῶσι τῶν Ἱεροσολυμιτῶν [περὶ] τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν ». Οὕτω γὰρ ὁ, τε λόγος κατὰ σύνταξιν ὀρθοῦται, καὶ λύεται τὸ πρὸς τὸ ἐκκλησιῶν ἀσυμφωνότατον τῆς ἀρσενικῆς γενικῆς, τῆς Ἱεροσολυμιτῶν (ἐκ τοῦ Ἱεροσολυμίτης, ὁ· πλὴν εἰ μή τις ἀναγινώσκει μᾶλλον Ἱεροσολυμικῶν, ὁ παντάπασιν ἀσύννητος). Τῆς δὲ τοιαύτης δι' ἀδελφίαν ἀντιγραφίων μετατοπίσεως τῶν φωνῶν ἄλλα τε μυρία παραδείγματα, καὶ τὸ μήπω σημειωθὲν ἐν τῷ εἰς τὸν ἅγιον Ἐφραίμ ἐγκωμίῳ τοῦ αὐτοῦ Νυσσαίου Πατρός. ἔχει δὲ οὕτω· «Μελλούσης ἀνταποδόσεως λίθον ἐψείς». Ἀλλ' αἱ γενικαὶ παρεξετοπίσθησαν ἐκ τῶν ἀνωτέρω· α' Ὁλίγων ἀκούσας [τῶν] ἐκείνου ῥημάτων περὶ τῆς μελλούσης ἀνταποδόσεως». κτλ. (τόμ. γ, σελ. 603). Τὸ δὲ «Λίθον ἐψείς» (γρ. Τὸ λίθ. ἐ.) ἐτέρου παραγράφου ἀρχή.—Στίχ. 26. αὐτοῦ Εὐσεβίου τῶν Βασιλέως τοῦ Γρατιανοῦ δηλονότι, ὃς μετὰ τὸν μιαινότατον Οὐάλεντα καὶ τῆς ἐσπερίας βασιλεύτας καὶ τῆς ἐφας, μετακάλεσε καὶ τοὺς ὀρθοδόξους ἐκ τῆς ἐξορίας (τῷ 378), καὶ πρώτιστα τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον· αὐτὸς (φησὶν αὐτὸς ὁ Γρηγόριος ἐπισ. πρὸς Ὀλύμπ.) εἰς τὴν ἑαυτοῦ (ἐπισκοπὴν) ἑκάστος ἀπελύθημεν». Εἶχε δὲ καὶ τοῦτον ἐξορίσας ὁ Οὐάλης (αὐτόθ'). Ἄλλοι δὲ τὸ Εὐσεβ. βασιλέως ἀναφέρουσιν εἰς τὸν Θεοδοσίον.—Στίχ. 27. αὐτὸς δὲ δημοσίου ὀχλήματος. Οἷα ἦσαν κατὰ πόλεις βασιλικά ὀχήματα τεχυδρομικά. βλ. Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ι. 5: Σωκρ. Ἐκκλ. Α. 25.—Στίχ. 28. ὁ ΚΒ. ταῦτα πάντα πασχυ.—Στίχ. 29. αὐτὸς Ἐκκλησίας καὶ Μοναστηρίου... τῷ Κυρίῳ». Σημειῶσαι καὶ ὧδε, ὅπως ἡ ἐπιστολὴ πρὸς μοναχοὺς καὶ μοναχίας ἀποβλέπει, οἷς γε μάλιστα, καὶ ὅταν ὁδοιπορῶσι, χρέος ἀπαραίτητον, τὸ τὴν ὠρισμένην ἀκολουθίαν τῶν προσευχῶν καθ' ἐκάστην ἐπιτελεῖν, καὶ τὰς τεταγμένας νηστείας νηστεύειν. Οὕτω καὶ ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς ἀποδημοῦντας μοναχοὺς μετὰ ψαλμῶν καὶ προσευχῶν τὴν ὁδὸν διέρχασθαι παραγγέλλει (Ὁρ. κ. πλάτ. Ἐρωτ. λθ).—Στίχ. 32. «Γενέσθω». Περιττῶς τοῦτο τρέπουσιν οἱ τινες εἰς τὸ γινέσθω.

Σελ. 4. στίχ. 4. αὐτὸς τῶν μένων». Μηδὲ τοῦτο κινητέον (κατὰ χρόνον παρατακτικὸν ὀρθῶς ἔχον), μηδὲ τρεπτέον εἰς τὸ (κατὰ παρακείμενον) ἡλαττωμένης (ὡς τισιν οὐ κατ' ἀκρίβειαν ἔδοξεν). Οὕτε γὰρ (φησι) πρότερον ἢ πίστις ἡμῶν ἡλαττωῖτο (ἐλάττων ὑπῆρχεν), οὔτε μετὰ ταῦτα νύξήθη. Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐφεξῆς ἐπιστολῇ (σελ. 7) ἐξελέγχων τοὺς περισσὰ σοφίζομένους, λέγει· «Μὴ πλέον τοῦ πιστεύειν ἀληθινὸν εἶναι Θεὸν τὸν τοῦ Θεοῦ ἀληθινὸν Υἱὸν ἔχουσι;». (Τοῦτέστι μή τι κατὰ τοῦτο πλεονεκτοῦσιν ἡμῶν; Τοῦτο καὶ ἡμεῖς οὐχ ἥττον πιστεύομεν). Στίχ. 5. αὐτὸς τῆς Βηθλεέμ. Τουτ. πρὶν ἢ εἰθώμεν εἰς τὴν Βηθλεέμ.—Στίχ. 10. «Ἁγιώτερά ἐστι». Τὰ ἡμέτερά (φησὶν) ἦθη (τὰ τῶν Κακπαδοκῶν) καὶ τὰ κατ' εὐσέβειαν πολιτεύματα πολὺ ἁγιώτερα καὶ καθαρώτερα ἐστὶ τῶν ἐν τοῖς

Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας καὶ Ἰουδαίας· ὅστις πρὸς τε τὴν πρεσβείαν φιλοτίμως διετέθη, καὶ πάντα τὰ παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος αἰτηθέντα προθύμως ἐξετέλεσεν. Ἐγραψε δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Αὐτοκράτορα λαμπρὰν (ὡς ἐκ Σουλτάνου) καὶ μεγαλοπρεπεστάτην ἐπιστολὴν, ἥς τὸ πλεῖστον μέρος ἐκτιθέμεθα, χάριν τῶν φιλομαθῶν ἀναγνωστῶν, ἀντιγράφοντες ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας τοῦ αἰοιδίμου Αὐτοκράτορος, ἣν ἡμῖν κατέλιπεν ἐν βιβλίοις Δ. Ἀρχεται δὲ ἡ ἐπιστολὴ οὕτως (Βιβλ. Δ. σελ. 94—99. ἐκδ. Βόν.) «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐλεοῦντος καὶ ἐλεήμονος. Μακροήμεροί σοι ὁ Θεὸς ὁ ὑψίστος πάντοτε τὰς ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου, τοῦ εὐεργετικοῦ, τοῦ φρονίμου, τοῦ λένοντος τοῦ ἀνδρείου, τοῦ ἐν πολέμοις ὁρμητικοῦ, εἰς ὃν οὐ δύναται τις σταθῆναι ἔμπροσθεν αὐτοῦ, τοῦ σοφωτάτου εἰς τὸ δόγμα αὐτοῦ, τοῦ δικαιοτάτου εἰς τὸν ἴδιον τόπον καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ, τοῦ θεμελίου τῆς πίστεως καὶ τοῦ δόγματος τῶν χριστιανῶν, τοῦ κίονος τοῦ ἀσείστου ἀπάντων τῶν βεβαπτισμένων, τοῦ βοηθοῦ τῶν δογμάτων τοῦ Χριστοῦ, τῆς σπάθης τῶν Μακεδόνων, τοῦ Σαμψῶν, τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων, τῶν Ἀσανίων, τῶν Βλάχων, τῶν Ῥώσων, καὶ τῶν Ἀλανῶν, τῆς τιμῆς τοῦ δόγματος τῶν Ἰσμήρων καὶ τῶν Σύρων, τοῦ κληρονόμου τῆς βασιλείας τῆς γῆς αὐτοῦ, τοῦ αὐθέντου τῶν θαλασσῶν, καὶ τῶν ποταμῶν τῶν μεγάλων, καὶ τῶν νήσων, Ἀγγέλου Κομνηνοῦ Παλαιολόγου τοῦ Καντακουζηνοῦ (α). Πάντοτε ἡ βασιλεία σου τὸ θέλημα αὐτῆς νὰ τὸ ζητῇ ἀπὸ τὴν Σουλτανικὴν ἐξουσίαν μου, καὶ ἀπὸ τὸ ὁσπῆτιόν μας τὸ ἡγιασμένον καὶ πεφωτισμένον. — Καὶ ἐζήτησεν ὁ ἀποκρισάριος διὰ τὰς ἐκκλησίας τῶν Ῥωμαίων ἐκείνας, ὅπου ἔναι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὰ ἅγια, καὶ ἐγνωρίσαμεν καὶ αὐτὸ, καὶ ὠρίσαμεν νὰ προσέξουν τὰς ἐκκλησίας, δι' ἃς ἐμηνύσατε — Πάλιν ἐζήτησεν οὗτος τὸν ὀρισμὸν μας τὸν ἅγιον, νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν

(α) Ἀγγελον καὶ Κομνηνὸν ὁ Σουλτάνος ὀνομάζει τὸν Καντακουζηνὸν Ἰωάννην, ὡς ἐκ τοῦ γένους τῆς μητρὸς, ὡς ἐκατέρωθεν τιμῶν αὐτὸν (σχολ. σελ. 557),

ἀπελιμπάνοντο οὔτε Κιλικίων οἱ διαφέροντες· καὶ Καππαδοκῶν οἱ πρῶτοι παιδεύσει λόγων, μέσοι τοῖς πᾶσι διέπρεπον. Συρία τε πᾶσα, καὶ Μεσοποταμία, Φοινίκη τε καὶ Ἀραβία σὺν αὐτῇ Παλαιστίνη, Αἴγυπτός τε καὶ Λιβύη, οἳ τε τὴν Θηβαίων οἰκοῦντες χώραν, πάντες ὁμοῦ ἐπλήρουν τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ χορείαν, οἷς ἀναρίθμητος ἐξ ἀπασῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἐπηκολούθει λεώς. Παρῇν δὲ τούτοις ἅπασι βασιλική τις ὑπηρεσία κτλ. (Βίω Κωνσ. Δ. μγ. ἴδε καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρεῖς ἐπιστολὴν ταύτης τῆς Συνόδου παρὰ τῷ Μ. Ἀθανασίῳ Ἀπολ. Β. Πρβλ. καὶ Σωκρ. Ἐκ. ἰς. Α, λγ). Ἐκτοτε διέμεινεν ἔθος παρὰ τοῖς Μακεδόσι, διὰ πολλοῦ κεκρατηκός, ἵνα τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν ἀποστέλλωσι κατ' ἔτος εἰς Ἱερουσαλήμ μετὰ δώρων, ὥς φησι Δοσίθεος (Δωδεκαβ. σελ. 177).

§. κγ. Ὁ δὲ Μ. Κωνσταντῖνος δι' ἐτέρου εὐσεβοῦς διατάγματος ἐκέλευσεν, ἵνα καὶ τῷ χωρίῳ τῷ περὶ τὴν δρῦν τὴν Μαμβρῇ (παρὰ τῇ Χεβρώνι) καθαιρεθῶσι μὲν τὰ κακεῖ παρὰ τῶν ἀσεβῶν καθιδρυθέντα εἰδωλα, καὶ ὁ βωμὸς τῶν ἀκαθάρτων θυσιῶν, ἀνεγερθῇ δὲ ναὸς ἅγιος εἰς δόξαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἀξίως τῆς ἀρχαίας καὶ διηνεκοῦς τοῦ τόπου ἀγιότητος· ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ἄξιον δέ τινα καὶ κατὰ λέξιν μνημονεῦσαι ἐκ τῆς βασιλικῆς ἐπιστολῆς, ἣν ὁ φιλόχριστος Αὐτοκράτωρ ἔγραψε πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων Μακάριον, καὶ πάντας τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ ἐπισκόπους, «Οὐ γὰρ ἀγνοεῖτέ, φησιν, ἐκεῖ πρῶτον τὸν τῶν ὅλων Δεσπότην Θεὸν καὶ ὤρθαι τῷ Ἀβραάμ, καὶ διειλέχθαι. Ἐκεῖ οὖν πρῶτον ἡ τοῦ ἁγίου νόμου θρησκεία τὴν καταρχὴν εἴληφεν. Ἐκεῖ πρῶτον ὁ Σωτὴρ αὐτός μετὰ τῶν δύο ἀγγέλων τὴν ἑαυτοῦ ἐπιφάνειαν τῷ Ἀβραάμ ἐπεδαψιλεύσατο. Ἐκεῖ τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἤρξατο φαίνεσθαι» κτλ. (παρ' Εὐσεβ. βίω Κωνσ. Γ. νβ).

§. κδ. Μετὰ περίπου 30 ἐνιχυτοῦς (περὶ τὸ 355) ἱστορεῖται παρὰ Λατίνοις, ὅτι καὶ Εὐτροπία, ἡ χήρα Μαξιμίνου τοῦ Ἐρκουλίου, ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνήσους· λέγεται δὲ ὅτι καὶ αὐτὴ κατηδάφισε τὰ λείψανα τῆς εἰδωλολατρείας τὰ κατὰ τὴν

πολλαχοῦ, καὶ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς, καὶ ἐν τοῖς Ὁροῖς, καὶ τῷ Περί ἀληθοῦς παρθενίας, καὶ ἐν ἐπιστολαῖς τὴν τῶν μοναχῶν τελειότητα ὁ τῆς μοναστικῆς πολιτείας οὐρανοφάτωρ νομοθέτης ἐναργῶς στηλογραφεῖ. Ὡσαύτως καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τὸ «Ὁὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον» ἐξηγῶν, «ὁρᾷτέ (φησι) τοῦ πράγματος» (τῆς παρθενίας καὶ μοναδικῆς πολιτείας) «τὸ ὑψηλὸν· μικροῦ καὶ ἀχώρητος εὐρίσκεται... Πῶς γὰρ οὐκ ἀγγελικὸν σαρκὶ συνδεδεμένην (τὴν παρθένον καὶ τὴν μοναχὴν) μὴ κατὰ σάρκα ζῆν, ἀλλ' εἶναι τῆς φύσεως ὑψηλοτέραν; Ὁλη τέτασσο πρὸς τὸν Θεόν, ὦ παρθένε, τῇ ψυχῇ· τοῦτο γὰρ αὐτὸ καὶ ἀνδράσι (τοῖς μοναχοῖς) νομοθετῶ — Ὅσον ἄζυγον, καὶ ἐλεύθερον, θεῷ καθιερωμένον» (λόγ. λα. καὶ θ, καὶ (λόγ. λα. σελ. 502) «Ἀγγέλων ἦρῃσαι πολιτείαν· μετὰ ἀζύγων ἐτάχθης» (ὅθεν καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις Πατράσι συνήθως ἀγγελικὴ πολιτεία, καὶ σχῆμα ἀγγελικὸν τὸ τῶν Μοναχῶν). Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῶν λόγων, (καὶ ἐν τοῖς στιχηροῖς) ὁ θεῖος Γρηγόριος, ὡσαύτως καὶ Χρυσόστομος, καὶ ἄλλοι τῶν Πατέρων παραγγέλλουσι περὶ τῆς εὐαγγελικῆς τελειότητος, τῆς ἰδίως καὶ ἐξαιρέτως ἀνηκούσης εἰς τὸν θῖον μάλιστα τὸν μοναχικόν. (ὅθεν καὶ εὐαγγελικὴν πολιτείαν τὴν μοναστικὴν ὅ,τε Μ. Βασίλειος (ἐπιστ. 304), καὶ αὐτὸς ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἀποκαλεῖ (κατὰ τὸ, Ματθ. ιθ, 10—12), ὡς καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀποταξαμένων τῷ κόσμῳ τῶν μοναχῶν, καὶ ὅλως καθιερωμένων εἰς τὴν ἐντελεστάτην ἐκπλήρωσιν τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. — Στίχ. 8. KB. ἀποβλέπων. — Στίχ. 9. ὁ KB. ἀντὶ τοῦ ἀπευθύνοντες ἔχει ἀπογράφοντες. — Στίχ. 10. KB. τοῦ ἐν χερσίν. — Στίχ. 11. «οἶον». ὁ KB. οἶονεῖ. — Στίχ. 13. «Ἐπεὶ τοίνυν... ἰδεῖν». Ἐκ τούτων πᾶς τις βλέπει, α) ὅτι καὶ ἀνωτέρω τὴν ὑψηλὴν πολιτείαν εἰπὼν ὁ Πατὴρ, ἐννοεῖ τὴν μοναχικὴν, ἣν καὶ διαρρήδη μονήρη καὶ ἰδιάζοντα θῖον ἀποκαλεῖ (ὡς καὶ ἡ Γ, Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, καν. μ). β) ὅτι καὶ τῶν μοναχῶν, περὶ ὧν ἔγραφε τὴν ἐπιστολὴν (ἦσαν δὲ οὗτοι ἐν τινὶ τῆς Καππαδοκίας μοναστηρίῳ, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἐφεξῆς τῆς ἐπιστολῆς) τινὲς μόνον (οὐ πάντες) ἐπεθύμουν ἰδεῖν τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις ἁγίους τόπους. γ) ὅτι οἱ τούτων ἐπιθυμοῦντες, «Ἐν μέρει εὐσεβείας» ἐνόμιζον τὸ πρᾶγμα, ἄρθρον δηλονότι καὶ μέρος πίστεως (ὡς εἶπεν ὁ μακάριος Ἱερώνυμος)· καὶ τοῦτο δὲ πάλιν οὐχ ἀπλῶς, ὡς εὐσεβοῦς προαιρέσεως κατόρθωμα, ἀλλ' ὡς ἀφευκτον χρέος τῆς μοναστικῆς τελειότητος, καὶ οἶον ἐντολὴν εὐαγγελικὴν. Οὕτως ὠρισμένως καὶ πεφυλαγμένως ὁ θεῖος Γρηγόριος ἀποτρέπει τοὺς τοιούτους τῆς εἰς Ἱεροσόλυμα ἀποδημίας. Οὕτω καὶ ὁ τούτῳ σύγχρονος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος νοθετῶν τὰς παρθένας (μεθ' ὧν καὶ τοὺς μοναχοὺς συμπεριλαμβάνει) μὴ ἐξιέναι τοῦ μοναστηρίου εἰς προσκύνησιν τῶν ἱερῶν τόπων, μετὰ τινων καὶ αὐτοῦ περιορισμῶν ἐκφέρει τὴν νοθεσίαν, τὸ πολλὰκις, καὶ τὸ τῇ δεκάκτισε, καὶ τὸ μακράν, καὶ σὺν ἀνδράσι νεωτέροις περιτρέχειν ἀπαγορεύων. Ἄκουε.

«Μηδὲ μὲν εὐσεβέουσα περὶ ὁρόμοις ἐνθα καὶ ἐνθα
Πολλὰκις οὐ κατὰ κόσμον, ἔξ' ἀνδράσι κουφοτέροις (γρ. κουροτέροις)

ἡλικίαν ἐλάβανον τὸ ἅγιον βάπτισμα) καὶ ἡ κατὰ τοῦτο μίμησις τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ. Οὕτω καὶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος νουσήσας, καὶ ζητήσας τὴν σφραγίδα τοῦ θείου Βαπτίσματος ἐν Νικομηδείᾳ, ἔλεγεν· «Ἐπὶ τῶν ρείθρων Ἰορδάνου ποταμοῦ τοῦτ' ἐνενοῦν ποιῆσαι, ἐφ' ὧν καὶ ὁ Σωτὴρ εἰς ἡμέτερον τύπον τοῦ λουτροῦ μετασχεῖν μνημονεύεται. Θεὸς δ' ἄρα τὸ συμφέρον εἰδὼς, ἐντεῦθεν ἤδη τούτων ἡμᾶς ἀξιοῖ» (Εὐσέβ. Βίω Κωνσ. Δ. ξβ). Οἱ δέ τινες πάλιν κατὰ τόπους μὴ ἔχοντες εἰς Ἰορδάνην ἀπελθεῖν, ἐζήτουν ἱεουργὸν τοῦ βαπτίσματος ἀρχιερέα, καὶ Ἱεροσόλυμίτην (βλ. Γρηγορ. Ναζ. λόγ. εἰς τὸ βάπτισμ. σελ. 655), ἄτοπα πάντως φρονοῦντες, ἀλλ' ὅμως καὶ ἐκ τούτου φαίνεται τὸ πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα πάγκοινον σέβας τῶν τότε χριστιανῶν.

§. κθ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (τῷ 370), ὅτι μὲν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης διέτριψεν ἐπὶ χρόνον ἕνεκα σπουδῆς καὶ φιλομαθείας, αὐτὸς λέγει (Λόγ. κ. σελ. 325). Ὅτι δὲ καὶ εἰς τὴν γείτονα Ἱερουσαλὴμ ἀνέδραμε, τοὺς ἁγίους ἐπισκεψόμενος τόπους, ἱκανῶς μαρτυροῦσι τὰ τῆς Θεολόγου γλώττης ἐκείνης θαυμάσια ῥήματα «Τὴν Βηθλεὲμ τίμησον τὴν μικράν, ἥ σε πρὸς τὸν παράδεισον ἐπανήγαγε· καὶ τὴν φάτνην προσκύνησον, δι' ἣν ἄλογος ὢν, ἐτράφη ὑπὸ τοῦ λόγου· γινῶθι ὡς βοῦς τὸν κτησάμενον (Ἡσαΐας διακελεύεται σοι), καὶ ὡς ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ». (Λόγ. λη. σελ. 622).

§. λ. Ἡ ἁγία καὶ πνευματέμφορος Οἰκουμενικὴ Β. Σύνοδος (τῷ 381) οὐκ *Αἰλίαν* (πολιτικῶς), ἀλλ' αὐτὸ τὸ θεόσδοτον ὄνομα τὴν Ἱερουσαλὴμ ὀνομάζει· καὶ ταύτης τὴν ἐκκλησίαν «Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν» λαμπρῶς ἀνακηρύττει «Τῆς δέ (φησι) Μητρὸς ἀπασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις, τὸν αἰδεσιμώτατον καὶ θεοφιλέστατον Κύριλλον ἐπίσκοπον εἶναι γνωρίζομεν, κανονικῶς τε παρὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας χειροτονηθέντα πάλαι, καὶ πλεῖστα πρὸς τοὺς Ἀρειανοὺς ἐν διαφόροις τόποις ἀθλήσαντα» (Ἐπιστολ. Συνοδικ. πρὸς τὸν Ῥώμης Δάμασον· παρὰ Θεοδωρήτῳ Ἐκκλ. Ἱστορ. Ε, θ). Ὑπῆρχε δὲ ὁ ἀοίδιμος Κύριλλος

ἀγοράν τῆς Τερεδίνθου, πλησίον τῆς Χεβρώνος (α). ἄλλ' εἰ μετὰ τὸ διάταγμα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἔμενον εἰσέτι κατ' ἐκεῖνον τὸν τόπον λείψανά τινα τῆς εἰδωλοθρησκείας (ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ μετὰ ταῦτα ἀνενεώθησαν), ἄδηλον.

§. κε. Ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (τῷ 333) τίθεται καὶ ὁ ἀνώνυμος λατῖνος συγγραφεὺς τοῦ Ἱεροσολυμικοῦ Ὁδοιπορικοῦ, ἐν ᾧ ζωγραφεῖται ἡ Ἱερουσαλήμ καὶ τὰ περίξ μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ, καὶ ὅσον ἐπιτετμημένως, τοσοῦτον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀκριβῶς (β).

§. κς. Παραλείπομεν τὸν Νικομηδείας Εὐσέδιον (τῷ 330), ὅστις τῆς τῶν Ἱεροσολύμων θεᾶς σκηψάμενος ἐπιθυμεῖν, μετὰ πλείστης ἐκεῖθεν (ἐκ Κωνσταντινουπόλεως) ἀπῆρε τιμῆς· συναπῆρε δὲ αὐτῷ καὶ Θεογόνιος ὁ Νικαίας, καὶ τοὺς ἱεροὺς κατέλαβον τόπους (Θεοδ. Ἐκκλ. Ἰς. Α. κ).

§. κζ. Ἄλλη Σύνοδος ἐν Ἱεροσολύμοις ἱστορεῖται συναχθεῖσα ἐπὶ Κωνσταντίου (τῷ 350), ἥτις ὡς ἐκ περιωπῆς ἱερώτατης, συνίστησι τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ἐκ τῆς ἐξορίας ἐπανιόντα, «τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ . . καὶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀδελφοῖς» (Μ. Ἀθαν. τόμ. α. σελ. 601).

§. κη. Ὁ Μέγας Βασίλειος (τῷ 358—360) ἦλθεν εἰς ἱεροσόλυμα μετὰ τοῦ Εὐδοῦλου (διδασκάλου αὐτοῦ, Ἀθήνησι πιστεύσαντος εἰς Χριστὸν), καὶ πάντα τόπον ἱερὸν προσκυνήσαντες, ἐβαπτίσθησαν ἀμφότεροι ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Μαξίμου ἐν τῷ Ἰορδάνῃ (ἀγ. Ἀμφιλόχ. βίω Μ. Βασιλείου σελ. 172 ἐκδ. 1644). Ἀνέφλεγε δὲ τότε τῶν πιστῶν τὰς καρδίας (ὅσοι μεγάλοι τὴν

(α) «Ἀδριανὸς ἔλαβε τοὺς Ἰουδαίους αἰχμαλώτους, καὶ ἀπελθὼν εἰς τὴν λεγομένην Τερέδινθον, προέστη πανήγυριν, καὶ πέπρακεν αὐτούς· — καὶ ἕως τοῦ νῦν ἡ πανήγυρις ἐκείνη λέγεται Ἀδριανὴ (ἄλλ. Ἀδριανίς)». Χρονικ. Πασχάλ. σελ. 474: ἐκδ. Βον. πρβ. Ἱερών. Comm. εἰς Ζαχαρ. ια.

(β) «Itinerarium a Burdigala Hierusalem usque, et ab Heraclea per Aulonam, et per urbem Romam Mediolanum usque» ἐξέδωκεν ὁ Wesseling μετὰ πολυμαθῶν σημειώσεων, καὶ μετὰ Κελδινικοῦ προλόγου ἰν *Vetera Romanorum Itineraria etc.* Amstelaedami, 1735.

γάλου Εὐθυμίου, καὶ τούτου Καππάδοκος. Καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ μεγάλωνυμος Εὐθύμιος (τῷ 450—465), ἦλθον καὶ οἱ τρεῖς εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπομνημάτων τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανίας, καὶ κοινόβια καὶ λαύρας ἐν Παλαιστίνῃ ιδρύσαντο, λιμένας σωτηρίας μυρίων ψυχῶν. Προστεθείσθω καὶ *Χαρίτων* ὁ ὅσιος καὶ ὁμολογητῆς, καὶ μέγας τῆς ἀσκήσεως ἀθλητῆς, ἐξ Ἰκονίου εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀνελθὼν· καὶ *Γεράσιμος* ὕστερον ὁ ὅσιος, ὁ Ἰορδανίτης (ὡς ἀσκούμενος παρὰ τὸν Ἰορδάνην), οὗ τὸν βίον συνέγραψεν ὁ ἱερώτατος Σωφρόνιος, ὁ Ἱεροσολύμων. Τὰ δὲ καθ' ἕκαστα τούτων τῶν θεοφόρων ἀνδρῶν λεγέτω ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία.

§. νδ. Καὶ Σάββας ὁ ἡγιασμένος (τῷ 520) τὸ κλέος τῆς μοναστικῆς ζωῆς καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας, ἀπελθὼν ἐκ τῆς αὐτοῦ πατρίδος Καππαδοκίας εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει θείων θησαυρισμάτων, κατέμεινεν αὐτοῦ, τὴν περιώνυμον κτίσας Λαύραν πλησίον τῶν Ἱεροσολύμων, ἣτις καὶ ἐπ' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν τοσοῦτων ὁσίων ἀνδρῶν ἀνεδείχθη στεφανηφόρος παλαίστρα· καὶ μέχρι δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν μοναστικῆς φιλοσοφίας ἐνδιαίτημα τελεῖ, καὶ σεβάσμιον παράδειγμα, θχυμαζόμενον καὶ ὑπὸ τῶν ξένων. Ἐκ τῆς περιωνύμου Σαββαίτιδος Λαύρας ἀνέτειλε καὶ Κύριλλος ὁ Σκυθοπολίτης (τῷ 550), ὁ τὸν βίον τοῦ τε ἀγίου Σάββα καὶ τοῦ μεγάλου Εὐθυμίου συγγραψάμενος.

§. νε. Ἀνδρόνικος μετὰ τῆς συζύγου Ἀθανασίας (ἣτις καὶ Ἀθανάτις μετωνομάσθη) ἐξ Ἀντιοχείας, οἱ ὁσιώτατοι (τῷ 540) δις ἀπῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπως προσκυνήσωσι τοὺς ἀγίους τόπους (βλ. Συναξαριστὴν, Ὀκτωβρ. ιγ).

§. νς. Ἰουστινιανὸς ὁ αἰόδιμος Αὐτοκράτωρ (τῷ 527—565), ὁ καὶ δι' ἰδίου διατάγματος τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ἐν τῶν πέντε πατριαρχείων ἐπικυρώσας (ὅτι δὲ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἐτιμᾶτο ὡς μία τῶν ἀνέκαθεν τεσσάρων, καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ πρωτευουσῶν Ἐκκλησιῶν, μαρτυρεῖ οὐ μόνον ὁ Ζ τῆς Α, Οἰκουμενικῆς Συνόδου κανὼν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ, καταλέγων τὰς διαδοχὰς

τῶν λατίνων ἀρχαίων Συναξαριστῶν, καὶ (ἵνα τ' ἄλλα παραλίπω-
 μεν) ἐξ αὐτῶν τῶν ἱερῶν ὑπομνημάτων τῶν Ἱεροσολύμων. ὅτι δὲ
 καὶ αὕτη τῶν Ἱεροσολύμων ἡ ἄλωσις καὶ ἡ παντελὴς πτώσις τῆς
 Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας οὐδεμίαν ἐπέφερε μεταβολὴν εἰς τὴν
 ἱστορίαν τῶν ἐκεῖσε ἀπιόντων μέχρι καὶ τῆς σήμερον, πρόδηλον.
 Εἰ δὲ καὶ κατὰ καιροὺς διεκόπτετο ὑπὸ τῶν παρεμπιπτόντων
 πολέμων, ἢ ἡλαττονοῦτο τῶν προσκυνητῶν ἢ πληθὺς, ἀλλὰ πάλιν
 ἀνέλαμπεν, ὡς ἡλιακὴ ἀκτὶς, τοῦ νέφους παρελθόντος· καὶ ὁ
 θεῖος πόθος ἤκμαζεν ἀμάραντος. Καὶ ἔστιν ἄρα τανῦν ἤδη πολλῶ
 δικαιότερον εἰπεῖν τὸ τοῦ θεοῦ Ἱερωνύμου (ἑλ. ὁπισθ. σελ. 82).
 «Μακρὸν ἂν εἴη (καὶ δυσχερὲς) διὰ τοσούτων αἰώνων διατρέχον-
 τας, ἀπὸ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς
 ἡμερῶν, διηγεῖσθαι» ὅσοι καὶ ὅποιοι τῶν ἐπιστῶν (πλὴν τῶν μυ-
 ριάδων τοῦ λαοῦ), καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀσκητῶν μοναχῶν καὶ μονα-
 στριῶν, προσεκύνησαν τὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ. Ἐκ δὲ τούτων ἀπο-
 δείκνυται ἡλίου φανώτερον ὃ πρότερον ἐλέγομεν· ὅτι καὶ ὁ θεῖος
 Γρηγόριος ὁ Νύσσης (ἐν τῇ περὶ τῶν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπιόντων
 ἐπιστολῇ) τοὺς, πρὸς οὓς ἔγραφε, μοναχοὺς ἀποτρέπων τῆς εἰς
 τὰ ἐκεῖ ἀποδημίας, οὔτε πάντας ἐπίσης ἀπέτρεπεν, οὔτε διὰ παν-
 τὸς, μόνον δὲ πρὸς τὰς περιστάσεις οἰκονομεῖ τὴν παραίνεσιν· οἷα
 καὶ ἱατρὸς τοῖς ἀσθενεστέροις καὶ τροφὴν καὶ γύμνασιν καὶ πο-
 ρείαν ὀρίζει σύμμετρον τῇ τοῦ σώματος διαθέσει. Οὕτω καὶ αὐ-
 τὸς ὁ τῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίας μέγας ζηλωτὴς καὶ κλή-
 τωρ Ἱερώνυμος ἐκώλυε καὶ τινας, ὡς προσείδομεν (σελ. 29). Τοιοῦ-
 τον εἶχε σκοπὸν καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, ἐν οἷς ἔλεγε, «Μὴ
 ἀπιέναι εἰς τὴν Ἀνατολήν, ζητοῦντα δικαιοσύνην· μηδὲ πλεῖν εἰς
 Δυσμᾶς, ἐπὶ τῷ λαβεῖν συγχώρησιν» (λόγ. γ, περὶ μαρτύρ.). Ἀλλ'
 αὐτοὶ πάλιν οὗτοι οἱ παρὰ τῶν φιλεριζούντων προβαλλόμενοι τρεῖς
 αἰοίδιμοι Πατέρες, ἐν ἄλλοις αὐτῶν λόγοις, (οἷον ὁ, τε Νύσσης ἐν τῇ
 Β, ἐπιστολῇ, καὶ αὐτὸς ὁ Αὐγουστῖνος ἐν τῷ *Περὶ πόλεως Θεοῦ*, ιη,
 καὶ ἐπισ. ρλζ. Ἱερωνύμου δ' ἄλλης), καὶ τοσούτων ἄλλων θεοφόρων
 Πατέρων καὶ διδασκάλων τὸ νέφος, ἐπαινοῦσι καὶ μακαρίζουσι τὴν

ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ, μέχρις ἂν ἔλθῃ. Ἐπεὶ, εἴπερ ἐνεδέχεται αὐτῷ συνεῖναι τῷ Χριστῷ σωματικῶς, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐν οἰωδήποτε μέρει τῆς γῆς, οὐκ ἦν χρεία οὔτε ναῶν, οὔτε θυσιῶν καὶ συμβόλων, ὥς οὐδ' ἐν τῷ μέλλοντι, ἀμέσως καὶ χωρὶς παραπετάσματος αὐτῷ συνευφρατινομένοις. Εἰκὴ καὶ μάτην οὖν μέμφονται οἱ ἐμβρόντητοι τοὺς ἀπερχομένους εἰς προσκύνησιν καὶ ἱστορίαν τῶν σεβασμίων τόπων, τὸν εἰς Χριστὸν ἐνδεικνυμένους ἔρωτα, καὶ τὴν διάπυρον πίστιν, ὥς τοσούτων ὑπερφρονοῦντας πόνων καὶ κινδύνων παντοδαπῶν, τῶν ἐν θαλάσῃ, λέγω, καὶ ξηρᾷ· καὶ τὸ ὑπόδειγμα σχεδόν. Ὅρωμεν γάρ τινας πολλάκις τῶν οἰκείων [τινὰς] ἀπολέσχοντας, καὶ εἰς ζώπυρον τῆς τούτων μνήμης εἰκόνας αὐτῶν προτιθεμένους, ἢ ἱμάτιον, ἢ ἕτερον τι τῶν αὐτοῦ, [γρ. αὐτῶν], καὶ εἰς τοὺς τάφους ἀπερχομένους, ἵνα μᾶλλον τὸν πόθον ἀνάψωνται. Οὐχ οὕτω γὰρ ἀκοὴ ἐντυποῦν οἶδε τὰ πράγματα, ὥς ὀφθαλμός· μᾶλλον δὲ, ἀκοὴ τυποῖ διὰ φαντασίας, ὀφθαλμός δὲ αἰσθητῶς ὁρᾷ τὰ ἐναντι αὐτοῦ· ὅπερ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν νῦν ζητούμενων· ἅπερ γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις καὶ σεπταῖς εἰκόσιν ἐγγεγραμμένα ὁρωμεν, ἐκεῖσε ἀπερχόμενοι, ἐκτυπώτερόν τε καὶ τηλαυγῶς καθορώμεν. Ὅταν οὖν ἐνδον τοῦ Ναοῦ τοῦ ζωοδόχου Τάφου γένωμαι, καὶ ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν τὸν Τάφον, ὀλίγον δὲ τούτου διεστῶτα τὸν Κρανίου τόπον, καὶ μέσον αὐτῶν τὸν ἐνταφιασμόν, Ἰωσήφ καὶ Νικοδύμω συμπαραεῖναι δοκῶ τοῖς κηδεύουσιν. Ὅταν δὲ ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν, τὴν ἁγίαν, λέγω, Σιών, αὐτῷ συνεσιᾶν (ἰσ. γρ. συνεσιᾶσθαι) τῷ Χριστῷ. Ὅταν δὲ ἐν Γεθσημανῇ, ἐν τῷ χειμάρρῳ τῶν Κέδρων, τῷ Χριστῷ συμπάσχειν καὶ συνεύχεσθαι. Καὶ αὐτὸν ὁρῶ τὸν Πέτρον τὴν μάχαιραν ἔλκοντα, καὶ κατὰ τοῦ ἀνοσίου δούλου παλόντα. Ἀνερχόμενος δὲ τὸ τοῦ Ἐλαιῶνος ὄρος, τοὺς παῖδας ὁρῶ κλάδους κόπτοντας ἐκ τῶν δένδρων, καὶ ὑποσρωννύοντας σὺν τοῖς ἱματίοις τῷ ἐπὶ πώλου καθεζομένῳ βασιλεῖ, καὶ πλῆθος ὅτι πλείστον ἤδη τοῦ λαοῦ τὴν ὑπώρειαν φθάνον μετὰ φοινίκων, τοὺς παῖδας ζηλοῦν, ἐφ' ᾧ τόπῳ μεθ' ἡμέρας ἔμελλον ἴσως τινὲς αὐτῶν μεθ' ὀπλῶν παραγενέσθαι. Ὅρῶ τὸν προπάτορα

θεσίαν (οἶον τοῦ τάφου τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαάκ, τοῦ Ἰακώβ κτλ.) ὡς πιστὴν καὶ ἀληθινὴν, ἄνωθεν ἐκ παραδόσεως ἀδιαψεύστου τετηρημένην καὶ παρὰ τοῖς ὀψιγόνοις καὶ νεωτέροις.

§. ηε. Ἄλλοι δὲ πάλιν εἰς ἄλλας ἐκκλίνουσι στραγγαλιάς, λαθραῖον τυρεύοντες δόλον. Ἀρνοῦνται θεῖον εἶναι καὶ ἐκ θαύματος τὸ κατ' ἔτος ἐπὶ τοῦ παναγίου Τάφου τῷ μεγάλῳ Σαββάτῳ φαινόμενον ἅγιον φῶς· ἐξελέγχουσι δὲ τοῦτο χειροποίητον σόφισμα θαυματοπλαστίας ἀγυρτικῆς· καὶ δὴ καὶ πολλὰς ἐπὶ τούτῳ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων ἐκτοξεύουσιν ὕβρεις ὑπὸ ζήλου δῆθεν χριστιανικῆς φιλαληθείας. Ἀλλ' οὗτος ὁ παρ' αὐτοῖς χριστιανισμὸς οὔτε τὴν γλῶσσαν τῆς ἀγάπης γνωρίζει, καὶ τοσοῦτον ἐκπνέει πρὸς τοὺς ἁγίους τόπους ἄγριον μῖσος, ὥστε, εἴπερ ἐξῆν τοῖς τοιούτοις, ἀσμένως ἂν ἐσβέννουν οὐ μόνον τὸ ἐξαίσιον φῶς, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν φωταψίαν, καὶ τὸ σμικρότατον λυχνάριον ἐν τῷ Μαρτυρίῳ τῆς Ἀναστάσεως, καὶ τὰς θυρίδας ἂν ἀπέκλειον (καθὼς ποτε μάτην ὁ Σαλαδῖνος), λήθης βαθὺ σκότος καὶ ἀδηλίας τὴν ἁγίαν περιβάλλοντες Ἱερουσαλήμ. Ἀλλὰ ταύτην μὲν περιλάμπει διηνεκῶς ἄλλο φῶς ἄσβεστον καὶ ἄδυτον· «*Ἡ γὰρ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐφώτισεν αὐτὴν, καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς, τὸ ἀρνίον· καὶ τὰ ἔθνη τῶν σφριζομένων ἐν τῷ φωτὶ αὐτῆς περιπατήσουσι*» (Ἀποκαλ. κα, 23). Οὗτοι δὲ οἱ τῆς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ ζήλωται χωροῦσι καὶ περαιτέρω. Ἐκ ταύτης γὰρ τῆς περὶ τοῦ ψευδοπλάστου φωτὸς πληροφορίας αὐτῶν συμπεραίνουσιν ἀποτόμως, ὅτι «*Οὐ δεῖ λοιπὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπιέναι· τί γὰρ χρή (φασιν) ἕκαστον τῶν προσκυνητῶν τοσαύτας μυριάδας χρημάτων δαπανᾶν, ὅπως ἴδῃ τὸ πλαστὸν ἅγιον φῶς;*» — Ἰδοὺ ὁλος ὁ σκοπὸς τοῦ περὶ τῆς φωτοπλαστίας μεγάλου κροτοθορύβου. Φεύγετε τὴν πλάνον Ἱερουσαλήμ! Ἀλλ' ὦ φιλαληθέστατοι σοφοί, πῶς οὐκ αἰδεῖσθε σοφιστευόμενοι προφανῶς πρὸς ἀπάτην τῶν ἀπλουστέρων; Μὴ γὰρ ἔνεκα τοῦ ἁγίου φωτὸς ἀπέρχονται οἱ χριστιανοὶ εἰς Ἱεροσόλυμα; οὐχὶ δὲ κυρίως, καὶ ὡς πρὸς σκοπιμώτατον τέλος, ἵνα προσκυνήσωσι τὸν θεοδέγμονα Τάφον, καὶ

κατάλογον τῶν τῆς Ἀντιοχείας Πατριαρχῶν (ἐτελεύτησε δὲ ἔτει 1112 μ. Χ.). ἀπῆλθε τοίνυν καὶ οὗτος εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀειζώων ὑπομνημάτων τῆς θείας ἐπιφανεῖας. ὅπου καὶ θύραν μεγάλην τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἠνέφξεν αὐτῷ ὁ Θεός. Ἐλάλει δὲ τὸν λόγον ἀποστολικῶς ἐνώπιον τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Σαρακηνῶν, ὡς ἐπιστάμενος καὶ τὴν ἀραβικὴν καὶ τὴν ἑβραϊκὴν διάλεκτον· καὶ πολλοὺς μὲν εἵλκυσεν εἰς σωτηρίαν, πολλὰς δὲ μαστιγώσεις ὑπέμεινεν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, καὶ φυλακισθεὶς, ἐρρύσθη τῆς φυλακῆς, ὡς ὁ Πέτρος, δι' ἀγγέλου ἐπιφανείας. Οὐδ' ἐπανῆλθεν εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ τοι βιαζόμενος ὑπὸ τῶν Ἀντιοχέων· εἶπε δὲ τούτοις ἄλλον ἐκλέξασθαι· αὐτὸς δὲ τὸν Σταυρὸν ἐπ' ὤμων ἀναλαβὼν, ἀποστολικῶς περιήει κηρύττων εἰς βαρβάρους λαοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ἀφίκετο δὲ κήρυξ καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησεν ἐν Γάνδῃ (Βολλάνδ. ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ, τόμ. 7).

§. οθ. Τοῦ φερωνύμου Μακαρίου ζηλωτῆς καὶ διάδοχος εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας Ἐλευθέριος ἐγένετο (περὶ τὸ 1010), ὅστις ποιμένας τὸν λαὸν αὐτοῦ διὰ χρόνων ἱκανῶν, ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνητῆς, καὶ κήρυξ τοῦ θείου λόγου, καὶ πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων καὶ Σαρακηνῶν εἵλκυσεν εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν· διὰ πολλῶν δὲ καὶ οὗτος θλίψεων διελθὼν, καὶ θαυμάτων γενόμενος αὐτουργός, καὶ, τέλος, γῆρα κεκμηκώς, ἡσύχασεν ἐν τῷ Μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου, ἔνθα καὶ μετέστη πρὸς Κύριον. (Ἐκ τοῦ χειρογράφου Καταλόγου τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀντιοχείας).

§. π. Κατὰ δὲ τὸ 977, ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ (Κεδρην. Τ. β. σελ. 661) κατέκαυσαν οἱ Σαρακενοὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ἐν ᾧ καὶ τὸν ἀοίδιμον Πατριάρχην Ἰωάννην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ πάλιν ἀνεκαινίσθη διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν πιστῶν. Ἦδη δὲ μόλις 30 διελθόντων ἐτῶν, ὁ Καλίφης τῆς Αἰγύπτου (ὁ καὶ τῶν Ἱεροσολύμων αὐταρχῶν) Χακῆμ Βαμριλλάχ (υἱὸς Ἀζίζ), διαλύσας ἐπὶ μικραῖς αἰτίαις τὴν πρὸς Ῥωμαίους φιλίαν, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγάρουκτόνου (Ζωναρ. ΙΖ. σελ. 225: Κεδρην. Τ. β. σελ. 706),

τοῦ μόνης θυμηδίων καρποῦσθαι, ἀλλὰ καὶ οἰκίαν, καὶ ἐσθήματα, καὶ ὑποδήματα μετὰ πάσης θεωρεῖν εὐφροσύνης. Τοῦτον ἔχουσα τὸν ἔρωτα περὶ τὸν νυμφίον ἢ ἐν τοῖς Ἀσμασι τῶν Ἀσμάτων φερομένη νύμφη, βοᾷ λέγουσα· «ὦς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ὁ ἀδελφιδοῦς μου ἀναμέσεν τῶν υἱῶν· ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα καὶ ἐκάθησα, καρπὸς αὐτοῦ γλυκὺς ἐν λάρυγγί μου». Οὐδὲν οὖν ἀπεικὸς οὐδὲ ὁ θεῖος οὗτος πεποίηκεν ἄνθρωπος, τὸν αὐτὸν περὶ τὸν νυμφίον δεξάμενος ἔρωτα· ποθήσας δὲ καθάπερ τινὰ τοῦ νυμφίου θεωρῆσαι σκιάν, τοὺς ἅπασιν ἀνθρώποις τὰς σωτηρίους πηγὰς ἀναδλύζοντας ἐπεζήτησε τόπους. Ταῦτα κατὰ λέξιν ὁ ἱερὸς Θεοδώρητος (φιλοθ. ἱστορ. θ).

§. λε. Ἰλαρίων ὁ Μέγας καὶ τὸ ἐπώνυμον καὶ τὸ πρᾶγμα (τῷ 365) Παλαιστινὸς τὴν πατρίδα (ἐκ τῆς πρὸς τῇ Γάζῃ κώμης Θαβαθαῆς), καὶ ἐν Παλαιστίνῃ καταβιώσας, οὗ τὸν βίον ἔγραψεν ὁ μακάριος Ἐπιφάνιος (μηκέτι σφζόμενον), καὶ ὁ Ἱερώνυμος (τ. α. σελ. 317, κτλ.), καὶ οὗτος ὁ ἱερὸς πατὴρ ἀπῆλθε προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλήμ, «ὅπου καὶ μίαν (φησὶν ὁ Ἱερώνυμος) ἡμέραν διέμεινεν· ἵνα μήτε τῶν ἁγίων δόξῃ παραμελῶν, μήτε πάλιν τόπῳ περικλείων τὸν Θεόν» (ἐπιστ. ιγ).

§. λς. Ἐπιφάνιος ὁ ἁγιώτατος, ἐξ Ἰουδαίων, καὶ Παλαιστινὸς, ὁ Κύπρου καὶ τῆς Ἐκκλησίας φωστήρ (τῷ 368) ἀπῆλθεν ἔτι μοναχὸς εἰς Ἱερουσαλήμ. προσκυνήσων τοὺς ἁγίους τόπους· «Ἐπορεύθημεν» (γράφει ὁ μαθητὴς αὐτοῦ καὶ ἀκόλουθος Ἰωάννης, ἐν βίῳ αὐτοῦ §. κς) «Ἐπορεύθημεν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ προσεκυνήσαμεν τὴν ζωὴν ἡμῶν, τὸν τίμιον σταυρὸν τοῦ Δεσπότη. Ἐποιήσαμεν δὲ ἐν τῇ πόλει, διερχόμενοι τοὺς τόπους, καὶ εὐχόμενοι, ις ἡμέρας» (βλ. Ἐπιφαν. τόμ. β. σελ. 340). Καὶ ἀρχιερατεύων δὲ ἤδη πάλιν ἀπῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ, ὅπου καὶ ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀναστάσεως (καὶ τοι τοῦ τότε Ἱεροσολύμων Ἰωάννου μὴ πάνυ φιλικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένου). «Οὐχὶ (γράφει πρὸς Παμμάχιον ὁ μακάριος Ἱερώνυμος, πρὸς αὐτὸν ἀποτεινόμενος τὸν Ἰωάννην), «Οὐχὶ πρὸ τοῦ Μνήματος τοῦ Κυρίου

ἐπανεέλθωμεν, ποίῳ λόγῳ, ποίᾳ δὲ φωνῇ διηγήσομαί σοι τὸ Σπήλαιον τοῦ Σωτῆρος; Κακείνην δὲ τὴν φάτνην, ἐν ᾗ βρέφος ἐκλαυθμύρισε, σιγῇ μᾶλλον, ἢ φράσει ταπεινῇ τιμητέον. Ποῦ γὰρ ἐκεῖ πλατεῖαι στοαί; ποῦ κεχρυσωμένα φατνώματα; ποῦ, δίκην ἀνακτόρων, ιδιωτικῶς κατεσκευασμένοι βασιλικάι» (εὐρύχωροι οἰκοδομαί, πλατυτάτους ἔχουσι περιπάτους), αἶνα τὸ εὐτελές σωματίον τοῦ ἀνθρώπου πολυτιμότερον ἐμπεριπατῆ; τί δ' οὐχὶ καί, ὡς ἂν εἴπερ ἡδύνατο εἶναι ἄλλο τι τοῦ κόσμου περικαλλέστερον, οἱ δὲ τὰς ὀροφὰς αὐτῶν εἰσορᾶν ἐθέλουσι μᾶλλον, — ἢ τὸν οὐρανόν; Ἰδοὺ ἡ Βηθλεέμ· ἐν ταύτῃ τῇ μικρᾷ τῆς γῆς ὁπῇ ὁ δημιουργὸς τῶν οὐρανῶν ἐγεννήθη· ἐνταῦθα ἐσπαργανώθη· ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν ποιμένων ὠράθη· ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ ἀστέρος ἐδείχθη· ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν Μάγων προσεκυνήθη. Τοῦτον δὲ τὸν τόπον οἶμαί γε ἁγιώτερον εἶναι παρὰ τὸν Ταρπήϊον λόφον, ὃς οὐρανόθεν πολλάκις κεραυνωθείς, ἀπέδειξεν, ὅτι τῷ Θεῷ ἀπαρέσκει. Καὶ ἔστι μὲν αὐτόθι (ἐν Ρώμῃ) Ἐκκλησία ἁγία. Ἔστι τρόπαια (μνημεῖα) τῶν Ἀποστόλων (Πέτρου καὶ Παύλου) καὶ τῶν μαρτύρων. Ἔστι τῶν Ἀποστόλων ἡ κηρυχθεῖσα πίστις» — (καὶ τὰ λοιπὰ τῆς χαριεστάτης ἐπιστολῆς). Ἐν δὲ τῇ πρὸς τὴν αὐτὴν Μάρκελλαν, ὡς ἐκ τῆς Παύλας καὶ Εὐστοχίας, ἐπιστολῇ, μετ' ἄλλας πολλὰς διὰ πολλῶν γραφικῶν ῥημάτων καὶ παραδειγματῶν κατασκευαζόμενας εὐφημίας τῆς Ἱερουσαλὴμ (πρὸς ἣν ἐλθεῖν τὴν Μάρκελλαν προτρέπουσιν), ἐπιφέρονται καὶ τὰ ἐξῆς. «Ὅσους ἡ πόλις αὕτη προφήτας, ὅσους ἐβλάστησεν ἄνδρας ἁγίους, μακρόν ἐστιν ἀριθμεῖν. Ὅλον τὸ μυστήριον ἡμῶν (τῶν χριστιανῶν) ἐν ταύτῃ τῇ ἐπαρχίᾳ καὶ τῇ πόλει ὑπάρχει ἰθαγενές. Ἐν τοῖς τρισὶν αὐτῆς ὀνόμασι τὴν τῆς Τριάδος ὑποδείκνυσι πίστιν. *Ἰαβοῦς, Σαλῆμ, καὶ Ἱερουσαλὴμ* ἀποκαλεῖται». (καὶ μετὰ πολλὰ) «Σεβόμεθα πανταχοῦ τῶν μαρτύρων τοὺς τάφους, καὶ τὴν ἁγίαν αὐτῶν κόνιν, ὅσας ἐνεστι, προσάπτομεν τοῖς ὄμμασιν ἡμῶν, καὶ τῷ στόματι προσφύομεν· τὸ δὲ μνημεῖον, ἐν ᾧ ἐτέθη ὁ Κύριος ἡμῶν, ἀμελητέον τινὲς ἐνόμισαν! — Μακρόν ἐστι καθ' ἕκαστον αἰῶνα διατρέχειν, ἀπὸ τῆς

αὐτοῖς, ὠκοδόμησαν ἐκεῖσε ναὸν τῷ ἀγάλματι τῆς ἀκαθάρτου δαίμονος Ἀφροδίτης» (παρὰ Γρετζέρφ, περὶ τοῦ Σταυρ. βλ. καὶ Λεμούνον. σελ. 429). Ἀλλ' ἡ κοσμικὴ σοφία τῆς εἰδωλολατρείας ὑπερέτει καὶ ἄκουσα τῇ μωρίᾳ τοῦ Σταυροῦ. Διετήρησε γὰρ οὕτω μετὰ τῶν ἄλλων ἀγίων τόπων μάλιστα τὸ θεῖον Μνῆμα τῆς Ἀνχστάσεως, προφυλάζασα ἀπὸ πάσης ἂν ἐπελθούσης μανίας τῶν ἐθνικῶν, συνάμα δὲ τοῦτο καὶ βεβαίως ἀρίγνωτον κατέστησε, καὶ ἀναντιρρήτως ἀναλλοίωτον, καὶ ἀριδείκετον, μέχρι τῆς θεοθεν ὠρισμένης ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς φήμισιν τῶν ἀπίστων. Ἔμενον δὲ τὰ θέβηλα ταῦτα δομήματα δι' ὅλων 180 ἐτῶν, μέχρις οὗ καθωδήγησαν τὴν εὐσέβειαν τοῦ μεγάλου τῶν χριστιανῶν βασιλέων πατρὸς εἰς ἀνακάλυψιν τοῦ ἐγκεκρυμμένου θησαυροῦ τοῦ ζωοδόχου Τάφου, οὗ τινος οἶον φύλακες ἐτάχθησαν καὶ ταῦτα τὰ εἰδωλικά τεχνάσματα, ὡς πρῶην ἢ ἐθνικὴ κουστωδία, καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ λίθου σφραγίδες τῶν Ἰουδαίων.

§. ιβ. Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πρὸς καιρὸν καὶ πολιτικῶς ἀνθρωπονόμιστον Αἰλίαν, πράγματι δὲ καὶ οὕταν καὶ καλουμένην αἰείποτε ἀγίαν πόλιν Ἱερουσαλὴμ (οὐ γὰρ ἔμελλε τειχῶν οἰκοδομῇ, καὶ τούτων ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς πρώτης Ἱερουσαλὴμ ἀνεγερθέντων, καὶ ἐπωνυμία δειλαίου θνητοῦ κατισχύσειν τῆς ἀγιότητος καὶ μεγαλωνυμίας τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ· καθὼς οὐδὲ τὸ ἕτερον ὡς ἐκ τοῦ Καπιτωλίου Διὸς ἐπώνυμον, ἢ *Καπιτωλίνα*, οὐδ' αὐτὰ τὰ ξόανα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἠδυνήθησαν κατακρατῆσαι τῶν, ἐφ' ὧν ἐπωκοδόμηντο, παναγίων ἰχνῶν τῆς ἀθανάτου ζωῆς). Καὶ κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν Αἰλίαν Ἱερουσαλὴμ ἔμενε πάλιν εὐσταθὴς ἢ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἀπὸ τοῦ προειρημένου Μάρκου μέχρι καὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ (137—284) εἰκοσιτριῶν ὅλων ἐπισκόπων διαδοχαί, διαδεξαμένων τὸν θρόνον τοῦ Ἀδελφοθέου, οὗς αὐτὸς ὁ τοῦ Διοκλητιανείου διωγμοῦ σύγχρονος Εὐσέβιος ἐξ ὀνόματος καταλέγει (Ἐκκλ. Ἱστορ. Ε, 12. 5, 10, 11; Ζ, 5, 28, 32). Ὅτι δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἐφεξῆς ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησία διῆγεν ἡσυχώτερον, καὶ ἦν τότε κατὰ τὸν ψαλμωδόν

μάλιστα τιμῶν, ἤξιατό τε κατιδεῖν, καὶ κατιδῶν, ἀμέτρου χα-
 ρᾶς ἐνεφορήθη. Καὶ πάρεστι λοιπὸν αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ Γρηγόριος
 σαφηνίζων, καὶ δεικνύων ἐναργῶς, ὅτι ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ ἐπι-
 στολῇ παρήγει τὰ πρόσφορα τοῖς μονάζουσι, πρὸς τὰς φιλερήμους
 αὐτῶν ἑξεις ἐφαρμόζων τὴν νοουθεσίαν, καὶ πανταχόθεν τὴν εἰς ἀπο-
 δημίαν ὁρμὴν αὐτῶν ἀναστέλλων ὡς ὑποκίνδυνον, οὐ τὴν ἀγιότη-
 τα τῶν παναχράντων τόπων ἐκφαυλίζων, ἣν ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύ-
 τη ἐπιστολῇ χαλκοφώνου σάλπιγγος γεγωνότερον ἀνακηρύττει.
 Διὸ καὶ ταύτην ἐξεδώκαμεν παράλληλον τῇ πρώτῃ. Καὶ τοι τῶν
 τινες ἀποστυγούντων τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἱερὰν ἀποδημίαν σοφῶν,
 ταύτην ἐθέλουσι προτέραν γεγράφθαι, μετέπειτα δὲ τὴν πρώτην
 παρ' ἡμῖν τεταγμένην· ὁ δὲ σκοπὸς αὐτῶν ἀποβλέπει κυρίως, ὅπως
 ἐκ τῆς κατ' αὐτοὺς διατάξεως συμπεράνωσιν, ὅτι δῆθεν ὁ Γρη-
 γόριος ὅσα πρότερον ἀγαπητὰ καὶ τίμια ἐδόκει φρονῶν, ἔπειτα
 ταῦτα, πρὸς τοὺς μοναχοὺς παρρησιαστικώτερον ἐπισκέλλων, ἐξε-
 φώρασεν ὡς φαῦλα καὶ ἐλαβερά καὶ φευκτέα. Ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτοῖς
 ἀρέσκουσιν περὶ τὰς ἐπιστολάς χρονολογίαν δῶμεν (τί δ' οὐχί),
 οὐ δώσομεν ὁμῶς καὶ τὴν πανάθεσμον τόλμην, μεθ' ἧς βούλονται
 τὸν θεῖον Γρηγόριον παριστᾶν ὡς ἓνα τῶν ταῦτά αἰνούντων καὶ
 καὶ ψεγόντων· καὶ νῦν μὲν πρὸς τε τοὺς ἄλλους ὁμολογοῦντα, καὶ
 αὐτὸν προσκυνοῦντα τὰ σωτήρια γνωρίσματα τῆς θείας ἐπιφανείας,
 νῦν δὲ πάλιν ὡς ἀπὸ βεβήλων τούτων (ἀπαγε) καὶ ψυχοβλαβῶν
 ἀπείργοντα τοὺς μοναχοὺς· Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα· οὐ γὰρ
 πρὸς ἑαυτὸν ὁ Πατὴρ ἀντιράσκων ἄλλοις ἄλλα παρήγει, τῇ μὲν
 φέρων πῦρ, τῇ δὲ τὸ ὕδωρ· πρὸς δὲ τὰς περιστάσεις ἑτάττεν
 ἕκαστον, ὡς αὐτοῖς συνέφερε πρὸς σωτηρίαν. Οὕτω καὶ στρατηγὸς
 ἀγαθὸς ἄλλους τῶν στρατιωτῶν ἐν ἄλλοις ἑταξε τόποις, παν-
 ταχοῦ τὰ καίρια ἐκλεγόμενος καὶ μάλιστα πρόσφορα πρὸς τὰς
 ἑξεις καὶ τὰς ἐμπειρίας ἐκάστων, ὡς τῶν αὐτῶν χωρίων (καὶ
 κράτιστα ἢ καθ' ἑαυτὰ), οὐ πᾶσιν ὁμοίως πρὸς εὐδοκίμησιν συμ-
 βαλλόντων, ἀλλὰ τούτοις μὲν ὀνησιμωτάτων ἀποβαινόντων, ἐκεί-
 νοις δ' ἐπιβλαβῶν. Τοσαῦτα καὶ περὶ τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς.

μενον, τοςαύταις ἐτῶν περιόδοις λαθεῖν, ἄχρις οὗ διὰ τῆς τοῦ κοινοῦ πάντων ἐχθροῦ ἀναιρέσεως ἐλευθερωθῆν, τοῖς ἑαυτοῦ θερά-
 πουσιν ἀναλάμπειν ἐμελλε, πᾶσαν ἐκπληξιν ἀληθῶς ὑπερβαίνει. Εἰ
 γὰρ πάντες οἱ διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης εἶναι δοκοῦντες σοφοί, εἰς ἓν
 καὶ τὸ αὐτὸ συνελθόντες, ἄξιόν τι τοῦ πράγματος ἐθελήσουσιν
 εἰπεῖν, οὐδ' ἂν πρὸς τὸ βραχύτατον ἀμιλληθῆναι δυνήσονται» — καὶ
 παρακατιῶν «Ὡς ἄρα πάντων μοι μᾶλλον μέλει, ὅπως τὸν ἱερὸν
 ἐκεῖνον τόπον, ὃν Θεοῦ προστάγματι, αἰσχίστης εἰδώλου προσ-
 θέκης, ὥσπερ τινὸς ἐπικειμένου βάρους, ἐκούφισα, ἅγιον μὲν ἐξ
 ἀρχῆς Θεοῦ κρίσει γεγενημένον· ἀγιώτερον δ' ἀποφανθέντα,
 ἀφ' οὗ [τὴν] τοῦ Σωτηρίου πάθος πίστιν εἰς φῶς προήγαγεν,
 οἰκοδομημάτων κάλλει κοσμήσωμεν». Καὶ ἐφεξῆς διατάσσει τὰ
 περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ θείου ναοῦ «Καὶ πρῶτον μὲν αὐτὸ τὸ
 σωτήριον ἄντρον ἐκόσμη, τὸ θεσπέσιον ἐκεῖνο Μνῆμα, ὥσανεὶ τοῦ
 παντὸς κεφαλὴν, ἐξαιρέτοις κίοσι καὶ πλείστῳ κόσμῳ καταφαι-
 δρύνων. Ἐπειτα δὲ καὶ ναὸν κάλλιστον καὶ μέγιστον, τὸ τῆς Ἀνα-
 στάσεως μαρτύριον, καθίδρυσε. Καὶ δὴ κατ' αὐτὸ τὸ σωτήριον
 μαρτύριον, ἡ Νέα κατεσκευάζετο Ἱερουσαλὴμ, ἀντιπρόσωπος
 τῇ πάλαι βοωμένῃ, ἡ μετὰ τὴν κυριοκτόνον μαιφονίαν ἐρημίας
 ἐπ' ἔσχατα περικτραπεῖσα, δίκην ἔτισε δυσσεβῶν οἰκητόρων. Ταύ-
 τὴν δὲ τὴν καινὴν καὶ νέαν Ἱερουσαλὴμ (τὸν ναὸν, ἐκ δὲ τούτου
 καὶ πᾶσαν τὴν Χριστοῦ πόλιν Ἱερουσαλὴμ. καινὴν καὶ νέαν ὁ Σω-
 ζόμενος, καὶ ἄλλοι, καὶ ὁ θεῖος Διμασκηνὸς ἀπεκάλεσαν· Αἰλίας
 δὲ λόγος οὐδεὶς) «τάχα που καὶ λόγοι προφητικοὶ θεσπίζοντες ἀνυ-
 μνοῦσι» (βλ. Εὐσεβ. βίῳ Κωνσ. Γ, λ—λδ, ὅπου καὶ τοῦ τε πανα-
 γίου Τάφου τὸν περιστύλιον κόσμον, καὶ ὅλου τοῦ ναοῦ τὴν κατα-
 σκευὴν διαγράφει).

§. κα. Ἐγένετο δὲ ταῦτα τὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μεγα-
 λουργήματα, παρούσης ἐν Ἱεροσολύμοις Ἑλένης τῆς ἁγίας Λύγού-
 στης, καὶ θεοφιλεστάτης αὐτοῦ μητρὸς, «ἥτις ἀποδιδούσα τῷ
 παμβασίλει Θεῷ χαριστήρια, ἤλθε τὰς εὐχὰς αὐτῆς ἐκπληροῦσα,
 ἵνα τοῖς βήμασι τοῦ Σωτῆρος τὴν πρέπουσαν προσκύνησιν ἀπο-

νείμην. Τότε εὑρέθη καὶ τὸ τίμιον ξύλον τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ παρὰ τῷ Δεσποτικῷ κεχωσμένον μνήματι (α). Ἡ δ' αὐτὴ βασιλὶς καὶ ἐν τῷ Σπηλαίῳ τῆς Βηθλεὲμ, καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν ἀνήγειρε ναοὺς περικαλλεστάτους (Εὐσέβ. αὐτ. Γ. μβ, μγ). Ἐν δὲ τῷ Μαρτυρίῳ τῆς Ἀναστάσεως ἐστάθη πάντως καὶ ὁ θρόνος τοῦ πρώτου ἱεράρχου τῶν Ἱεροσολύμων Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, ὃν εἶδεν ὁ Εὐσέβιος· καὶ μαρτυρεῖ πεφυλαγμένον ὑπὸ τῶν κατὰ διαδοχὴν περιεπόντων αὐτὸν ἀδελφῶν διὰ τὸ πρὸς τοὺς ἁγίους ἄνδρας σέβας (Ἐκκλ. Ἰς. Ζ, 19). Ἐντεῦθεν καὶ ὁ αἰδιμος Ἱεροσολύμων Δοσίθεος ὁρμηθεὶς, ἔγραψεν οὐκ ἀπιθάνως, ὅτι διέσωσαν αὐτὸν ἐκ τῆς ἐπὶ Τίτου καταστροφῆς τῶν Ἱεροσολύμων λαβόντες μεθ' ἑαυτῶν οἱ εἰς Πέλλαν προσφυγόντες χριστιανοί (β).

§. κβ. Μετὰ μίαν δεκαετηρίδα Σύνοδος ἀθροίζεται μεγίστη, κελεύσει τοῦ βασιλέως, ἐν Τύρῳ· καὶ κεῖθεν ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἵνα τὰ ἐγκαίνια τοῦ μεγάλου Μαρτυρίου τῆς Ἀναστάσεως πανηγυρικῶς ἐπιτελέσῃ. Λεγέτω δ' αὐτὸς Εὐσέβιος, αὐτόπτης παρὼν, τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἱεροτελεστίας. «Ἄραντες οὖν οἱ πάντες, δημοσίοις δρόμοις ἤλαυνον ἐπὶ τὰ προκείμενα· ἐπληροῦτο δὲ τότε πᾶς ὁ τῇδε τόπος μεγίστης Θεοῦ χορείας, ἐπὶ ταῦτόν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις συνηγμένων τῶν ἐξ ἀπάσης ἐπαρχίας διαφανῶν ἐπισκόπων. Μακεδόνες μὲν γὰρ τὸν τῆς παρ' αὐτοῖς μητροπόλεως παρέπεμπον. Παννόνιοί τε, καὶ Μυσοὶ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀνθοῦντα κάλλη τῆς τοῦ Θεοῦ νεολαίας. Παρῇν δὲ καὶ Περσῶν ἐπισκόπων ἱερὸν χρῆμα, τὰ θεῖα λόγια ἐξησκηκῶς ἀνὴρ· Βιθυνοὶ τε καὶ Θράκες τὸ πλήρωμα τῆς Συνόδου κατεκόσμου· οὐ μὴν

(α) Βλ. Κύριλ. Ἱεροσ. ἐπιστ. π. Κωνσταντ. §. 6: Θεοδώρ. Ἐκκλ. Ἰς. α. 17. Σωκρ. Α. ιζ: Σωζόμεν. Β. α.

(β) Δοσίθ. Δωδεκαδίβλ. σελ. 5. Καὶ ἄπορον, πῶς ὁ σοφώτατος Εὐγένιος, Εὐσεβίου μαρτυροῦντος, ὑπερορᾷ τὰ Δοσιθέου (Ἐκατονταετ. σελ. 84). Ἐκ ταύτης τῆς παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ μνήμης τῆς Ἀδελφοθέου καθέδρας ὁρμηθέντες ἴσως καὶ οἱ Δυτικοί, ἐπλαστούργησαν ἣν καὶ νῦν δεικνύουσιν ἐν τῷ κατὰ τὴν Ῥώμην ναῷ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου τὴν τούτου ξυλίνην καθέδραν, ἃνω που ἐν θήκῃ ἀρνυρᾷ ἀνατεθειμένην.

ΣΙΩΝΙΤΗΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΗΣ.

ΗΤΟΙ,

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ

ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΔΙΑΛΑΜΒΑΝΟΥΣΑΙ

ΔΥΩ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ,

Μετὰ Σημειώσεων, καὶ Παραρτήματος ὃ προσετέθη καὶ
τὸ μέχρι νῦν ἀνέκδοτον

ΚΑΤΑ ΑΓΙΟΚΑΤΗΓΟΡΩΝ, ΠΑΧΩΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΡΟΥΣΣΑΝΟΥ.

ΥΠΟ

τοῦ Πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ Οἰκουμενικοῦ
Πατριαρχικοῦ Θρόνου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΕΞ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ.

ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΤΥΠΟΙΣ Φ. ΚΑΡΑΜΠΙΝΗ ΚΑΙ Κ. ΒΑΦΛ.

(Παρά τῇ ὁδῷ Βύσση).

1850.

ρῶντες πρὸς παντελῇ κατάργησιν καὶ ἀφανισμόν τῶν ἰχνῶν τοῦ Ἰησοῦ· φρίσσουν γὰρ αὐτὰ (καθὰ προεῖρηται) καὶ ἀποστυγοῦσιν, ὥς ἐναργέστατα καὶ ἀνχμφισβήτητα μαρτύρια καὶ γνωρίσματα τῆς θείας ἐπιφανείας, κηρύττοντα στεντορείως καὶ βεβαιοῦντα τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου. Χωροῦσι δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν ὑπούλως πάνυ καὶ δολερῶς. Αὐτοὺς μὲν γὰρ τοὺς ἁγίους τόπους οὐτ' ἐπαινοῦσιν, οὔτε λοιδοροῦσιν ἀνέδην (εἰ μὴ που τυχόν, ἡπίως καὶ ἀστυκώτερον χαριεντιζόμενοι)· φιλανθρώπου δὲ φιλογενείας καὶ χριστιανικῆς φιλαληθείας προσωπεῖον ἀνχληρδάνοντες, ἀπείργουσι μὲν τοὺς Χριστιανοὺς τῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίας, τὴν τοῦ θεοῦ Νύσσης ἐπιστολὴν καὶ αὐτοὶ περικροτοῦντες, τὰ δὲ πρὸς τὴν ἀποδημίαν ταύτην ἀπολλύμενα χρήματα παραινοῦντες εἰς σύστασιν καταβάλλειν διδασκαλείων παντοίων, πρὸς τὸν τοῦ γένους φωτισμὸν (οἷον αὐτοὶ δηλονότι θέλουσι). Καταβοῶσι δὲ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ὥς δῆθεν ἀγυρτικαῖς τισι τέχναις καὶ γοητείαις, ἥκιστα τῇ τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως ἀληθείᾳ πρεπούσαις, δελεαζούσης τοὺς εὐπίστους προσκυνητάς, καὶ γριπίζούσης ἐξ αὐτῶν ἀμυθῆτων χρημάτων σωρόν. Καὶ ταῦτα δὲ πάντα σκώμμασιν ἀρτύουσι παντοίοις, καὶ σοφίσμασι κομψοῖς, ἔργον ποιοῦντες λογομαγείων μᾶλλον καὶ γελοιαστῶν, ἢ σοφῶν τῆς ἀληθείας ἐραστῶν. Τοιοῦτος τῶν νῦν Κιρμερίων διδασκάλων τοῦ σκότους ὁ δόλος ὁ ψυχαπάτας. «Ὡςπερ (φησὶν αὐτὸς πάλιν ὁ θεῖος Νύσσης Γρηγόριος) «Ὡςπερ τὸ δηλητήριον ὁ φαρμακεὺς εὐπχράδεκτον ποιεῖ τῷ ἐπιβουλευομένῳ, μέλιτι καταγλυκάνας τὸν ὀλεθρον, οὕτως (οἱ αἵρετικοὶ) ταῖς κομψείαις τῶν σοφισμάτων τὸ φθοροποιὸν δόγμα οἶονεῖ τινι μέλιτι καταχρώσαντες, ἐγγέουσι τὴν ἀπάτην τῇ ψυχῇ» (κατὰ Εὐνομ. λόγ. ιβ. σελ. 737).

Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκδόσεως τοῦ τευχιδίου τούτου. Εἰ δέ τι περιέχει καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν χρήσιμον, κρινέτωσαν οἱ ἀναγνώσται, παρ' ὧν καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἐξαιτούμεθα συγγνώμην, εἴτι που πεπόνθαμεν ἀνθρώπινον.

Ἐγραφον Ἀθήνησι. αῶν, μηνὶ Ἰουλίῳ

θείας, πανσθενοῦς, παντοκρατορικῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου Βασιλέως τῶν βασιλέων, καὶ Κυρίου τῶν κυρίων (δι' οὗ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ τύραννοι κρατοῦσι γῆς, δι' οὗ μεγιστᾶνες μεγαλύνονται, καὶ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύνην) δόξῃ καὶ τιμῇ κατεστεμμένῳ, θεοπροβλήτῳ, θεοστηρίκτῳ, φερωνύμῳ βασιλεῖ, κρατίστῳ Θεοφίλῳ, νικητῇ, τροπαιούχῳ Αὐτοκράτορι, αἰωνίῳ Λύγούστῳ, θεοτιμῇτῳ Δεσπότῃ, οἱ κατὰ πνεῦσιν καὶ πρόσκλησιν τῆς θείας προμηθείας τῆς ὁμοουσίου καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος τοὺς οἵακας τῶν Ἀποστολικῶν καὶ Πατριαρχικῶν θρόνων, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ ἡ μεθ' ἡμῶν οὐρανομίμητος Ἱεραρχία τὴν διακόσμησιν » (ἴσ. γρ. σὺν τοῖς μεθ' ἡμῶν, καὶ τῆς οὐρανομιμήτου Ἱεραρχίας τὴν διακόσμησιν) « ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν λαχόντες κατέχειν, ἐν Κυρίῳ χαίρειν » (παρὰ Δοσιθέῳ Δωδεκαβ. σελ. 695· μέμνηται δέ, φησι, καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ τῆς Ἀχειροποιήτου εἰκόνης λόγῳ ταύτης τῆς πρὸς τὸν Θεόφιλον παρὰ τῶν τριῶν ἀνατολικῶν Πατριαρχῶν ἐπιστολῆς· εἰς δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν προήδρευεν ὁ εἰκονομάχος Ἰωάννης, ὃν καὶ Ἰαννῆν ἐκάλουν· ἴδε καὶ Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Τόμ. β. σελ. 264). Καὶ ἄλλη δὲ πρότερον ἐπὶ Θεοδώρου Πατριάρχου Σύνοδος ἐν Ἱεροσολύμοις κατὰ τῶν εἰκονομάχων συνεκροτήθη (βλ. Συνόδ. Συλλ. Τόμ. β. σελ. 710).

§. ος. Ἡλίας (ὁ καὶ τὸ ἐπώνυμον Στυλίτης) τοποτηρητῆς Θεοδοσίου Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων ἀποσταλεῖς ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ, τῇ πρὸς τὴν β, καθίδρυσιν τοῦ Πατριάρχου Φωτίου συγκροτηθείσῃ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα (τῷ 879)· εἶτα δὲ καὶ Ἱεροσολύμων Πατριάρχης, (ὁ Γ, οὐ Δ, Ἡλίας ἀριθμούμενος· περὶ τὸ 880). Οὗτος ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς Κάρολον τὸν Γρόσσον (παχὺν) βασιλέα τῆς Γαλλίας, καὶ πάντας τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἡγεμόνας τοῦ βασιλείου, ἐπεσταλμένην τῷ 881· σώζεται δὲ μόνον λατινισί (βλ. Καβέον σελ. 396· Λεκυῆνον Ἀνατ. Χριστιαν. Τόμ. Γ. σελ. 461)· διὰ δὲ ταύτης ὁ Ἡλίας ἐξαιτούμενος βοήθειαν εἰς ἀνόρθωσιν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἐκκλησιῶν, « Τὰ καθ' ἡμᾶς,

ἐπιστροφὴν τῶν Ἀποστόλων, μόλις ἑκατὸν εἴκοσι μαθητῶν τῶν πάντων συνηγμένων (Πράξ. α, 15) «ἐξεχύθη εἰς ἅπασαν τὴν Οἰκουμένην, οἷα τις ἡλίου βολή, ὁ σωτήριος λόγος, καὶ ἀνὰ πάσας πόλεις τε καὶ κώμας, πληθυσύσης ἄλλωνος δίκην, μυρίανδροι καὶ παμπληθεῖς ἀθρώως ἐκκλησίαι συνεστήκεσαν (Εὐτέβ. Ἐκκλησ. Ἱστορ. 6, 3).

§. η. Ὅτι δὲ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλὴμ, πληθυνόντων τῶν μαθητῶν (Πράξ. 6, 41—45), ὑπῆρχον ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων, πλὴν τοῦ ὑπερώου, καὶ ἄλλοι τόποι εἰς προσευχὴν καθιερωμένοι, ἢ εὐκτήριοι οἶκοι, ἐν οἷς ἐτελοῦντο τῶν πιστῶν αἱ συνάξεις, οὐδεὶς τῶν εὖ φρονούντων ἀμφιβάλλει. Οὕτως ἦσαν ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ἰουδαίων ἰδιαίτεραι συναγωγαὶ (οἷον ἡ τῶν Λιβερτίνων, καὶ Κυρηναίων. Πράξ. ζ). Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ σύγχρονοι τῶν Ἀποστόλων ἐν Αἰγύπτῳ Θεραπευταὶ εἶχον τὰς κατὰ χώραν ἐκκλησίας, ἐν ἐκάστη οἰκίᾳ οἶκημα ἱερὸν, ἐν ᾧ τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια ἐτελοῦντο (Φίλων παρ' Εὐτέβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. 6, 17). μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ ΟΒ Ἀποστολικὸς κανὼν τὰς πρώτας κατὰ τόπους τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίας (βλ. καὶ Ἀπος. Διαταγ. Β, νζ), καὶ Παῦλος αὐτὸς, λέγων· «Συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» (δηλονότι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ναῷ, ὃν καὶ νῦν ἡ συνήθεια Ἐκκλησίαν καλεῖ)· ὡς ἀποδείκνυσι τὴν ἐννοίαν τρανῶς καὶ τὸ ἐφεξῆς «Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν; — ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε;» (ὅπου τὸ ἐκκλησία ἀντιπαραβάλλεται πρὸς τὸ οἰκία) (α). Οἱ δὲ τινες καὶ τῷ τοῦ

(6) Α. Κορινθ. ια, 18—22. Ὅπου ὁ θεὸς Χρυσόστομος (ὁμιλ. κζ. σελ. 331. ἐκδ. Ὁξον. 1841) «Οὕτω καὶ τὸν τόπον (ιδιωτικὸν ποιεῖς), ὡς οἰκία τῇ Ἐκκλησίᾳ κεχρημένος· Ἐκκλησία γὰρ γέγονεν, οὐχ ἵνα διηρημένοι ᾤμεν οἱ συνελθόντες» κτλ. (ὡσαύτως καὶ Θεοδώρητ. καὶ Θεοφύλακτος). Καὶ ὁ Μ. Βασίλειος· «Ἐξ ὧν παιδευόμεθα μήτε τὸ κοινὸν δεῖπνον ἐν Ἐκκλησίᾳ ἐσθίειν καὶ πίνειν, μήτε τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἐν οἰκίᾳ καθυβρίζειν» (ἐν Ὅροις κατ' ἐπιτομὴν, Ἐρωτ. τι). Οὕτω καὶ ὁ ἱερὸς Λύγουστίνος (Tom. IV. p. 220), καὶ ἄλλοι τῶν ἱερῶν Πατέρων. Μαρτυροῦσι δὲ καὶ ἔθνικοι, ὅτι εἶχον ἤδη οἱ χριστιανοὶ κατὰ τόπους Ἐκκλησίας ἔτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6, αἰῶνος; ὡς ὁ Λουκιανὸς

δὲ διδάσκαλοι ἤλθον εἰς Ἱερουσαλὴμ· (βλ. ἐφεξῆς §. λη). Οὐδὲ μνήμης εἰσὶν ἄξιοι μωροὶ τινες ἐν Ῥώμῃ περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ, αἰῶνος παραφρονήσαντες, οἵτινες παρερμηνεύοντες τινὰ μυστηριώδη τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, ἐξέφερον (μιαρὰ φωνῇ, ὡς λέγει ὁ μακάριος Ἱερώνυμος), ὡς δῆθεν περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ εἰρημένα κακεῖνα τὰ ῥήματα· «Ἐπὶ τῆς πλατείας πόλεως τῆς μεγάλης, ἣτις καλεῖται πνευματικῶς Σόδομα καὶ Αἴγυπτος, ὅπου καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐττυρώθη» (Ἀποκαλ. ια, 8). Οὐδ' ἔβλεπον τὸν μικρὸν ἄνωτέρω διαγραφέντα καὶ μετρηθέντα ἀγαθὸν τοῦ Θεοῦ (τὴν Ἐκκλησίαν), καὶ τὸ θεσιαστήριον καὶ τοὺς προσκυνοῦντας ἐν αὐτῷ» καὶ ὅτι αἰόνη ἡ αὐτὴ ἐδόθη τοῖς ἔθνεσι, τὴν δὲ πόλιν τὴν ἁγίαν πατήσουσι μῆρας τεσσαράκοντα δύο» (Ἀποκαλ. ια, 1—3, καὶ Ἀνδρέου ἐξήγ. αὐτόθ.). Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀσυνέτους ἐκείνους ἐξήλεγξε τότε ὁ μακάριος Ἱερώνυμος (ἐπιστ. ιζ). Ἄλλοι δ' ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν σοφοὶ τινες εἶναι δοκοῦντες, καὶ χριστιανικὸν ἐπιδεικνύμενοι ζῆλον, ἐπεχείρησαν ἀποτρέψαι τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τῆς τῶν ἁγίων τόπων ἐξ εὐλαβείας ἐπισκέψεως, ὡς οὐ μόνον ματαίας καὶ πάντῃ ἀνωφελοῦς, ἀλλὰ καὶ ψυχοβλαβοῦς (ἐφ' ᾧ καὶ οἷον πρόβλημα τῆς αὐτῶν κακοδιδασκαλίας τὴν ἐπιστολὴν τοῦ θείου Γρηγορίου προτείνουσι, παρεξηγοῦντες, ὡς προεῖρηται). Πόθεν δὲ πρὸς τοῦτο συνεκινήθησαν, λέγομεν ἐπιτομώτερον εὐθύς.

§. ε. Ὅτε ἀπεσκίρτησαν ἀπὸ τῆς παπικῆς δυναστείας οἱ περὶ τὸν Λούθηρον καὶ Καλθῆνον, ὀκνήσαντες (ὡς μήποτ' ὤφειλον) ἐπανελθεῖν εἰς τὴν Ἀποστολικὴν Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν (ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον ἡ Δυτικὴ ἐξερράχη), ἔγνωσαν ἰδίαν συστήσασθαι ἐκκλησίαν, πασῶν τῶν παπικῶν καταχρήσεων ἐλευθέραν· ἀλλὰ μετὰ τῶν ἀτοπωτάτων παρανομιῶν ἔλαθον ἀποβαλόντες καὶ καιριώτατα τῆς εὐσεβείας κεφάλαια, καὶ μυστήρια, καὶ παραδόσεις ἁγίας, καὶ ἔθιμα τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ὀρθοδόξων, ἅπερ ἐκράτει καὶ μετὰ τὸ σχίσμα ἡ, ἐξ ἧς ἀπετπάσθησαν, Δυτικὴ Ἐκκλησία (καί τοι καὶ τούτοις πολλαχῶς καινοτομοῦσα), ἵνα μηδὲν ἔχῃ κοινὸν πρὸς τὰς παπικὰς ἀξιώσεις. Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἀρχαίων

